UTAZÁS A KELETEN

ÍRTA

RUDOLF TRÓNÖRÖKÖS

Ő CS. ÉS KIR. FENSÉGE.

KIADJA WODIANER F. [illegible] BUDAPESTON.

Class D548
Book R85

UTAZÁS A KELETEN.

UTAZÁS A KELETEN.

ÍRTA

Ő CSÁSZÁRI ÉS KIRÁLYI FENSÉGE

RUDOLF TRÓNÖRÖKÖS.

KÉT KÖTET.

BUDAPEST, 1883.

KIADJA WODIANER F.

(LAMPEL R.-féle KÖNYVKERESKEDÉS.)

UTAZÁS A KELETEN.

ÍRTA

Ő CSÁSZÁRI ÉS KIRÁLYI FENSÉGE

RUDOLF TRÓNÖRÖKÖS.

FORDÍTOTTA

BRANKOVICS GYÖRGY.

ELSŐ KÖTET.

BUDAPEST,
KIADJA WODIANER F.
(LAMPEL R.-féle KÖNYVKERESKEDÉS.)

122550
'08

Budapest. Nyomatott Wodianer F.-nél.

Ő cs. k. Fensége Rudolf trónörökös titkári hivatala.

1244
lev. *sz.*

T. cz.

Lampel Róbert könyvkiadó hivatalának

Budapesten.

Ő cs. és kir. Fensége Rudolf trónörökös, a mult hó 30-án kelt kérvénye folytán meghagyta, hogy „Eine Orientreise“ cimü, legmagasabb művének mellékelt példánya oly kijelentéssel küldessék meg önnek, miszerint a mű magyarra fordittatása megengedtetik.

Prága, 1881. évi december 9-én.

Ő cs. és k. Fensége titkári hivatalának főnöke

Spindler,
alezredes.

Előszó.

Az emberiség bölcsőjét, évezredek óta, a távoli keletre helyezi a monda s a jámbor hit; a nagy népvándorlások tényleg Ázsiából indultak ki s a leghatalmasabb vallásfelekezetek, melyek eredeti lényegökre nézve egymáshoz oly hasonlók, a kelet országából erednek, ahol a természet pompája túlvilági gondolatokat szül.

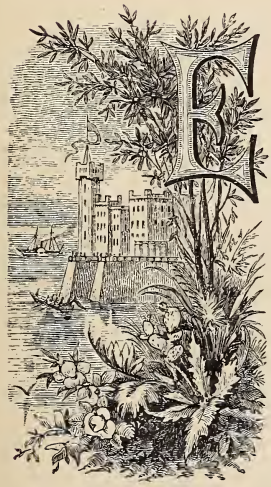
Az emberi nem legrégibb története, az ősmüveltség romjai, a bölcsek, a mondák, a mesék, nyelvünk és hitünk oltárai fogadnak a napfényben ragyogó keletnek színgazdag térein.

I. RÉSZ.

Előkészületek. Elutazás Pécsből. Miramár hajó. Zante. Alexandria felé.

I. RÉSZ.

Elhatározásom, a keletre utazni gyors vala; az előkészületek rögtön és jól tétettek meg. Egy-két, keletről szóló utirajzot kellett csak még sebbellobbal átlapozgatni s elindulásunk előtt néhány nappal, a málhák, a kikészítő és szerelvényei, a cseléd-ség, a fegyverek, jókora lőporkészlet, s néhány vadászeb már Trieszt felé indíttattak, a hol a legkegyelmesebben rendelkezésünkre bocsátott »Miramár« hajó várakozott reánk.

Február 9-ének estéjén gyűlt össze a bécsi déli vaspálya indulóházában az utazó társaság. Hideg, mogorva téli nap volt; hó fedte az utczákat s nehéz felhők boríták az eget; valóságos komor búcsuzási időnk volt, amilyennel perfid éghajlatunk telenkint meg szokta ajándékozni Európa szegény lakóit.

Két nappal előbb hagytam csak el, hosszú utazás után, messze Nyugot-Európából sietve vissza, a vasutat; visszatérésem rögtöni vala; egy hű barátot kellett utóljára, az örök nyugalom helyére kikisérnem. Borús hangulattal léptem be tehát a vasuti kocsiba s csak a hideg figyelmeztetett az örömökre s a boldogságra, a melynek a ragyogó Kelet melege elől csakhamar el kellett tünnie.

Egy éles fütty, s robogva gördült ki a pályaudvarból a vonat.

Sötét éj uralkodott a szabadban; hó, jég és viharból állott az »Isten veled!«

Nem nagy, de vállalkozó uti társaság ült együtt a háló-kocsiban.

Nagybátyám, a toskánai nagyherceg, gróf Waldburg tábornok, Mayer apát udvari plébános, Eschenbacher őrnagy, Hoyos József gróf, Pausinger festő és én képeztük a tulajdonképeni keleti zarándokokat. Wilczek János gróf a tengerig kisért el, ahonnan útja Olaszország felé vezette. Csakhamar nyugalomra tért egyik a másik után; Wilczek és én azonban, beszélgetésbe mélyedve, sokáig fenmaradtunk, mignem az öreg éj óráiban minket is elnyomott az álom.

Dermesztő hideg ébresztette fel reggel az utasokat s reszketve guggoltunk egymás mellett.

A kalauz állítása szerint 20 fokot mutatott a hévmérő s az ablakok jégpálmái szavainak igazsága mellett tanúskodtak. Egyiptom örök nyara pompásabb pálmák élvezetében részesítend nemsokára!

Adelsberg vidékét vastag hóréteg fedte, s a távoli sötét fenyvesek gyönyörű téli képpel kedveskedtek. A tiszta ég

nagyszerü kilátással ajándékozott meg a Karszt hegységről a havasok felé. Mindenütt hó feküdt, még Nabrezina körül is fehér pontok tünedeztek elé, ámde egészen más fényöv, üde kékség, melegebb napsugarak üdvözöltek délről. És alattunk, ott nyugodott fenségesen a tenger, tükör simán, mint a havasok tengerszeme nem a szürke Oceán, melyet nem rég láttam, hanem a pompás, langyos kék Ádria!

Utitársaim közül ketten először látták ezt a nagyszerű elemet s csodálva bámulták meg.

Miramár állomáson kiszálltunk s a vár kis kikötőjébe kocsiztunk.

A szép épület, ott a habzó hullámok fölött, merészen a sziklán, a déli növények örökzöldje között: festői képet nyujtott.

A vár mellett pihent a hasonnevü hajó; régi barátom; már két utat tettem rajta s álomképekként vonúltak el lelkem előtt, megpillantásakor, kedves emlékeim.

A lépcsőnél csolnak várakozott reánk s a hajóhoz röpített sebesen.

A kötél-hágcsónál Rödiger sorhajó-kapitány, a hajó parancsnoka fogadott s a néphymnus hangjai mellett léptünk a fedélzetre, a sorfalat képező hajólegénység homlokzata előtt végig haladva. — A tisztek közül ott vala még Chorinszky gróf, sorhajó-hadnagy, a kivel Spanyolországban utaztam, továbbá Hahn, Sachs és Resnicsek; dr. Hirsch orvosi szerepében követett; ismertem már őt Korfuba rándulásom alkalmából.

Gyorsan megtekintettem a hajó kedves részeit, a hajókamrákat, lakszobáimat s mindazon helyeket, a melyekhez oly sok szép emlékem fűződik.

Wilczek a hajóra kisért, a melyen két évvel előbb kellemes napokat élt át velem.

Ebéd után visszatért a szárazföldre, hogy néhány perc mulva a vár erkélyéről búcsut intsen a távozó hajónak.

A szép vidéket élvezendők, a hajó fedélzetén időztünk mindnyájan; Duino vára, Miramár, Karsztnak meredeken eső függélyei, a napfényben ragyogó Trieszt, utazásunk első örvendetes tájképeit képezték. Az osztrák hajócsapat s az Askolt nevü orosz gyorshajó mellett nagyon közel haladtunk el; a tisztelgő hadi hajók mindig harcias látványt nyujtanak; a tengernagy-hajóról hymnusunk hangjai zengtek át s midőn az orosz naszád mellett valánk, a cárok hymnusának komoly de szép dalát zendítettük meg.

Csakhamar eltünt szemeink elől Trieszt s Isztria sekélyes partjainak mentében dél felé hajóztunk.

Néhány órát a fedélzeten töltöttünk el; a levegő hűvös volt ugyan, de a közép-európai tél örömei után, mégis üdítő hatást gyakorolt reánk.

A hajókamrák otthonias berendezésével s a kipakolással eltöltöttük az egész délutánt s a hajó belsejében csakhamar kellemes társadalmi élet fejlődött ki.

A késő ebéd megrövidítette az est óráit s a nyugalom perce nemsokára bekövetkezett.

Szürke, felhős éggel, széllel s a hűs légáramlat kiséretében tengerhullámzással ajándékozott meg február 11-nek a reggele. Az utasok legnagyobb része megbetegedett s ama borús hangulatnak, a mely a gonosz elemek szeszélyei folytán nagyon sok emberen erőt vesz, én is rabja lettem.

A betegek s az egészségesek a nyugtalan habokat bámulva, együtt ültek a fedélzeten. Délelőtti tiz órakor

Lissa falai tüntek elő s minden osztrák áhítattal tekintett ama szigetre, a mely tengerészeink dicső tetteinek tanuja vala.

Lissa, terméketlen, kopár bérceivel, egyhangú és festőietlen hegyével és sziklafalaival nem igen nyújt valami szép tájképet.

A délutáni órákban még élénkebb lőn a tenger s estefelé már villámlott, mit a mennydörgésnek távoli moraja követett. A nap, miután a hajó ringása az irást ép oly lehetetlenné tette, mint az olvasást, s miután a parttól távol a nyilt tengeren haladtunk, meglehetős egyhangúsággal telt el.

Az éj beálltával a helyzet még rosszabbúlt, a betegek gonosz órákat voltak kénytelenek átélni.

Tizenkettedikének reggelén látszólag lecsendesült a tenger s midőn a fedélzetre siettünk, az albániai magaslatok üdvözöltek fehér fejeikkel; egész hótömegek nyugodtak csúcsaikon.

Az albániai hegyek sajátságos bájjal kedveskednek az utazóknak; a hajóról áttekintheti az ember a rétegenkint emelkedő hegytömegeket, bepillanthat a szikla völgyekbe s megcsodálja a tengerbe eső meredek falakat.

Engem sokkal inkább megigéznek a déli bércek, mint Közép-Európának hegyláncai, mert az alakok, az élénk fényezés, a hó és a tiszta ég közötti ellentétek, a déli növényzet sokkal érdekesebb, mint a halvány kék, fénytelen ég alatti fenyvesek.

Az albán partokon feltünően kevés várost lát az ember, csak itt-ott tünik elő a hegytetőn egy-egy lépcsőzetesen épült, lapos tetejű, tarka házakból álló falucska,

melynek a komor cyprusfák s a szürkés-zöld olajerdők festői keretet kölcsönöznek.

A déli órákban Korfu, a fölséges görög sziget tünt fel a láthatáron, a sziklás Merlera és Fano szigetekkel nyugotra.

Korfu szűk csatornáján áthaladva, tagadhatatlanúl a legszebb tájképek fogadják az embert.

Keletre tőlünk az albán bércek emelkednek, s amidőn a tág katlan s a butrinói völgy körül kiszélesbülnek, nagyszerü ellentétet képeznek ennek közepén, a terjedelmes tölgyerdőktől s posványoktól környezett bérctó és a kopár mészhegyek, melyeknek legmagasabb csúcsai az ország belsejéből — messzire láthatón — emelkednek ki.

Nyugotra, ez esetben jobb oldalunkon, a zöld sziget karcsu hegyeivel, a büszke Mons Dheka, a susogó tölgyesek s olajerdők, a számos cyprusok, a virágzó gyümölcsfák, az egész szigeten elszórt vakító fehérségü házikók és falvak; valóban érdekes ellentét; balra a zord, müveletlen, verekedő hegyi népek által lakott Albánia; jobbra a virágzó Korfu, melyet a simulékony s kereskedő görögök dús kertté alakítottak át.

Ipsa festői öble mellett elhaladva, rögtön feltünt a sziget középső fokán igézően fekvő fellegvár s maga Korfu városa.

Valahányszor Korfut látom, mindig Homeri hangulat vesz rajtam erőt, a mely addig tart, mig a jóniai szigetek közt halad a hajó. Az ifjuság napjaiban, az Odysseát tanulmányozva épen olyanoknak képzeltem a jóniai szigeteket, mint a minőknek őket később a valóság bemutatta.

Világos kék tenger által körülhullámzott zöld szigetek, melyeket, sötét kék ég alatt, mosolygó napsugarak aranyoznak meg.

Különösen az egyes részek, a sziklák fölé emelkedő s borostyán által körített széles levelü fák, a virágdús bokrok, a csergedező patakok, nagyon de nagyon hasonlítanak — bocsánat a profán hasonlatért — tündérballettekre emlékeztetve, a szinpadi díszletekhez; az ember azt hiszi, a bokrokból okvetlenül elő kell törnie, arany dárdát lengetve, valami köténves Dianának. Ám térjünk vissza a valósághoz. Miramár a város elé hajókázott, a hol szenet veendő, néhány óráig időznünk kellett. A különben csendes Korfunak harcias kinézése volt. A város átellenében fekvő Vidó szigetén barak tábort építettek, s a kis szigetet egészen elborították a kék ruhás katonák, kiknek egyik osztálya célba lövéssel foglalkozott; számos csolnak egy hajóhoz szállította a hadfiakat; amint később hallottuk, a szigeten mozgósitott zászlóaljak egyikének kellett aznap este Görögországba hajókáznia. Régi dicsőségről álmodoztak ismét a jó hellének s Korfu lakói lelkesedésükben azt hivék, hogy Leonidás napjai ismét megviradtak.

Midőn horgonyt vetettünk, rögtön jelentkezett az orvos, a konsul — beteg lévén — annak helyettese s egy szolga, a kit már rég ismertem, sovány, irtózatos külsejü kis emberke, az istenekhez hasonló hellenek idétlen utódja.

Azon hir, hogy a városban fekete himlő uralg, utazó társaimra, a kik Korfut még nem ismerték, nagy csapás volt.

Magától értetődik, a szigetre lépni szigoruan megtiltatott; a délutáni órákat arra használtuk föl, hogy a gőzbárkán kirándulást tettünk. A város közelében hajókáztunk el;

a lépcsőzetesen épült város, ódon, tömött házsorainak, vakító fehér falai, zöld ablakai s lapos fedelei nagyon emlékeztetnek Olaszországra; van azonban az egésznek egy különleges görög jellege is, a melyet az orthodox templomok gömbölyü kupolái még jobban kidomborítanak.

A fellegvárnak függélyesen a tengerbe eső sziklafalait körülhajókázva, a gazdag korfubeliek kertjeivel és villáival megrakott előhegynek déli oldalához értünk; megláttuk a bájosan fekvő királyi nyaralót, Pondikonisit, Kastrades elővárost, s ez alatt a parton, vad myrthusok között a régi Aeskulap templom romjait; tovább gőzölünk egészen Kardákio öbléig, a melynek bejáratát két kis sziget zárja el; az elsőt, mely erős szikla, s melynek fő díszét narancs, cyprus s birsfán kivül egy régi görög templomocska s a szent Basilius rendjéhez tartozó két szerzetesnek a lakháza képezi, Pondikonisinek hivják s Odysseusnak Posejdon által kővé varázsolt hajóját képezi:

De ím, Posejdon közelg,
Megérinti kezével és —
Megkövülten a tengerfenékhez
Tapad s mozdulatlan áll.
Ő pedig tovább halad!

Önkénytelenül jutnak e sorok eszünkbe, s míg gondolataink részint a gymnasialis tanulmányok kínjait, részint a régi görögök tündérvilágát szárnyalják be, a sziget lépcsőin haladunk fel.

A piszok, mely e szigetet borítja, épen nem költői.

Két mezitlábas, bozontos szakállú, hosszú hajú, rongyos kék ruhába bujt szerzetes üdvözli az idegent.

A templom valódi orthodox jellegű s egy gazdagon aranyozott válaszfallal két részre van osztva; a falakon

számos fekete szent kép, fényes tárgy s görög felirat látható. A templom előtti téren virágzó gyümölcsfák üdítik fel az éjszak lakójának télkínozta szemét. A kilátás e szigetről Korfu és a tenger felé gyönyörű, a szó szoros értelmében ábrándos remeték számára való hely.

E szerzetesek arcán azonban korántsem fedezhető fel a végtelen gondolkozásba merült átszellemülésnek a bélyege, sőt ellenkezőleg életük egyhanguságánál fogva a tökéletes butaság jellegét viselik magukon. Az ifjabbik nagy macskabarát, lépésről lépésre követi őt szörnyen nyávogva, néhány kiéhezett kandúr.

Az átellenes, sokkal kisebb szigeten, melyen egy tornyos épület áll, egy agg remetenő lakik. Rövid időzés után elhatároztuk, hogy Kardákió elposványosodott öblét vadászva átkutatjuk.

Néhány kócsag, kisebb és nagyobb kormorán, több bukdács és kacsa s egy csapat csüllő sietett tova a megközelítés első kisérleténél.

A görögök olyanok mint az olaszok; elpusztítanak s felemésztenek mindent, s épen ezért nagyon kérdéses mulatság országaikban a vadászat.

Hosszú fáradság után sikerült végre egy törpe kormorán elejtenem s elégülten tértünk hazafelé.

Benizza zöld partja s a magas Hagiói Deka-hegy látása kárpótlá a füstbement vadászatot. Csakhamar Miramárhoz értünk. Sötétedni kezdett, a szén hajóra rakatott, megebédeltünk s mozogni kezdtünk. A csöndes nap után gonosz éj következett.

Tizenharmadikán kora reggel felébredve, nem csekély kiábrándulásomra azon felfedezést tettem, hogy minden

mozog köröttem, az asztalok, az ágy s a székek táncolnak, a hajó észrevehetően dübörög, tombol s a hullámok nyomása alatt kegyetlenül nyög.

A fedélzetre sietve, egy nagyszerü viharnak a képe tárult elém. Hullámhegyek tornyosultak s egymásra törve, finom porszemekként kristálytisztán habzottak fel. A tengeri vihar, a természet legszebb, legnagyszerűbb tünemény e, különösen ha a felhők s a villámok a benyomást még növelik.

Nehéz felhők boríták az ég boltozatát s csak itt-ott törhetett magának utat a nap sugára.

Kephalónia alatt valánk; a sziget elragadó bércei, közöttük a legszebb s a legmagasabb: a hófedte Monte Nero, és az ősrégi Ainos, ködfátyol alatt meredtek az égnek. A sziklafalak sötét és komoly kinézése, a hamuszinü s kedvezőtlen fényezés, az idő rosszabbra fordultát jelzé.

Csak nehezen küzdhet meg derék hajónk a hullámokkal, s csak a déli órákban érhettük el a szép Zante szigetnek — nyugoti oldalon haladva — a déli fokát.

A vihar fokozódik, szabad mozgás helyett eltérünk az iránytól; a parancsnok elhatározza, hogy Zante védcsatornájába fut be. Lassan, lassan megkerüljük a déli fokot s a sziget és az átellenben fekvő szárazföld által képezett csatornába fordulunk be.

Mihelyt elfödött Zante a nyugoti vihar elől, csendes volt a lég s a tenger, s hajónk kemény küzdelem után a hasonnevü város felé haladt.

Nyugodtan élvezhettük most a gyönyörű vidéket. Keletre, lapos partok mögött a görög bércek, a peloponnesi, a patrasi, az achajai s elisi hegyek emelkedtek hólepte

csúcsaikkal; éjszakon Kephalónia bérc-szigete, nyugoton a hegy-völgyes, dombos és kertszerü síksággal ékeskedő Zante. Korfu kedvesebb, müveltebb s lakhelynek kellemesebb, de Zante, az olaszok által »il fiore del Levante«-nek nevezve, nagyszerübb.

A város maga tágas körben fekszik az öböl partján; lapos tetejü fehér házai, számos temploma külön álló tornyokkal, a várhegy egy kis erőddel, gyönyörü képet képeztek a gazdag tenyészet ölén.

Csakhamar horgonyt vetettünk a város előtt; sorsunkat számos, a vihar elől menekülő hajó osztá. Miután az orvos megtevé látogatását, a szárazföldre csolnakáztunk. Zante tulajdonképen nem érdektelen, korábbi virágzásának még láthatók a nyomai, kövezete és a piszka azonban minden leirásra gúnykacajjal válaszol; sok utcája lépcsőkkel van ellátva s csak gyalogosok használhatják, szűknek pedig mindegyik szük. Az úgynevezett főtéren sertések henteregnek s az egész várost egy meghatározhatatlan illat tölti be; a házak, közöttük nem egy csinos épület, olasz palota-maradványokkal, nagyobbrészt meg vannak rabolva az ablaktábláktól s legfeljebb egy árva faredő-szárny himbálódik díszként a levegőben. A templomok tagadhatatlanul diszére válnak a városnak; valóságos ősrégi istenházak orthodox szertartásra berendezve, csakhogy — csodálatos dolog — többnyire a Márkus toronyhoz hasonló harang-tornyaik vannak.

A pópák itt is szegényes öltözetükkel tüntették ki magukat; valami görög szent napját ünnepelték s a hivők a kegyetlenül megezüstözött ereklyéket csókolgatták a nagy templomban.

A városon végig tett séta érdekes elmélkedésekre szolgáltatott alkalmat. Sajátságos hasonlatosság uralkodik e város és Dél-Európa három államának városai között.

Zantéban bátran azt képzelhette az ember, hogy Olasz- vagy Spanyolország valamely tönkrement városkájába tévedt. Itt is az utcákon van az élet. A férfiak széles karimáju kalappal, nagykendővel a vállukon, kopott polgári ruhában ott ülnek, az egyensúlyt csak nehezen tartva fönn, a háromlábú ócska szalmaszékeken, a kávéházak előtt. Egy másik széken van mellettük a kávécsészéjük s a folytonos szivarkatekerést csevegéssel, zajjal s élénk taglejtéssel kisérik. Itt kávé, török szivarka, görög feliratok, gömbölyü magas fövegü pópák; ott csokoládé, Havannah-szivarka, Plaza' de la Constitution, széles karimájú kalapban katholikus papok, s mégis a városokban külsejökre és lényegükre nézve nagyon hasonlítnak egymáshoz ez emberek. Az ifju nők között bájos alakok, az öregek között valóságos sárkányok láthatók, a milyeneket csak a déli öv képes felmutatni.

A legkülönbözőbb utcákon át s mindig alacsonyabb házak között, bérkocsikon — melyek Németország bármely székvárosának diszére váltak volna — hajtottunk fel a várhegyre. Az út kigyózva halad fel a meredek oldalon, jobbra és balra magas kaktus-bokrok, virágzó gyümölcsfák s egyes pálmákkal.

A hegy tetejéig nem lehetett felkocsizni, minden megmagyarázható ok nélkül, egy kőhalomban végződött az út, melynek utolsó részét gyalog tettük meg.

Mindenütt katonaság nyüzsgött, itt is egy zászlóalj összpontosíttatott, melynek művelt, Párisban hosszabb ideig tartózkodott parancsnoka, a legtisztább francia nyelven

magyarázott meg mindent. A tulajdonképeni erőd félig romhalmaz; a zászlóalj legénysége a kazamatákban s barakokban volt elhelyezve.

A legnevezetesebb itt minden esetre a kilátás. — Keletnek, a csatornán túl, a görög partok, alattunk a város, a várhegy déli lejtőjének hosszában gazdag kertek, a nyugoti lejtőn agyag és sárgaföld képződmények, melyek a spanyolországi Murcia közelében levő hegyekre emlékeztetnek élénken; éjszaki irányban erdős halmokban vész el a kép, melyek a sziget keleti partjainak hosszában húzódnak tova, mig a nyugoti partokat magas kopár hegylánc jelzi, s ezek között, a sziget középpontjának egész hosszában egy jókora síkság terül el; a déli csúcstól mindezt egy keskeny posványos földszoros választja el, a mely a városnál kezdődik. A déli csúcsot ellenben az úgynevezett Mons Skopo, a sziget minden magaslatától elkülönített, önálló hegyszál diszíti. A gyönyörű képpel nem tudtunk betelni; a hegységek tömkelege, az erdős dombok, a dús kertek, a bájosan fekvő falvak, maga Zante városa, a csendes világoskék csatorna, s a földszoroson túl, a még mindig tomboló vihar, egytől-egyig emelőleg hatott. A kép még nagyszerűbb lett, midőn a hegyeken nehéz viharfelhők jelentkeztek; a szél zúgva rohant, a villám cikázott, mennydörgött s az éj leszállt; a záporeső folytán kegyetlenül átázva siettünk Miramár hajónkra vissza.

A magas tengerről még másnap reggel sem kaptunk kedvező hireket, s igy hajóparancsnokunk elhatározá, hogy Zantéban legalább egy napot fogunk még eltölteni.

Erre elhatároztuk, hogy a magas Mons-Skopot megmászszuk. Riva partján apró lovak által vont kocsiba

ültünk s néhány utcán át, a város apró házai mellett el, a part hosszában kocsikáztunk. A kocsiút csakhamar megszünt, s mi gyalog folytattuk kerteken, mezőkön, száraz záporpatakokon át, olajfák között utunkat a hegy aljáig. Itt két részre oszlott a társaság. Én az emberi telepek végpontjai mellett, meredek, örökzöld bokrokkal sűrüen benőtt lejtőkön, sziklalapokon és görkőhalmokon másztam fölfelé.

A felmenés fáradságos s érdektelen vala; a nap erősen sütött s mi céltalanul cipeltük fegyvereinket. — Vadnak hire sem volt itt, a madárvilág is csak gyéren képviseltetett; alig láttunk néhány itt telelő közép-európai példányt.

A hegy csúcsán egy egyszerü és disztelen búcsujáró templom áll, mellette a pópa és szolgái lakása. Az egész egy piszkos, elhagyatott rom-kép.

Ez épület mellett sajátságos kőalakzatokból összerakott gömbölyü sziklakép emelkedik, a mely messziről látható s már egy nappal előbb a tengeren feltünt. E legmagasabb pontra is fel kellett jutnunk s igy nagy nehezen felmásztunk a sziklalapokon csak azért, hogy lobogóként egy póznára kötött zsebkendőt tüzhessünk a fokára.

A kilátás nagyon szép volt, de nem élvezhettük sokáig, mert a vihar ismét egy hűvös pásztás esőt hozott a tenger felől. A pópa meghivott egy pohár borra. A hosszú szakállú, hosszú hajfürtű tiszteletreméltó férfiu a legszivélyesebben szolgált meglehetős rosz sajttal, kenyérrel s valóban igen jó, de igen tüzes síkföldi borral, a mely a közönséges spanyol italokra nagyon emlékeztetett. A szoba

melyben megvendégeltettünk, egészen a spanyol fondá-k jellegével birt. Tégla padló, néhány rongyos szalmafonatu törött szék, üres falak, nedves, fojtó levegő. A görög jelleget egyedül a falon függő fekete Mária-kép őrizte meg.

Az egyszerü étkezés után búcsut vettünk a vendégszerető paptól s lefelé indultunk. Sürű bokrok és virágok között, pálma-csoportok és csörgedező patakok mellett haladtunk el. Gyönyörű helyek voltak, épen olyanok, mint amilyeneket a görög mythologia olvasásakor a képzelet fest, megfelelő játszó helyek a vidám istenek számára.

Néhány kerten áthaladva, egy parti útra tértünk, a melyen csakhamar elértük otthonunkat. A délutáni s esteli órákat a hajón töltöttük.

A kedvezőtlen hirek miatt még egy napot Zantéban valánk kénytelenek tölteni.

Ujabb kirándulás terveztetett; 15-én reggel a sziget éjszaki foka felé indultunk.

A tegnapi kocsikban s a tegnapi utcák egy részén áthaladva, egy jól épített országútra értünk, a mely jó ideig kertek között vezetett. Jobbra a zöld s dús tenyészetű halmok, balra a magas, kopár, meredek hegyek; számos egyedül álló majorság s kisebb falvak mellett haladtunk el.

Az út igen élénk vala. A falusi nép részint gyalog, részint gyatra külsejü szamarakon avagy kétkerekü talyigán vitte árucikkeit a városba. Volt alkalmam közelebb szemügyre venni e népet. Barna arcbőrü, fekete hajú silány törzs. Ruházatuk se nem szép, se nem tarka; széles nadrágot, lábaikon a dalmatákéhoz hasonló opankát, kis sipkát, avagy nagy, széles karimájú kalapot viselnek; nagyon soknál hosszú egycsövű fegyvert láttunk.

Két órai kocsizás után a hegyekhez ér az út; a jobboldali hegylánc egy elposványosodott tengertó mellett végződik s a tenger látható lesz.

A hegység, egy függőlegesen eső sziklafallal a part közelében végződik s az országút végpontját egy, a hegyoldalon lépcsőzetesen épült falu képezi. A magas hegyek, melyeket itt közvetlen közelségben szemlélhet az ember, ez oldalról teljesen kopárak, a mogorva falak, s a nagy görkőhalmokon kivül semmiféle tenyészettel sem birnak. A faluból gyalog folytattuk utunkat a bérc körül, közte és a tenger között. Csakhamar elértük a sziget éjszaki fokát s nagyszerű kilátásban részesültünk. Éjszaki irányban a gyönyörű Kephalónia, közvetlen közelben egy szük völgykatlanban susogó tölgyes, melynek közepén magas hegyek között elrejtve egy zárda fekszik kedvesen.

Megnéztük a templomot, melynek gazdag diszítése, számos megaranyozott ereklyéje, fekete szent képei nagy búcsujáró helyre vallottak.

Néhány barátságos pópa reggelire hivott meg a zárdába.

Miután vadászati helyek után tudakozódtunk, a jámbor urak nyúlvadászattal kináltak meg.

Reggeli után a legifjabb pópa vezetése mellett, a ki egy rövid kabátot, széles kék nadrágot s papucsot viselt, felkerekedtünk. — Fején papi sipka volt s karján egy hosszú puskát cipelt; utána két, vadászebnek épen nem mondható komondor s egy paraszt cammogott.

Egy szomorú hegyszorosban másztunk egy óránál tovább fölfelé, jobbra és balra minden kilátást elzáró hegyoldalok között; az egész, a dél hegyes vidékeinek nap-

égette jellegével birt, Dalmácia és Spanyolország tájaihoz hasonlóan.

Az ebek a kövek között szimatoltak ide s tova, s a pópa egész hévvel ugrált töltött és felhúzott fegyverével egyik szikláról a másikra, meg azonban mi sem mozdult. Fejünk fölött magasan néhány császársas röpkedett.

Végre elértük a hegy gerincét, s messze beláthattuk a tengert, a hegység fensíkját, a sziklák, kőtuskók, hegycsúcsok összevisszáját.

Egy negyed óráig pihentünk itt; nem messze tőlünk néhány lövés történt s csakhamar előtünt néhány felfegyverzett paraszt is. A sziget gyéren látható tapsifüleseinek egyikét hibázták el.

Visszafelé a zárda legközelebbi útját követve, a magaslaton végig mentem. Egyszerre felugrott előttem egy parányi nyulacska (alkalmasint Lepus Mediterraneus); a távolság azonban nagy volt s én nem lőttem; a kutyák s a pópa is utána iramodtak a nemes vadnak; persze a nyúl gyorsabb volt s csakhamar eltünt szemeink elől.

A nyúl, ritkaságának köszönhető, nagy szerepet játszik Zantéban s a szegény pópa lihegve s görögül szavalva tért hozzám vissza.

Délután volt, midőn a zárdát elértük s kocsijainkhoz siettünk; visszafelé szép, de meglehetős hűs időnk volt s csak este jutottunk hajónkra, hogy Zantétól búcsut vegyünk, mert a kedvező hirek másnap reggel az indulást lehetővé tették. A sziget utóljára még holdfényben mutatta be szépségét.

Tizenhatodikának reggele jó idővel és tükörsima tengerrel ajándékozott meg.

Reggeli 4 órától haladtunk. Gyönyörű tájképek mellett siklott el hajónk. Arkádia és Messene hófedte hegyei, Spanyolország éjszaki partjainak bérceire emlékeztettek; a fehér hótérségek és a sötétkék égboltozat érdekes ellentétet képeztek. Mennél inkább haladtunk délnek, annál világosabbak s látszólag szikla-szegényebbek valának a hegyek; egy hegylánc az ibériai félsziget kopár hegységeinek sárgás s finom szinezetével birt.

Láttuk Navarint, később Cap Matapan cik-cakkos körvonalait s nemsokára reá Cerigo és Cerigotto szikla-szigeteit.

A délutáni órákban feltüntek a láthatáron Kandia magaslatai. Este elhaladtunk e nagy és szép sziget nyugoti foka mellett; a hold fényében Kréta hegyeinek ködös körvonalai is feltüntek.

Kellemes órákat töltöttünk el a fedélzeten, a tenger világítását bámulva, délnek holdfényes éjjelét élveztük.

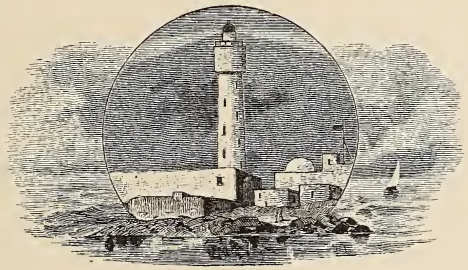
A legközelebbi napot, mely ép oly szép és csöndes volt, mint a tegnapi, a magas tengeren töltöttük. A reggeli órákban Kandia, a csodás Ida hegy s a sziget más hólepte magaslatai még láthatók valának. Délben Afrika közelsége már érezhető s először élvezzük a meleg erejét; mily kellemes vala a déli nap alatt a fedélzeten kéjelegve téldermesztett Közép-Európának néhány nap előtt kiállott hidegére visszagondolni.

Egy Lloyd hajóval találkoztunk, különben nyugalom uralkodott a széles viz-síkon.

Tizennyolcadikán felséges napra viradtunk. Szárazföld még nem látható? volt az első kérdésünk. Viz és viz, a meddig a szem csak lát.

Reggel 8 órakor lassan-lassan feltüntek az afrikai partok s Alexandria néhány tornya. Az utazó társaság ujjongva üdvözölte őket.

Másodszor van szerencsém a fekete földrészt láthatni; első ízben az Atlasz vidék bérces partjait csodáltam, most szent Egyiptomnak sík partjait üdvözlöm.

II. RÉSZ.

Megérkezés Alexandriába. Egy nap Alexandriában. Utazás Kairóba. Megérkezés Kairóba. Négy nap Kairóban.

II. RÉSZ.

Az egyiptomi part sárga lapos szalagot képez, a melyből csak itt-ott emelkednek hullámalaku homok-halmok.

Legelőször a kimagasló minaretek, a világító torony s a városon kivül lévő malmok tüntek fel; utánuk Mustapha-Pascha keleti, fantastikus stylben épült alkirályi vára emelkedik ki a hullámokból.

A pillanat komoly, a megérkezés közelg; hajónk felé egy csolnak ringatódzik könnyeden a hullámokon. A révkalauz-zászló megmagyarázza célját.

A kis járművön keleti, nem egészen tiszta arab, hanem a kikötő városok rendes, egyedül keleten látható vegyülék nép izmos karjai eveznek.

Barna, inkább kis-ázsiai öltözetü, turbános legények kiabálnak és integetnek a Miramár felé; közöttük finom,

valódi keleties öltözetben, terjedelmes derekán tarka övvel, egy barna férfiu áll; kifejezésteljes, arab jellegü arcát fekete bodor szakál köríti. Sárgásbarna kezeit ezüst gyürük diszítik.

Lassítjuk a menetet; méltóságteljesen emelkedik a révkalauz a kötélhágcsón fölfelé, s rövid üdvözlet után a vezénylőhidon foglalja el helyét; csolnakát most magunkkal vonszoljuk.

Szük és zátonyos torkolat felé haladunk, a mely Port-vieux-höz vezet.

Jobbra a félig romban heverő, de érdekes stylben épült Said-el-Mek pasa vára köti le figyelmünket; e mellé néhány ágyú-üteg s meglehetős terjedelmü pálma-erdők sorakoznak; a szilárdan épült hullámfogó körül a kikötőbe fordulunk s gyönyörü kilátásunk van az egész városra.

Ha a minarettek és néhány arab modorban épült nagyobb ház nem óvná meg a keleti jelleget, valamely déleurópai kikötő-városban képzelné magát az ember. — Alexandria főjellege külsőleg tagadhatatlanul európai.

Midőn a hullámfogót elhagytuk, sajátságos kép tárult elénk.

Az ütegek, a török hadihajók: Mehemet-Ali, Makkarosa és a khedive könnyü vitorlás hajója üdvlövéseket tettek; a hajócsarnokokban a szárazföldi katonaságéhoz hasonló kabátban s fezzel a fejükön álltak a tengerészek; a hajók egyikéről a magyar csárdásra emlékeztető sultándalnak szép s tisztán keleties hangjai zengtek felénk, mig a vitorlás hajón az uj khedive-hymnus modern hangjai hangzottak fel.

Több osztrák Lloyd-gőzös teljes zászlódiszben pom-

pázott. A kikötő tele volt díszes hajókkal; Törökország nagy lobogója, a fehér félhold, csillaggal a vérpiros mezőben, tisztelegve hajlott meg.

A viz tükre nyüzsgött a csolnakoktól, melyekben az arabok minden osztálya, gazdag és szegény, de minden elkülönzés nélkül festői csoportokban képviseltetett, szép, jellemző alakok, kik között nagyon sok levanteit, görögöt, olaszt és zsidót, fezzel avagy a nélkül, polgári ruhában látott az ember.

Több kisebb, igen kecsesen diszített gőz-csolnakon közeledtek az osztrák-magyar telep tagjai elénk; a zenekar a »néphymnusz«-t játszá; nagyon sok dalmata, a Boche di Cattaró völgy lakóinak szép fehér és zöld öltözékében, sugár termetük körül a fegyverekkel tömött övvel, »Zsivio« kiáltással lengették fövegeiket; csodás ellentétet képeztek a kelet keresztyénei, a kelet szindús izlam követői mellett.

Bűbájosan mozgott a megszámlálhatatlan járműveken, a zászlók, jelmezek, egyenruhák tarkasága körülöttünk; rég horgonyt vetettünk már, midőn még kiváncsian zsibongtak körül az emberek.

Csakhamar megjelent az osztrák konzulátus hivatalnokainak élén báró Schäffer főkonzul a Miramár fedélzetén, s rövid üdvözlés után kénytelenek valánk a dísz-sajkákon érkező méltóságokat fogadni. Élükön Mustapha-Pascha, a külügyminiszter állott, akit ura Kairóból küldött üdvözlésünkre ide; hajónkra jöttek még néhány tábornokok s a kikötő kapitánya; Abd-el-Kader pasa is jelen volt már az osztálytábornokok kék egyenruhájában. A khedive oly kegyes volt e kellemes, művelt, félig arab, félig török

eredetü férfiút egyiptomi utazásunk egész idejére kiséretünkhöz vezényelni. Mindnyájan tisztelni és becsülni tanultuk őt s mint igazi barátok váltunk el hosszú ideig tartó s naponkénti együttlét után. Midőn az egyiptomi előkelőségek eltávoztak, az osztrák telep jött.

A nagyobb bankházaknál alkalmazott dalmatákon kivül nagyon sok, a monarchia minden részéből való osztrák is volt köztök, a telep legnagyobb részét azonban nem osztrák születésüek képezték, hanem a Levantéiek mindenféle faja és neme, kik az üzleti biztonság kedvéért és az otthon kevésre becsült Lloyd kiváló tekintélye és tevékenysége folytán, a mi védelmünk alá helyezték magukat.

Miután egy ideig tényleges és névleges hazánkfiaival beszélgettünk, elhagyták ők is a Miramárt, s mi szobáinkba vonultunk vissza, hogy az egyenruhát polgári ruhával váltsuk fel.

Nem sokára az egész társaság a kikötő lépcsőjéhez eveztette magát; ott Schäffer báró várakozott reánk s véle a készen álló kocsik felé siettünk.

A hammál és scheyyál-nak is nevezett málhavivők, a legszegényebb arab nép egy külön osztálya, felgyürt kék ingben, sovány, barna, izmos lábszárak és meztelen karokkal, az európai egyenruhás vámhivatalnokok (Gumruktschi), török tengerészek, kikötő-munkások, köztük sok csodálatos jelleg, egész tömege bámult kiváncsian reánk.

A khedive oly jó volt, s fogatait már itt rendelkezésünkre bocsátotta; valódi angol kocsik és lovak, a modern európai bérruhába bujtatott személyzet egytől egyig francia, a keletet egyedül csak a fez jelezte.

A kengyelfutók, e könnyű lábú, sovány, tarka jelmezű, fehér repülő ujjú, hosszú pálcákat forgató alakok sem hiányoztak. A fogatok előtt szakadatlanul kiáltozva futnak, még pedig mindenféle sebességgel.

A kengyelfutók a városok, arabok által lakott szűk negyedeiben megbecsülhetetlenek, mert nélkülök csak nagy nehezen lehet az ember- és állat-tömegeken áthaladni.

Alig hagytuk el egy tág kapun a kikötő épületét, rögtön valódi keleti élet fogadott.

A szűk, arab stylben épült házak által képezett utcában csak úgy hemzsegett az emberek legkülönbözőbb neme; kiáltozó szamárhajtók, az obligát vizhordók, szatócsok, kék fellah-ingek a tiszta fehér arab-köpenyegek mellett. — Ráncdús szoknyás asszonyok, ókori korsókat hordva fejükön, hosszú botra támaszkodó vak koldúsok, zajongó, neveletlen utcagyèrekek, a minőket csak a kelet bir felmutatni.

Számtalan kis-ázsiai és török vonta magára színdús öltözetével figyelmünket. Már arckifejezésök is egészen más mint az araboké, sőt az arcszinök is világosabb. A valódi arab sötét-barnás, vonásai szépek és nemesek, alakja sovány de izmos; a zsidónál minden tekintetben jobb, de elvitázhatlan hasonmása. A művelt Nilusvidék felláh-ja nem tiszta arab; hasonlít azon jellegekhez, a minőket Egyiptom régi képein rendesen találunk; én ez ország őslakójának tartom őt, s más helyen tüzetesebben fogok e kérdéshez hozzászólani.

Miután a rövid keleti utcán áthaladtunk, a város keresztyén negyedébe értünk. Tágas utcákból, szép, nyu-

gotországi épületekből és boltokból áll e városrész, melynek közepén a »Mehemet-Ali«-tere képezi a fénypontot.

Egy jellegtelen európai kikötő-várost érdektelen volna leirni.

Alexandria a szó szoros értelmében ilyen. Bármily fényesek és rendesek is az utcái a városnak, mégis elidegenítő hatással bir.

A keleti rondaság és elhagyatottság, a mi az arab városoknak bizonyos festői, genialis bájt kölcsönöz, egyáltalában nem illik nyugotnak egyenes, mintaszerű építkezéséhez; minden lépten-nyomon felismeri az ember a betolakodót, a ki mindent elkövet, hogy jellegét az idegen világrészre erőszakolja; a sivatag homokja csak nagyon kelletlen tűri az európai városokat s a fehér képüek nyerészkedő lényét még kevésbbé szíveli.

Néhány főutcán haladva át, a Mehemet-Ali-térre értünk, a melynek közepén, a Kavalából származó, macedóniai útkaparó fiának, a nagy és tetterős harcosnak, Mehemet Alinak lovag-szobra áll.

Nem minden ok nélkül pazarolta e férfiu minden rokonszenvét Alexandria városára, s nem hiába követett el mindent annak emelésére; azért tevé, hogy a világ őt előképével, Nagy Sándorral hasonlítsa össze.

Történelmi talajon áll az utas Alexandriában; soha sem éri el többé e város azt a fényt s a virágzásnak azt a fokát, a melyen a nagy alexandriai könyvtár idejében állott, a midőn itt a közlekedés, a művészet s a tudomány középpontját találta fel az akkori művelt világ.

Az európai utcákban élénk élet uralkodik.

Az itt látott emberek azon kevert fajnak a megha-

tározhatlan jellegével birtak, kiket a »Levantei« névvel jelölnek meg. Az olasz, görög, örmény és zsidó jellem vegyüléke ez. Majdnem kivétel nélkül európai mód öltözködnek, legnagyobb részök azonban fezt visel fején; ezeken kivül még dalmatákat, albánokat, törököket és kis-ázsiaiakat is vettem jelmezükben észre; a keresztyénséget számos görög pópa s néhány Ferenc-rendi barát képviselte.

A szamárhajtó, teher- és vizhordó arabok ugyan megfordulnak az európai városnegyedben is, de legnagyobb részük mégis csak az arab negyedekben marad.

A gazdag bankárok házai előtt szerecsenek és nubiaiak állanak, a kiknél nem annyira hasznos, mint inkább fényüzési tárgyat képeznek.

Csakhamar megúntuk az egyes utcákat s az arab negyed felé hajtattunk; néhány szűk utcán át, melynek keleti stylben épült házait erkélyek és rostélylyal ellátott hárem-ablakok diszíték, a keleti élet gócpontjához értünk; mindig lassabban és lassabban haladtunk, mig végre a kocsiról le kellett szállnunk.

Gyalog haladtunk át a bazáron.

Alexandria nem szerepel arab városként, s jelentéktelen bazárja, sajátságos életével, üzelmével mégis megragadólag hat azon európaira, a ki egyenesen nyugotról jöve, keleti élet által még nem környeztetett.

A kiváncsiak, eladók és vevők tömege, az ácsorgó gyermekek, lebzselő kutyák, a figyelmetlen szamárhajtók, a sajátságos jelmezek és jellegek már itt is képviselve valának, csakhogy sokkal kisebb mértékben, mint Kairóban; az arab negyedek s a khalifák régi városának az

egész keleten nevezetes bazárját tehát csak a lehetőség szerint fogom ecsetelni, mert a felette érdekes élet teljes ismerete külön tanulmányt igényel.

Csak lassan s nagy fáradtsággal haladhattunk át az egész bazáron; a túlsó oldalon fogataink vártak s mi a város déli oldalán levő vasuti indóházhoz hajtattunk, a melynek berendezése s kocsijai Angolországra emlékeztettek, csakhogy minden elhanyagoltnak látszott lenni.

Egy gőzkocsi vitt, a tengert a tavaktól elválasztó föveny-partok hosszában, a gazdag egyiptomiak nyári tartózkodási helye s tengeri fürdője: Ramléh felé; csak itt-ott, különösen a városhoz közel, látható a sárgás sivataghomokból álló föveny-part s rajta a cigány- és beduin sátrak, szomorkodó tevék, ordító szamarak, arab gunyhók s összedőlt sírok; a legnagyobb rész kertekké és igéző nyaralókká van átalakítva.

Az egész vonalat ligetté varázsolják a gyümölcs alatt görnyedező narancs-, citromfák és a sugár pálmák. Ramléhbe érve csak 10 percig várakoztunk a legközelebbi vonatra, a mely Alexandriába vitt vissza. E rövid kirándulás egy édent mutat be az idegennek, a melyet az emberi szorgalom a legtermékenytlenebb talajból elő tudott varázsolni. Alexandriába visszaérkezve, a Mahmudiyé-csatorna mentében Ginénet en Nutha nyilvános kertjébe kocsiztunk. A csatorna mente nagyon érdekes.

Az út igen élénk vala; a gyönyörű fasorok között a vidékieken kivül bérkocsin, fogatokon Alexandria előkelő világa is, a szép kertek felé sietett, a hol a hűs esték üdülést nyujtanak. A csatorna vizében a szegényebb néposztályhoz tartozó férfiak és nők vitték véghez előirt

mosakodásukat s a partokon jámbor mosleminek térdeltek, Mekka felé fordított arccal dadogva félig hangosan sajátságos imájukat.

Az előkelő világhoz tartozók között nagyon sok feltünő, rikító toiletteket s ál chic-ket látott az ember, de tagadhatatlanul igen szép arcokat; a demimond-világot is jókora szám képviselte, a bécsi és budapesti jelleg szakasztott mása; Egyiptom e könnyü vérü népsége, amint hallottam, legnagyobbrészt Ausztriából származik.

Ginénet en Nutha kertje az egyiptomi kertek dús és tropikus jellemével bir; fűszeres illatot áraszt a levegő, virágos növényzet igézi az idegen szemét.

A katonazene vidám hangjainál számos európailag öltözött egyén sétálgatott az árnyékos lombok alatt.

Sebesen végighajtattunk az ültetvényeken, s azután Alexandria környékének legszebb nyaralójában, Antoniadis gazdag görög villájában tettünk látogatást. A jól ápolt, Afrika tékozló éghajlata által támogatott kert, a művészet és a természet felséges egyvelegét képezi.

A pompás berendezésü nyaraló, minden kigondolható mód felhasználásával, mindig hűvös légmérséklettel bir. A házi úr a legnagyobb figyelemmel mutatta meg szép birtokát.

A csatorna mentében a fasoron végig hajtattunk vissza a városba, mig a városon kivül egy fordulattal a hires Pompejus oszlophoz értünk.

Az út, amelyre most tértünk, engem felette mulattatott, mert nagyon otthoniasnak találtam. A keleti városok szélei, ép ugy, mint Kelet-Európa országaiban, mindenkor egyforma sajátsággal birnak.

A házak mindig kisebbek lesznek; a legelőkelőbb város is elhagyott kertek, megnevezhetlen törmelék és piszokbuckák mellett fekvő rom-épületek és puszta temetők között végződik.

E jelleget itt még világosabban kidomborították az összedőlt sírok, ama sajátságos gömbölyű épületek és kupolák, kisszerü pálmaerdők, pihenő, nehéz teherrel megrakott tevék, félig vad kutyák, bivalyok, szamarak és az egész levegőt elárasztó sárgás por.

A város utolsó házai között egy mesterséges gömbölyü halom emelkedik, s ezen áll Pompejus oszlopa, a 63 láb magas, vörös assuani syenitből faragott mű, melyet egy nyers kidolgozásu korinthusi tetőzet diszít.

A régi időben állítólag Diokletian császár szobra állott itt.

Kedvező pillanatban érkeztünk, a dombról gyönyörű kilátást élveztünk, a legpompásabb fényárban feküdt előttünk a város; éjszaki irányban a nagy tengertükör, délkeletnek a sárga fövenypartok és a terjedelmes Maryut-tó.

A nap épen nyugovóban volt; arcát oly meleg gőz és por köríté, mint nálunk a ködös napokon; a nyugati égalj a legtarkább szinvegyülékben pompázott, a narancssárga, piros és a kék szinek, a legélesebben el valának különítve egymástól, de azért valamennyire arany fény borult, mig a keleti égaljat az éjnek, a fényes csillagok által csak itt-ott áttörött, kékes árnyai fedték.

Ily tüneményeket csak a kelet, s mindenek előtt a fényvilágáról hires Egyiptom képes elővarázsolni.

Amig mi a természet kellemes hatása alatt élveztük a gyönyörű tájképet, zajongó csapatok vonultak el az

úton a halom tövében. Legelőször fekete kecskenyájak jöttek lefüggő fülekkel, azután tevék, egyik a másik után; zajongó pásztoraik kiséretében éjjeli szállásuk felé tartottak; ezt nemsokára temetés követte. A koporsót, tulajdonképen egy posztóval letakart fedél nélküli fa-ládát, néhány férfi vitte; a fej oldalon látható, fából metszett turbán arról tanuskodott, hogy egy férfi tért az örök nyugalomra. Számos sirató nő vette táncolva, kezeit tördelve és jajveszékelve a koporsót körül; hosszú sorban követték lassan és imádkozva az emberek; az egész nagyon sajátságos képet mutatott.

Néhány kerüléssel a régi, most már teljesen céltalan várfalnak »Porte de Moharrem Bey« kapun át, ismét a város belsejébe jutottunk.

Az esteli órákban még élénkebb az élet az utcákon, mint napközben, a lárma, a végtelen zaj feltünő ellentétet képez a természetben uralgó éjjeli csenddel.

A nagy kereskedések még mind ki valának világítva s a kávéházak nyitva voltak. Az európai negyedben vagy görög, vagy francia, vagy olasz feliratok vannak.

Az éj már tökéletesen beállott, midőn a Miramár fedélzetére értünk.

Az ebédhez Saurma báró, a német főkonzul is eljött, aki ezután gyakran csatlakozott utazó társaságunkhoz, s akinek, különösen a vadászatot illetőleg, nagyon sok szivességért tartozunk köszönettel.

Tizenkilencedikének reggelén jó hosszú időre búcsuztunk el Miramártól; az alkirálynak egy dísz-csolnaka szállított a szárazföldre. E különös jármű egészen keletiesen volt berendezve, a feltünően öltözött tengerészek ép úgy

piros szinben pompáztak, mint a kipárnázott ülések, a gazdagon függönyzött párkányzat s a mennyezetes tető. A keleti tengerészek egészen másképp eveznek mint az európaiak, tagadhatatlan azonban, hogy a tökéletes ütenyszerinti evezés, a melyet rendesen csodálatos dúdolás kisér, kellemes benyomást tesz az emberre.

A kikötőtől fogatokon értünk a pályaudvarba, a hol roppant néptömeg gyült össze; nagyobbára osztrákok, vagy legalább telepünk tagjai valának; a zene a »Gotterhaltet« játszotta, s a színgazdag jelmezes dalmaták élénk zsivió mellett lengették fövegeiket.

Néhány perc mulva, elhagyta a vonat a pályaudvart.

Az alkirály saját udvari vonatát bocsátotta rendelkezésünkre; terjedelmes kocsik, középen egy kilátó-kocsival. A jó átjárok lehetővé teszik, hogy az ember a vonat minden részébe szabadon átmehet.

Kivülünk még Schäffer báró, az osztrák konzulatus hivatalnokaival, Saurma báró, Abd-el-Kader pasa, a külügyminiszter Musztapha pasa, néhány egyiptomi, a vasuti igazgatóság tagjai, a művelt és igen kellemes francia Zimmermannal élükön, a ki kedvességével mindenkin túltett, voltak jelen.

A vonat gyorsan haladt s a legérdekesebb képek repülve tüntek el szemeink elől; a vasút eleinte egy alacsony sík háton haladt, a mely két nagy mocsártavat — jobbra a Mareoti s balra az Abukirt — választja el egymástól. A terjedelmes vízterület mindenféle vizi állatokkal vala elborítva s a sárga homokdombokon szomorúan állottak a hosszú nyaku gémek.

Később eltünnek a mocsárok s az éjszaki delta vizei, hogy gazdag termőföldnek adjanak helyet. Mindenfelé vetések és búzaföldek, a gyapotültetvényekből egész erdők, mély csatornák s magas töltések; közbe-közbe sugár pálmacserjék, sötét kertek, rom alakú, barna vályogból épült falvak magas minarettekkel.

A művelt Alsó-Egyiptomnak ez rendes jellege.

Mozgalmas élet uralkodik az utakul szolgáló töltéseken és a mezőkön. A felláh dolgozik és szánt, a merítőkerekek körül félig meztelen alakok forgolódnak. Kék ingü nők, ruhátlan gyermekek nevetve lépdelnek a büszke teve-karaván mellett; vándorló beduin-törzsek vonulnak gyalog és lovon az egyik sivatagtól, a művelt földeken át, a másikra; ez önálló, független, büszke, arab telivérű nép női, tevéken ülnek; fehér köpenyegek, gyönyörű lovak, hosszú fegyverek, görbe kardok; turbán és egyszerű felláh sipka, farkas-kutyák mellett hosszú gyapjas kecskék, a gazdagok jól táplált fehér avagy fekete nyerges szamarai mellett a szürke, elsoványodott paraszt szamár; egy csoport jómódú ember; tarka öltözetü férfiak lóhátakon, a nők színes torony alaku tartókban a tevék hátán, méltatlan szemek elől elrejtve; a mezők hemzsegnek a szántóvető embert csapatokban követő fehér gémektől és a virgoncz sarkantyús bibicektől; a parti bokrok között vöröses gerlice turbékol s hosszú csőrű szürke halászmadár, valódi egyiptomi faj, rázkódik; a vonat elől egy farkas s temérdek kánya fut a földeken át, sólymok és keselyűk röpködik körül a falvakat.

Színpompában és tarkán, élénken, az érdekes emberi élet s a csodálatos állatvilág egész gazdagságában

lép, a déli hőnek szürkéskék páráiba fátyolozva, alsó Egyiptom a vándor elé.

Damanhúrt, ezt a kis arab városkát rég elhagytuk már; folytonosan szemlélődve, ujabb benyomásokat nyerve repülünk át a síkságon.

A Nilust elértük; a vas hidon át robog a vonat, először üdvözöljük e történelmileg legrégibb folyó fenséges barna hullámait. A folyam jobb partján Kaffr-ez-Zayat, közelfekvő kisszerü helységnek a pályaudvarán robogunk át.

Nem sokára egy régi, nevezetes, Tanta nevü városhoz érünk. Távolról, virágzó kertek, pálmák és komor pharaofügefák által környezett romhalomhoz hasonlít s csak közelebbről szemlélve fedezzük fel benne keletnek tarka, mindig mozgalmas életét, vad rendetlenségben — úgy szólván egymás hátára dobált — szürke agyagból épült háztömegeit, melyekre az arab styl mégis festői díszt lehel.

Tanta nagyon rosz hirben áll évenkint háromszori vásárai miatt. Már Herodot korában divatoztak Alsó-Egyiptomban, akkortájt a keleti Deltában, ilyen, az egész országot mozgásba hozó sokadalmak, melyek féktelen tivornya és dőzsöléssé fajultak. Az ó-korban Bubastis istennő tiszteletére, majd tantai Said ünneplésére (Sejd-Achmed el Bedavi), — aki 1200-ik év körül mint szent halt meg, — tartattak s tartatnak meg máig is régi fajtalanságukban ez ünnepek.

Csak néhány percig állt meg Tantában a vonat, azután hasonló vidéken át s mindig ugyanazon képek mellett roboglunk tovább. Benha-el-Asl mellett a damiettei síkságon halad át az ember.

Egy hatalmas vár áll itt a kertek között, melyet egy benne történt borzasztó esemény tőn nevezetessé.

Itt gyilkoltatott meg ugyanis két mameluk (testőr) által Abbas pasa, Tussumnak fia, aki már Mehemet-Ali idejében uralkodott; amint mondják, sorsát megérdemelte.

Csakhamar egy igen kellemes mozzanat örvendeztetett meg: alsó Egyiptom vidékének egyformasága szünő félben van.

A művelt földön túl délnyugati irányban a lybiai sivatag sárgás láthatára tünik itt-ott fel; épen előttünk emelkednek Gizéhnek a déli párák szürkéssárga fátyolába takart pyramisai; a pillanat ünnepélyes, s önkénytelenül komoly gondolatok ragadják meg az utast, aki először pillantja meg, a pharaók örök országa, évezredek előtt virágzó, műveltségének e figyelmeztető jeleit, a világtörténetnek ez elpusztíthatlan sarkköveit.

Délkeletnek a Mokattam oszlopzatos sivataghegyei tornyosulnak, alatta az erőd falai és Mehemet-Ali mecsetjének magas tornyai emelkednek.

Ezek között a déli hőség szürkületében az afrikai világváros háztengere terül el. Mennél inkább közeledünk a Khalifák felmagasztalt régi városához, annál tenyészdúsabbak a vonal menti kertek; pálma- és fügefa-erdők körítik az egyes házakat s végre feltünik előttünk a gyönyörű Schubra-fasor.

Még néhány perc s a vonat a pályaudvarba robog be.

Az alkirály, a főranguak által környezve, a csarnokban áll s barátságosan üdvözöl minket.

Az osztrák-magyar telep számos tagja viharos tüntetéssel fogadta honfitársait. A készen álló szép európai Domont-fogatokhoz megyünk; egy zászlóalj gyalogság tiszteleg néphymnusunk hangjai mellett. Elbájolólag hat reánk a kairóiak tarka életének első benyomása. Egy szűk utcán át a hidhoz s a csatornán át a zöld, árnyékdús Schubra fasorba jutunk. Egyik kép a másikat követi s mintegy álomban vonulnak el szemeink előtt a legérdekesebb tünemények. — Sűrü néptömegek hullámzanak fel s alá; megterhelt tevék, apró szamarak, tarka öltözetü zajongó keletiek, félig nyitott boltok, kávéházak s előttök guggoló emberek; a gyermekek a porban fetrengenek, mindenki kiabál, lökdös, ki senki sem tér; kék ingü, fejükön csecsemőket avagy vizkorsókat hordó felláh nők kiabálva futnak a kocsi elől. A kengyelfutók botütésekkel csinálnak utat fogataink számára. Jobbra és balra gyönyörü kertek közepén nagyon szép házakat pillantok meg. Néhány perc mulva egy rácsozott kapun át balra fordulunk: dús cserjék és sürü ültetvények között áll a Kasr-en-Nusha kastély.

Egy gyalog-osztály üdvözöl itt riadó kürttel.

A csinos, felette kedélyes lakás, melyet az alkirály a legszeretetreméltóbban rendelkezésünkre bocsátott, két négyszögü épületből álló kastély; a két épületet egy nagy üveg ablakos folyosó köti össze, a folyosó alatt van a kocsibeállás is. Kivülről és belülről minden európai, a tarka diszitmények, a csinos szőnyegek, a keletiesen berendezett fürdőszobák és külömbféle aprólékos részletek azonban itt is, mint mindenütt, kelet országára emlékeztetnek.

Csakhamar otthoniasan rendeztük be magunkat, s mohón élveztük a keleti élet első benyomásait. Lakásunk berendezése, a számos kecses erkély, a viruló kert illata, a szelid kéjes levegő, minden de minden azon gyönyörökre emlékeztetett, a melyet a keleti képzelet, meséiben elénk varázsolt.

A rövid villásreggeli után néhányan Saurma báróval vadászni mentünk.

A városon keresztül kellett haladni és ismét a csatornán és a széles utcáju európai városrészeken kocsiztunk át, a gazdagok csinos házai s dús kertjei mellett; messziről láttuk az arab negyedekbe vezető bejárót s az utakon felette mulattatott az európai fogatok, a nyomorult bérkocsik, a nyerges és teherhordó szamarak, az öszvérek, tevék, a szegények és gazdagok, a koldúsok és díszes keletiek, a valódi törökök s a fél európai levantéiek, a töméntelen nyugotországiak s a kéjutazók vad összevisszája. Kasr-en-Nil mellett s a hidon áthaladva, csakhamar elértük a töltéseket s a hosszú fasorokat, melyek a várossal átellenben a nagy kertek között huzódnak.

Tussum pasa palotája mellett csatornákkal s félig viz alatt álló földekkel környezve terül el néhány cukornádas. Elhatároztuk, hogy ezek egyikében vadászunk.

Taxis herceg és Saurma báró fivére várakoztak itt reánk. A vadászok azonnal felállíttattak s a vadászebek szabadon bocsátattak.

A borzebek sokáig nem tudtak nyomot lelni; végre megkezdődött a hajsza; a hangos csaholás a cukornádas széle felé közelget. Sajnos, a farkas oly helyen hagyta el

rejtekhelyét, a hol vadász nem állott, és igy más — egy széles csatornán túl fekvő cukornádashoz mentünk.

Az ebek ismét szabadon bocsátattak, de csakhamar felhagytunk a vadászattal, mert hajtás közben azon szomorú felfedezést tettük, hogy a cukornádas másik oldalán már megkezdődött a nádmetszés.

Nagyon sok szegény munkás, ruhával alig biró felláh, ezek között nem egy különös alak, dolgozott itt egy hosszú ráncdús öltönybe takart, rinóceroszbőr korbácscsal vezénylő felügyelő alatt. E derék férfiu méltóságteljes léptekkel jött vadászat közben felém, s egy hosszú, büszke taglejtésekkel kisért beszédben azon kivánságnak adott kifejezést, hogy e helyről távozzam.

Miután hangja és kezének taglejtései erélyesebbek kezdtek lenni, előhívtam Osmant, Saurma báró szerecsen kavass-át (inas); midőn a derék felügyelő a követség szolgájának gazdag bérruháját megpillantotta, megszelidült s esengő lőn a hangja; csakhamar a sűrü cukornád közé menekült a további fenyegetések elől.

Mindnyájan a fogatokhoz tértünk vissza; első vadászatunk rosszul sikerült, ragadozó állatok helyett csak kisebb vadakat ejtettünk.

Saurma báró most a város legrégibb részébe, a déli oldalon fekvő Ó-Kairóba hajtatott velünk.

A hidon ismét át kelle haladnunk, s midőn közel a Nilushoz egy alkirályi kastély mellett jobbra fordultunk, a törmelék, rom, piszok s omladék felette érdekes tömkelegébe vezetett utunk.

Nyomorult, félig összedőlt házakban a lakosság legszegényebb része lakik itt; kőhalmak és homokbuckák

között végződött az út, két magas pálma mellett le kelle szállanunk s az utat gyalog folytatnunk.

Egy óriás omladékhalomról, melynek egyik része — egy régi fal romjai között — a város végső házát képezi, a melyen éjjelenként a hienák és a sakálok, félig vad kutyák társaságában versenyt vonítanak, gyönyörű kilátást élveztünk. A nap, a legtarkább színületben, párakörök ölén nyugodott épen le a sárga lybiai sivatagon, megaranyozva a pyramisokat, a város magas ormait és tornyait, az erődöt s a Mokattam hegység komoly oldalait. A kép színhatása oly gazdag s oly nagyszerű volt, a táj s az építészet szép mozzanatai annyira díszíték, hogy a léleknek szebbet nehéz volna megalkotni.

Omladék és törmelék között áll Kasr-el-Ain most már nem használt s rommá lett mecsetje. Falai között nagy számban tanyáznak ama csodás éjjeli mocsármadarak (Triel), melyek az éj beálltával elhagyják rejtekhelyeiket s folytonosan amaz egy hangot, melyet éjjelenként egész Egyiptom hall, fütyölve, a közeli Nilushoz vonulnak.

A mecset falának hosszában állottunk s úgy vártuk e nevetséges madarak megjelenését. Midőn sötétedni kezdett, többen elhagyták rejtekhelyeiket, de oly sebesen hogy csak Hoyosnak sikerült egyet lelőni közülök.

Ezek után a rom s düledéken át, a felriasztott kutyák csaholásától kisérve, az üregeikből elővánszorgott arabok által megbámultatva, fogatainkhoz másztunk.

Eleinte csak lassan haladhattunk haza felé, mert Ó-Kairónak romzagyvalékából teljes sötétségben kellett kibontakoznunk; később kertek közé jutottunk s végre

elértük az előkelő városnegyedeket, a melyekben a jól kivilágított utcákon tarka élet hullámzott.

Haza érve étkeztünk s étkezés után a Kasr-en-Nusha kertjében fényes fáklyásmenettel leptek meg, melyet honfiaink rendeztek. A »Gott erhalte«, »Hoch«, »Éljen«, »Zsivió« kiáltása csodálatosan és sajátságosan hangzott fel az afrikai éj csendes pompájának ölén.

E kedves tüntetés után mindnyájan nyugalomra tértünk.

Huszadikának kora reggeli óráiban a várks arab negyedének legrégibb részeibe kocsiztunk, hogy a koptok templomában szent misét hallgassunk.

Szűk, csak gyalogosok által használható utcán át értünk az ó templom ajtajához.

A legközelebbi épületeket keresztyének, kiválóan koptok lakják s igy létesült idővel a keresztyén telep, az ugynevezett »Keresztyének háza«.

Néhány hosszu szakálu, barna arcu, határozott semita arckifejezésü pap várakozott itt, ráncdús, minden más felekezettől szigoruan megkülömböztető fekete öltözetben, püspökükkel az élükön, reánk.

A koptok vallása, erkölcse, szokásai, szertartásai s jelmezei, mint minden itt keleten, a régi maradt. Amint az első keresztyének, kik a keresztyén vallást Ázsiából Afrikába áthozták, épen úgy miséznek, prédikálnak, ép ugy végzik a szertartásokat utódjaik, a mai koptok; az által, hogy soha sem jött e szertartás a nyugoti országokkal érintkezésbe, megmaradt a maga hamisitatlan tisztaságában, s a mai egyiptomi koptokban a keresztyének első napjainak hü képét látjuk. Hitünknek éjszak-keleti

Afrikában ők a képviselői, habár messze a fekete világrész bensejébe hat ki, kiterjedési körük.

Vér szerint azon néphez tartoznak, a mely között élnek, és mégis a viharok és az izlam győzedelmes haladása által környezetten, egész a mai napig érintetlen tisztaságban tudta fenntartani hagyományait az ó keresztyének e kis telepe, a mely más hitüekkel számra nézve alig hasonlítható össze.

A papok és a karfiúk között egészen fekete, sötétbarna arcokat, valódi afrikaiakat láttunk.

Az egyszerű szegényes templomban meglehetős számú keresztyének, többnyire koptok, de más felekezetüek is voltak jelen.

A nők, a régi és az összes napkeleti keresztyén nőkéhez hasonló keleti öltözetben voltak, a mily öltözetet később a szent földön még oly gyakran láttunk.

A mohammedan nőkhöz hasonlóan a kopt-nők is fehér fátyolba burkolóztak.

A misét a várplébános végezte, melynek befejezte után, e felette érdekes hitfelekezet képviselőitől elbucsúzva, az arab városnegyedek figyelmes megszemlélésére indúltunk.

Kairónak régi keleti negyede a leghatásteljesebb, a legpompásabb képek közé tartozik, melyeket csak a kelet képes felmutatni.

Szorgos tanulmány, sok tér és különleges munka kivántatnék e benyomások igazi s terjedelmes ecsetelésére, én e helyütt csak a főbb mozzanatok visszatükrözésére szorítkozom, azokra, a melyek engem leginkább lebilincseltek.

Boltok, bazárok, kávéházak, az arab élet tarka sokasága között mentünk legközelebbi célunkhoz, a régi s történetileg is érdekes mecsetekhez.

Az utcák keskenyek, némely helyen, a nap miatt, szalmafonatokkal avagy szőnyegekkel födöttek. A szürke agyagból épült, kecses erkélyekkel, rostélyos háremablakokkal s az arab építészet sokféle diszítményeivel s cikornyáival ékeskedő házak rendetlen összevisszát képeznek; semmi sem arányos, de minden festői, még a pusztulásnak, a gyakran kidomborodó romszerü színezésnek is jogosultsága van itt, s a tisztán napkeleti jellemnek igazi jellegével ruházza fel a képet.

Legelőször is a próféta veje: Ali fiainak, Hássan és Hussénnek a tiszteletére épült gyönyörű mecset Gáma-el-Hássanén előudvarába léptünk.

Hussén Krisztus szül. után 680. évben esett el a Kerbela melletti csatában; fejét ide temették a mecsetbe s ezért minden évben, a mohammedán év negyedik, Rabiet-táni hónapjában, 14 napon át nagy ünnepélyességek tartatnak itt.

Miután lábainkat papucsokba bujtattuk, a nagy istenházába vezetett egy vendégszerető dervis; a mecset belseje építészetileg csinos berendezésü s gazdagon diszített.

A drága szőnyegeken számos, öltözetük után itélve, jó módú ember ült egy körben s a korán böles mondatait olvasták régi könyvekből félig hangosan; a hivők közepén nyilván egy irástudó guggolt s a fontosabb helyeket magyarázgatta; mások térdeltek, avagy a földön feküdtek s igy végezték Mekka felé fordított arccal imáikat.

Mint mindenütt, úgy itt is egy zöld bársony- és aranynyal diszített hely jelezte a föld azon pontjának az irányát, a mely a mohammedánokra nézve a legszentebb. Óriás hosszú gyertyatartók függtek a kupoláról alá, s a templom berendezésének napkeleties módja, a hivők magaviselete az utas figyelmét teljes mértékben leköték.

Egy, építészetileg igen csinos mellékudvaron van a szent mosakodásra szolgáló medence; a kőlapokkal határolt fürdő, első pillanatra a tisztaság mintaképének látszik, csak közelebbi megtekintés után tudja meg az ember, mily utálatos az a szokás, melyet a Korán hivőire szab.

Mielőtt a mohammedanus a mecset szentélyébe lép, bizonyos pontosan meghatározott mosakodást kell véghez vinnie. Guggoló helyzetben, imákat mormogva kezdik a tisztálkodást, a minek pontos végzését leirni tiltja az illem. A mosakodás befejezte után imádkozva vonul a jámbor férfiu az isten házának belsejébe.

Gyakran többeket láttam egyszerre mosakodni s a kis medencének sem oda-, sem elfolyása nincsen! A mecset folyosóin, előudvaraiban s csarnokaiban hosszú öltönyökben járnak le s fel az emberek, gyakran igen érdekes alakok, s az undorig megcsonkított koldusok jajgatnak az alamizsnáért.

Midőn a mecsetet elhagytuk, a kapun épen egy fényes fehér szakállas, felséges keleti szövetekbe öltözött s a próféta rokonságát bizonyító zöld turbános agg férfiu lovagolt be; a gazdagon felszerszámozott ménről leszállva, s azt az utána futó szolgának átadva, méltóságteljesen lépdelt a templom belsejébe.

Nagyon érdekes tanulmányul s képül szolgált ez az előkelő napkeleti; a ragyogó mesék bölcseit soha sem képzeltem volna magamnak másként.

Utunk most Gáma-el-Azhar felette érdekes mecsetjéhez vezetett; e mecset oly régi, mint a mai Kairó. Djohar, Muizznek a fatimida khalifának hadvezére kezdte építeni.

Ez agg épület ecsetelése arra késztet, hogy Kairó történetére visszapillantsunk.

Midőn Omár khalifának hadvezére: Amr-ibn-el-Ási 683. évben Kr. sz. u. a mostani Ó-Kairó helyén a Babylon nevü kastélyt elfoglalta s Alexandria felé készült indulni, a monda szerint, a táborozás alatt általa lakott sátoron egy galamb rakott fészket s tojásait kezdte kikölteni. Amr meghagyta, hogy a sátor (arabul: fostát) ne bontassék le.

Alexandria leigázása után ismét e sátorba tért s egy várost alapított, a mely e sátortól kapta nevét. Amr maga a nevét viselő mecsetet építette s a midőn Othmán khalifa alatt a Nilus völgyében számos arab törzsek települtek le, Fostát a kormány székhelye volt.

Tudományos iskola már azon időben létezett itt, midőn Harun al-Raschid fia Mámún khalifa (813—833.) Egyiptomot meglátogatta. Még nagyobb virágzásnak örvendett Fostát Achmed ibn Tulun helytartó s utódjai alatt, a ki Egyiptom sultánjává emelte magát. Alig mult el azonban egy század, Fostát megszünt székhely lenni. Djohar, a Maghreb-ben (Tunisz) uralkodásra jutott fatimida sultánnak Muizznek hadvezére ugyanis 969-ben ura nevében elfoglalván Fostát, a várostól nem messzire egy

ujabb székvárost építtetett, a melybe Muizz lakását áttéve, Nasr-el-Káhira-nak nevezte el.

Kairó ezután a fatimidák birodalmának székvárosa lőn és gyorsan emelkedett.

Muizz fia és utódja Aziz Billáh, az el-Azhar egyetemet alapítá. Ennek utódja, Hákim alatt, a város már egészen a Bab-en-Nasr és Bab-el-Futuh régi kapuig terjedt, melyre később visszatérünk. A városra a fatimidákhoz hasonló nagy gondot fordított az eyubidei Saláheddin, a ki az erődöt építette s Kairót falakkal vette körül. A mameluk sultánok közül Kalaún, el-Aschref-Chalil, Hassan, Barkuk, Kait-Bej és el-Ghúri pompás épületekkel szépítették a várost, a lakosság azonban a kapzsi és rabló mamelukok féktelen uralkodása alatt nagyon sokat szenvedett. Kairó tovább fejlődésének az osmánok sultánja I. Selim (1517.) egyszerre véget vetett. A megelőzőleg vívott heliopoli csata után rohammal vette be Kairót; az utolsó mameluk sultán, Tumán Bej 1517. évi aprilis 15-én Báb-es-Zuvéle-n felakasztatott; Kairó a történet lapjairól most letünik s csak Napoleon Bonaparte hadjárata alkalmával merül fel ismét.

E történeti mozzanatok a régi Izlam napjaiból sorban elvonulnak szemeink előtt, midőn az Aziz-Billáh khalifa uralkodása óta (975—996.) főiskolául berendezett mecsetbe lépünk.

Keletnek még ma is a leghiresebb egyeteme s a mohammedán vakbuzgóságnak a főfészke ez.

Az egész összetartozó épület-test roppant terjedelmű, számtalan csarnok, terem és oszlopsor sorakozik egymás mellé.

A főkapunál egy hosszú előcsarnokban a keleti borbélyok mulattattak.

A földön guggolva, térdeik közé szorítják áldozataiknak a fejét, maró szappannal bekenik s erre levakarják s a koponyát tükörsimára borotválják; a szegény falusiakat s a zabolátlan beduint kivéve, az igaz mohammedánus soha sem visel hajat; a városi, a kopasz fejet a legnagyobb dísznek tartja.

Kelet hajművészei nagyon elegans mozdulatokkal dolgoznak, nyírnak és mosnak, működésük helyét rózsaolaj s egyéb jószagu kenőcsök illata veszi körül.

Innen egy kis mellékmecset mellett a szent mosakodásra berendezett nagy udvarba jutánk; a körülfekvő oszlopfolyosókat fa-falak és rácsozatok csarnokokra osztják, melyek kéziratok megőrzésére szolgálnak. Az udvar keleti oldalán van a mecsetnek 380 márvány, porfyr és gránit-oszlopra támaszkodó, minden választék nélkül összehalmozott régiségekkel feldiszített óriás szentélye. A háttérben az izlam négy elismert felekezete: a schafeiták, malekiták, hanefiták és hambaliták számára négy imádkozó fülke van elhelyezve; a tetőzetről számtalan szines lámpa függ alá s egy tarka oldalszobát a szent Abd-er-Rahmán-Kichya sírjaként mutogatnak.

Említésre legméltóbb azonban az a 10,000 tanuló, a mely az izlam minden országaiból ide sereglett s ugy a szentélyt, mint a csarnokokat, udvarokat és a nagy épület pitvarát a zsúfolásig megtölti.

A fekete szerecsentől a sárga cserkeszig, a keletiek minden jellege képviselve van itt; a szem a jelmezeknek legsajátságosabb szinvegyülékében gyönyörködik, még tudni

vágyó beduinok is csatlakoznak fehér köpenyegeikben a tanulókhoz.

Kis nádfonatu kalibákban ülnek, emelkedett helyen, a tanítók; nagyon nevetséges alakok; többnyire agg, púpos emberkék, keleti öltözetben, turbánnal fejükön s pápaszemmel az orrukon; a legnevetségesebb mozdulatok kiséretében rekedt hangon darálják el előadásaikat; a napkeleti tudományok összesége: a korán, ott fekszik porosan előttök, s egy hosszú bambusznádbottal ébresztgetik tanítványaik figyelmét s tartják fenn a fegyelmet. Minden tanár körül, sűrű körben guggolnak, feküsznek vagy ülnek a puszta földön a szenvtelenül kinéző ifjak; néhányan hallgatnak, másoknak ismételniök kell; elképzelhető, mily zajongás uralkodik ez ugynevezett főiskolában, e végnélküli hallgatóteremben. A képnek valóban megdöbbentő hatása van minden európaira, valami idegenszerűbbet, mint Kairó e hires egyetemének az üzeme, nehezen képzelhetne magának valaki.

Rövid ottlét után elhagytuk a fulasztó helyiséget, ahol a kiállhatatlan bűz s a legyek sokasága visszavonulásra késztették a nyugat emberét.

Legközelebbi vándorlásaink alkalmával még három, tarka mázolás és sugár tornyaik miatt feltünő mecset mellett haladtunk el. Az első Gáma Sultán Kalaun 1287-ből, a második Gáma Mohamed en-Nasir a 13-ik századból s a harmadik Gáma Barkukiye a 14-ik századból. Egészben véve, némi történeti reminiscentián kivül, nagyon kevés érdekkel birnak ez épületek.

Annál nevezetesebb Bab-en-Nasr régi, négyszögletü oldaltornyokkal ellátott diadalkapuja, a melynek tiszteletet

gerjesztő szürke kövei, az arab középkornak napjaira emlékeztetnek.

A kapun áthaladva, egy régi mohammedán temető mellett, törmelék és omladék-halmok között a város sötét falának hosszában, az ismeretes Báb el-Futúh nevü város kapujához vezetett egy ösvény. Mind a két kapu, a »diadal« és a »győzelem« melléknévvel ékeskedő egy és ugyanazon időből származik s Mustansir fatimida khalifa uralkodása alatt épült. Innen az arab városnegyedeknek élénkebb részeibe hatoltunk be ismét, teljes és osztatlan figyelmet fordítva a bazár-város bensejének tarka üzemére.

Kairó bazárjainak ecsetelése, az itteni élet igazi színeinek megfelelő leirása, a legnehezebb feladatok egyike.

Én e színgazdag képnek csak néhány rövid jellemvonására szorítkozom.

A régi arab várost az Atab-el-Kadra térnél kezdődő s majdnem a khalifa-sírokig vezető, úgynevezett Muski-út metszi át. A kairói, tisztán keleti életnek ez a főere.

Nem igen széles, rendezetlenül épült, kövezetlen s a hulladék, a kiöntözés folytán nedves, piszkos, félig vad kutyák gyülhelye, gyékényekkel tetőzve, bódító zaj s undorító bűzzel telítve, a napkeleti nagy városok hű képét mutatja be.

A legkülömbözőbb arcszinü keletiek, turbános tarka és bő ruháju férfiak, katonák, beduinok, ó-testámentomi jelmezü zsidók, törökök, kis-ázsiaiak, görögök, miriditák, levanteiek, örmények, gazdagok, szegények, kék ingü felláhk, szoptató parasztnők, herélt szolgák által kisért és

őrzött jómódu nők szamarakon, tevenyargalók, portékával megrakott öszvérek, sötét szinü nubiaiak, valódi szerecsenek, mohamedán processiók, ünnepélyes dervisek, üzletemberek, nyomorék koldusok, vizhordók kecsketömlővel a hátakon — ez mind zavart összevisszában hullámzik fel s alá.

Ehhez járul a zajnak süketítő hatása az európai fülre.

A néptömeg zajgása, a koldusok jajgatásával, az üzletemberek mozgásával, a pénzdarabok csörgésével, az ivó edények csörrenésével, a házalók és kávéárusok dicsmagyarázataival, a tevék bőgésével, a kutyák csaholásával, a szamárhajtók és a kocsik előtt futó sais-ok figyelmeztető kiáltásával vegyül össze.

Mindig ujabb és ujabb képeket lát az idegen, kora reggeltől az öreg éjig tart a Muski-n végig ez a véghetetlen sürgés-forgás.

Jobbra-balra vannak szük utcáik és udvaraik tömkelegével a bazárok. Az egésznek zsibvásár alakja van, melynek érdeket csak a keleti cikkek, a hamisítatlan építésmód s különösen az eladók és vevők magatartása kölcsönöz.

A keresztyén kereskedők: Suk-el-Hamzauvi bazárja, Suk-el-Attarin fűszeres boltja, Suk-el-Fahhámi tuniszi és algiri árucikkei igen érdekesek. A zsidók negyedében lévő Ghohargiye ékszerészek, továbbá Suk-es-Saigh, arany és ezüstművesek, Suk-en-Nahhasin rézmüves bazárjait alaposan megszemléltük.

Csinos arab ékszereket, régi fegyvereket, ezüst és arany műveket vásároltam be. Keresztbe tett lábakkal

ülnek bő ruhájukban, csibukozva s kávét szörpölve a turbános kereskedők nyitott bódéikban. Mohó pillantásokkal bámulják, méregetik az idegent. Mihelyt észreveszik, hogy a keletiek ravaszságát nem ismerő gyámoltalan és járatlan utas áll előttük, rábeszélő tehetségüknek rögtön szabad folyást engednek, a legdrágább tárgyakat az emberre úgyszólván rátukmálják s a szegény európai ügyes tolmács segitsége nélkül bizonyára elvész, magával hozott pénzét ott hagyva ráadásul hamis és izléstelen dolgokat visz haza. A bazárban valóságos semitának, a zsidó testvérének mutatja be magát az arab.

A kairói bazárok között legérdekesebb a Chan Chalil, mely még a mameluk sultán el-Aschráf Salaheddin-Chalil idejéből származik s melynek bódéi egy egész városnegyedet foglalnak el.

Itt legtarkább a keleti élet s leghamisítatlanabbak az árucikkek, itt minden Keletnek és Szerecsenországnak — kiválóan Sudánnak — terméke.

A szőnyegbazárban egy gazdag kereskedő házának az udvarába mentem. Méltóságteljes magatartással hajtogatta széjjel az agg kereskedő legszebb szöveteit, magas értékü török és perzsa szőnyegeit.

Több órai ott tartózkodás után az arab városnegyedből ismét a szük utcák néptömegén át igyekeztünk a Muskiútra vissza.

Bármily festőinek, színpompásnak s felségesnek látszassék is, különösen az európai mintaszerü egyhangusághoz szokott utazó előtt a keleti élet, mégis nagyon gonosz árnyoldalai vannak e paradicsomnak. Ide számítom első sorban a férgeket. Millió fekete légy tanyázik az

utcákban, s körülröpködi a keleti embert, aki még akkor sem űzi el őket, a midőn arcát tökéletesen elfödik. Piszkot és kóranyagot visznek ez állatok a szemekbe s talán ez magyarázza meg az itteni emberek tömérdek vaksági eseteit s az utálatos szembetegségeket. Egyáltalában oly betegekkel, csonkákkal, a testnek oly kificamodásaival és aszottságával találkozik itt az ember, a melyekről előbb az európainak fogalma sem volt.

A Muskira érve, nyerges szamarakat béreltünk ki; e kis sovány állatok, melyek magas arab nyereg alatt ezrenként futják be naponként Kairó utcáit, a bérkocsikat pótolják. Cammogva, ügetve, majd vágtatva, hátunk mögött a gyalog futó szamárhajtóval, lovagoltunk végig a Muskin, az európai városnegyedeken keresztül, el-Ismäïliye csatornán át a Schubra fasoron Kasr-en-Nusha palotába vissza.

Rövid pihenés után első, még nem hivatalos látogatásra, az alkirályhoz kocsiztunk. A palota, melyben a khedive napközben foglalatoskodni szokott, a modern városnegyed nyugati részében fekszik s egészen európai, tulajdonképen stylnélküli épület.

Az alkirály a legbarátságosabban fogadott; napkeleti szokás szerint kecses török csészékből kitünő kávét szörpöltünk és csibukoztunk.

A látogatás nem sokáig tartott s csakhamar az európai s arab negyedeken át az erődhöz közel fekvő Hassan-szultán-mecsethez kocsiztunk.

Egy nagy, régi, sajnos már elhanyagolt épület ez, a Kairóban látott mecsetek között azonban még mindig a legszebb s a legtisztább arab stylben épült.

A szultán sírja, a mosakodó medence, az imahelyek és az oszlopcsarnokok, nagy mértékben pusztulásnak indultak.

A kőlapokon, az 1351-ik évi első Janicsár-mészárlás napjaiból származó vérnyomokat mutogatnak.

Innen a legrövidebb úton haza siettünk, hogy gyorsan megreggelizve, nyerges kocsis által irányított négyes fogaton a pyramisokhoz útra keljünk.

Utunk ismét a városnak egész európai részén át vezetett.

A gyönyörű, nyaraló stylben épült, keletiesen diszített épületek, a napkelet s a napnyugoti országok összevisszája, a virágzó kertek illatos virágai és lombjai, a susogó pálmák egészen elbájoltak, csodálkozva láttam azonban a város kellő közepén nagyszámu ragadozó madarakat, röpkedő avagy a házak tetején ülő csipdéreket, az utcában alacsonyan húzó dögkányákat; hallottam a madarak dalát, a gerlice búgását, élvezettel szívtam magamba az isteni Egyiptomnak pompás levegőjét, visszaemlékezve az európai télnek szigorára, melyet ezúttal kikerültem.

Kars-en-Nil óriás épületénél a szent folyón s Geziret-Bulok szigetén haladtunk át; az alkirálynak néhány nyaralója és pompás kertje mellett csakhamar a töltésre jutottunk, a melyen a fasorokkal szegélyezett út, művelt földeken át, mezők s félig viz alatt álló szántóföldek között, egy nyomorult arab falu mellett el, egyenesen a sivatag széléhez vezet.

Csak néhány száz lépésnyire gördül még a lybiai sivatag sárga homokján tova a kocsi s az óriás épületek,

a világtörténelem ezer meg ezer éves tanuinak a lábainál állunk.

Sajátságos borzadást érez az utas, a ki e rég elmult idők emlékköveit először szemléli egészen közelről, s kezeivel megérintheti azon köveket, a melyeket az emberi munkaerő és ügyesség ép ugy rakott össze és helyeztet egymásra néhány évszázaddal Ábrahám előtt, mint amint ma láthatók.

Gizéh pyramisait leirni annyi volna, mint a már számtalanszor megirt rajzokat utánmondani. Az utazási kézikönyvek s a legmegtaposottabb tourista-ösvények keretébe tartozik csak ez, mert már az ősidők uralkodóinak síremlékei is Rigi szinvonalára sülyedtek, a hol a tiszteletreméltó kőlapokat a nyugoti touristák buta nevei mocskolják be.

Közelebb szemügyre vettük a Cheops-Chefren és Menkera pyramisokat s a sivatag homokja által csókdosott Sphinx testét; egy másik pyramisra néhány arab mászott fel, hogy a rajta lévő sakálokat lekergessék; sajnos, nagyon rosszul állottunk fel s két sakál minden háborgatás nélkül jutott le, a végtelen, völgyek és zátonyokkal átszeldelt sivatagba sietve. A kövek között félmagasságban véghetetlen ügyességgel ugráló állatokra több lövés tétetett, de eredménytelenül, mert a távolság igen nagy vala.

A pyramisok korántsem gyakoroltak reám oly hatást, mint valami építészeti műremekek; különösen a midőn emberek és állatok másztak rajtok, csak mesterséges bércnek néztem azokat.

A nap hanyatlott, a szép tájkép gyönyörű világításban úszott, arany színben ragyogtak a pyramisok agg

kőtömegei, Nilus vidéke, Kairó háztengere, az erőd s a magasba törő Mokattam hegység vöröses színárba merült.

Haza felé kelle sietnünk; ugyanazon az úton, a melyen jöttünk, gyorsan vissza is tértünk.

A Schubra fasorban, Kairó práterében, élénk élet uralkodott.

A lovasok gyönyörű arab paripákon s a kocsik két zárt sorban robogtak fel s alá; nagy corso volt; oly élénk és oly szép, a minőt csak a kelet képes elővarázsolni; nem olyan, mint a minőnek az éjszak zord, májusi estéken, didergő bérkocsizás alakjában, a torzképét bemutatja.

Gyönyörű fogatokat látott az ember, egészen európai minták szerint, csak a szolgák fejét födte a fez.

Gazdag mohammedánusok, pasák, levantéiek, gazdag görögök s az európai társaságnak egyéb tagjai szivták itt fogatjaikban az illatos esti levegőt.

Legjobban érdekeltek a zárt kocsik, nyugotországi kocsisaikkal, kik mellett az inasok helyén féleurópai öltözetben undorító, petyhüdt arcvonású fekete eunuhok ültek.

A kocsik bensejében a magas méltóságok, a pasák nejei, sőt hercegnők is ültek; egytől-egyig napkeleti bő öltözetet viseltek, s a finom fehér fátyol alól bájos, finom vonások, sötét s szép alakú szemöldökök, hosszú pillák mögül gyönyörű fekete szemek ragyogtak felénk.

A szegényebb osztály is képviselve volt itt bérkocsikon és szamarakon, sőt mi több, a vidéket párisi, de leginkább bécsi és budapesti minta szerinti meglehetős elegáns demimondok is veszélyeztették.

Haza érve, gyorsan átöltözködtünk s a khedive palotájába kocsiztunk, a hol nagy ebéd adatott, a melyhez a magas méltóságok, a főkonzulok is hivatalosak valának. A khedive fivéreivel ismerkedtünk itt meg.

Az alkirály háztartása egészen európai, s szolgaszemélyzete, kivéve a kávé- és csibuk-hordókat, egészen nyugotországi.

Ebéd után, a város közepén fekvő Esbekiyé-kertbe kocsiztunk az alkirálylyal, ahol az osztrák-magyar telep arab ünnepélyt rendezett tiszteletünkre. Lámpák függtek a fákon s a bokrokon, a szabadban tűzjátékosok, a sátrakban énekesek, táncosok, arab zenészek, kigyószelidítők, tűzevők, mesélők, szerecsenek, nubiaiak, afrika éjszaki partjairól származó bohócok mutogatták művészetüket; török árnyképek mellett keleti színezetü paprikajancsi előadások tartattak, egyszóval vásári mulatság, az ilynemü művészek minden fajával.

Kár, hogy a kapukat korán nyitották meg, mert oly óriás néptömeg zúdult be, hogy szabad mozgásról szó sem lehetett.

Majdnem agyon szoríttattunk s csak néhány jelmezben megjelent Dalmata segélyével, kik élőfalat képeztek köröttünk, sikerült a kaput s a kivül álló kocsikat elérni.

Csakhamar hon valánk s egy jól eltöltött nap után kétszeresen jól esett a nyugalom.

A következő reggel az európai városnegyed egy nagy részén át, a Bulak szigetének déli fokán levő Museumhoz kocsiztunk.

Az egyiptomi régiségeknek leggazdagabb s legnevezetesebb gyüjteménye ez; a Pháraók korából egész kin-

csek vannak itt egy széles és csinos épületben. A museum igazgatója, az ismert s nemrég elhalt Mariette pasa utódja, egy francia.

A nagy egyiptologhak, Brugs pasának a museumnál alkalmazott fivére a gyüjtemény minden részéről érdekes magyarázatokat adott.

A bulaki museum leirása egyrészt tág tudományos ismereteket igényel, másrészt pedig szakközlönyökben már minden egyes tárgya ismertettetett.

A termekben levő tárgyakat ép oly figyelmesen néztük meg, mint a kis kertben levőket.

Néhány, a keresztyénség első idejéből származó, tarka, gazdagon diszített öltönyükkel s fekete arcukkal a byzanci Madonnára emlékeztető keresztyén mumia érdekelt leginkább, miután ezek létéről sejtelmem sem vala.

Meglehetős hosszú ottlét után elhagytuk a museumot s haza kocsiztunk.

Alig rántottuk magunkra díszöltönyeinket, a khedive udvarmestere, egy pasa, már is jelentkezett, hogy a hivatalos látogatásra kisérjen.

Egy nagy, rettenetesen megaranyozott, faragott tetejü, hat szép angol ló által vontatott, csatlósok s lovagok által körülvett üveg kocsiban, ünnepélyes lépésben, körmenetszerüleg tettük meg azt a hosszú utat, az alkirály palotájáig.

A fogat összeállítása sajátságos volt; egy igen szép, tisztán európai díszkocsin a félhold és a csillag szerepelt cimerként; a kocsis és a csatlós gazdag nyugotországi bérruhában, de fezzel a fején; a menetet keleti jelmezbe bujtatott kengyelfutók nyitották meg.

Az utcákon tömérdek nép állott s kiváncsian megbámult; a palota előtti téren egy világoskék egyenruhás, igen csinos gárda gyalogezred tisztelgett néphymnuszunk hangjai s egy csodálatos arab kiáltás kisérete mellett, melyet egyik század a másik után tisztelegve ordított el. Az alkirály a török pasák dísz-egyenruhájában, udvara környezetében várakozott reánk. Egy nagy teremben a falak melletti kis székekre ültünk le egy körben mindnyájan; erre behozták a hosszú, gazdagon díszitett hivatalos csibukot és a kávét. Ez nem csak a békepipa ünnepélyével kapcsolatos, hanem izletes szokás is. Látogatás után ismét a nagy kocsikban az előbbi lassusággal tértünk vissza Kasr-en-Nushába.

Visszatértünk után azonnal ott termett az alkirály, a látogatást visszaadandó. Midőn a kastélyt elhagyta, a nagyherceg és én az osztrák-magyar telepet, a főkonzulokat s még néhány urat, kik bennünket látni óhajtottak, továbbá a dalmát származásu, szent Ferenc rendjéhez tartozó alexandriai érseket fogadtuk; ez utóbbi hosszú szakállával és nemes arcvonásaival szép jelenség. A nemes férfiút azóta a magas tengeren érte utól a halál s a hullámok közé temettetett.

A hivatalos órák után díszegyenruhánkat ismét felcserélhettük vadászruhánkkal; rövid reggeli után Heliopolisba indultunk vadászni.

Saurma báró szintén elkisért, fivére és Taxis herceg már előre a vadászat helyére siettek.

Eleinte a város néhány utcáján kellett áthaladni, de csakhamar véget értek a sivatag s a művelt föld szélén, romalakban az utolsó házak is. Balra láttuk a

nagy vágóhidat, a melynek közelségét a dögkányák nagy száma jelezte; jobbra a sivatag vidékében s e mögött a Mokattam hegységnek kimagasló falaiban gyönyörködött szemünk. A homok-övnek utolsó épületeit szélmalmok, félig elsülyedt sírok és romok képezték.

Az út folytonosan dús tenyészetű földeken át, virágzó kertek és magas fasorok között, de a sivataghoz közel vezetett. Abasiye és a Tevfik palota zöld parkjain, árnyékdús fasorain, gyümölcscsel megrakott narancsberkein keresztül kocsizva, egy félórai utazás után elértük a sürű bokrok és kertek között álló Mária-fát.

Megállottunk, hogy a fügefát, a mely alatt a hagyomány szerint a szent család megpihent, közelebbről szemügyre vehessük. Ez ősrégi, csomós ágai, széles törzse, kemény kérge miatt feltünő fa valóban megérdemli a látogatást.

Az itt közel levő czukornádast és földeket teljesen sikertelenül kisérlettük meg ebeinkkel átkutatni.

A továbbutazás magas és keskeny töltéseken nagy négyes fogatú kocsinkon valóban nyaktörő volt s csak lassan közeledtünk célunkhoz.

Az út mindkét oldalán csatornákkal átszeldelt, susogó pálmaerdőkkel és fügefákkal ékesített tenyészföld zöldelt; néhány apró, szürkésbarna vályogból épült arab falucska képezte az egyedüli emberlakta helyeket; a mezőkön mindenütt szorgalmas fellahk dolgoznak.

Bivalyok vonultak a kút felé, nagy terheket cipeltek a tevék; a szántó földmüvest sürü csapatokban követték a gémek s a vadász szeme mindenféle madarakban gyönyörködhetett.

Délkeleti irányban mindig megakadt szemünk a sivatagon s a kopár hegyeken.

Rövid idő mulva feltünt szemeinknek a zöld mezők s bokrokkal körülvett heliopolisi hires obelisk.

Itt, e kiválóan klasszikus helyen, Bugs pasa barátomnak azon szavaival akarok élni, melyeket e hires Egyiptologus, egy hozzám intézett levelében Heliopolisról elmondott: »Ha a vándor, az ó-korban, Memphisből a Nilus tulsó részére jutott, s az úgynevezett »Szent útra« tért, a mely a folyam keleti partján Babylonon át (a mai Ó-Kairó közelében) éjszaki irányban tovább vezet, már messziről jelezték neki a számos obeliszkek a kor és a történelem által hiressé lett nap városának közelségét. Szorosan a sivatag szélén, ahol a müvelt talajnak sötét földjével a sivatag sárga-vörös homokja összevegyül, állott a világosság istenének, Ra-nak szentélye, melynek létéről a lobor sírok legrégibb feliratai is tanuskodnak.

E szentély, valamint a mellette fekvő város legrégibb s legnépszerűbb neve minden korszak szövege szerint: Annu.

A szentirásnak On-ja ez, a melyben azon Potiphár pap lakott, a kinek Asnath nevü leányát, az akkori Pharao, József miniszterének adta feleségül. E név mellett, a templom s a hozzátartozó város, még Pi-rá, azaz »a nap istene: Rá-nak városa« névvel is birt, s ebből származott Heliopolis görög neve.

A szentély s a helység legrégibb nyoma alkalmasint a keletről a Delta közé húzódott s a későbbi Heliopolis helyén letelepült arab bevándorlókra vezettetik vissza.

A nap és csillagimádó jövevények a megjelölt helyen oly vallásgyakorlatot alapítottak meg, a melynek magva Egyiptom mythologiáján áthatott s egy külön tant képezett, amely tan, Egyiptom történetének még azon idejében is, midőn a várost görög bölcsészek, mint Plato és Eudaxis látogatták, a titkos tanításnak fő tárgyát képezte a papi iskolában. Csak nagy fáradtsággal sikerült a nevezett bölcsészeknek Heliopolis nagytudományú papjait arra birni, hogy velök néhány csillagászati tartalommal biró sarkalatosabb tételt közöljenek.

A város arab származására, félreismerhetlen nyiltsággal mutat kiválóan azon madárnak a tisztelete, mely a napnak szenteltetett s a mely a világosság istenének templomában egy különös szentélylyel birt. A görögök által Phönix-nek nevezett csodás madár ez, a melynek az arab tömjénországból, egy nagy csillagászati köregyenszak befejezte után, Heliopolisba történt vándorlásával, az ó-kor iratai telve vannak. Az egyiptomi emlékek nagyon jól ismerik, csakhogy a szent szövegek teljesen megfosztják őt azon titokzatos jellegtől, a melyben őt a görög és római irók ki nem fáradnak ecsetelni. Azon magyarázatok szerint, melyeket a képjeles feliratok róla adnak, az úgynevezett Phönix, ó-egyiptomi nyelven B e n n u, a gémek egyik fajához tartozott, a mely fényes arany ragyogású tollazatával tüntette ki magát s a Nilus kiáradásainak beállta felé keletről szokott Egyiptomba vándorolni. Az ó-egyiptomi papi bölcsesség ezt a madarat nem csak a keleten feljövő nappal, hanem a napkeltét jelző hajnali csillaggal is összeköttetésbe hozta. Minden tévedés nélkül feltehetjük, hogy az emlékiratilag hitelesített (arab eredetü)

s Heliopolis közelében levő tömjénfa-ültetvények nagyon határozott útbaigazítást adnak a görög irók mesés mondájához az öreg Phönix madár megégéséről, tömjénből alkotott fészkében. A középkorban a régi tömjénfa-ültetvények nyomai még meg valának.

Heliopolis és az egész kerület, melynek e város székhelyét képezi, az egyiptomi ó-kornak napjaiban legrégibb s legnevezetesebb városnak tartatott. Memphis és Theba mellett, történetileg is emlékezetes város Heliopolis. Az egyiptomi müveltség történeti fejlődésének legrégibb előkorát tünteti e város fel, ép úgy, mint Memphis, a reá következő pyramis építő királyok idejét és Theba az egyiptomi nagyhatalomnak, időszámításunk előtt a 18-ik századtól a 13-ik századig terjedő fénykorát. Heliopolisban ismerték fel első állomását a keletről jövő Kusita arab törzsnek, a mely legközelebb a Delta-kör keleti területét foglalta el s a napimádást ott hozta be, a hol első állandó telepét megalkotá.

A történet folyamán, a legrégibb uralkodóházak idejétől kezdve, templomokkal, szobrokkal s obeliszkekkel diszíttetett Egyiptom királyai által Heliopolis fel, ugy hogy azok nagysága és sokasága az arab irókat még a középkorban is bámulatra ragadta. Mig a görög műveltségű Ptolomeusok, elődjeik emlékeit érintetlenül hagyták s a templomvárost minden profán megszentségtelenítéstől megóvni törekedtek, a római kényurak a régi szent helyeket emlékeiktől megfosztani kezdték. Igy vándorolt Heliopolisból Tibérius alatt két obeliszk Alexandriába, hogy itt az úgynevezett Cäsareum, vagyis Cäsar temploma előtt felállíttassék. Mások Rómába és Konstantinápolyba vándo-

roltak, hogy az előkornak érthetetlen tanuiként szerepeljenek. Egyetlen egy obeliszk áll még ősi helyén. Ugyanaz, a mely jelenleg egy müvelt mező közepén Malariye falu közelében emelkedik ki (magassága 20—27 m.) a hires napváros utolsó jeleként a talajból, a mely egyszersmind az ismert obeliszkek legöregebbike. A négy oldalon levő feliratok egyenlő tartalmuak.

Első Usertas királyt (Krisztus szül. előtt a harmadik évezred közepe táján) nevezik az obeliszk megalapítójának s e hatalmas szén-kő oszlop felállítását egy 30 éves csillagászati korszak kezdetével avagy megújulásával hozzák kapcsolatba. Fénylő rézlapok fedték hajdan csúcsát, ezeket azonban a középkorban értékesítették az arabok. A hely, a hol ez obeliszk áll, egyszersmind azon főbejáratnak a fekvését jelzi, a mely a nap-isten legrégibb szentélyébe vezetett. A még fönnálló sáncforma falkerítés egyszersmind a templomcsoport terjedelmét jelzi. Megjegyezzük még, hogy az időszámításunk előtti 13-ik századból származó papyrus-okmányok szerint Heliopolis megerősített hely volt, s azon hosszú erődítési vonalnak, a mely Bubastus (ma Tell-Bast) és Tanis-on (a bibliában: Zoán, ma: San) át egészen a középtenger partján fekvő Diospolisig (most Damiette) terjedt, s a Delta területét a keleti ellenséges népek betörései ellen volt hivatva megvédeni, — a legdélibb pontját képezte.

Kairóból Heliopolis régi romhelyéig egy műút vezet, mely $1^1/_2$ óra járásnyira a sivatag szélén húzódik s több helyen ültetvények és épitmények által szakittatik meg. Amint az ember a khalifa-város vaskapuján (bab-el-hadid) áthaladott, egy hosszú út előtt áll, a mely mindkét oldalán

fasorokkal szegélyezett s tág kilátást nyujt a Mokattam hegység (ugynevezett pénzkőmész) lábainál elterülő sivatagra.

Barnavörös színben emelkedik az elszigetelten álló kavics s kemény homokkőből álló »vörös hegy« (gebel ahmar), a mely ma nagyban malomkövekre aknáztatik ki, az ó-korban azonban szobrok s egyéb emlékkövek számára legtartósabb anyagot szolgáltatott. A nagy thebai síkság nyugoti oldalán lévő óriás Memnon szobrok a »vörös hegyből« kerültek ki. Mindig jobb kézen haladva, szakadatlan sorban következnek egymás után a khalifák síremlékei és mecsetjei; a kairói vízvezeték-társulat szivattyúi, az elhunyt mozlimek modern sírhelyei, az utolsóelőtti khedive sivatag várai, Abbas pasa alkirálynak régi vára — a szó szoros értelmében modern rom, — a lovasság és gyalogság laktanyái, végre kutak s egyéb jelentéktelen épületek. Balkéz felől a Subra fasor ültetvényei, az úthoz közelebb Izmael pasa khedive anyjának palotája, a csillagászati s a légtünettani szemléldék épületei mutatkoznak.

Egy árnyékdús, illatteljes, mindkét oldalon szőlő s gyümölcsfákkal szegélyezett út vezet a jelenlegi khedivének Kubbe falu közelében lévő kastélyához.

A virágzó ültetvények a sivatag talaján terülnek el s úgy látszik, mintha varázs hozta volna őket létre. Létük azonban csak azt bizonyítja, a mit Napoleon Bonaparte Egyiptomban tartózkodásakor oly helyesen megfigyelt: »Ha a sivatag jő a Nilushoz, — mondá ő, — nyomor és szükség származik belőle; ha a Nilus jő a sivataghoz, gazdagság és jólét az eredmény.«

A sivatag talajának folytonos öntözése idézte elő tényleg az imént leirt dús tenyészetet, a minek hasonmását máshol alig fedezhetni fel.

Miután Tevfik pasa palotája előtt a balkéz felőli útra tértünk, olajfa-erdő mögött tárul elénk az a bevetett síkság, a melyen 1800-ban, március 20-án Kleber tábornok 10,000 franciával 60,000 főből álló egyiptomi s török hadsereg fölött fényes győzelmet aratott.

Matariye falu mögött, az úttól balra látszik a sokat látogatott s gyakran leirt kert, az úgynevezett Mária-fával, egy 200 éves öreg fügefa (elődje 1665. évben halt ki), a melynek árnyékában, a gyermekével Egyiptomba menekülő isten anyja megpihent volna. A kertnek e fa körüli földje azon forrás vizével öntöztetik, a mely után az arabok néha, Heliopolis Ain-scherus, azaz Napforrás nevet adtak a városnak.

A kerttől némi távolságban, de közvetlenül a sivatag területén van az ujabb időben, egy francia részvénytársaság által alapított struc-tenyészet, egy sveici Wetter nevü közvetlen vezetése alatt. — A struc-tojások mesterséges hő által keltetnek ki s a kibujt zsenge állatok nagy gonddal ápoltatnak. Körülbelől négy éves struckeltéseik vannak már, s ezek szülei részint szudáni, részint abissiniai eredetüek. Az állatok száma, kor és nemi különbségre való tekintet nélkül, 1881. évi márciusban 60 darab volt.

E teleptől negyedórányi távolságban feküsznek a fent leirt heliopolisi romok. A távoli csendes magányból küldi az elmult időknek e kőtanuja, a modern vándor felé üdvözletét, azon percre készen, a melyben ő is eltűnik, s

véle az egykor fényes Heliopolis létezésének utolsó szemtanuja is elpusztul Egyiptom földéről. Biztosra vehető, hogy régi társait ő is európai avagy amerikai talajra fogja követni.

Ám térjünk vissza Brugs pasa szellemdús ecsetelése után a saját élményeinkhez.

Az obeliszk közelében egy kert emelkedik, a mely a khedive tulajdona. Egy jól ápolt, szép séta-utakkal, virágokkal s az afrikai tenyészet gazdagságával diszített narancs-ültetvény ez.

A kert az európai nyaralók kertjeinek nagyságával bir, alacsony agyagfal köríti s jól művelt földek közepén egy falu mellett van.

Saurma báró arra hivott fel, hogy kutassuk át.

A kapun átlépve, akaratlanul is arra gondoltam, hogy itt a gyönyörű afrikai gerlicén s egyéb délországi kisebb szárnyasokon kivül másra aligha fogunk vadászni, csakhamar azonban ellenkezőről győződtem meg.

A kertet átszelő főutak egyikén gyümölcscsel gazdagon megrakott narancsfák födözete alatt állott lesbe néhány ur; számomra a fal melletti végső pont jelöltetett ki.

Saurma nyolc kitünő borzebe szabadon bocsáttatott s a vidám csaholás csakhamar a hazai vadászati terepekre emlékeztetett.

Feszült figyelemmel kisértem a vadászat lefolyását; néhány perc mulva egy lövés dördült el az úton, erre csend következett, de azután ujra felhangzott ellenkező irányban az ebek csaholása. Közelebb és közelebb jött a hajtás leshelyem felé.

Egyszerre egy gyorsan a haraszton át menekvő állatot hallottam felém közeledni, s csakhamar előtünt a fal hosszában iramodva egy sakál.

Egy szerencsés lövés a földre teríté. Csak nagy nehezen tudtam zsákmányomat, a nyomot követő borz ebek dühe elől biztosítani.

Valóságos afrikai sakált, egy sárga-vöröses, sovány, hosszú lábú, hegyes fülű állatot ejtettem el. A többi urakhoz siettem. Hoyos oly szerencsés volt, s egy hatalmas Canis Lupaster fajhoz tartozó afrikai nőstény farkast lőtt le.

Midőn a kertet néhány benszülöttel ujra áthajtattuk, ismét egy farkas jelentkezett, a melyet részemről a harasztban zörögni hallottam s vadászom látta is, de a melynek, sajnos, lövés nélkül sikerült a falakon átmenekülni. Két erdei szalonkát is láttunk, ámde a lőtávon túl; fenn magasan a levegőben daru-csapat szállott s a sürű narancsfák között a legkülömbözőbb szárnyasok tanyáztak.

Rövid, de sikerült vadászat után elhagytuk a kertet s haza indultunk.

A nap lenyugodott, az árnyék mindig hosszabb lőn s a sötétség beállott.

A keskeny s magas töltés hátán vezető út már nappal is veszedelmes volt s a sötétségben épen nem vala csábító s igy elhatároztuk a csatorna-szeldelt tenyészföldet elhagyni s a sivatagon keresztül kocsizni.

Eleinte jól haladtunk, de a lovak ereje csakhamar kimerült s csak lépésben vonszolhatták a mély homokban a nehéz kocsikat előre.

Több órát kellett volna ily módon Kairóig eltöltenünk, s ehhez még a sivatag talaja is egyenetlen kezdett lenni, nem maradt tehát egyéb hátra, mint hogy fáklyák mellett visszatértünk a tenyész-földekhez.

Kub kastélyának kertjén áthaladva, bőregerek röpködték körül a susogó pálmákat s a sürű fügefákat, a bokrokból s a gyümölcsdús narancsfa-berkekből érzékkábító illatok áradtak felénk; számtalan csillag ragyogott az égen s a lanyha felséges levegő bódítólag hatott a szegény európaira; teljes pompájában ékeskedő afrikai éj volt. Ismerni kell ez áldott országok kéjes varázsát, s csak akkor értheti meg az ember leirhatatlan bájait, véghetetlen vonzerejét s azok visszakivánkozó vágyát, kik ez égalj alatt éltek.

Csak itt, e mosolygó, örökké virágzó, halhatatlan nyárral biró földön állhatott az emberinem bölcsője s nem a mogorva, sötét, didergető éjszakon.

Kubtól meglehetős jó út vezet Kairóig s igy csakhamar elértük Kasr-en-Nushat, a hol az ebéd s az utána következő jótékony éjjeli nyugalom adott erőt a jövő napra.

Huszonkettedikének reggelén felkerekedve Saurma báróval mentünk át az európai városnegyed egy részén, a Muski úton fölfelé egész odáig, a hol a kocsizható út a végső házaknál véget ér s a régi sírok pusztasága kezdetét veszi.

A Kairo és a Mokattam hegység meredeken eső falai közötti sivatag homokkal s kövekkel födött tág térségen, a régi, részint igen szép sírmecseteknek, részint mindenféle mohammedán síroknak egy egész városa terül el.

A halottaknak hasonló telepük van még az erődön túl is, a hol azonban csak kevésbbé érdekes mameluk-sírok láthatók.

A kisebb-nagyobb khalifa-sirok mecsetjei között legfigyelemreméltóbb a Gama-Kait-Bey, meglehetős jó állapotban s gazdagon diszített kupolával; a szentélyben két kőkocka a próféta lábnyomaival látható, melyeket állítólag maga az építő Kait-Bey hozott magával Mekkából.

A sírok e városán keresztül lovagolva, igen sok felette érdekes mozzanat ragadja meg a figyelmet.

Előttünk a hegység komoly oldalai, jobbra a sziklára épített, sugár magas tornyokkal diszített erőd, köröttünk a pusztulásnak induló, a sivatag homokja által csapkodott sírok, sírkövek, mecsetek összevisszája; közbe-közbe kopár, torony alakulag kőből épült arab szélmalmokkal koronázott halmok s ama mogorva vonás, mely e képet jellemzi, a hyena, sakál, farkas és kutya nyomok, melyek arról tanuskodnak, hogy az örök nyugalomra tért mohammedánusoknak nagyon is gyanus vendégek vonítjáo éjjelenként síri dalaikat.

Csakhamar elértük a kőbányákat, hatalmas sziklafalak függnek itt alá s óriás kőtuskók hevernek rendetlenül szerteszéjjel; a szamarakat hátrahagytuk s egy keskeny ösvényen, sziklákon és meredek eséseken másztunk a hegy félmagasságáig felfelé.

Néhány helyen nem szabad a vadásznak fejszédülésben szenvednie, a sivatag hegység sima szürkés sárga sziklalapjai bizonyos ügyességet követelnek az embertől.

Egy szűk hegytorokban, közel a vár alakú bérc csúcsához, szamárhulla mellett egy arabot találtunk.

Saurma báró az egyik sziklaoldalon kövekkel burkoltatott el egy üreget s igy egy valóságos lőrésekkel ellátott sziklaüreg képződött.

Nagybátyám, Saurma szolgája, az ügyes nubiai Ozmán, vadászom és én négykézláb másztunk egy keskeny sziklapárkányon a szűk s felette kényelmetlen üregbe.

A báró s az arab ismét visszatértek a kőbányába, hogy a vadászat folyamát onnan megfigyelhessék.

Lestornyunk kitünő lőtávban volt a hegytorok talaján kitett csalétekhez.

Sajnos, az idő elborult s finom eső kezdett permetezni; Kairóban ez nagy ritkaság s amint mondják, csak hét esős napjok van egy évben s e hét napok egyikére esett vadászatunk, a melyhez tökéletesen tiszta égboltozatot szükségeltünk volna.

Hosszú ideig mi sem jelentkezett, a dobosok és trombitások végtelen gyakorlatai hangzottak át hozzánk az erődből s a szűk hely gőzös levegője, melyben lehetetlenség volt szabadon mozogni, elaltatólag hatott reánk.

Érdeket egyedül csak a számtalan mészkő-kövületek nyujtottak.

Végre előszállingózott egy nagy hollópár, utána néhány kánya, hogy a reggelihez fogjon; később az undorító tar fejü dögkeselyük is megjelentek.

Több órai várakozás után azt tanácsolám a nagyhercegnek, a ki dögkeselyűt még nem lőtt, hogy ejtsen el közülök egyet. A szót tett követte; alig húzódott le a füst a völgybe, az elejtett szárnyashoz siettem, s miután

időközben a nap áttört a felhőkön, arra kértem nagybátyámat, hogy néhány óráig várakozzék még, magam pedig a kegyetlen illatu zsákmánynyal a kőbányába ereszkedtem le.

Oda érve, én és Saurma báró egy kedvező megfigyelő állást kerestünk s messzelátóval a kezünkben várakoztunk a történendő dolgokra.

Egy negyedóra alatt megjelentek az első nagyobb keselyük, a hatalmas fakó keselyü: Vultur Fulvus; kimért nyugodt szárnyütésekkel röpkedték körül a hegy csúcsait; egyik a másikat követte s csakhamar hatvan körül lehettek együtt a levegőben.

Most egy meglepő izgató pillanat következett be, midőn az első összevonta szárnyait s a szük hegytorokba lecsapott, példáját követte e jelre a többi is; miként a sziklagörgeteg, úgy rohant le szédelgő magasságról egyik keselyü a másik után; az utolsók még nem érték el céljukat, midőn a sziklaütegekből füstöt láttunk felfelé gomolyogni.

Gyors széjjeliramodás, vad rendetlenség támadt a lövésre a nagy madarak között.

A messzelátó segélyével észrevettem, hogy egy erősen meglőtt keselyü gurult a köveken s hogy Ozmán a zsákmány után sietett.

Miután az éhes társaság semmi kedvet sem mutatott a hely elhagyására, gyorsan, a mint csak lehetett, rejthelyünkhöz siettem a keskeny szikla-ösvényen.

A nagyherceg öt óriás keselyűt ejtett el egy lövésre, azon percben, a midőn azok a dög fölött összedugták fejeiket.

A nagyszerü zsákmány a keskeny sziklaüregben feküdt. Képzelhetni a pompás kigőzölgést, mely a szük helyen uralkodott.

A sóvár ragadozó madarak még egy jó fél óráig röpkedték körül a hegytorkolat széleit, le azonban nem akartak többé bocsátkozni; lassan-lassan elhagyták egyenkint a helyet s visszaportyáztak az erdőbe.

Ozmán egyelőre elküldetett; vadászom a völgyben várakozott s igy nekem és nagybátyámnak jutott az a büdös feladat, a rosz ösvényen a nehéz zsákmányt a hátunkon lecipelni.

Midőn a kőbányákhoz értünk, délután volt; a többi urak is, kik a Mokattam hegység egyik fensíkján fekvő félig rombadőlt mecset-sír mellett tettek ki csalétket, rég visszatértek; zsákmányuk egy dögkeselyű, néhány kánya s nagyobb keselyükből állott.

A khalifa-sírok között visszalovagoltunk a város első házsoráig, a hol fogataink várakoztak.

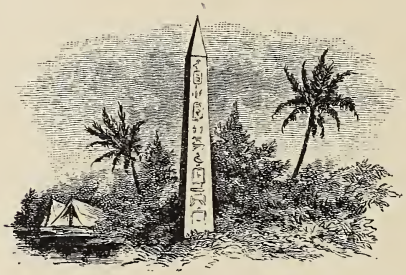
A Muski-út hosszában ezúttal nagyon sokáig tartott a kocsizás, mert az est első óráiban sürü néptömeg hullámzott az arab utcákon fel s alá.

A keleti városnegyed legeslegvégén, a Muski-út elején s az európai városnegyed szélén van a trieszti születésü Parvis úrnak hires műhelye. E rendkivül ügyes iparos mindenféle keleti tárgyakat, de különösen szép szobabútorokat készit.

Az osztrák-magyar telep egy tökéletesen stylszerü, keleti dohányzó szobával ajándékozott meg, s azért állottunk meg visszajövet Parvisnél, hogy az épen bevégzett kedves szobát megtekintsük.

Rövid ott tartózkodás után visszatértünk Kasr-en-Nushába, ahol megebédelve, a nyugalom karjaiba dőltünk.

Másnap reggel Kairóból távozni s Fájum tartományba akartunk vadászatra indulni, a mely után Nilusi utazásunk következett.

III. RÉSZ.

Utazás Abuksárba. Vadászatok Fájum tartományban. Visszautazás Abuksárba. Siut felé.

III. RÉSZ.

Február 23-án korán reggel gyűlt össze az utazó társaság, a Siutig vezető s a Fájum tartománnyal összeköttetésben lévő déli vasuthálózat induló házában. Kivülünk még a Saurma fivérek is megjelentek.

Zimmermann ur ismét oly jó volt, átvette vonatunk vezetését s Abuksár utolsó állomásáig kisért. — Taxis herceg már egy nappal előbb indult a tolmácscsal Birket-el-Karun tavához, hogy a sátrakat felállítsa s a vadászatot előkészítse.

Kezdetben a termőföldnek azon keskeny szalagán vezetett a vonat, a mely különösen a nyugati parton, a Nilus és a sivatag között húzódik tova. Az egyiptomi földmüvelésnek itt is teljesen kidomborult a jellege, szük helyre szorított erőteljes talajmüvelés; az Alsó-Egyiptom-

ban látható pálma-erdőknél nagyobbak váltakoztak itt az eredeti felláh-falvakkal; a gömbölyü, valódi arab stylben épült galambdúcokból egész városokat láttunk itt. Ezer és ezer sziklagalambnak adnak, a kitünő madártrágya kedvéért védelmet és lakást; itt-ott a tojásokat s a pihét is hasznosítják. E madarak soha sem veszik fel a házi állatok jellegét, színre és nagyságra nézve valódi sziklagalambok maradnak s modoruk félig vad.

A vasút többször halad a Nilus közelében, de mindig a bal parton; keleti irányban a folyamot megközelítő sivatag hegyeket, nyugati irányban ellenben az egyedül itt hullámos, majdnem lapos lybiai sivatagot látja az ember.

Az összes pyramisokat megközelíti a vasút, és pedig olyannyira, hogy igen jól megszemlélhetők; eleinte Gizéh ősz s nemüknek legbüszkébb csúcsai tünnek fel; utánuk a sakkárai alacsonyabb rokonok következnek. Bedrásen és Memphis terjedelmes pálmaerdői nagyban emelik a vidék valódi afrikai jellegét. Mi európaiak már a tenyészházakban avagy mostohán diszített földrészünknek déli partjain álló egyes pálmákat is meg szoktuk bámulni. A nap hevében izzó Afrika e jelképének azonban csak a terjedelmes, susogó pálmaerdő kölcsönöz erőt.

Körülbelől 10 órakor délelőtt tért le vonatunk a fővonalról a Nilus hosszában Siutig huzódó vonalra, s egyenes nyugati irányban a puszta kopár sivatagba vezetett. Meglepő és csodálatos a pusztaság e nagyszerű régióiban a vasuti utazás.

Mintegy varázsütésre lépi át az ember Nilus ártér kerületét s a legdúsabb, áldásos nedvességtől hivalgó te-

nyészetből, a minőt csak a fekete föld nyujthat, egyszerre az élettelen, mint a sír csendes sivatagba helyeztettünk.

Aki a sivatagot tökéletes síkságnak, a magyar pusztákhoz avagy az éjszak-németországi lapályhoz hasonlónak képzeli, nagyon téved. A sivatag hullámzatos, gyakran mély bevágásokkal és völgyekkel átmetszett és halmokkal koronázott, de mindig egyhangú, a növényvilág minden nyoma nélkül, csak a széleken s csak hozzá illő, különleges állatokkal benépesített terület.

Mindazonáltal nagyszerű, szép képet tár a sivatag az idegen előtt fel; az orök nyugalom színgazdag képe ez, melyet Afrika perzselő napja tüzesít, világossárga, majd sötét, s néha egyveleg szinű kövek tarkítnak; a sokféle kövek csodálatos színpompát varázsolnak elő.

Semmi életet sem láttunk, s a pusztaságon gyorsan robogott vonatunk át; mindössze is néhány fehér köpönyegü s hosszú csövü fegyverrel ellátott beduin mutatkozott egy halom mögött; a sivatag e részében valódi berberek tanyáznak, a föld szabad fiai, a maguk módja szerint a legboldogabb emberek, rablási hajlamaiknál fogva bátrak, zabolátlanok s fegyelmetlenek a legnagyobb mértékben. Az egyes törzsek, jellegre, ruházatra, jellemsajátságokra és fegyverzetre nézve nagyon különböznek egymástól; a szabad törzsek szépségét, festői lényét illetőleg, mégis nagyon háttérbe szorítja Egyiptomot egyrészt Marokko, másrészt Ázsia, már a meddig ez a világrész, délnyugat felé, semita arab jellegü. Dél felé ismét termő földet, a sárgás sivatag ölén egy nedves zöld foltot pillant meg szemünk. El-Fájum nagy oazisa ez; egy kör alaku, tényleg jól művelt föld, melyet minden oldalról a si-

vatag körít. A termőföld és a sivatag közötti válaszfalat s a nyugati határt a Birket-el Karun nagy tava képezi. A jól művelt, tenyészdús s kiválón cukornáddal benőtt oazis egy rövid darabján áthaladva, Abuksar állomáshoz érünk. E vasuti vonalnak elértük volna tehát legvégsőbb pontját. Az Afrika bensejére valló, rom alaku indulóház, a hozzá tartozó épületekkel s a cukorgyárral egy kis telepet képez.

Ne gondoljon itt azonban senki az európai minta szerinti, a csehországi czukorgyárakra; egy egyszerü, elhanyagolt épület ez, a melyben a számos cukornádas értékesíttetik, s a melynek néhány alacsony kémény kölcsönöz csak gyári jelleget.

Az állomásépület még kezdetlegesnél is kezdetlegesebb berendezésü várótermében gyorsan megreggeliztünk s azután karavánunk összeállításához láttunk. Nem csekély feladat ez keleten, mert mindenki a legnagyobb hévvel kinálja lovát, szamarát és szolgálatát, az egyik félre taszítja a másikat, s valamennyien lármáznak és handabandáznak mindaddig, mig az idegen, tökéletesen megsüketülve, a legeslegközelebbinek a karjaiba veti magát. Néhány rendőr s védelmi botjaink segítségével csakhamar sikerült a vad chaoszban rendet csinálni.

Az urak közül mindegyik egy lovat kapott, ép úgy a szolgák is, azon kivül embereket kellett felfogadni, a kik ez országban nélkülözhetetlen borz-kutyáinkat cipelték. Egy egész ebfalka egyesíttetett ez úttal. Saurma báró 10 és én 4 derék, küzdni bátor ebet hoztam. A tömegesen elősietö bámészkodó nép, némi fáradtság után visszaszoríttatott s az utánunk futásban megakadályoztatott.

Vadász-beduinjaink, — egy egész kis törzs — kikre valóban szükségünk volt, előre lovagoltak; mindnyájan fehér, jobban mondva piszkos-sárga köpenyegekben, hosszú fegyverekkel és görbe késekkel, a puskaporos és ólom vagdalékkal telt zsák mellett a nagyon egyszerű dohányzacskóval; hosszu sovány lábszáraik meztelenek s lábaikon piros papucsok valának.

E vidéken, mint egyáltalában Éjszak-Afrikában, nagyon szegény ördögök ezek; nincsenek szép tarka szöveteik, még a turbán is hiányzik fejükről, többnyire csak barna, szorosan oda tapadó felláh sipkájuk van, az ifjabbak pedig hajadon fővel járnak.

Érdekes ez emberek jellege; valóságos berberek, Lybia sivatagjáról; sötétbarna szinük, az alsó-egyiptomiaknál erősebb, többnyire magas sugár alakok, arcvonásaik azonban nem oly szépek s nem oly nemesek, mint az éjszaki Beduin-törzseké; déli, sokszor szerecsen vér érzik ki belőlük; egészen fekete, bodros fürtü, valódi szerecsen alakok is vannak közöttük; Afrika bensejéből származó, gyermekkorukban elrablott rabszolgák ezek, kik a törzseknél szabadokká lesznek, a beduinok nyelvét, ruházatát, életmódját elsajátítják, s eredetükről ép úgy megfeledkeznek, mint az országról, a melyből származnak; minden néposztálynál, a melylyel alkalmam volt megismerkedni, találtam ilyenekre, Ázsiában pedig rendszeresen.

Az Abuksár melletti munkás nép is feltünt a Nilus alsó völgyében élő felláhktól, különböző jellege folytán. Magasabb és barnább emberek ezek, a beduin törzsekhez, kik itt a sivatag által körített zöld szigeten szabadon

folytathatják üzelmeiket, hasonlóbbak, inkább kevert faj, számos szerecsennel a kebelében.

Alig állíttatott össze karavánunk, a vadászat máris megkezdődött. A gyár melletti kertben rábukkantunk a feltünő afrikai gyurgyalagra. Gyönyörű zöld madár ez, hosszú kék orr és pofaszalaggal; egy egész seregre lövöldöztünk, még pedig eredményesen.

Ez állat Belső-Afrika szárnyasa, felső Egyiptomban igen gyakori, Kairóig azonban soha sem szárnyal, ez már neki nagyon éjszaki. A mezőkön sarkantyús bibicek, e kedves, valódi egyiptomi madárkák, s a gémekből egész csapatok futkároztak; mint mindenütt Afrikában, úgy itt is, a gazdag állatvilágnak bámulatos tömege szorul össze a tenyészet és a vizdús részeken.

Az első szempillantás pompás vadászati napokkal kecsegtetett.

Csakhamar ropogtak a puskák s arabjaink a legnagyobb pontossággal hozták elő a nedves földekről az elejtett szárnyasokat.

Nagy ritkán lát e vidék vadászokat s igy azon kellemes helyzetben valánk, hogy az európaiak álnokságát a szó szoros értelmében gondtalan vaddal ismertethettük meg.

A karaván, a lovakkal, szolgákkal s a podgyászszal együtt az úton haladt ugyan, de az urak vadászatilag voltak már mindnyájan elosztva; Saurma báró ekkor magához hivott minket. Egy nagy cukornádast fedezett fel s elhatározá, hogy az ebekkel vadászatot tart benne; csak nagy nehezen lehetett a számos munkást annyira eltávolítani, hogy lőmentességet nyerjünk. Az urak szá-

mára a nádas szélein jelöltetett ki a hely s Saurma báró vadászommal s a 14 borzebből álló vadászfalkával a férfi magasságú náderdőbe szándékolt hatolni. Még nem foglaltuk el mindnyájan helyeinket, midőn már felhangzott a kutyák víg csaholása, mire csakhamar két lövés dördült el. Az urak egyike, a helyzetet helyesen felfogva, teljes erejéből sietett s remélte, hogy a nádas átellenes sarkát első fogja elérhetni. Midőn még útban volt, az ebek néhány lépésnyire előtte egy nagy farkast hajszoltak ki a szabad mezőre; sajnos, hogy a balsors úgy akarta, hogy a bibicekre és kócsagokra szánt gyönge serét-töltések bennmaradtak a puskacsövekben s igy a kétszer megpörkölt ordas egészen nyilt mezőkön vitte tovább érintetlenül maradt irháját a legközelebbi földekhez.

Rövid idő mulva, a cukornádas minden részében hangos csaholással vadásztak az ebek, számos lövés történt, ketten az urak közül kétszer is lőttek farkasokra, de minden eredmény nélkül, mert a ravasz állatok csak néhány ugrásra hagyták el a nádast, s rögtön eltüntek abban; néha vaktában is rálőttek a sürű növényzetben tova iramodó farkasokra. Az ebek többszöri megállító csaholása s néhány piros nyom arról tanuskodott, hogy több lövés talált. Az urak közül néhányan, a vadászat hevétől elragadtatva, elhagyták helyeiket, s a megállító csaholás irányában siettek; de a nádasban, a melyben alig lehetett két lépésnyire látni, minden kisérlet sikertelen maradt.

Én az egész, egy kissé vad és szabálytalan vadászat alatt nem jutottam lövéshez s csak egy fél óra mulva, midőn már a legtöbben elhagyták helyeiket, hogy a csa-

holó ebeket előre futva megközelíthessék, fedeztem fel egy keresztutat, a mely az egész mezőt átmetszette.

Ez úton egy bizonyos pontig, a hol a nádas belsejébe futó csatorna szűk, csak egy lépésnyi lőtávot adott, elősiettem. Ott megállva, a közeledő vadászatra várakoztam. Csak lassan haladt az felém, mert az erősen megsebzett farkas többször megállíttatta magát az ebek által, midőn a hatalmas ordas lővonalam előtt elhaladott, az őt környező ebek miatt nem lőhettem reá. A másik oldalon ismét megkezdődött a küzdelem. Hallám a farkas morgását, melybe a borz-ebek csaholása vegyült. Néhány perc mulva véget ért a vadászat s teljes csend uralkodott ismét. A borzeb csak kelletlenül vadászik a farkasra s épen azért soha sem lehet a megsebzett vad hosszú üldöztetésére, avagy az elesettnek elcsaholására számítani. Az a farkas tehát, a mely helyben össze nem rogyott, többnyire elveszett.

Egy kis idő mulva, a nádas átellenes oldalán ujabb vadászat kezdetét jelezték az ebek. A hajsza ismét felém vette a cukornádason keresztül az irányát; ismét nagyon lassu volt a futam s világosan ki lehetett venni, hogy az ebeknek sebesült farkassal van dolguk. Mintegy száz lépésnyire tőlem, erélyes megállító csaholást hallottam.

Amig e küzdelmet figyelemmel kisértem, váratlanul csendes nádtörést hallok közelemben s reá rögtön egy egészen ép farkast látok a nyiláson lopózkodni.

Gyorsan utána küldöm lövésemet, a melyet az összerogyás megörvendeztető hangja követett; oda siettem; a farkasnak hátgerince tört el s félig ülve, félig fekve, fogait vicsorgatva vonszolta magát tovább. Lövésem által

figyelmessé téve, néhány eb elősietett s dühös küzdelemre kelt a farkassal, melynek én, egy kedvező pillanatban lövésre kapva fegyveremet, csakhamar véget vetettem.

Egyetlen egy farkas képezte azon vadászatnak a zsákmányát, a mely könnyen fényes lehetett volna, mert legalább négy különböző farkasra történt lövés. A vadászat folytatására nem lehetett gondolni, mert az ebek, egyik a másik után, agyon fáradva jelentek meg a nádas szélén; a derék állatok nagy munkát végeztek az égető hőségben.

Visszatértünk tehát lovainkhoz, többé-kevésbbé emelkedett hangulatban mindnyájan s csodálkozva beszélgettünk ez ország vadbőségéről s azon komikus dologról, hogy a ragadozó állatokra épen oly módon vadásztunk, mint otthon termőföldeinken a foglyokra.

A karaván csakhamar mozgásba jött ismét, s rosz, némely helyütt mocsáros úton kigyózott a kövér zöld mezőkön tova. A nap jót akart velünk s valóban afrikai mód égetett; egy csinos fáta-morgána a lég hevéről tanuskodott, s még a lovam mellett menő Berber is feltünően lihegve átkozta a meleget.

Sajátságos legény volt ez. Szerecsen vér forrt ereiben, fekete forradásokkal telt arca, hegyes, bodros szakála legalább ezt bizonyíták, finom vonásai azonban arab befolyásra vallottak.

Reá biztam fegyveremet s gyönyörrel, fehér fogait vicsorítva, szaktekintettel vizsgálta a nyugoti puskát.

Csinos kilátással kedveskedett utunk, mosolygó termőföldeken, szürkészöld parti bokrokon át a Birket-el-Karun tavának távoli viztükréig, s ezen túl, a Sahara

sivatag hosszú sárga körvonaláig, kalandozhatott szemünk.

Egy gatyás ölyv állott nem messze utunkhoz egy alacsony földrakáson; leugrottam lovamról s az állathoz lopózkodtam; a gyönge serét miatt eltévesztettem a célt; a bizalmas ragadozó állat erre közelebb jött s ismét eredménytelenül lőttem reá, a mire még közelebb repült; igy ment ez mindaddig, a mig a negyedik lövés, az elégtelen lőszer dacára is leterítette.

E kis körjáték után csakhamar egy nyomorult, inséges faluhoz értünk; az alacsony, nagyobbrészt düledező agyag viskók meg nem érdemlették a sugár pálma és széles levelü fügefa csoportokat. — A lakosok nagyon szellős öltözetben jöttek felénk, a gyermekek egészen mezetelenül rohantak ki, hogy minket megbámuljanak. A falu mellett kanyarodott az út s rövid idő mulva a tó partjához vezetett.

Miután a lovak és a teherhordó állatok lepodgyászoltattak, a csolnakokba szálltunk. E járművek oly silányak valának, a minőknél rosszabbak még cölöp-épitményes dédőseink korában sem lehettek; a legkezdetlegesebb evezőkkel hajtotta hat erőteljes legény a négyszögletü lapos teknőt lassan tova.

Bensejében minden zug tele volt halcsontokkal s a rothadó halakból és mindenféle piszokból oly illat áradt fölfelé, a melyet csak folytonos szivarka-füstöléssel lehetett némileg ellensúlyozni.

Egyiptom korának legrégibb napjaiban nehezen használtak a halászok más, s bizonyára nem rosszabb csolnakokat, mint a mostani birket-el-karuni társaik.

Szomorú ének s evező-csapkodás kiséretében csuszamlottunk tova a kékes viz tükrén.

Ez érdekes s nagy tavat egyik oldalon termőföld, a másikon sivatag határolja; a partok hosszában majd keskenyebb vagy szélesebb, sürű és buja bokor-szalag vonul, a mely a tónak sajátságos jelleget kölcsönöz. Emberi telepet sehol sem láthatni; nagyszerű, de tagadhatatlanul szomorú kép ez, mit az ólmos sötétkék sósviz csak fokoz. Az utasra nézve mindenesetre feltünő, itt, a tengertől oly távol (az olvasó sziveskedjék csak egy földabroszt megtekinteni) egy beltavat láthatni, a melynek mélyén tengeri halak s mindenféle állatok tartózkodnak.

Az egész sivatag sós s igy a szélein lévő tavak szintén olyanok.

Egy fél órai csolnakozás után néhány büszkén úszkáló pelikánt fedeztünk fel; utánuk irányítottuk a csolnakokat de alig lehetett e gyorsan evező madarakat követni.

Végre nagy távolságra néhány eredménytelen lövést kockáztattunk az ingó csolnakból. Nehézkes szárnyalással emelkedtek fel nem csekély fáradtság után ez otromba nagy állatok, hogy a vizfelület más részén nyugalmat keressenek.

Ezeken kivül csak néhány vadkacsát, búvárt, csüllőt s feltünően sok halász-sast vettünk észre.

Az est közelgett, a nap nyugvóban volt, hogy a sivatag felséges színhatásai között egészen letünjék; nagyszerü nyugalom uralkodott a messze tájon.

Beziré-Karun szigetéhez közeledtünk, melynek sziklakúpja a sötét kék égtől festőin válik el. — A szárazföld keleti lapos partján szállottunk ki; a parttól alig száz

lépésnyire állottak tekintélyes sátraink; tűz lobogott a szabadban s az arabok a part bokrai között guggoltak. Taxis herceg fogadott, ő már reggel érkezett ide a nagy karavánnal. Megérkezésünk után azonnal az erre külön berendezett ebédlő sátorban az arab szakács pompás főztjét étkeztük fel.

A sátrak csinos szövetekből s kényelmesen rendeztettek be; két-két ur lakott együtt mindegyikben s a szellős otthon, ágyakkal s még asztalokkal is kedveskedett. Nyilt tűzön jó ételeket készíteni s a sátrakat gyorsan és kényelmesen felépíteni, azt egyedül csak a keletiek értik, utazzék tehát a ki teheti, e pompás emberekhez.

Ebéd után dohányoztunk, csevegtünk, s a jövő napra terveket csináltunk; 10 óra felé csend uralkodott a sátor-táborban, kisérteties fehér köpenyegeikbe burkoltan, a szabad ég alatt, az arabok is feküdtek már a homokban.

Az éj korántsem mult el oly simán, mint azt, a gyönyörű est után, reméltük. Erős szélvihar támadt s egy kissé nagyon is durván fütyűlt sátraink között. Hassán, a tolmács, egyik sátortól a másikhoz csúszott s a karókat mélyebbre verte a földbe.

Nagybátyám s az én sátramnak, mi ketten együtt alvánk, egyik oldalfalát szakította el a forgószél, s igy a hűvös léghuzam által felébresztetvén álmainkból, a ránk mosolygó csillagos eget elég alkalmunk volt megbámulni.

Szerencsére a kár csakhamar helyreüttetett s reggel felé elveszté a vihar erejét.

Igen korán, még napkelte előtt reggeliztünk; a sziget partjain akartunk elszéledni, hogy a vizi madarak húzását megfigyelhessük s lesre kedvező helyet keressünk.

Alig hagytuk el sátrainkat, már is temérdek kormoránt, kócsagot, különböző kacsákat és gödényt láttunk húzni; az utóbbiak nagyon nevetséges tünemények; hosszú csőrük furán fityeg alá s az otromba nagy testet, látszólag, még a megmérhetlen szárnyak is csak nagy nehezen tudják a levegőben fenntartani, dacára annak azonban jó és kitartó repülők. A nagyherceg és én, a sátraktól nem messze, a lapos partra mentünk s ott, a mennyire lehetett, a fűzfalombok között rejtettük el magunkat.

Mindenféle szárnyas vonult el felettünk; néhányat el is ejtettünk; a húzás nem veszett kárba, s felette rövid ideig kellett az egyik lövéstől a másikig várakozni; jégmadarunk megnagyobbított de megrosszabbított kiadásából: a szürke halászból is ejtettünk egynéhány példányt, a gödény azonban — sajnos — nem jött lőtávlatunkba.

Minden oldalról hallatszott a fegyverropogás s jó zsákmányt remélhettünk; első nap nagyon bizalmasak még az idegenhez az állatok; két nap mulva kipusztítottuk már az állandó vadat a szigeten s a húzó madarak nagy körben kerülték ki a veszedelmes sziklát.

Egy óra mulva vége volt a reggeli húzásnak s a sátrakhoz visszatértünk; közvetlen közel lőttem le néhány perc alatt két halászsast, a melyek fejem fölött húztak.

Az urak egymásután érkeztek zsákmányaikkal haza; legjobban járt Pausinger; közel a sátrakhoz egy jelentéktelen bokor mögé rejtőzött s rövid idő mulva egészen alacsonyan egy gödény repült feléje, melyet fegyverbiró művészünk egy lövése szerencsésen leterített.

Mielőtt a nap további vadászati élményeit ecsetelném, a sziget leirását kell előre bocsátanom.

A keleti és a délkeleti partnak egy része lapos és bokros, minden egyéb része meredeken eső törmelékes sziklafal; a szigetnek csak legéjszakibb pontján van egy kis hely, a hol a part sekélyes s kicsiben lagunaszerű, posványos.

A part és a sziklakúp között sík tér terül el, amely 300 lépésnél egyetlen ponton sem szélesebb s finom homokkal fedett.

A sziget éjszaki oldalán e síkságot a sziklakúpról elvált s legördült nagyobb kövek s kőtuskók borítják. Azt a néhány parti bokrot kivéve, mindenütt kopár, a legvéznább fű sem tenyész sehol. A tó folytonosan alámossa az omladékony partokat, s nem sokára csak a rendületlen sziklakúpból fog a sziget állani.

Rövid idő mulva ismét elhagytuk, nagybátyám és Taxis herceg, Saurma báró és én, sátorhelyünket. Szándékunk az volt, hogy egy pontról két csoportban, mindegyik néhány borzebbel kiindulva, a hegykúpot átkutatjuk s egymás felé vadászva, az éjszaki oldalon ismét összetalálkozunk.

Az első sziklatuskók közül két triel repült fel, melyek közül egyet lelőttem. A sziklák között szabadon bocsátott ebeket a derék Osman vezette. Ekkor egy érdekes, de igen fáradságos vadászat vette kezdetét; a sziklalapokon s a kőtuskókon át kellett ugrálnunk, hogy az ebeket követhessük. A hegyképződés felette csodás; a leghihetetlenebb alakú kövekre talál itt az ember, nagy gombához hasonlít a legtöbb; alól minden üres s folyosókkal

keresztezett; a repedéseken s gyakran széles hasadékokon keresztül, melyeket át kellett ugrani, lehetett csak a sötét folyosókba belátni, melyekben a borz-ebek, időről-időre előbújva, vadásztak.

E sziklarepedések egyike előtt csaholni kezdtek az ebek s a kövek között szimatolva tüntek el. Néhány másodperc mulva egy hiúz ív alakú ugrásokkal hagyta el rejthelyét.

Oly sziklapárkányon állottam, a mely alatt ugrást kellett váltania.

Első lövésemre a tüzelés alatt összerogyott, de ismét összeszedte magát s a o-serétnek csak a második töltése teríté le teljesen.

Kiválóan hatalmas, szürke színű állat volt, fülein szőrcsomókkal, valóságos afrikai sivatag-hiúz, európai rokonánál nagyobb és erősebb.

A nagyherceg ezalatt a hegy ellenkező oldalát kutatta át az ebekkel. Kétszer látott hiúzt, de mindig oly rövid pillanatra, hogy lövésről szó sem lehetett. Az előre megállapított ponton összejöttünk s azután együttesen, az összes kutyákkal kutattunk. Csakhamar felhangzott a borzebek vidám csaholása; utánok siettünk tehát, nagybátyám azonban, a kin most a lövés sora volt, nem követett a sziklákon elég gyorsan, s igy a hiúz minden baj nélkül hagyta el rejthelyét, hogy a kövek között ismét eltünjék. Az ebek, a mennyire a lejtős sziklákon rövid lábaik engedték, gyorsan követték a nyomot. Néhány perc mulva megállító csaholást adtak az ebek egy verem szájánál, a mely egy óriás sziklatuskó alatt vezetett; a szikla túlsó oldalán a verem tág kijárata volt látható.

Rövid felszólításra több borzeb az üregbe hatolt. A hiúz, ugy látszék, zsákutcába szorult, mert erős küzdelem fejlődött ki. A megvert ebek panaszhangjai, a bátran küzdők víg csaholásával s a hiúz vad morgásával vegyültek össze. Majdnem egy óráig állottunk a verem mellett s a helyzet nem változott; az ebek kicsalása volt most főfeladatunk, hogy a hiúznak alkalmat adjunk a megugrásra.

Végre porosan és a küzdelemtől fáradtan egymás után jelentek meg az ebek, kettő azonban sehogy sem akarta elhagyni a vermet.

Egyszerre egy sziklahasadékot fedeztünk fel, a melyből legjobban hallatszott ki a kutyák hangja; a hasadékot a lehetőség szerint megnagyobbítottuk s én egy póznával vizsgálván meg a verem bensejét, rögtön egy puha tárgyra akadtam. Midőn a póznát felhúztam, szürke hiúszőr függött azon. Óvatosan betekintve, megpillantottuk a hiúz szemének zöld fényét. Az állatra ütögettem most a póznával, a mint csak lehetett s néhány perc mulva éreztem, hogy a puha test eltünt. A föld alatti vadászat, a menekvő hiúz és az ebek zörömbölése hallatszott csakhamar.

Néhány másodperc mulva hosszú ugrásokban jelent meg a szürke legény a nyilás előtt, a hol a nagyherceg állott.

Egy jól irányzott lövés fogadta őt; félig gurulva, félig mászva, egy nagy kő alatti rejtekhelyhez vonszolta magát a súlyosan megsebesült állat. Szerencsére a derék ebek hátsó talpainál fogták a hiúzt s igy sikerült Taxis hercegnek, a szikla alá mászva, szarvas-gyilokkal keresztül döfni az állatot. Szép, de kisebb példány, nőstény, s ko-

rántsem oly nagy és hatalmas, mint az általam elejtett hím, feküdt előttünk.

Ez eredmény után felhagytunk a további kutatással s a fáradt, többé-kevésbé megsebzett ebekkel sátrainkhoz tértünk.

Az idő a délelőtti órákban megromlott. Világosszürke felhők fedték az égboltozatot s néhányszor finom eső permetezett, a mi itt a legnagyobb ritkaságok közé tartozik. Az éjszaki vihar ismét fokozódott s az elmult nap pörzsölő melegét, a gyors változás folytán még érzékenyebb hűvösség váltá fel. A tó hullámai magasra csapkodtak s a halászok kijelenték, miszerint ily körülmények között, a sziget elhagyása, a lehetetlenségek közé tartozik.

A világtól tehát Robinson módjára el valánk e kis szigeten zárva.

A tanyán csinos és sajátságos kiállítást rendeztek vadászaink.

A sátorkötelekre ugyanis sorba felaggatták az elejtett vadat. A két hiúz, a tegnapi farkas irhája, Pausinger gödénye, különféle vizi szárnyas és két sas nem utolsó látványt nyujtottak. Kikészítőnknek mind a két keze tele volt munkával, gyorsan és kiválóan jól dolgozott.

Egy nagyszerű villásreggeli után, melyet Hassán tálalt föl, kedélyesen pipázgattunk sátrainkban, a pompás keleti tanya-életet élvezve; egyszerre felfedeztem, hogy a sziget éjszaki fokán, a part és a sziklakúp közötti térséget mindenféle szárnyas borítja. Távcsővemmel egész csapat kócsagot, gödényt, csüllőt és halászsast ismertem fel.

A mennyire csak lehetett, elfedetten másztam a part hosszában a félig alva emésztő társasághoz. Közel valék

már, midőn nem kis ijedtségemre két gödényt pillantottam meg, a mely előőrsként a viz tükrén úszkált; két oldal felé nem fedezhettem magam; mindennek vége volt, a ravasz állatok rögtön észrevettek s felemelkedtek; ez volt a jel a szárazföldön pihenő csapatok számára, suhogó szárnycsattanásokkal repült rendetlenül szerte széjjel az egész társaság.

Csak a kiváncsi csüllőknek kellett az okot közelebbről megvizsgálni s károgva röpkedtek körül; nagy örömemre a sok kicsi között felfedeztem egy nagy barna fejü halász-csüllőt; e derék állat egészen uj volt előttem. Egy szerencsés lövés birtokomba kerítette őt.

Azon hely, hol a madártársaság pihent, mindennapi emésztő helye lesz a társaságnak, mert a talajt vastag madártrágya-réteg borítá; azon kivül nagy számú kellemetlen szagu halhulladék s tollazat is feküdt itt. A tanyára visszatérve, elhatároztuk, hogy a délutáni s esteli húzást ismét a parton elhelyezkedve várjuk be.

Én azon helyet választám magamnak, a hol reggel Pausinger barátunk a gödényt elejtette. Úgy, a mint lehetett, leguggoltam egy bokorban s az apportirozó arabot magam mellé rejtém.

Mindegyikünknek volt egy ilyen barna legénye, a ki a hullámok közül is előhozza az elejtett vadat, csak nem szabad e pénzsóvár emberekkel hosszú beszédbe ereszkedni, s az elejtett zsákmánynak nem szabad előtte nagyon örülni, különben a part szélén kezdenek mindig magasabb árakat követelve alkudozni, a fokozódó vadászkedvre számítván nagy bölcsen. Mihelyt az állat elesik, meg kell nekik mutatnia a pénzdarabot s mielőtt az

alku megkezdődnék, néhány barátságos mozdulattal a víz felé kell őket szorítani.

Egy fél óráig várakozhattam már hasztalanul, midőn egy gödény, messziről láttam, épen rejthelyem felé irányította röptét.

Midőn elég közel volt, mind a két csőből tüzeltem reá; hangosan pattogtak a serétek a sürű tollpáncélon. Súlyosan megsebesítve, gyönge szárnymozgatással sülyedt a megsebzett madár a viz szine felé. Néhány percig ide s tova úszott, de mindig jobban és jobban sülyedt otromba csőrével a feje, mig végre felfordították a habok s élettelenül feküdt a hátán.

Sem fenyegetés, sem arany nem birhatta rá arabomat, hogy a hullámok közé menjen, mert a távolság valóban nagy vala. A tanyára siettem tehát, hogy más embert szerezzek; midőn visszatértem, örömmel láttam, hogy a habzó hullámok között már nagyon közel úszik pelikánomhoz egy barna legény. A nagyherceg közelemben volt elrejtőzve s midőn az élettelen állatot megpillantá, saját kisérőjét, egy bátor úszót, küldte a hullámok közé.

Néhány perc mulva, a csőrénél vonszolva a nehéz állatot, felénk úszott a derék arab. Nagyon örvendtem első gödényemnek, rendkivül nagy állat volt. Az esteli órákban, kisebb parti szárnyasokra vadászva, a tó partján járkáltam fel s alá.

Midőn a lőfény megszünt, az urak ebédhez gyültek össze; ismét jókora zsákmányra tettünk szert. Az érdekes nap után csakhamar csend uralgott a tanyán.

A jövő nap kora óráiban a tó átellenes partjaihoz szándékoztunk átevezni, hogy a madarak húzását ott egy föld-nyelven várjuk be. Sajnos, az éj még rosszabb időt hozott, s napkelte előtt annyira fokozódott a vihar, hogy a halászok megtagadták a szolgálatot.

Nem volt mit tenni, mint ismét a szigeten tölteni el egy napot.

Jó sokáig aludtunk mindnyájan s a délelőtti órákban a sziklához mentünk a borzebekkel; de hiúzra nem bukkantunk többé. A nap többi részét ezután a partoknak szenteltük.

A vizi madarak rosszul húztak s a szigetet szépen kikerülték. Este felé egy körutat tettem a partok hosszában s ez alkalommal egy igen szép berber sólymot, néhány parti madarat s vizi varjút lőttem.

A vihar gyöngült, az ég kiderült, jóltevő napsugarak s pompás fénytünemények örvendeztettek meg. Teljesen azonban csak akkor vidultam fel, s a jövő nap örömeire csak akkor számítottam biztosan, midőn a sziget nyugoti fokánál egy halászcsolnakot pillantottam meg, amint nyugodtan tova csiszamlott. A sivatag felől jöve, a termőföld felé tartottak s közvetlen rejthelyem mellett haladtak el.

Vad kinézésű barna legények, rongyokba burkolva, s tompán és kisértetiesen dúdolva eveztek a csolnakban.

Csodálatos kép volt ez; az emberi munkásságnak messze tova legkisebb nyoma, a tavon túl a végtelen sivatag, s a hullámokon fekete lakóival egy valódi afrikai csolnak. A jó emberek nem kevésbé bámultak, midőn engem, a fehér képü európait, e puszta, különben csak ábrándozó gödények által lakott szigeten megpillantottak.

Kísérőm hosszu beszédbe ereszkedett a vándorokkal, a melyből csak annyit értettem meg, hogy az időről s az átkelésről értekeztek.

E napra viszonylag nagyon kevés zsákmány jutott; a szigetet alaposan kipusztítottuk. Ebéd után tűzijátékot csináltak arab szolgáink s a keletiek e kiváló mulatságát pokoli lármával kisérték; csak rövid időre szabtuk mulatságukat, mert éjjeli nyugalmunk zavartalansága s a váratlan fény által felriasztott vizi szárnyasok el nem riasztása a derék tolmács legszebb tűzkévéinél is fontosabbak valának reánk nézve.

Huszonhatodikán, nagyon korán, még hajnalhasadta előtt, hagytuk el sátrainkat. Rövid reggeli után felkerekedtünk. A tó tökéletesen csendes volt s igy a sivatag partjához bátran evezhettünk; este a tenyészföld ellenkező oldalán kellett tanyánkat viszontlátni. Egyetlen keleti sem pontos s igy nagyon sok idő telt el, mig halászaink megjelentek s elkészültek. Álmosan támolyogtak a parton ide s tova, s nagy fáradtságba került némi rendet csinálni a zavarban.

Az urakból s a vadászokból álló társaság, a borzebekkel együtt, három csolnakban indult el. Arabjaink, szokásuk szerint, rekedt hangon énekelve eveztek. A csolnakok bensejében kiállhatatlan bűz terjedt el.

Szerencsére a viz tükre simán és csendesen terült el előttünk, mert e csolnakokban, az álmos arabokkal, a vak sötétségben, ha egy kis vihar támad, kellemetlenségeink lehettek volna. Majdnem egy órai utazás után a part egy oly pontjához értünk, a hol egy meglehetős nagy sziklakúpból álló előhegy a tóba nyúlik be s a parttal

csak egy keskeny földnyelv köti össze. Itt kiszállottunk s az arabokat a sziklakúp mögé küldtük a csolnakokkal. Néhány perc kellett, mig erélyes és nyomatékos magyarázatokkal hallgatásra birhattuk barna kisérőinket, pedig nem igen vesztegethettük az időt, a földnyelven a legnagyobb csendességnek kellett csakhamar uralkodnia, mert a nap első jelei már mutatkoztak keleten. Az arabokat egyszerüen rejthelyeikre kergettük s Osmán őrként maradt vissza. A földnyelv s a sziklakúp hosszában, sürű partbokrok s kőtuskók mögé kuporodva, helyezkedtünk el. A hajnal hasadtával megkezdődött a vizi szárnyasok huzása is; a gémek valának az elsők, utánok a kormorák, kacsák, gödények, csüllők, kisebb parti szárnyasok, nádas kányák s halászsasok következtek. Számtalan lövés ropogott a hosszú lővonalon; a gödény csapatok kiválóan tartós tűzzel fogadtattak, a lőtáv azonban, sajnos, mindig nagy vala; az alsóbb rétegekbe csak kettő tévedt e madarakból s az urak kettejének zsákmánya is lőn. A csillagok már eltüntek, az éjt felséges afrikai napkelés követte, s a felhőtlen nap heve érezhetővé tette magát; midőn helyeinket elhagytuk, a húzásnak vége volt; mindenki felszedte zsákmányát s a sziklakúp alatt hevenyészett kikötőhöz sietett vissza; ott jöttek össze az urak, ott feküdtek a csolnakok mellett az arabok s Osmán őrködött az egész fölött.

Két gödény s különböző szárnyas esett ez úttal áldozatul; egy szegény dögkeselyűnek is életével kellett lakolnia, a miért lővonalunk fölött röpült el kiváncsian.

Rövid pihenés után ismét fölkerekedtünk, hogy a parti bokrokat átvadásszuk. A földnyelvtől kiindulva éj-

szaki és déli irányban, tamarika, káka és sürű fű-cserjés fedi hosszában a partot; a dús tenyészet e keskeny szalagja, a melyen az ember át sem hatolhat, némely helyen alig 10—20 lépésnyi széles. A nagy halmos, völgyes, lapos, dombos sivatag egészen a növényzetig terjed, s részint finom porzó alakú, részint durva tarka kövekkel fedett.

A földnyelv melletti cserjés elején, Saurma báró visszamaradt a borzebekkel, a többi vadászoknak, terve szerint, a sivatag szélén kellett bizonyos távolságban felállaniok; én a legtávolabbi pontot választottam s oly helyet foglaltam el, a hol a bokrok egy kis utcát nyitottak s én egész a partig szabad célzást nyertem, az első hajtásnak ez volt természetes határa.

A sivatag homokján áthaladva, nagyon sok nyomot volt alkalmunk észlelni; a mint látszik, a ragadozó állatok éjjelenként ellátogatnak a sivatagból, szomjuk enyhítése s az alvó vizi madarak megrohanása céljából, a partokhoz.

Csapás csapás mellett haladt; a hyénák nyoma ott volt a farkasok, sakálok, sivatag-rókák nyomai mellett, sőt még a nagy gyík által húzott vonal, s az ijesztő szemüveges kigyó széles szalagja sem hiányzott a homokban.

Alig érkeztem helyemre, a kutyák már is megkezdték, habár még messze távol, a vadászatot. A hajtás gyors vala, a hangos csaholás mindig közelebb jött hozzám.

A homokos part szélén egyszerre egy hosszú, szürkés-barna, bozontos, hegyes fejü, formátlanul hosszú, keskeny ormányú állat jelent meg sebesen ügetve. Sze-

rencsés lövésem földre teríté. Egy egyiptomi petymeg, e valódi afrikai, tulajdonképen rút állat feküdt előttem, a melynek külsejét, magatartását egyetlen európai állathoz sem lehet hasonlítani.

Az ebek csakhamar megjelentek a csapáson; a keskeny cserjést átvadásztuk s elhatároztuk, hogy a határos pásztát vesszük fel hajtásra; sajnos, e második kisérlet eredménytelen maradt.

A sivatag homokjában észlelt tevenyomok valamely beduin törzs közelségére vallottak. Nem sokára észre vettük csakugyan a bokrok között legelésző tevéket, kutyaugatást hallottunk s a távolban néhány sötét alakot láttunk egy tanya felé lépdelni. Amint értesültem, e vidék vad törzsei igen szegények, de a sivatag közelségénél fogva teljesen szabadok s megközelíthetetlenek, s épen azért nem mindenkor kedélyesek.

A vadásztársaság két csoportra oszlott fel. Saurma báró, a nagyherceg és én, az utánok evező csolnakban meg akartuk közelíteni a part mellett úszkáló gödényeket, mig a többi urak a part nádasában tömegesen tanyázó szárcsákkal akartak foglalkozni.

A ravasz gödényekkel minden kisérletünk dugába dőlt, még a parti bokrokban álló nagy kócsagok sem engedték magukat megközelíteni. Mennél tovább mentünk, annál szélesebb lőn a nádas, mely a viz tükrét a parttól mintegy száz lépésnyire elfödte. A szép fehér szemü rucák, ugy látszik, épen költöztek, mert egész csapatok szállottak fel közülök csolnakunk előtt a nádból, a melyből számtalan szürke-gém, piros-gém, kócsag- és nemes-kócsag is repült fel.

Nem volt mit tenni, minthogy meglehetős nagy számú rucát lőttünk le készletül konyhánk számára; halászaink mindnyájan ruhátlanul ültek a csolnakban s minden lövésre a hullámok közé dobta magát egyik a zsákmány után. Csak néhány lépésnyire csolnakáztunk a parttól, midőn a nád egyszerre ketté vált, s előttünk egy szálas beduin, hosszú fegyverével szép harcias jelenség, jelent meg, s az általa reggel elejtett vizi madarakat megvételre kínálta.

Néhány ezüst pénzdarabbal, a mint jött, ép oly gyorsan és némán eltünt.

A déli órák jelentkeztek s a sziklakúphoz eveztettük magunkat vissza. A nap kegyetlenül sütött s a déli hőségben még irtózatosabban bűzlött csolnakunk, mint éjjel; a csolnakban közvetlenül alattunk ült egy öreg, félszemü, kissé púpos, ősz szakálu, turbánnal diszített, egész külsejére nézve felette utálatos arab; nem evezett s csak kiváncsiságból jött velünk.

E kellemetlen vendég fölött, a ki valóban veszedelmes szomszédság volt, nagyon sokat bosszankodtunk, mert szakadatlanul és eredményes vadászatot tartott tág ruhájában a bogarakra.

Szerencsére egy fél óra mulva a sziklához értünk, a hol a többi urak várakoztak reánk; számos szárcsát lőttek.

A nap első felének zsákmánya az egyik csolnakra rakatott fel, s vadászom felügyelete mellett az átellenes partra küldetett, a hol egyelőre uj tanyánkat ütötték fel.

A vadász társaság egy órai pihenésre határozta el magát; a part közelében a sziklafok lejtőjén egy egyszerű,

hideg húsból, kenyérből, s a hőségben többé-kevésbbé élvezhetetlen conservekből és unalmas czitromléből álló reggeliben részesítettük magunkat. Embereink ama csodálatos kis szürke gyíkoknak a fogdosásával mulattak, a melyeket »gekók«-nak neveznek s a melyeknek magas fésű van a hátukon; a kövek alatt számtalan skorpió is feküdt.

A pihenés korántsem nyujtott üdülést, mert a hegy ferde szikla-oldalára keményen sütött a nap, izzó vala a föld, s a lég remegett a perzselő hőségtől; ez volt a legmelegebb nap, melyet eddigi utazásunk alatt ki kelle állanunk, s a mely Európa legmelegebb napjainál is erősebb vala.

Fel is kerekedtünk csakhamar s az éjszaki irányban terjeszkedő parti bokrok mellett haladtunk. Menetünk, a sivatag izzó homokján, a melyből a legborzasztóbb légmérséklet áradt, épen nem vala kellemes. Ismét körül állottuk bizonyos távolságnyira a cserjést, s a vadászat ismét megkezdődött, ezúttal azonban korántsem volt előzékeny a felhajszolt vad, s a hajtás többször ismétlődött fel és le; rövid megállító csaholás után, egy egyiptomi petymeg jelent meg, elhagyva a sürűséget, a nagyherceg előtt, a ki a nevetséges állatot leterítette ugyan, de azért az mégis a cserjésig mászott, a hol a nyomot követő kutyákkal rögtön heves küzdelmet vívott. A petymeg és egy nagy hosszú lábú borzeb annyira összetűztek egymással, hogy mind a kettőt egyszerre lehetett volna felemelni.

Csak nagy nehezen lehetett a küzdőket elválasztani, a mely alkalommal egyik úrnak az eb, a másiknak a petymeg harapta meg a kezét.

Temérdek kormorán és gém vonúlt el a part hosszában mellettem, de a ragadozó állatok miatt nem akartam reájok tüzelni. Miután délután volt, elhatároztuk, hogy az átellenes partokhoz a tavon át egyenes irányban visszaindulunk.

Több csolnakban eveztünk át; a lég hűvösebb kezdett lenni s a tó és a sivatag vidékét kellemesebben lehetett élvezni, mint előbb.

Hajósaink igen jó hangulatban valának, folytonos zaj, tagolatlan vad ordítás közben, minden ruhadarabot lehánytak magukról s Ádám mezében versenyt eveztek az egyes csolnakok; e versenynek reánk nézve gyakorlati oldala is volt, a mennyiben ennek folytán sokkal gyorsabban haladtunk előre.

Két órai utazás után, egy keskeny fűzfacserje mellett haladva el, egy nagy homokzátonyhoz értünk, a melyen készen s kényelmesen berendezve állott sátortanyánk. A hely pompásan volt kikeresve, mert a tökéletesen száraz homokzátony egy meglehetős nagy mocsártól választja el a tavat.

Miután az ebéd még nem készült el, néhányan a mocsárhoz siettünk, a mely tanyánkat a tenyészföld első mezőitől választá el.

A náddal, fűzfabokrokkal, vizi ibolyával, büdös sárral fedett területen, csak úgy hemzsegett a sár-szalonka, vizi guvat; néhány ruca s kétféle nemü bibic is felrepült előttünk. A békák egész tömege ugrált köröttünk, s mindenütt hemzsegett a sok mérges bogár.

Néhány sármadarat elejtve, még az alkony beállta előtt hagytuk el a lázas gőzöket lehelő mocsárt.

Gyönyörű alkony, pompás ebéd képezték a mozgalmas nap zárkövét; csakhamar teljes nyugalom uralkodott a tanyán.

Huszonhetedikén reggel azon szándékkal kerekedtünk fel, hogy vadászva térünk vissza egész Abuksár állomásig.

Eleinte a mocsár körül portyáztunk s néhány vizi szalonkát és különböző nemü vizi guvatot ejtettünk zsákmányul; egy mezőn, a melyen a gémekre és sarkantyús bibicekre hatással tüzeltünk, áthaladva, sovány fűvel s száraz lombokkal borított homokhalmokhoz értünk, a melyek a művelt földet a mocsártól elválaszták. Itt egynehány nyulat kergettek fel az ebek; az urak egyike és én részesültünk azon szerencsében, hogy a nevetséges állatok közül egyet-egyet elejthettünk.

E pici, sovány, őzszinü, hosszú lábu, nevetségesen nagy, majdnem átlátszó fülekkel biró állat, valódi sivatagnyúl. A nyúlvadászat alkalmával néhány gerlice s vörös sólyom is martalékunk lőn.

Ott, a hol a bokrok s a homokdombok öve véget ért s a jól művelt föld kezdetét vette, egy fél óráig pihentünk; reggelinket, mely ismét hideg ételekből állott, az arabok hozták utánunk.

Az egyszerü étkezés után mezőkön és csatornákon át folytattuk utunkat; utközben minden dolgozó fellah-t, a kit csak felfedezhettünk, hajtónak béreltünk föl. Nő, gyermek, teve, bivaly, eke, minden ott maradt a mezőn, az igért bachschisch-ért örömest követett e tarka csapat. Már messziről láttunk egy nem épen terjedelmes cukornádast, a mely — habár az aratás megkezdődött — még

érintetlenül állott. A legjobb remények siettették lépteinket feléje.

Egy hosszú, de száraz csatorna mentében, a töltésen haladva beszéltük meg a megkezdendő vadászatot.

Midőn helyre érkeztünk, mindenek előtt a lövészek állíttattak fel.

A nagyherceg a csatorna szögletén maradt; azon az oldalon, a melyen a mező a csatorna-töltésig terjedt, állott Hoyos és én; a többi urak a nádas többi oldalait fogták körül; sajnos, hogy kevesen valánk, s az egyes lövészek közötti távolság nagy maradt. Állásunkhoz közel bivalyok és tevék legeltek s az egész épen nem birt európai fogalmak szerint a farkasvadászat jellegével.

Alig hatoltak be irtózatos ordítással a cukor-nádasba a fekete hajtók, szomszédom már is a nádasba lőtt; erre csakhamar egy feltünően izmos farkas szökött ki köztem s közötte, s hosszú ugrásokkal igyekezett a csatornán át. A nagy távolság dacára is a töltésre futottam s mind a két csövem töltését a menekvő állat után küldtem, mire az a mezőkön keresztül, hátsó jobb talpát fájlalva, iramodott tova.

Csakhamar megjelentek a hajtók is. A barna fellah-k s különösen a ruházatban nagy hiányt szenvedő számos szerecsen, mindegyik egy-egy letört cukornádszárat rágva, sajátságos képet alkotott a sárga nád között. Még egyszer áthajtattuk a nádast.

Ez úttal bal szomszédom lőtt először, s az első tüzelésre meglehetős nagy farkast terített le; csakhamar ropogott a baloldalon is a puska, az ott álló lövész töltése keményen súrolta a farkast, a mely összeszedve magát,

erősen vérezve hagyta el egy másik lövész mellett a cukor-nádast s még egy lövést kapva, iramodott tova.

Néhány perc mulva jobb szomszédom ejtett el egy lövéssel egy középszerü farkast; mire közte s közöttem ugrott ki s a csatornán át menekült el egy ujabb ordas.

Mindegyikünknek meglehetős távolságra kellett lőni s igy a láthatólag keményen megsebesített farkas is a sürű buzaföldekhez mászott a legelő bivalyok között. Midőn a hajtók megjelentek, a nádast harmadszor hajtattuk át. Nem sokára egy állat közeledését hallottam közel előttem, s egy termetes farkast láttam a nádas között előtörtetni; egy szerencsés lövés leterítette őt. Néhány perccel később bal szomszédom sebesített meg egy ordast, a mely csak nehezen vonszolhatta magát a közeli babföldekre. Két farkas oly pontokon osont el, a melyektől a vadászok nagyon messzire állottak.

Az utolsó hajtás alkalmával az urak egyike petymegre is lőtt, de a súlyosan megsebesült állat a sürű nádban rejtőzött el. A megsebesített farkasokat a belátlatlan terjedelmü zöld mezőkön eredménytelenül kerestük.

Ekkor a mező túlsó szögletére mentünk, a hová ügyes tolmácsunk néhány lovat s szamarat rendelt ki. A farkasok egy szamár hátán jól összeköttettek, felmálháztattak s a karaván csakhamar megindult. A hajtók különböző irányban széjjel széledtek s csak vezetőink s szamárhajtóink követtek.

Az utóbbiak egyike szabad óráiban, ugy látszik, a keletiek kedvenc foglalkozását, a kigyószelidítést is űzte, mert menetelés közben ráncdús ruhája mögül, egy bőr

táskából két hatalmas szemüveges kigyót vont elő, melyeket egy nappal előbb, a tó közelében fogott el; magától értetődik, hogy a kigyóra lehellés művészetét, melytől ezek megmerevülnek, látszólag élettelenül feküsznek, rögtön bemutatta; néhány perc mulva magukhoz térnek e sokat kínzott, a méregfogaktól megfosztott s igy ártalmatlanná tett állatok és az arab barna zsákjába vándorolnak vissza.

Miután lépésben lovagoltunk, a borzebek a lovak mellett futottak; midőn a karaván egy nyomorult kis faluhoz közeledett, a melyet csak néhány feltünően szép pálma- és fügefa diszített, egy négyszögletes gyatra babföldben tüntek el az ebek, mire a vadászat rögtön megkezdődött. Leugráltunk lovainkról s körülálltuk a földet, a melyet egyik oldaláról a másikra serétlövéssel is át lehetett lőni; e szük téren mintegy negyedóráig tartott le s fel a vadászat; kétszer ütötte fel a lövészek mellett fejét az egyiptomi petymeg, de szomszédja miatt senki sem lőhetett reá. A ravasz állat megneszelte a veszélyt, a melyben forgott s az ebek által keresztül-kasul üzette magát, de biztos rejthelyét el nem hagyta.

Miután az idő sürgetett, eredménytelenül kellett a kutyákat elkorbácsolni s utunkat folytatni.

Utunk, az abuksári gyárat a legterjedelmesebb cukornád-földekkel összekötő s a szállítás kedvéért épült rövid szárnyvasuthoz vezetett.

Egy mellettünk elhaladó mozdonyt megállítottunk s a hozzá akasztott üres nyitott teherkocsin helyezkedtünk el. Ily módon nagyon gyorsan értünk Abuksárba. Arabjaink hihetetlen sebességgel vágtattak a sinek között utánunk.

Miután még fölös időnk volt, elhatároztuk, hogy az indulóházhoz közel fekvő cukor-nádast, melyet első nap átvadásztunk, kisérletképen még egyszer áthajtatjuk. — Sietve összetoborzottunk annyi hajtót, a mennyit lehetett s körül állottuk a földet.

Alig kezdődött meg a hajtás, a cukornád-föld egyik szögletén, egy lövész mellett már is kitört egy farkas. A körül ácsorgó nép miatt nem lőhetett reá addig, a mig közel volt; midőn mind a két cső tüzet adott, az ordas már messze járt.

Néhány perc után egy hatalmas, az eddig zsákmányul esettek között a legnagyobb ordast terítette le az urak egyike azon pillanatban, midőn a földet keresztező úton át akart haladni. Mielőtt a hajtók jelentkeztek, a lövészek közül még ketten egy-egy farkast lőttek le, egy erdei szalonkát azonban elhibáztak.

Végre elhagytuk a cukorföldet, a mely három napi vadászat után több zsákmányt adott, mint az első vadászat alkalmával.

Az induló házban hat, egy napon lőtt farkas terítetett ki, s ha a megsebesítetteket mind megkaphattuk volna, az eredmény egészen rendkivüli lett volna.

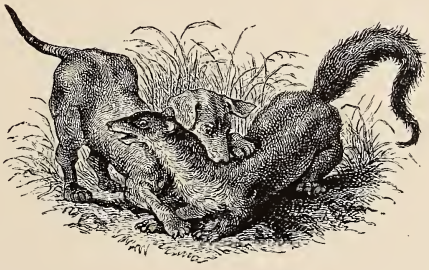
Egészben véve a fajumi zöld szigeten töltött negyedfél napi vadász-kirándulás eredményével megelégedhettünk.

Két hiúz, 7 farkas, 2 petymeg, 1 sivatag-nyúl, 4 gödény, 2 halászsas, 1 dögkeselyü, 1 afrikai sas-ölyv és 172 kisebb darab, ezek között sok érdekes példány, képezte a zsákmányt.

Az úgynevezett váróteremben megebédeltünk. Ez alatt beesteledett, vonatunk készen állott, a málha felra-

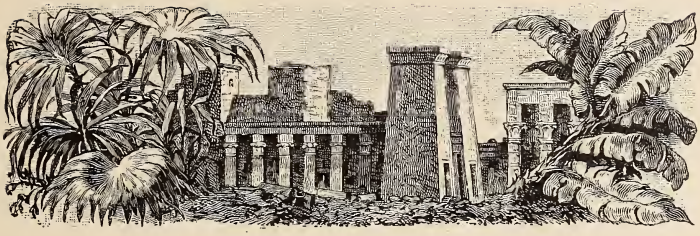
katott s csakhamar elhagytuk Abuksárt, hogy ujabb kirándulást tegyünk. A két Saurma fivér s Taxis herceg még két óráig utaztak velünk; midőn Nilus-völgyét s azon állomást elértük, a hol a vasút éjszaknak Kairó felé s délre Siut felé fordul el egymástól, elhagytak ők is.

Szivélyes búcsu után délnek legközelebbi célunk: Siut és a gyönyörű nilusi út felé gőzöltünk. A mennyire lehetett, házilag rendeztük be magunkat a vasuti kocsikban, s csakhamar a munka utáni édes nyugalmat élvezte mindenki.

IV. RÉSZ.

Megérkezés Siutba. A nilusi hajó. Utazás a Niluson Assuanig. Philae.

IV. RÉSZ.

Korán reggel, még teljes sötétségben érkeztünk meg Siutba. Édes álmomból felverve hagytuk el a vasuti kocsikat s gyalog mentünk, fáklyavivők által kisértetve, lámpákkal gazdagon kivilágított s izlésteljesen diszített úton a nilusi hajók kikötőjéhez. — Kereskedelmi ügyvivőnk, a koptok felekezetének tagja s hozzá gazdag üzletember, rendezte mindezt, s a legszivélyesebben fogadott.

A khedive által a legbarátságosabban rendelkezésünkre bocsátott »Feruz« nevü gőzös a part közelében horgonyozott s parancsnoka, egy agg egyiptomi tengernagy, a kikötő-híd fejénél várta az utazó társaságot.

Az erélyes és ügyes, valódi sötétbarna afrikai parancsnokot mindnyájan megkedveltük; sajnos, a keleti

nyelveken kivül csak néhány szót beszélt angolul s igy gyakran nagyon nevetségesen, csak a tolmács s jól kieszelt jelek segedelmével társaloghattunk véle.

Brugs pasa, Egyiptom hires búvára, szintén elkisért Nilusi utazásunkon, s a meglehetős nagy, felette kényelmesen berendezett, csinos alkirályi vitorlás hajónak a fedélzetén velünk volt a keleten járatos konzuli növendék, Ráth ur is, a ki keleti vándorlásaink alatt nagyon lekötelezett.

A számos hajókamara igen lakható állapotban vala; számomra az utolsó, jó tágas kamara jelöltetett ki; fent a fedélzeten egy terjedelmes ebédlő terem volt, itt töltöttük el a délelőtti és a munka-órákat is.

Az ebédlő felett egy vászonnal födött, messzelátó fensík emelkedett s itt helyeztük el a zsákmányul ejtett állatok bőrét s a madár-irhákat, itt rendeztetett be a kikészítő műhelye.

E kedves hajón a felejthetetlen, pompás napoknak egész sorát éltük át; az agg, történeti folyó sárga hullámain bejártuk mindazon országokat, a melyeket évezredes kulturának titokzatos varázsa borít, a hol pompás tájak, magas hegyek, felséges sivatagok, növénydús kertek között, az örök nyár afrikai napja alatt hevülve, a történet legrégibb emlékei emelik enyészetet nem ismerő agg fejeiket a magasba fel.

Tagadhatatlan, az utazások között. történelmi, hely- és néprajzi benyomások tekintetéből, a nilusi utazás a legszebb.

Ha már Gizéh lobrai s a Kairó közelében levő egyiptomi régiségek elbájolnak s kutatásra buzdítanak,

akkor ez csak előize ama kincseknek, melyekkel Felső-Egyiptom kedveskedik. Csak a hosszú templomcsarnokokban, csak a titokzatos sírboltok s a tömkelegszerüen elágazó sziklasírok között pillanthat be az ember azon népnek társadalmi és állami életébe, a mely már évezredekkel ezelőtt nagy hatalommal s virágzó műveltséggel dicsekedett; ott a falak még a pharaók uralkodásának napjairól tanuskodó képirás teljes díszében pompáznak.

Miután embereink s málhánk a hajóra érkezett, napkeltével útnak indultunk.

Nilus vize majdnem mindenütt megtartja jellegét; egy széles sárgás viztömeg vonszolja magát az országon át; lapos partok, hosszan elnyúló homokzátonyokkal, majd magos, barna termékeny földrészek, szivattyúkkal és vizművekkel váltják fel rendszeresen egymást.

Számtalan helyen egész a folyamig érnek a magas, szép alakú, a kopár sivatag hegyek jellegét teljesen visszatükröző fehér-szürkés arab hegyek és a sárga-vörös lybiai bércek, hogy ismét egy széles, tenyészdús katlant képezve, visszahúzódjanak; egész Felső-Egyiptomban rendszeresen váltakoznak a keskeny átjárók és a széles hegyekkel csak a messze távolban határolt síkságok.

A bércek és a sivatagok távolsága szerint változik a művelt föld szélessége is, a mely a folyam hosszában, mindenütt zöld szalaghoz hasonlóan huzódik tova.

A délövi bujasággal tenyésző pálma-erdők, a sárga cukornád-, zöld bab- és arany kalászú buzaföldekkel váltakoznak. Az országot csatornák és árkok keresztezik mindenfelé, a melyek alacsony vizállás idejében a legkezdetlegesebb merítő eszközökkel töltetnek meg a folyam vizéből.

Nilus jelképét a bivalyok által vontatott vizműveknek éjjel-nappal tartó fütyülése és a meztelen, barna fellahk képezik, kik a szakadékos partokon lépcsőzetesen állva, az áldást adó nedvet kanálhoz hasonló eszközökkel merítik s öntik a csurgók- s csatornákba.

Városok és falvak mellett sikamlottunk el. Az agyagból épült, földszinü helységeknek, a melyeknek a romszerü rendetlenség elvitázhatlanul, festői bájt kölcsönöz, a világoszöld pálmák, a kimagasló imatornyok s galambházak az ismertető jelei.

Számtalan kánya röpködi körül az emberi lakhelyeket; kutya-ugatás, szamár-, bivaly- és teve-ordítás, az arabok rikoltása, a vizművek panaszhangja, por, piszok s rendetlenség a rendes ráadás.

A hosszu homokzátonyokon, a viz által partra mosott hullák mellett óriás keselyük és dögkeselyük állanak; a képnek daru, gólya, kanálosgém, szürkegém, gödény, nilusi lúdcsapatok s a legkülönbözőbb rucák kölcsönöznek élénk jelleget; a szakadékos partokon sarkantyús bibicek, billegetők, rárók, fecskék s a kis viziguvatok egész serege hemzseg.

Az európaiak minden gőzhajóról s minden talpról rá szoktak puskázni e téli szálláson levő vizi állatokra s igy a fedélzetről valami eredményes vadászatra gondolni sem lehetett, a félénk állatok ugyanis a közeledő hajók elől már messze távol felemelkednek.

Abu Tig község mellett haladunk el: a hegyek, jól művelt síkságnak adva helyet, háttérbe huzódnak; csakhamar a folyamig nyúlik be azonban ismét a magas, régi kőbányákkal és sírokkal keresztül-kasul vájt »Gebel-Schech-Haude« hegye.

A gőzösnek meg kell állania; csolnak ringatódzik felénk; azon kérdésemre, mit jelentsen ez, meglepetve arról értesülök, hogy e kopár puszta hegyekben, a Nilus feletti magas toronyban egy izlam szent, egy úgynevezett Sech tanyázik, a ki a megadóztatásra jogot formál; — azon hajóknak, amelyek tekintetbe nem veszik, a nép hite szerint, körülbelül biztos kilátásuk van a hajótörésre nilusi útjokon; a ki azonban adóját megfizeti, azt a szent koldus jámbor imái kisérik.

Gyors egymásutánban következnek most Tachta, Faubas, Sidawin falvak és a kedvesen fekvő Sohag nagy városi, festői házaival és tornyaival.

A szép tájképet szebb követi, felséges hegyek siklanak el éles sziklaoldalaikkal, hogy dús pálmaerdőknek s tarka városoknak adjanak helyet. Kedélyesen dohányozva, csevegve, avagy olvasgatva, a vizen enyhébb, tiszta levegőt, az afrikai növényzet balzsamos illatát, a jótékony napsugarakat élvezve ül az ember a hajó fedélzetén. — Időről-időre egy-egy eredménytelen lövés dördül el a vizi állatokra; János pap országában élünk, de életünk érdekes és tanulságos.

A délutáni órákban a tekintélyes s pálmadús El-Achmim város mellett haladunk el; este, a Nilus egy éles fordulatánál, magas partokon kiesen fekve, Girge nagy és gazdag faluja tünik fel szemeink előtt.

A nap felséges lenyugvása aranyozza be a vidéket; oly színpompában úszik a hegy, folyó, erdő, város és a mező, a minőről előbb fogalmat sem alkothat magának az ember.

Kairó hires esteli fénye halvány s össze sem hasonlítható ama fénynyel, melyet Felső-Egyiptom lenyugvó napja

áraszt; a naptérítő közelsége, a déli öv határa mindenütt és mindenben észrevehető.

Girge kikötőjénél, magas és poros partok alatt horgonyt vetettünk, hogy az éjt itt töltsük.

Étkezés után, kereskedelmi ügynökünk, egy gazdag kopt meghivását követve, az utazó társaság egy lépcsőn a meredek partra mászott. A kiváncsiak sürű csoportja, tarka keleti embertömeg vett körül.

Keskeny, egyiptomi barna agyag házakból álló arab cirádákkal s egy igénytelen bazárral diszített utcán áthaladva, csakhamar az ügynök házához értünk.

Szűk s meredek lépcsőn felhaladva, félig európai, félig keletiesen berendezett szobákban találtuk magunkat.

A gazdag keletiek szobaberendezésének a rózsaolajillat, török pamlagok, székhiány, kávé, illatos szivarkák, puszta falak, a szép szövetek, keleti tárgyak sajátságos vegyüléke, az európaiaskodás izléstelensége képezik az ismertető jeleit.

Alig foglaltunk helyet, alig gyujtottunk szivarra, a zenekar, a mely négy öreg, elzüllött, turbános, kék ruhás arabból állott, rögtön belépett. Hangszereik roppant kezdetlegesek; fa síp, pléh tam-tam, dobhoz hasonló valami, s egy hegedü, mely déli szlávjaink guzslicájának a szakasztott mása, a mindenök.

Azon országokban, a hol valaha az Izlam uralkodott, mindenütt láthatja az ember ezeket a nevetséges hangszereket, mindenütt hallhatja azt a nehézkes dallamot, ama sajátságos orrhangu éneket, a hangok ama vad zajgását, a mely néhány rövid vidám akkord után ismét búskomor színt ölt magára.

Déli Spanyolországban, a mórok hazájában, különösen a gitánok közt ugyanazon dallamokat és zenét hallám, mint a melyekkel a déli szlávok szomorú hősdalaikat kisérik, a midőn hosszu téli estéken a tűz körül guggolnak s »Marko« király rég elmult napjairól álmodoznak. Ugyanazon alaphangok zengnek ott is felénk, mint itt Girgében a vidám táncra ösztökélő vad zajongásból.

Alig hangzottak el az első akkordok, hosszú, testhez álló, tarka, magas dereku ruhákban, pénzdarabokból álló nyakékekkel s fátyolozatlan arccal megjelentek a táncosnők is. Egy csinos szerecsen és egy halvány cirkassiai leány tüntek ki leginkább a többi közül, mint a mely tiszta felláh-jelleget képviselt; ugyanazon arcvonások, tág orrlyukak, alacsony homlok, ugyanazon orr-él, kis száj, mint a melyek az ős egyiptomiak képein oly jellemzőleg kitünnek.

A táncosnők, a jámbor izlam által megvetett osztályhoz tartoznak; Alsó-Egyiptomból erkölcstelen, csábító életmódjuk miatt kiűzettek s most Felső-Egyiptomnak, ős hazájuknak minden városában találhatók.

Házaikban, — rendesen távolabb eső negyedekben laknak, mindnyájan együtt — a lakosság szegényebb része s a kiváncsi idegenek előtt pénzért mutogatják müvészetüket; nagyon soknak azonban a gazdagok házaiban is akad dolguk, a hol az ünnepélyek, díszebédek után, a kedélyes csibuk és nargilé mellett kiváló élvezetnek tartatik a csoporttánc.

Hajlongások, perdülések s kecses mozdulatok vezetik be a táncot, a melynek lefolytát az izlés tiltja ecsetelni;

felfogásom szerint a képzelet beteges kicsapongásaiban gazdag ó-kornak maradványa ez az orgia.

Rövid ottmulatás után ismét a városon át haladva, visszatértünk hajónkhoz, hogy megérdemlett nyughelyünket felkeressük.

Napkeltével megmozdult hajónk is, s a délelőtt első óráiban Beliane nevü, agyag gunyhókból épült jelentéktelen falu nagy és szép pálmaerdejénél vetettünk horgonyt.

A szárazföldre siettünk s a kiváncsiak által környezve, apró, rosszul nyergelt szamarakra ültünk s a falu mellett, pálma-ligetek és kertek között a síkságra lovagoltunk.

A Nilus mindkét partján jókora szélességben kitünően müvelt föld terül itt el.

A folyóval párhuzamosan, mint mindenütt Felső-Egyiptomban, magas, gyönyörűen körvonalozott hegyláncok határolják a képet.

Cukornád-, bab- és buzaföldek, kisebb pálma- és fügefa-erdők között a lybiai hegység felé vezetett az út.

A zöld táblákon élénk élet uralkodott; a szorgalmas nép dolgozott, szántott s nagy csordákat őrzött. A Niluson utazva, mindennap észre lehet venni, hogy az emberek arcszine sötétül s az öltözet gyérül.

Itt láttuk először a szép, bokros dom-pálmát, benső Afrika e valódi fáját.

A müvelt földnek élesen határolt szélén, az örömtelen sivatag elején egy kis pálmaerdő közepén Arabat-el-Madfune nevü komor és piszkos falucska fekszik; a szegény lakosság birtokát nagy galambtornyok képezik, s ezeknek környékét a félig vad mezei galambok röpködik körül.

Mihelyt Nilus völgyének a szine fölé emelkedik Egyiptomban a terep, s ahol azt, áradások alkalmával nem érhetik el a folyam hullámai: ott rögtön a teljesen puszta növénytelen sivatag veszi kezdetét.

Arabat-el-Madfune végső házainál e tünemény kirivóan észlelhető.

Az afrikai tenyészetnek zsiros földjéből egyszerre, minden átmenet nélkül vakító fehérségü sivatag-homokra lép az ember.

A falutól néhány száz lépésnyire kövek és törmelék halmok közt, a fölötte érdekes abydusi romfedte mezőn találja magát a vándor, melynek jó karban levő emlékkövei, festménygazdag falai meglepnek s elbájolnak.

Mintegy varázsütésre rég elmult kornak az ölén mereng az utas, a mely kornak legszebb emlékeit, Felső-Egyiptomnak felséges, napos s mindig száraz égöve épségben megtartotta.

A VI. uralkodóház idejétől (3300. évben Kr. sz. előtt) kezdve a felső-egyiptomi Osiris legszentebb s valódi temetkező helyének tekintetett itt a sivatag szélén levő hely, a melynek ős neve Abidu volt. Innen magyarázható meg a régi egyiptomiak azon előszeretete, hogy utolsó hajlékukat itt e helyen, a sivatag homokján építették fel. — Számos magánkápolna s egyes királyoknak gyönyörű sírtemploma emelkedik itt a sivatag talaja fölé, a halottak királyának, a jó Osirisnek tiszteletére és a halottak emlékére elmondandó jámbor imára híván fel a hivőket. A legkiválóbb épületek közé, melyeket az idő foga részben megkimélt, I. Seti (1360. Kr. sz. e.) királynak s fiának és utódjának II. Ramsesnek (1330.), a sírtemplomai tartoznak.

Mindenek előtt a királyi épületek elsejének, a falakat és az oszlopokat elfedő gyönyörű ábrázolásai s a jelirás tartalma lepik meg az embert, a melyek az egyiptomi művészet legtökéletesebb korából származnak. Nagy hirre vergődött e templom azon királyi táblánál fogva, melyen 77 pharaónak, első Menától (a görögök Menese) II. Ramzesig soroltatik fel egymás után a neve, s a mely az ó-egyiptomi történet terén véghez vitt vizsgálatoknak a legértékesebb alapját képezi.

A Ramzes által épített második templom az előbbitől éjszakra fekszik. Nem oly ép mint az első, de azért finom mészkőből, Alabastrom és gránitból álló maradványai, sima falainak egykor tarkára festett ábrái és feliratai, Ó-Egyiptom történelmére, földrajzára és régiségtanára nem kevésbé fontosak, mint azok. Az abydusi halottak városában talált sírkövek egy nagy része már Bécs felé vándorolt.

Mig mi a templom csarnokait és termeit szemléltük, a közeli hegyekről néhány keselyűt láttam szállingózni s magasan a levegőben keringeni.

A hatalmas ragadozó madarakat rögtön elhatároztuk közelebb csalni, s csak egy alkalmas helyet kerestünk a dög kitevésére.

A templomépületek mögött néhány törmelék és romhalom emelkedik; ezekről szabadon áttekintheti az ember a sivatag ama síkságát, a mely a tenyészföld szélétől egészen a magas sziklafalakkal s gyönyörű körvonalokkal ékeskedő hegység tövéig terjed.

E síkságot kezdém, alkalmas helyet keresve átkutatni, s ez alkalommal régi falak maradványaira, félig

romba dőlt sírokra s a templomtól néhány száz lépésnyire valóságos halálmezőre bukkantam.

A római imperatorok idejében itt egy légió a nélkülözések és járványok áldozata lőn.

Eltemetetlenül, vad rendetlenségben hevernek a római harcosok testei.

Bátran testeket mondhatunk, mert az afrikai nap, az égető homok s a zivatart nélkülöző lég, a holttesteket csodás épségben tartották meg s természetes úton mumifikálták; láttam testeket, karokat, egyes lábszárakat és kezeket, a melyekről még barna, összeaszott hús függött; figyelmemet különösen egy fejbőrös, vigyorgó koponya ragadta meg, a melynek pofacsontjain még sötét húsdarabok voltak; egy másikat, a mely kevésbbé volt utálatos, emlékül magammal vittem. A szó szoros értelmében csontvázakon és hamvakon gázolt az ember. A vakító fehér síkság, a talpégető homok, a körül fekvő meszes csontok, a hiena- és sakálnyomok, a körül szállingó tar fejü keselyűk, háttérben a sivatag hegység magas, növénytelen sziklafalai, valóságos sivatagképet alkottak; egyetlen fűszál zöldje sem vidámította a szemet, az izzó napnak éles visszfényén, a sötétkék égaljtól élesen elütő fehér és sárga sziklatömegeken és homokpusztákon kivül mit sem látott az ember. És még sem lehet e tulajdonképen egyhangú de nagyszerű vidéktől a költészetet elvitázni. Egy kis halom, az észrevétlen odalopózkodásra alkalmas fedezettel kecsegtetett, gyorsan egy ürüt vásároltam tehát, egy nyakszúrással véget vetettem életének, kihuztam a keselyűk első s legizletesebb eledelét, a beleket, azután visszasiettem a templomba társaimhoz.

Miután az emlékköveket mind átkutattuk, egy ó-egyiptomi csarnokban megreggeliztünk.

Alig fejeztük be reggelinket, Hoyos és én, a kitett üröhullát meglátogatandók, rögtön útra keltünk. Még kedvező lőtávra sem jutottunk, midőn egy szemfüles keselyű észrevette közeledésünket s szárnycsattogva fölemelkedett; mintegy husz óriás s otromba társ követte őt. Hoyosnak kedvezett a szerencse, a sürű tömegből mindjárt az első pillanatban egy hatalmas fehér fejü keselyűt lőtt le; én nem valék oly ügyes, csak megsebesítni sikerült egy kiválóan nagy példányt, a mely azután nagy nehezen húzódott a síkság fölött tova.

A szegény üröwel kegyetlenül bántak el a falánk állatok, csak a gyapja s szétmarcangolt darabjai maradtak meg.

E sikerült vadászati mellékmulatság után, visszatértünk az urakhoz s a faluba mentünk, a hol egy vak parasztnál látogatást tettünk. E derék ember a községnek leggazdagabb háziura, s mellékesen ó-egyiptomi tárgyakkal is kereskedik, a melyeket minden engedély nélkül a templomok körül ásat ki. Brugs pasa útmutatása szerint megvásároltunk néhány jobb tárgyat, s ez alkalommal a nilusvölgyiek lakásainak felette kezdetleges és tisztátalan berendezésével is megismerkedtünk.

Arabat-el-Madfunetől vadászva lovagoltunk a tenyészföldeken át Belianig. Különbféle kisebb vadat lőttünk, érdekünket leginkább a tural, e valódi afrikai fehér és szürkéskék szinü ragadozó madár vonta magára, a mely a pálmaerdők s a kutak körül jókora számban kóválygott.

Délután a hajóhoz értünk s az est beálltáig még két órát haladhattunk a folyamon felfelé.

Mindig ugyanazon tájképek vonultak el előttünk, gyönyörű est kecsegtetett s a napnak hatásteljes alkonya, az izzó szinpompán kivül, érdekes helyrajzi tanulmányokra is adott alkalmat. A nap nyugtával utoljára hajtják a felláhk teve-, bivaly-, szamár-, kecske- s juhnyájaikat az itatáshoz; temérdek nép siet a partokhoz; a nők s férfiak ősi szokás szerint végzik itt a Koránban előirt szent mosakodásaikat, és a sugár vizhordónők sürögve-forogva merítgetik az estére szükségelt fris Nilusvizet agyag korsóikba, melyek alakra s lényegökre nézve épen olyanok ma, mint a pharaók idejében voltak; a folyó hullámaitól megnedvesült vékony kék ingek a testhez simulnak s a szép alakot elárúlják; mélázva merengnek a gyürűző habokon a nagy fekete szemek s szomorú dalokat dudol az ajk.

Ugyanazon alakok ezek, a kiket a templomok falain láttunk, s az ember azt hiszi, hogy kinyiltak a sírok s a pharaók népét a szent folyam partjaira küldték.

Egy kis falu mellett horgonyt vetettünk s egy kellemes est után a hajón töltöttük az éjszakát.

Március másodikának napkeltével folytattuk utunkat.

A délelőtti órákat a fedélzeten töltöttük el, a szép, de változatosság nélküli tájképeket szemlélve. Zöld mezők, datolya- és dom-pálmaligetek, egyes kisebb városok s a Nilus völgyét körítő bércek véghetetlen egyformasága repült el mellettünk.

Az elnyúló homokzátonyokon kiválóan élénk élet uralkodott e reggelen.

Számos és nagy pelikán-, gém- és ludcsapatokat láttunk s vadászom határozottan állítá, hogy az ő szemei krokodilussal is találkoztak.

Tizenkét órakor Kenéhez, egy jókora szürkésbarna agyagházakból álló s magas tornyokkal diszített városhoz értünk.

Az átellenben fekvő Lybia nyugoti partjának töredezett martjain kötöttünk ki s rögtön a szárazföldre léptünk.

Szamarakra ültünk s egy csinos pálmaliget, egy nagyon szegényes falu házai mellett, a melyeknek kertjeiben piszok és szemét között házi állatokként ültek az utálatos dögkányák, elhaladva, egy jól művelt síkságra értünk.

A Nilus itt egy görbe vonalat ír s a lybiai sivatag hegységét nagyon megközelíti; a művelt föld ennek következtében igen keskeny szalagot képez, s mi egy fél órai lovaglás után Dendera nagy és hires templomához értünk. Az abydusi romokhoz hasonlóan, a termőföld szélének közvetlen közelében, de már a sivatag homokján áll ez is.

E pontnál legcélszerűbb, ha Brugs barátom szavaival élek:

»Dendera egy, a Nilus nyugoti partjain, Keneh és Caenepolis városok átellenében fekvő, sokat látogatott templomnak a modern elnevezése, a görög földrajzirók Ujvárosa, a melyet a régi Tantara elnevezés tökéletesen megmagyaráz. E kitünő állapotban lévő szentély, a mely Hathor istennőnek (az egyiptomi Venusnak) volt szentelve, a Ptolomeusok utolsó korszakából s a római császárok első idejéből származik. Jelentőséget e templomnak leg-

először is a belső felosztásnak s egy nagyobb ó-egyiptomi templom részeinek a pontos ismerete kölcsönöz.

Ha az edfui templomnak egészen hasonló, de tökéletesebb kivitelű felosztását vesszük segítségül, az elkülönzött osztályok a következők :

1. A templom előtti két toronyszerü szárny a főbejárattal, közbe két obeliszk s a bejárat jobb- és bal-oldalán a királyi építők óriás szobrai képezik a roppant területü szárnyak impozáns előterét.

2. A nyilt udvar az úgynevezett peristyllel: oszlopkörfolyosóival.

3. A félig nyitott elő-homlokzattal biró előterem, melynek tetejét csillagászati képek s magyarázó feliratok diszítik.

4. A díszterem, jobbra-balra benyilókkal.

5. Az áldozó terem oldalszobákkal.

6. A középterem oldalszobákkal.

7. Az Adytum vagy a szentek szentje, mely a templom hátsó részének — mintegy templom a templomban — a közepén áll. Itt az illető istenség képével egy kőkápolna is volt, s itt őriztettek ama bárkák is, melyekben a főünnepek körmenetei alkalmával az istenség képét hordták vállaikon a papok. A szentek szentje egy különös folyosó által választatott el az oldalszobáktól, melyek közül a háta mögött lévő szoba volt a legnevezetesebb. Ez képezte ugyanis minden templomépítkezésnek a kezdetét, a mennyiben a tengelyének pontosan e kápolna közepét kellett metszenie.

Megjegyzendő még, hogy az előteremtől az egymás után következő termek lépcsőzetesen emelkednek. Salamon

templomának a felosztása, az oszlopokkal, előcsarnokkal, előudvarral, a szenttel (áldozóterem), a szentek szentjével (a szövetség ládájával), az egyiptomi templom-építkezésnek tökéletesen megfelel.«

Az óriás épületnek összes üreit, a szűk kriptákat, lépcsőket és folyosókat egytől egyig átkutattuk a fáklyák fénye mellett. Sokáig időztem a tágas, sötét, oszlophordta csarnokban. Az óriás, szürke, festetlen, de a képjelirás teljes díszében pompázó kőtömegek régmúlt napokra emlékeztettek; a denderai kietlen szép templomnál, az ősidőknek, még a gondolatban sem létezik épebb emléke. — Szellemi szemeim egy hatalmas hitvallásnak a papjait látták elvonulni, a mint hosszú fehér papi öltözeteikben fekete körszakállal s magas süvegekben, a régi nilusi birodalom mindenható istenségeinek áldozának.

A puszta folyosókban hihetetlen számú bőregerek tanyáznak most s a tágas csarnokok egyik sötét szögletében egy éjjeli bagoly ült, mig a fal koszorúján, de sőt az épület bensejében is, egy nagy hollópár ütötte fel a fészkét; az erőteljes, vakító feketeségű nősténytazon pillanatban ejtettem el, midőn a kapun át a szabadba akart szökni.

A templom lapos tetejéről gyönyörű kilátás nyilt részint a zöldelő művelt földek s a Nilus felé, részint egy másik irányban, a hosszú homoksivatag s az e mögött tornyosuló hegység felé.

Komoly, mogorva kép vala ez; szürke romok, puszta sivatag, elhagyott sziklafalak, s a zöld növényzetnek semmi nyoma, még csak vidám napsugár sem örvendeztette meg a szemet.

Az ég színpompája s a világítás fénye hiányzott azon nap délutánján. Mindenre szürke szín borult, az égbolt elsötétült, de nem a fellegektől, mert ezek ismeretlenek Felső-Egyiptomban, hanem a sürű gőzök s a porfelhők következtében, melyek a fulasztó, lankasztó léggel társulva, a közeledő Samum-nak, a sivatag félelmes szélviharának első előjelei valának.

Vadászva tértünk az esteli órákban hajónkhoz vissza, a melyen — ugyanazon állomáson — töltöttük el az éjet.

Korán reggel útját folytatta hajónk. Nilus völgyén át már ekkor erős szél rohant, Saharának ködhöz hasonló homokfelhőit játszva forgatta a hegyek körül.

A nap egy vörös kerékként jelentkezett, sugarai képtelenek valának magoknak a homokhullámokon át utat törni. Mindent ellepett a homok, az embernek nem csekély terhére, még az elzárt hajótermekbe is behatolt.

A máskor kedves vidéket bágyasztó, nehéz levegő töltötte be, s bámulva szemléltük az előttünk még uj természeti tüneményt.

A távolban röpkedő gödényekre s a legkülönbözőbb vizi szárnyasokra, az otromba halászsasokra egész eredménytelenül puskáztunk. Néhány község — ezek között Kuft és Kus városok mellett haladtunk el; a vidék jellege mindig egy és ugyanaz maradt, csakhogy a hegyek mindig hátrább és hátrább vonúltak, hogy a thebai síkságnak, mely gazdagsága és műveltsége miatt már az ó-kor történelmében is magasztaltatott, helyet adjanak.

Tizenkét órakor egy meglehetős nagy városnak: Luxornak a kikötőjében vetettünk horgonyt. Kívülünk még egy postahajó s több európai utas által használt tutaj

vala jelen. A modern Luxor, valódi arab, agyagból épült község, ó-egyiptomi emlékek romjainak közepette, jórészt azokra támaszkodva áll.

Az ős ó-kor legnagyobb világvárosának, a »száz kapus« Thebenek maradványai fedik itt Nilusnak mindkét partján (a lybiai partokon s még a hegyekben is) a messze vidéket.

Megérkezésünk után rögtön a szárazföldre mentünk, felmásztunk a meredek, homokos partlejtőn, s a piszkos luxori vendéglő előtt néhány hátas szamarat béreltünk.

A város szűk utcáin s egy egyszerű, felette rosz szagu, de érdekes, tarka emberi jellegekben gazdag bazáron áthaladva, nyomorult viskókból álló, csak táncosnők által lakott városnegyed mellett lovagoltunk el. Luxor ez elvetemült nép osztálynak, ugy látszik, főszékhelye, mert tömérdek ghavari lakja. A végső házaknál homok és piszok közepette egy cigánysátor volt felütve.

Csakhamar szabad mezőre értünk s egy — pálmaerdők és jól művelt földek között vezető — töltésen vigan ügettünk előre.

A hires karnaki romoknak már messziről láttuk kimagasló kapuit, oszlopait és falait, melyek a művelt föld közepette egy dús pálmaerdő mellett emelkednek. Délnek e fája, az afrikai tenyészetnek ez ismertető jele, a vakító fehérségü ó-klasszikus emlékkövekkel oly sajátságos, hatásos képet alkotott, a minőt csak a keleti, kiválóan művelt ó-kor képzelődése képes megteremteni.

A romok bejárata előtt egy kis falucska s egy ifju fa-ültetvény létezik; egy pillangómód röpkedő, csicsergő vidám gyurgyalag-csapat arra adott alkalmat, hogy e

gyönyörű, valódi afrikai szárnyasokból, díszes tollazatuk miatt, több példányt elejtsünk.

Rövid ideig tartó vadászatunk után, a gyönyörű karnaki rom-mezőre léptünk.

Kövessük Brugs pasa szavait, a ki a rég elenyészett idők nagyszerű maradványai között oly szellemesen vezet:

»A karnaki templom, melyet azelőtt egy beláthatlan hosszuságu kettős sphinxsor kötött össze Luxor városával, az egyiptomi történelem minden korszakának építkezéséből álló nagyszerü egészet képez. Ezerkétszáz éven belől majdnem minden király egy különös épülettel örökítette meg emlékét e templomban. — Ez országos templom tehát az országnak évszázadokra kiterjedő története. — Az épületek legkiválóbb alapítói közé a következő pháraók tartoznak: 1. III. Thotmosis és nővére: Hatsop (1600. évben Kr. szül. előtt). A még meglevő karnaki obeliszkek ezeknek köszönik létüket. Az elsőnek ázsiai és afrikai győzedelmes hadjáratait gazdag képek és feliratok örökítették meg, s a tudomány ezeknek köszöni az akkori történelem s földrajzi ismeretekre vonatkozó legfontosabb felvilágosításokat. 2. I. Seti (1360. Kr. sz. e.) építtette a 134 oszlopon nyugvó óriás templomtermet, melynek diszítései és faragványai az abydusi templom tökéletes styljére vallanak. Az éjszaki külső falon látható képek, melyek e királynak, az arabok s a syriai néptörzsek elleni csatáit s Egyiptomba való visszatérését ábrázolják, történetileg nagy értéküek. 3. II. Ramses Sesostris, atyja és elődje: I. Seti halála után, befejezte a most említett oszloptermet. A délre fekvő külső falon e pháraónak a

hethi király s ennek előázsiai szövetségesei ellen folytatott harcainak a képrajzai ismétlődnek.

»A kisebb épületek s kiszélesbítések közől mindenek előtt a (966—800. Kr. sz. e. korszakból származó) Bubasti-csarnok emelendő ki, miután ennek külső falán, I. Sasank király (az ó-testamentomban Sisak király) Juda ország ellen viselt háborúját egyiptomi felfogás szerint örökítette meg. A karnaki nagy templom déli részén, a folyó felé, Chousu (Amon és isteni neje: Mut fiának) a hold istenének a temploma áll, melyet III. Ramses (1200. Kr. sz. e.) király és utódai építtettek s a mely előtt egy, a Ptolomeusok idejéből származó impozáns kapu látható. A Chousu templom, a Ramessidák házából származó pháraók bukásának az idejét is jelöli. Amon főpapjai, Hirhorral az élükön, politikai túlsúlyra vergődtek Thebaïsban s a legitim királyok helyét elfoglalták. Ezzel azonban Thebe régi fénye véget ért s a folytonos zavarok és benső harcok ideje bekövetkezett.

Amon az egyiptomi Jupiter nejének: Mutnak is volt, egy még meglevő tó közelében (Karnaktól déli irányban), egy különös szentélye.

Az egyiptomi Juno szobrait, — melyek egytől egyig fekete gránitból, nőstény oroszlánfejekkel, az istennőt ülő helyzetben, királynőként ábrázolva — a szent vizmedencének szélei körítették s nagyrészt még ma is, szerte-széjjel szórva a földön, a régi helyükön feküsznek. Az ép részek már korábbi években Európa különböző muzeumaiba vándoroltak.«

Miután a tágas helyiségeket, a rom- és oszloperdőt, a templom óriás részeinek törmelékhalmait átkutattuk, ugyanazon az úton tértünk vissza Luxorba.

A város közepén, az ó-kor emlékei közé mintegy beékelten áll az angol követségi ügynöknek, egy öreg, jó módú arabnak a háza.

A ravasz agg, félig európai öltözetben, a legbarátságosabban fogadott s egyiptomi régiségeit kegyetlen magas áron kínálgatta megvételre.

Néhány csinos darabot megvásároltunk, az elmaradhatatlan udvariassági kávét felszörpöltük s a városon belől fekvő romok megszemlélését folytattuk. Magam helyett ismét Brugs pasát fogom beszéltetni:

»Thebe, a Kr. sz. előtti 25-ik századtól teljes 1700 esztendeig az egyiptomi birodalomnak a legfényesebb fővárosa volt, a melynek hirét még Homér is megéneklésre méltónak találta.

A számtalan feliratok tanusága szerint, melyek a régi épületek maradványaival összhangzásban állanak, a város, a Nilus által keleti és nyugati részre osztatott s a két rész együttesen Uas avagy Pi-Amon »Amon városa«, a görögök szerint Diospolis nevet viselt. A keleti partokon fekvő rész még külön Api, vagy az előnévvel T-apinak is neveztetett, a melyből a görög Thebai-Thebe származott.

Az ez oldalon megmaradt templomromok, melyeket a közel lakó modern egyiptomiak El-Lugsor (azaz várak, közönségesen Luxor-nak írva) és Karnak-nak kereszteltek el, még ma is a legnagyobb csodálatra ragadják az embert.

Luxorban legfeltünőbbek III. Amenophis király (1566. év Kr. sz. e.) és éjszakra II. Ramses (Sesortris) phárao épületei. A Ramses-templom kapu-szárnyainak külső oldalait az Orontesnél fekvő Rados melletti csata élénk ábrá-

zolása diszíti, a melyben a hethiták királya és szövetségesei felett fényes győzelmet aratott Ramses. A két obeliszk közül csak az egyik (a keleti) tartotta meg régi helyét.

Ugyanazon király óriás gránitszobrainak iszonyatos teriméjére csak a talajból kiemelkedő fejek után lehet következtetni.«

Még az emlékkövek szemléletével voltunk elfoglalva, a nyerészkedő arabok már is felénk özönlöttek az utcákból, s kiásott, Brugs pasa szerint hamisított régiségi tárgyaikat igen alkalmatlan módon igyekeztek reánk tukmálni.

Csak a legnagyobb erélylyel kelletett e tolakodó, sipítozó és élénken hadonázó néptömegtől védekezni.

Egy oldalutcában egy csomó Ababdéhra akadtunk. Egy érdekes néptörzs ez, a semita s egyidejüleg a szerecsen jellegtől teljesen eltérő jellemü s épen nem arab.

Azon benső-ázsiai néptörzseknek lesznek ezek alkalmasint az utódjaik, a kik a legrégibb, az úgynevezett kusita népvándorlás alkalmával, e népmozgalom déli útján, az indiai oceán partjain és Arábia déli szélein haladva, Afrikába jutottak. E nevezetes törzsek Abyssiniában, továbbá Somali vidékén fel egész Assuánig és Thebéig telepedtek le.

Az ababdéhbeliek különösen, egy szigoruan elkülönzött törzset képeznek, a mely Nilustól keletre, a folyó és a vörös tenger között Thebe vidékétől kezdve Assuán déli részéig a hegyeket lakja.

Szegény hegyi nép ez, a mely a sivatag hegység zord zugaiban tisztán megőrzé jellegét s a fejlődésnek mindig ugyanazon alantas fokán maradt.

A szó szoros értelmében vadak.

A rézbarna bőr, a sovány alak, a finom arcvonások indiai eredetre mutatnak.

A haj fekete ugyan, de a kenőcsök, és a hajnak fadarabok körül, többnyire szarv alakká való tekerése annyira elrutították, hogy eredeti jellegét nem lehet többé felismerni.

Öltözetük néhány piszkos, szorosan a test körül csavart rongyból áll.

Mindnyájan durva művü fülbevalókat s kargyürüket hordanak, sőt mi több, egy kis fiúnál orrgyürüt is láttam; fegyvereik: régi kardok, melyek között a keresztes hadjáratok idejéből maradt európai lovagkardot is fedeztem fel, fa buzogányok, kezdetleges dárdák, bőr pajzsok, nyilak, íjjak és nyiltartók. Ezek vonták magokra leginkább figyelmemet, eladni azonban sehogy sem akarták s csak Abd-el-Kader pasa közvetítése szerezhette meg számomra a legérdekesebb darabokat.

Csak véletlen szerencse, hogy az Ababdéhk-kal már Thebében találkoztunk, mert csak nagy ritkán látogatják e város piacát; Assuánban közelebbről fogunk velök megismerkedni.

Ez érdekes találkozás után ketté vált az utazó társaság; a nagyherceg és én Karnakba lovagoltunk ismét vissza, hogy az éj beálltával ragadozó állatokra vadászhassunk, míg a többi urak Luxorban maradtak.

Chalil, egy vadászatkedvelő arab, a karnaki romok közelébe vezetett; a kis falu első házainál a mezők felé fordultunk s csakhamar egy homokdombhoz értünk, a melyen egy régi Sech-sír áll.

Egy kis pálmaligetnek az árnyékában, két ponton állítottak fel az arabok, azon meghagyással, hogy lövésre készen s egész csendesen várakozzunk az eseményekre. — A fojtó szél lecsendesült a délutáni órákban s a rosz napot szép est követte. A nap csodásan nyugodott le, a thebei nagy síkságot, a kiválóan magas sivatag bérceket s a karnaki felséges romokat a legélénkebb szinekkel aranyozta be. A pálmák koronái között gyenge szellő susogott, a dús tenyészettől balzsamos illat áradt, a bokrokból méla galambturbékolás hangzott s a pompás vidék nagyszerü nyugalma altatólag hatott reám, oly annyira, hogy a közelemben leselkedő Chalil, — a ki egyszerre durva hangon adta értésemre, hogy egy elosonó sakálra mulasztottam el lőni, — erős álomból rázott fel kiméletlen kezeivel.

Idő közben beállott az éj s a nagyherceggel vissza indultam.

A mezőkön át haza felé ballagva, egy kisértetiesen elsurranó állatot vettem észre; csak ugy találomra rögtön utána röpítettem a golyót s legnagyobb örömemre egy sakált találtam, a mely végvonaglásaiban hempelygett.

A pompás zsákmánynyal csakhamar szamarainkhoz értünk s vidáman ügettünk hajónkhoz.

Chalil rábeszélésére a következő reggel, még jóval napkelte előtt felkerekedtek egynéhányan közülünk s a földeken keresztül vágva, a karnaki romok mellett el, egy tóhoz lovagoltak, a hová a nagy ragadozó állatok naponkint virradatkor inni szoktak járni.

Az út hosszú volt s halálcsend uralkodott a nagy síkság fölött, az éj nyugalmát a sakálok vonítása s félig vad kutyák ugatása csak hébe-korba törte meg.

Végre elértük a tavat, jobban mondva, a Nilus kiáradásának idejéből egy gödörben visszamaradt vizet. — Chalil sietve felállította a lövészeket s feszült figyelemmel leselkedtünk, mig Arábia hegyei fölé az aranyvörös szinű nap nem emelkedett.

Egy sakálon kivül, a melyet Ráth ur elhibázott, mi sem jelentkezett.

A gyönyörű regg azonban próbára tett türelmünkért busásan kárpótolt.

A pitymallat és a napkelte közti rövid átmenet a változatos fényképekben s a ragyogó színhatásokban annyira gazdag volt, a mennyire azt csak Afrika benseje képes elővarázsolni.

A szárnyasok mindenféle neme megjelent az itatónál s ennek folytán elhatároztuk, hogy a délelőttet vadászattal töltjük el.

Több kisebb szárnyast, ezek között az itt már nagy számban telelő fürjek közől számos példányt elejtve, s a mezőket bejárva, a karnaki romokhoz értünk; innen az urak közül többen Luxorba tértek vissza, mig én a rom és törmelék között egy rejthelyet kerestem, a honnan keselyűkre leselkedhetem. Sajnos, a csalétekre néhány kánya s dögkeselyü jelentkezett csak, s ezekre nem akartam lőni.

E nap nem vala kedvező a vadászatra, sürű homokfelhők telítették a levegőt s a közeli hegyeket el is fedték a szem elől. A szélvihar a délelőtti órákban újult erővel jelentkezett.

Csakhamar elhagytam ó-egyiptomi rejthelyemet s a romokon belől fekvő, kőlapokkal körített vizmedencéhez

mentem, a mely az ó-kor napjaiból származik. A puszta köveken, alkalmasint az uti fáradalmak folytán kidőlve, több libuc és háris ült; egynehány lövés véget vetett nyomorult létüknek.

Ezek után a legközelebbi úton visszalovagoltam Luxorba és a hajóhoz. — A délutáni órákban a nyugoti partokon lévő emlékek meglátogatását terveztük, de a folyton növekvő szamum miatt dugába dőlt tervünk s elhatároztuk, hogy a jövő napon folytatjuk utazásunkat s Thebe nyugoti oldalát akkor nézzük meg, a midőn a vizesésektől visszatérünk.

A délutánt részint a hajó fedélzetén, részint Luxorban töltöttük.

Brugs pasával meglátogattam a német kereskedelmi ügynököt, a ki a koptok felekezetéhez tartozik, s ó-egyiptomi régiségekkel kereskedik; találtam is nála sokkal jobb tárgyakat, mint egy nappal előbb angol kartársánál. Több értékes darabot megvásárolva, a hajóra vitettem, a hol lassankint egy egyiptomi muzeum képződött.

Csendesen eltöltött est után nyugalomra tértünk.

Ötödikének napkeltével tovább utaztunk. A luxori európaiak tanácsát követve, elhatároztuk, hogy a közel fekvő, cukorgyárai s óriás cukorföldjeiről hires Erment falunál megállunk s néhány órát a vadászatnak szentelünk.

Két órai utazás után legközelebbi célunkhoz értünk. A tökéletesen európai minta szerint berendezett gyár francia hivatalnokai a legbarátságosabban fogadtak s annyi munkást bocsátottak rendelkezésünk alá, a mennyire a cukornádasok sürűségeinek átkutatására szükségeltünk, egy

gőzmozdonyt azonnal fűttettek. A gyárépületek mellett egy gyönyörű fügefasoron áthaladva, a legnagyobb cukornádasokat a gyárral összekötő rövid vasút kis induló házához értünk.

Ekkor a hajtók kiválasztására került a sor; csakhamar egy csapat, a gyári élettől elnyomorodott felláht hajtottak elő s ezeket a különben csak a cukornád szállítására használt kocsikba tömték. Az utolsó kocsiban mi foglaltunk helyet s a hivatalnokok csinos kertjei között, egy rettenetesen szegény fellah-falu s ennek pálmaerdője mellett a síkság felé robogtunk.

Rövid menet után megálltunk. A közeli sivatagtól egy keskeny művelt földszalag választja el a Nilust.

A legközelebbi cukornádast kellett volna áthajtani; sajnos azonban, a nádasok roppant nagyok és sűrűk valának, a hajtók rosszul hajtottak s csak egy farkas hagyta el lövés nélkül rejthelyét. — Csakhamar meggyőződtünk törekvéseink eredménytelenségéről s visszatértünk a vonathoz.

A már említett kis falun áthaladva, a kocsi ablakából egy dögkeselyűt lőttem, a mely házi állatként, több, neméhez tartozó társával, egy agyag gunyhó mellett ült.

Egy francia hivatalnok kertjében több sakál- és — a derék emberek véleménye szerint — farkas-vermet mutattak.

A borzebeket beeresztettük, de eredménytelenül s igy rövid távollét után hajónkhoz tértünk vissza.

Erment már az ó-korban szerepet játszott. A görögök Hermonthisnek, s az ó-egyiptomiak Anmothnak nevezték, a Nilus nyugoti partján, Thébétől déli irányban fekve,

Mouth istennek szentelt templomával (mely utóbbi néhány év előtt az egyiptomi barbárságnak lőn az áldozata) e város is a legszentebb kulturvárosok hirében állott.

A régi székvárosnak: Thébének politikai bukása után Thebais metropolisává emeltetett, s Felső-Egyiptom e részének görög-római hivatalnokai itt székeltek. Stele fekete gránit szobrának az ermenti partokon talált töredéke Bécsben a császári gyüjtemények között van.

Az ermenti fekete gránit tábla felirata, mely II. Amenophis király idejéből (körülbelül 1560. év. Kr. sz. e. — e feliratnak hasonmása az amadai templomban van Nubiában) ered, Brugs pasa fordítása szerint a következőleg hangzik:

»A 3-ik év Epiphi hónapjának 15-ik napján Horusnak, a hatalmas és erős bikának, a korona tulajdonosának, kinek hatalma messzire terjed, a ki Thebében megkoronáztatott, a győzedelmes Horusnak, a ki erővel elfoglalta az összes országokat, az isteni jóltevőnek, a gazdagító úrnak, Felső- és Alsó-Egyiptom királyának Rā-ā-cheperúnak, Rā napisten saját fiának, a ki által szerettetik, minden népek urának, Amenholp, Hermonthis isteni uralkodójának az Elephantini nagy isten: Chnum barátjának uralkodása alatt.

Az isteni jóltevő, kit Ra (a nap) teremtett, születésénél fogva nagy király. Ily hatalmasat, mint Horus atyja trónján, nem teremtett a mindenható többet.

Súlyos kezű király ez, akinek íjját sem a harcosok, sem a népek fejedelmei, sem Assyria királyai közül senki sem tudja felajzani, mert ereje minden királyokénál nagyobb.

Haragjában leopárdhoz hasonlít. Ha a harcmezőre lép, senki sem mérheti véle össze fegyverét. Csatagyőző, Egyiptom védfala. Szilárd bátorsággal várja a szorosban a rablás idejét.

Ellenei megfutnak előtte, mert hatalma minden népekre, galyaikra és rózsáikra egyiránt kiterjed. És ha millió számra jönnének, se figyelne rájok, mert Amon isten vize ringatja csolnakát. Ha kirándulást tesz, férfi erő hatja át testét s Chim (Pan) istenhez hasonlít a rémes időkben, karjaitól meg ki sem menekül. A semiták s más kilenc nép ellenei valának, de minden népek és országok szolgái lőnek.

A királylyal ellenségeskedőket megbűvölte varázsa egytől egyig. Kezei sebeket osztogatnak s nincs kar, a mely határt szabjon néki, csak lehellete ád életet.

A királyok királya, fejedelmek fejedelme, a világ legszélsőbb végeiről összehozta a lakosokat.

Egyedüli a maga nemében, harcosa annak, a ki dicsőíti, s a ki őt mint az ég napját elismeri.

Tekintete, a harcok napján száműző, a népek tömegétől mi sem választhatja el őt.

Az idegenek egyesülten is földre hullnak hevétől, mert az ajka emésztő lánghoz hasonlít, a melyet senki sem kerülhet ki azok közül, a kik összerogyva feküsznek. Bast (Diana) ellenfeleihez hasonlítanak, kik az . . . . . útján . . . . .

Ám szerencsét és boldogságot ajándékoz Amon annak, a ki elismeri, hogy valódi fia, egy testből származott véle, s hogy mindaz, a mi a nap körül forog, a föld népei és országai őt uralják.

Alig tanulta meg ismerni őket, már is a győzelem s a túlsúly folytán hatalmába kerítette őket.

Oly király ez, a ki az istenes művekben, templomok építésében, képeik felállításában, az áldozatok szaporításában, a kenyér és sör sokaságában, a mai napra és örök időkre szóló galambokban és szárnyasokban gyönyörűségét leli. Az ő (ünnepének) napjaiban nincs szükség az ökrökben s kecskékben.

Mindennel, bikákkal és borjukkal s számtalan szárnyassal ellátva adja át templomát az urának (azaz: az elephantini templomot Chnum istennek).

Ekként van e templom egész terjedelmében kenyér, bor- és sör-áldozatokkal megajándékozva. Ő ismételten ugy rendelé az emberek bámulatára, a népek elismerésére, a mi után vágyódnak az atyák és az istenek.«

E szép és érdekes feliratot vadászat közben lelte Brugs s elhatároztatott, hogy a fekete gránit, Assumból visszautazva, Ermentből elhozatik.

Rövid ott tartózkodás után folytattuk utunkat.

Oly pontra jutottunk csakhamar, a melyen a Nilus éles szöget képez, e ponttól a hegyek mind a két oldalon közelebb és közelebb lépnek, mígnem Gebelénél meredek falai a folyamba függnek; kiválóan szépek az arab partoknak s a puszta és magas Gebeli bércek hegyzugai, zsiklái, meddő kőhalmazai.

A hajó fedélzetén valánk épen, a felséges tájékot élvezve, midőn egy zátonyon fekvő s keselyűkkel körülvett bivalyhullát láttam meg.

A messzelátóval felfedeztem, hogy a fakó keselyűn kivül, benső Afrikának keselyűje, a kék fejü is jelen van.

Sajnos, a félénk állatok nem engedték magukat a hajóval kellő lőtávolban megközelíteni, megállottunk tehát s a nagyherceg és én a szárazföldre eveztünk; néhány parti bokor elegendő fedezetül szolgált s mi nyugodtan vártuk az impozans kékfejü keselyűk visszatértét a megzavart lakomához; sajnos, a falánk dögkánya-páron kivül, melyekből egyet lelőttem, semmi sem jelentkezett.

A lövésre néhány kiváncsi felláh — itt már egészen sötét, csaknem meztelen alak — sietett elő, a kiket azzal biztunk meg, hogy a keselyűk számára naponként tegyenek ki dögöt s az állatokat semmi szín alatt se zavarják el; visszautazásunk alkalmával ugyanis a kékfejü keselyűkre még egyszer meg akartam szerencsémet kisérleni.

A derék emberek, derekas borravaló reményében megigérték, hogy kivánalmainknak a legpontosabban eleget teendenek.

Hajónkhoz eveztünk csolnakunkkal s azonnal folytattuk vizi utunkat.

Egy kopár szikla alatt haladtunk el, melynek tetejét egy régi Sech-sír koronázta; a magaslatok ezután hátra felé huzódtak ismét, a meglehetős széles és jól müvelt Esne síkságnak tért engedve.

Napnyugtakor a pálmaligetekkel, dús kertekkel s árnyékos fasorokkal diszített Esne városához ért hajónk. A kikötőhelyen horgonyt vetettünk s a fedélzetről élveztük az élénk és tarka keleti életnek csinos képét, mely a gőzhajó megérkezésekor a partokon tárult elénk.

A forró napra hűvös és üdítő est következett, mely igen jótékony hatást gyakorolt reánk, mert a fojtó szélre izzó meleg, tényleg afrikai idő következett.

Étkezés után a szárazföldre mentünk, hol a mudir (kormányzó) a legbarátságosabban fogadott.

Szamarakon lovagoltunk a város szélén a közeli hires templomhoz.

Esne, az ó-egyiptomiak által Seni-nek, a görögök által, az itt tiszteletben tartott szent hal: Latus után Latopolisnak nevezve, számos szentélylyel birt, a melyek a vidra fejű Chnum (építő) istennek szenteltettek, s a melyekből mindössze is egy, a modern város talajába jó mélyen süllyedt nagyobb épületnek az előcsarnoka maradt meg utolsó jelként korunk számára.

Egy ó-egyiptomi, az alexandriai évszámításon alapuló naptár s a tetőzetnek csillagászati képei azonban még mindig kiváló értéket kölcsönöznek a római császárság idejéből származó műnek. A fáklyák fényénél igen jó benyomást gyakorolt az emberre e szép — habár viszonylag a többi emlékekhez, uj-korhoz tartozó — templom-csarnok s jó hosszú ideig időztünk, az érdekes képet élvezve, komor és szürke falai között. — Visszatérve, s a barátságos mudir meghivásának engedve, az utazó társaság, a földszintes, nem valami gazdagon berendezett kormányzói épületben heverészett csakhamar a nagy pamlagokon, s kedélyesen füstölve, a kávét szörpölgette; alig váltattak ki az első udvariassági szólamok, az ajtó már is feltárult s könnyü lábu táncosnők lejtettek be. A sajátságos zene megcsendült s mi ismét a csoporttánc kétes élvezetében részesültünk.

A leányok itt nem valának szépek, csak egy abissiniainak volt feltünően éles arcvonása s fénylő sötétbarna haja.

Rövid ottmulatás után elbucsúztunk a mudirtól s hajónkra tértünk vissza.

Marcius 6-án nagyon korán keltünk útra s csakhamar elértük az El-kabi völgyszorulatot, ama gyönyörű vidéket, hol a bércek mind a két oldalon, vadregényes alakzatokban a folyóhoz lépnek.

E keskeny átjárás után, a lybiai sivatag-területek visszahuzódva, Edfu jól müvelt s tágas síkságainak adnak helyet, mig az arab hegyláncok ezután folytonosan a Nilusig terjednek.

A hegyek jellege is megváltozik itt; a magas hegytömegek szép alakjait vadul örvényezett homokkőhegyek váltják fel, melyeknek alacsony csúcsaik és kúpjaik a legkülöncebb alakzatokat öltötték fel.

Hajónk a délelőtti órákban ért Edfuhoz; a mezőkön át rögtön a közel fekvő szegényes faluhoz lovagoltunk; szennyes utcákon át a falu túlsó részére jutottunk, hol rom- és törmelékhalmok között Felső-Egyiptomnak legjobb karban lévő temploma s minden korszaknak a legszebb emléképülete áll.

Brugs pasa vezetése mellett rögtön hozzá fogtunk az épület megszemléléséhez.

Edfu az ó-egyiptomiak szerint Debu vagy Edbu, görögül »Apollinopolis« a nagy.

Az edfui templom jogosan mondatik a legnagyobbnak s legterjedelmesebbnek azon szentélyek között, melyek az ó-korból oly csodásan származtak át napjainkra.

A templom egész felosztása, a fennebb leirt alapterv szerint, az ó-egyiptomi építészet hű képét mutatja be a modern szemlélőnek.

A hatalmas szentély Horusnak, a világosság atyjának, az egyiptomi Apollónak volt szentelve, kit a feliratok közelebbről a nap-isten felső-egyiptomi alakjának jeleznek. Az isten karvaly fejével, a sötétség legyőzőjeként ábrázoltatik, s a megfékezhetetlen nilusi ló által jelképeztetik. A világosság ez istenének a sötétség és a gonoszság elleni küzdelmei, melyek a körfal belső oldalán vannak lefestve, erkölcsi értelemben, egymásutániságuk szerint a görög hitrege Herkulesének 12 hőstettére emlékeztetnek. A képletek és feliratok gazdagsága, melyek a templom kőfalainak és oszlopainak felületét elborítják, Egyiptom összes emlékeinek tartalmi terjedelmét felülmúlják.

Kimeríthetetlenek az itt rejlő történelmi, földrajzi, néprajzi, csillagászati, naptári, építészeti, mértani, templomszolgálati stb. felvilágosítások, a melyekhez még annyi mythologiai hagyomány csatlakozik, hogy anyagából vastag kötetű művek kerülnének ki.

A templom körfalának hossza 433 láb és 6 hüvelyk, minden egyes toronyszárnynak 100 láb 6 hüvelyk a szélessége és 103 láb a magassága. Az udvar, 32 oszlopos peristyliumával festői és nagyszerű. — A tengely irányában délről éjszakra egymáshoz csatlakozó termek, az előirt sorrendben következnek egymás után egészen a szentek szentjéig, a melyben az utolsó benszülött istenségnek, a pharaók idejéből származó kőkápolnája még ma is áll.

Végre megjegyzem még, hogy a feliratok tanusága szerint az épület a Ptolomeusok idejében 237-től 142-ik évig Kr. sz. e. épült régi minta szerint, tehát csak 95 év lefolyása után fejeztetett be.

Miután a templom minden részét megtekintettük, a lapos tetőre mentünk fel s a legszebb kilátást élveztük a Nilus, a zöld síkság, a templom közelében kezdődő sivatag s az e mögött felemelkedő piramis alakú homokkő hegyek felé.

Miután keselyűk röpkedtek a levegőben, egy törmelékhalom mögött dögöt tétettem ki s a templom tetején várakoztam a nagy ragadozó madarakra.

Sajnos, csak dögkeselyűk jelentkeztek nagyobb számban, a nagy keselyűnek azonban szinét sem láttam s így kénytelen valék a kicsivel megelégedni, mert az idő a visszatérésre sürgetett.

Az utálatgerjesztő falun keresztül lovagolva, s ugyanazon útra térve, melyen jöttünk, a kikötőhelyhez tértünk vissza.

Néhány perc mulva felfelé gőzölt hajónk.

A vidék általában és részeiben meglehetősen egyforma maradt. Az itt alacsony, fehér-szürkés s vad szakadékos arab hegyek néha egészen a folyóhoz ereszkednek, nagyon keskeny szalag, avagy semmi művelt földet sem hagyva.

A nyugoti, szintén alacsony, sárga szinü s különös alaku lybiai hegyek Edfutól délre mindig jobban-jobban közelednek a Nilushoz; a zöld mező ezeken a partokon is inkább és inkább szűkül, s a tenyészetnek dús, de elhanyagolt képével bir. A városok a szó szoros értelmében hiányoznak s még ama kevés nyomorult falu is csak szétszórtan jelentkezik.

Nagy gólya-csapatok huzódnak a Nilus völgyében éjszak felé, ragadozó madarak röpkednek a levegőben és

a sziklákon, s a folyam vizi szárnyasai egészen megélénkítik az itt meglehetős ritkán előforduló zátonyokat.

Délutáni órákban, a Gebel-Selsele, gyönyörű sziklaszoros, örvendezteti meg egészen közel lépő homokkő hegyeivel a vándort, a ki hajó fedélzetéről szemléli a festői, de sötét és komoly sivatag-területeket.

Este, napnyugatkor egy nagy tenyészdús sziget éjszaki fokát értük el; a folyamnak keleti ágában hajózva, csakhamar észrevettük a Kum-Ombu kicsiny, de kedvesen fekvő templomát.

Magas, meredek lejtőin növényfedett partoldalokon trónol az ó-kor ez emléke, már messziről látható, puszta és elhagyott, nincs város, nincs emberi telep közelében, a folyó és a sivatag közé van beékelve.

A sivatag itt fensík alakjában a magas partokig terjed; a tulajdonképeni hegyek itt egészen hiányoznak.

Miután az éj beállt, a templom alatt horgonyt vetettünk; közelünkben egy, néhány európai által lakott tutaj is találkozott.

Ez utazó társaságnak tolmácsa, a vadászatismerő dalmát Paulovics, hajónkra jött s azt tanácslá, hogy étkezés után a templomba menjünk s ott elrejtőzve, mekegő kecskével farkasokra lessünk.

Tett követte a szót; kilenc órakor én és Hoyos a meredek partlejtőkön felosontunk, s a puszta templomot átkutatva, keleti részében egy oszlopot találtunk, mely fedezetet nyujtott; néhány lépésnyire ettől oda kötöttük a mekegő kecskét s feszült figyelemmel leselkedtünk két óra hosszáig. Semmi sem jelentkezett, de a kép rémületesen szép vala; az agg templom komor oszlopsoraival,

a végtelen sivatag itt-ott felmerülő romhalmaival s szikla tuskóival, a legfenségesebb, egyedül Afrika bensejében észlelhető holdvilág fényében mintegy megdicsőülten úszott; nem az európai holdnak beteges mécsvilága volt ez, hanem azon nappali fény, melynél a legkisebb követ is fel lehet ismerni s a lesben álló vadásznak ép oly teljes áttekintést enged, mint a rajzoló művésznek.

Sajnos, a tutajról való európaiak szintén vadásztak rejthelyünk közelében s a templom mellett mentek haza felé, kodácsoló tyúkjaikkal, melyeket csalétekként vittek magukkal; igy tönkre silányult minden reményünk s hasonlókép haza siettünk hajónkra.

Elfelejthetetlen lesz előttem a szép kum-ombui holdas éj; Kum-Ombu, vagyis: »az Ombu dombja«, a képjelirás szerint Nubi, azaz »Arany város,« görögül Ombos vagy Ombi, félig elhomokosult templomának festői maradványaival, a későbbi Ombites nevű tartománynak székhelye volt.

A várost és a templomot is gyűlölték Egyiptom többi lakosai, mert Sét, az ó-egyiptomi Tiphon, fő alakjában itt imádtatott. Ez oknál fogva a krokodilus, a mely ezen istenségnek szenteltetett, a képműveken s a feliratokban többször előfordul.

Napkeltével elhagytuk a szép Kum-Ombut s Assuan felé folytattuk utunkat.

A gyönyörű vidék a hajó fedélzetéhez bilincselt; a folyam mindkét partját az alacsony de szép hegyek annyira megközelítették, hogy némely helyen jelentéktelen avagy épen semmi tér sem maradt a müvelt föld számára. Itt-ott dús pálmaligetek és sürű bokrok gyönyör-

ködtették a szemet, mögöttük azonban kőképződvények, hegytömegek és sziklatuskók emelkedtek.

Mennél inkább közeledik az ember Assuánhoz, annál ellentétesebb, különbözőbb alakot ölt az előbbi nilusi vidékhez képest a táj s annál ritkábban találkozik városokkal avagy falvakkal a vándor szeme. Mindössze néhány, nagyon is éjszakra tolt szerecsen törzsnek a telepeit vettük észre. Szálas datolya- és dom-pálma alatt nyomorúlt, sátorok szerkezetével biró szalma-viskók állottak; dús tenyészet közepette telepedtek le a fekete atyafiak s valóságos benső afrikai kép tárult elénk, midőn messzelátónk segedelmével, teljesen ruha-mentesen láttuk a szerecseneket a nedvdús növényzet között sajátságos lakásaik mellett le s fel járkálni.

Tizenegy óra felé a vidék mindig vadabb jelleget öltött, ugy látszott, mintha a Nilust hegytömegek zárnák el előlünk.

Kőtuskók, sziklalapok s törmelék határolja a folyót, mely folyton keskenyül; a jobb part hegyei ellapulnak s egy puszta kőtuskókkal teleszórt síkságnak adnak helyet; melyből csak itt-ott áll ki egy-egy bogas kúp; a bal parton egy meglehetős magas hegy emelkedik, melynek alját a Nilus hullámai mossák; csúcsát egy régi, de már a mozlim idejéhez tartozó épület koronázza. Csakhamar feltünnek a pálmák, a zöld kertek s ezek között a folyó és a sivatag közé beékelt, kicsi de festői Assuán város iormai.

A folyó két ágra szakad s a tropikus tenyészetéről smeretes Elephantine sziget mosolyog felénk, az igéző szárazföldet fekete gránithát koszorú öleli; minden felől

éles sziklaszélek, a közeli vizesés biztos jelei, emelkednek ki a hullámokból.

Nagyszerü s élénk szinhatásteljes a szakadékos kőzet, a pusztaság és a sivatag; közbe a susogó folyam, fenséges szikla-alakzatok, s a valódi izlam város; egymás mellett az izlam s a benső-afrikai népvegyülék, az ó-egyiptomi építészeti emlékek, s délövi növényzetével a felséges sziget, ez mind egyszerre lép szemeink elé; megigézve csodáljuk a gyönyörü képet, utazásunk legdélibb állomását, a naptérítő közelségét, a déli öv határát.

Csak lassan siklott a veszedelmes helyek között hajónk tova, hogy néhány perc mulva a magas és poros part alatt kikössön.

Egy postahajó s két tutaj is vala jelen.

Alig állottunk meg, rögtön elhagytuk a hajót, hogy a várost tüzetesen megszemléljük.

Nilusi utazásunknak tagadhatatlanul egyik legérdekesebb helye ez. — Az épületek s a város lakói tisztán arabok, söt valódi semiták; itt van a kereskedő és nyerészkedő arabok végső állomása; az állam és a város vallása mohammedanus ugyan, de hogy az országé is az, kétlem.

Az agyagból épült házak, a nilusi városok jellegét teljesen birják; az utcák szükek és piszkosak. Csak a folyamhoz közelebb lévőkben láthatni magasabb épületeket s megszemlélésre méltó bazárt; a távolabbi negyedek nyomorult földgunyhokból s mindenféle rendetlen zigzugakból állanak; a keleti oldalon néhány ponton már összedőlt fal köríti a várost, ehhez terjedelmes ízlam temetők csatlakoznak, melyekkel más helyen tüzetesen

foglalkozunk. Legelőször is a bazárba mentünk. Egy hosszú utcának mind a két oldala bódékkal van tömve, s a nap hősége miatt deszkákkal fedett.

A bódék kereskedői hosszú keleti öltözetü, turbános arabok.

A le s fel hullámzó nép, mely árucikkeit a piacra hozza, s az eszes semita által megcsalatik és rászedetik, nem keleti, sem azzá változtatott felláh, se nem beduin, hanem valódi afrikai törzs, szerecsen, sötétbarna nubiai, a régi aethiopiaiak utódja. Ababdék, Besák és a kusita eredetü kissebb népek itt kóválygó tagja.

A keletnek azon határához értünk, a hol az, már csak a kereskedelem alakjában, benső Afrikának áruit a nilusmenti vidékkel közvetítve, jelentkezik.

Az eredeti keleti termények, amint azokat Kairóban a Muskin láttuk, itt már nem találhatók.

A délövi nyers termények a szük bódékban felhalmozva feküsznek.

Fehér és szürke struc-tollak, mindennemü antilope és gazella-szarvak és irhák, a legkülömbözőbb alaku párduc és ragadozó állatok irhájából készült takarók, tojások, délövi növények gyümölcsei, gummi, fűszerek, afrikai fegyverek, tevehajtó botok, kezdetleges ékszerek, a minőket a szerecsenek viselnek, nubiai hölgyöltözetek, t. i. egy zsineg, a melyről egynehány, a legyek miatt irtózatos büdös kenőccsel bekent madzag fityeg, a vad törzsek számára szánt kalapok s több efféle lim-lom látható itt együtt.

Nagyon sok háznak az ajtaja fölött egy odaszögezett krokodilust láttam s az ajtók előtt szelid majmok

ültek; megvásároltam egyet, a melyik nagyon sok mulatságot szerzett, de sajnos, már Kairóban elhalálozott.

A bazár tarkasága, a sürgés-forgás nagyon érdekes vala. A sajátságos hajdíszű, rongyokba csak hiányosan takart, de tetőtől talpig felfegyverzett ababdék harcias kinézése tetszett legjobban.

Kiváncsian bámultak reánk a különböző nemü vadak s tetszésünket ügyes ravaszsággal kizsákmányolva, drága pénzen adták el benső-afrikai árucikkeiket az okos arabok.

A házak és a kikötőhely közti szabad téren mutatták be az ababdék hadi táncukat. A fejlődés legalsóbb fokán álló emberek vad ugrásaiból áll ez csupán. A fülhasogató pléh tam-tam zenekisérete nagyon emlékeztetett azon hangokra, melyeket a szerecsen rabszolgák táncai alkalmával Marokkóban hallottam; a tánc maga éjszaknyugoti Afrikának éjszaki partján lakó zátony-rablók zabolátlan mulatságaihoz hasonlít.

A derék ababdé népség teljes erejéből ugrándozott, hihetetlen hosszú ugrásokat tőn, újongott és kiabált, fegyvereit és dárdáit feje fölött lengette s a magasba dobálta, bőrpaizsain dörömbölt s az egymás elleni támadásokat utánozta.

A barna, nagyon hiányosan öltözött legények sugár alakú fára tekert hajdíszszel, orr-, fül- s karperecekkel sajátságos képet alkottak.

A vadak oly vad tánca vala ez, a minél tarkábbat a képzelet sem volna képes teremteni.

Ezen mutatvány után, közönséges tevéiken sebesen ügetve s különböző fordulatokat téve, lovagoltak is

előttünk. De a műlovaglásban azonban csak az ifjak vettek részt, az öregek sötét ajkaik között vakító fehérségü fogaikat vicsorítva s tetszőleg vigyorogva, mellettünk állottak.

Bevásárolt tárgyakkal jól megrakodva s felette érdekes szemléleti tapasztalatokkal gazdagon — jó sokára — visszatértünk hajónkra.

A reggeli alatt folytonosan hajónk fölött röpkedtek az itt nagy számban tanyászó kányák s a vizbe dobált kenyérdarabokat mohón fogták fel; még a lövések sem riasztották e nagy-ehető állatokat el. Étkezés után rögtön felkerekedtünk ismét, s az ó-kor napjaiból hires kőbányák látogatására indultunk.

A városon csakhamar végig lovagoltunk s a végső nyomorult viskóknál, a tulajdonképeni sivatag fehér homokja s izzó tüneményei fogadtak. A széles, de egyenetlen talaju, alacsony Sech-sírokkal diszített halmok által határolt völgyet Assuántól kezdve mintegy fél óránvira valóságos sírváros fedi.

A khalifa-sírokhoz hasonlóan itt is láthatók az alacsony homokhalmokon a szélmalmok, csakhogy a további épületek párhuzamba se hozhatók a kairói épületekkel; a pompás sírtemplomokat szegényes sírkövek s félig összedőlt, szerény kupolákkal biró Sech-sirok kénytelenek pótolni.

Az assuani sírkert vidékének azonban sokkal nagyszerűbb a szépsége, mint a khalifa-síroké, ott az erőd alatt; a keretet képező meztelen dombok a terjedelmes sziklasivatag, a legcsodásabb kőalakzatokkal, a felséges, szinhatás, benső Afrika napjának sugaraitól dicskörnyezetten egészen sajátságos jelleget viselnek magukon.

A széles völgy éjszaki szélén izzó melegben lovagoltunk a sírváros rendetlen zürzavarán át; rövid idő mulva gyérebbek és gyérebbek lettek a sírok s az emberi tevékenység nyomai lassan-lassan egészen eltünt ek.

Egyetlen fűszál sem örvendezteti meg itt a szemet, fényes kő, homok és poron kivül mit sem lát az ember, s e mellett még egyenetlen a sivatag, egyik halom a másikat követi rajta.

A sajátságos alakú gráníttuskók a kőbánya közelségére vallottak; csakhamar feltűnt egy sziklaoldal, s ez alatt, részben a törmelék által födötten, egy fekvő obeliszk. Erről és általában Assuánról legyen szabad Brugs barátom szavait idézni e helyütt:

»Assuán, az ó-egyptomiak Suan-ja, a görögök Syene-je, Egyiptom legdélibb határvárosa, ma egyiptomiak s arabok által lakatik s a vörös tengerig terjedő sivatag lakói közül a szomszéd törzsek sürűn látogatják. Az itt kezdődő gránitország szikláit gazdagon fedik a minden korszakbeli feliratok, melyek az itt utazott egyiptomi udvari hivatalnokok jelenlétéről tanuskodnak. A város délkeleti részén, az úgynevezett »vörös hegyen« ezer meg ezer munkás aknázta ki, a pharaók parancsára, a gazdag kőbányákat, melyekből az obeliszkek, szobrok, kápolnák s koporsókhoz szükségelt kemény kötömegek törettek. Egy bevégezetlen obeliszk még ma is ott helyben hever, hasztalan várakozva arra, hogy eredeti céljának megfeleljen.«

A pharaók korától, érintetlenül pihennek az óriás kőbányák, a kitört sziklaoldalak, a szétrobbantott kőtuskók, s néma bizonyságtételt tesznek arról az eltünt műveltségről, amely e vidéken évezredek előtt honolt.

Ugyanazon utat, a melyen jöttünk, használtuk visszafelé is.

A sírvárosnál elvált a társaság; az egyik rész haza lovagolt, Hoyos és én ellenben, az Assuán közelében, meglehetős magas, sziklás és teljesen kopár dombokra másztunk.

E csúcson egy Sech-sír áll, gömbölyű, ívboltozatos épülettel; ez elé már korábban tétettünk itt ki egy dögöt, miután néhány nagy keselyű magasan a levegőben röpkedett.

A kedvező rejthelyet csakhamar elfoglaltuk s néhány perccel megjelenésünk után a birka tetemét már rágcsálni kezdték a kányák és a dögkeselyük.

Nagyobb ragadozókra már késő volt az idő, azonkivül sietnünk is kellett és így csak dögkeselyűt lőttem.

A sötét sírépületet elhagyva, egész odaadással élveztük a gyönyörű kilátást; éjszaki irányban, épen alattunk, a szük hegyekkel körített Nilus völgye huzódott s szakadékos vizeséseken tört keresztül a folyam, mögöttünk Elephantine, a délövi sziget, a festői fekvésű Assuán, s az iszonyatos sírváros terült el, s mindezt a hegyek, völgyek, síkság, magaslat, pusztaság, kopárság, kő, homok s valódi sivatag ölelte körül; az egész vakító fehérségű, élénk visszfényben rezgő, itt-ott sárga-vörös sziklákkal s fekete gránittal áttört tájképet, a nap égető sugarai csókdossák, s felette felhőtlen kristálytiszta kék ég mosolyog.

Csakhamar elértük Assuánt.

Ismét legjobban teszem, ha Elephantine szigetét Brugs pasával ecseteltetem:

»Elephantinét, a rómaiak idejéből származó Nilusmérővel s az egyiptomi történet korábbi korszakaiból eredő épületek maradványaival, ma már csak festői fekvésénél fogva s a vízesések miatt látogatják az utasok. Régi fénye, a mióta a núbiai székváros s a hozzá tartozó templomok és szobrok elsöpörtettek a földszinéről, eltünt.

Az ó-korban, egészen a rómaiak idejéig, egy erős helyőrség tartatott itt, melynek a várost, a délfelől jövő támadások ellen megvédeni volt feladata. Ugyanezen célból, a délről intézett rablótámadások megakadályozására, épült az országúton, Assuántól Philae szigetéig a régi bástya, melynek futóhomokkal félig elfedett maradványai még ma is láthatók.«

Midőn a nap nyugvófélben vala s a szép vidék szin- és fénypompában uszott, Hoyos és én ismét elhagytuk a hajót.

Egy fehér öltözetű s hosszú fegyverrel ellátott núbiai, kit Assuánban jó vadásznak ismertek, a városon végig, az utolsó házakhoz vezetett.

Itt azt tanácslá, hogy néhány percig várakozzunk, mert a ragadozó állatok zsákmányt keresve, Assuánnak egészen a külső részeibe is be szoktak estelenkint hatolni.

A kutyák ugattak, a gyermekek kiáltoztak, egy csapat ababdé ujjongva vonult haza a sivatagra s mindezek dacára még is megjelent egy a lacsony szélmalom halmon egy sakál, a következő percben azonban el is tünt a kövek mögött.

Miután az éj óriás léptekkel közeledett, a sírvárosba siettünk; egy sakál mellettünk suhant el, szerencsés lövésem földre teríté. Ama hegy tövéhez, a melynek csúcsán

délután a dögkeselyűt elejtettük, közel s a végső síroktól nem messze, a homok dombok képezte völgyben, egy régi viztartó van.

Már korábban tétettünk itt ki csalétket, s most annak közelében a talajba ásott gödrökben rejtőztünk el. A hold megjelent az égboltozaton s hála a tiszta levegőnek, a borzalmas vidék fölött felséges fény terjedt el. A sivatag s az agg Sech-sírok kupoláikkal s komor sírköveikkel fehér fényben úsztak.

A halotti csendet a falu kutyáinak és a sakáloknak üvöltése csak itt-ott törte meg.

Alig feküdtünk egy félórát nagyon is kényelmetlen rejthelyünkön, midőn közeledő állat zörgése hatott füleimhez; csakhamar láttam azt többször árnyékként elvonúlni s a midőn ujabbi közeledés után a körvonalokat világosan kivettem, rá céloztam, úgy a hogy lehetett, s a jó szerencsére biztam gólyómat.

Kínos jajgatás felelt lövésemre; odasietve, egy erős farkast pillantottam meg, mely hasztalan törekedett elmenekülni.

Egy második durva seréttöltés leteríté a szivós állatot.

Hátamra vettem az ordast s mintegy 100 lépésnyire mentem más helyen rejtőző társaim felé.

A látszólag meghalt állat nehéz volt s a hőség éjjel is igen éreztette magát, letettem tehát zsákmányomat, a núbiai vadászra várakozva.

Alig feküdt azonban a farkas nehány másodpercig a földön, mozogni kezdett ismét s addig-addig vergődött, míg ujra lábaira állt s még egy halálos lövést kellett kapnia.

A farkasból és a sakálból álló zsákmánynyal hajónkhoz tértünk vissza, a hol megestebédeltünk. A nagyherceg és Eschenbacher, a temető másik oldalán rejtőztek el egy kupola alakú sírépületben, de zsákmány nélkül tértek vissza.

Március 8-án reggeli 7 órakor mindnyájan felkerekedtünk; a legtöbben szamarakra ültek, csak Hoyos és Pausinger, a tevék magas hátán kivántak lovagolni.

Assuánt körül lovagolva, egy rövidebb uton a sírvároson keresztül a sivatagba jutottunk; völgy és halom, homok, szikla és völgyzug váltakozott folytonosan s kedvesen.

Egy keskeny nyilás, Nilusnak szűk, csipkés, tarka s fekete gránittuskókkal diszített, hegyek által körített völgyébe vezetett; mintegy varázsütésre, a legfenségesebb képet élveztük; mogorva kőtömegek, a torkolaton rohamosan áttörő folyó, Philae zöld szigete magas toronyromjaival, délfelé a szélesedő völgy, a Nilus partjain tenyészetdús földszalag, minden, de minden egy pillanat alatt tárult szemeink elé. Núbiában valánk. A szigethez közel, egy nyomorult, földviskókból álló Sellal nevezetű núbiai falu fekszik.

A szegényes lakásokból barna, öltönynyel csak itt-ott ellátott legények másztak elé.

Sötét sziklák, búskomor fügefák és dom-pálmák mellett, egy kis síksághoz értünk, a melynek partjain csolnakok feküdtek.

Néhány núbiai gyalogkatona, egész fehérbe, de európai szabás szerint öltözve, állott az őrségen. Először élvezheti itt közvetlen közelségben az ember

az igézően szép, felejthetlen képet. Philae kedves szigetét, a vizből sötéten kiemelkedő sziklatömegek ölelik.

Éneklő s ütemre evező núbiaiak egy nagy s magas csolnakban a szigethez szállítottak.

A sajátságos szállító eszköz, ami ósdi alakját illeti, bátran származhatott volna Cleopatra napjaiból; egy vörös függöny sátornak kellett volna a nap ellen megvédenie, mig a puha nyugágyak csak tetőzték e nilusi hajónak nevetséges kinézését.

Nehány perc mulva elértük a sziget meredeken eső partjait s a sürűen bebokrosodott lejtőn felfelé a felséges templomhoz siettünk.

Az ős-egyiptomiak által Pilaknak nevezett szent sziget e temploma, viszonylag fiatal, mert csak a Ptolomeusok és a rómaiak alatt építtetett fel a régibb mintaképek szerint.

A szigetnek gyakorlati felfogással épült kőpartjai, a vízépítészet legmagasabb technikájáról tanúskodnak, melynek különösen a vizesések tájékán, a sebes folyás miatt, nagy nehézséggel kellett megküzdenie.

A sziget régi szentélyeinek összképe, az összedült házak romjai, a pálmák s dúsan zöldelő bokrok között elterülő oszlopsorokkal s a túlterjedelmes épületekkel, szerényebb mértékben ugyan, de leírhatlanúl festői. A templom oldalainak világos felületei csodálatos ellentétet képeznek a folyam átellenes partján lévő sötét sziklatömegekkel, melyekbe a déli égboltozatnak kék mennyezete, életet lehel fényével. A régi kornak e félig megsemmisült, elhagyatott világában minden varázsfényben ragyog.

Núbia védasszonya, Izis istennő, e szigeten kiváló szentnek hirében állott. Oltárain az egyiptomiak és a núbiaiak versenyezve áldoztak s egyenlő áhítattal imádták.

Templomainak tarkára festett falai és oszlopai még ma is ama vidám isteni tisztelet hatását idézik elő, mely még fény- és szinekben is külső kifejezésre jutott.

Midőn Izisnek szentélyei elhagyattak és feledésbe mentek, az ifjú keresztyénség legrégibb templomainak egyikét építette itt fel, a hová a núbiai barabrák jámbor lelkesedéssel zarándokoltak. Ma felhagytak az ősök keresztyén hitével, s egykori vallásuknak csak a nyelv tartá fenn, a »vasárnap«, Kirage (görögül Κυριακή) megnevezésében az emlékét.

A barabrak a szó szoros értelmében musulmánok lettek, régi hazájuk azonban, Philaevel mint központtal ugyanaz maradt.

Miután a templomnak minden részét figyelmesen átkutattuk, a régi falak számtalan maradványain, romjain és törmelékein át, a sziget legszélsőbb déli fokához mentünk.

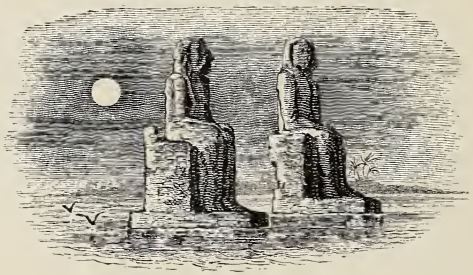
Egy ős egyiptomi lapos födél alatt lépcsőzetesen esik a szürke szikla a folyamba; sürű dús bokrok s magas fű környezi a sötét követ.

Bánatos érzelmekkel hatoltam a végső, hirtelen eső szélig s merengve néztem a szent Nilusra, a szélesbedő völgyre s Núbia mezőire.

Utazásom egy nagy részét befejeztem, legdélibb célpontunkat elértük.

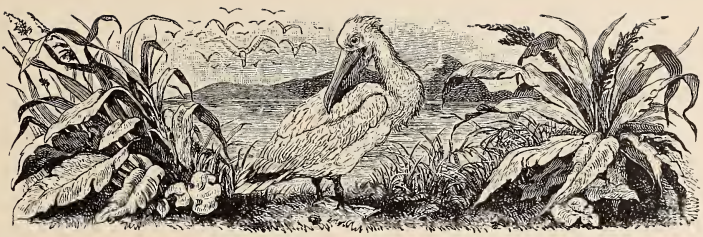
A naptérítő, Núbia határa, a délöv, és éjjel a nevezetes déli sarknak legmagasabb csillagai ott az égboltozaton csábítólag vonzottak s kecsegtettek magukhoz, de nem követhettük őket.

Ismét éjszakfelé, — hangzott a figyelmeztető s szomorú kedélyhangulattal kapaszkodtunk Izis templomához fel.

V. RÉSZ.

Philaetől Siutig. Memphis Sakkara.
Kairó felé.

V. RÉSZ.

eggelinket, az ókorból eredő templom melléképületeinek egyikében, az úgynevezett kis kéjlakban fogyasztottuk el, a kéjlak egészen ép, s a part magas falán, előre hajlott erkélylyel a susogó folyam fölött büszkélkedik.

Az oszlopokon nyugvó csarnok kapujából oly kilátás élvezetében részesültünk, a mely festőileg s szépségre nézve egyedüli. Leírhatatlan költészet rejlik e pusztában s az ennek közepén, a szent folyam hullámainak öléből kiemelkedő, dúsan zöldelő szigetben s a régmult időkből származó felséges emlékekben.

Philae oly utikép, a mely fénypontként vésődik kitörülhetlenül az emlékezetbe be.

A templomtól a partra mentünk le s egy ódon csolnakban lefelé eveztünk a vizesésekhez. Nagyon sokáig láttuk még a sziklás szigetet, a virágzó növényeket s a magasan kiemelkedő templomot. Szomorú dalokat dudoltak barna evezőink s dalaik a nagyszerű szép vidékhez egészen hozzáillettek.

Mielőtt a vizesések megkezdődtek volna, ott, a hol a folyam két ágra szakad, kikötöttünk s a sziklás parton oly pontra mentünk, a honnan a kő és víz összevisszáját teljesen áttekinthettük.

E vizesések tulajdonképen vizrohanatok; a folyam ágyát, egy kilométernél hosszabb távolságnyira, ezer meg ezer szikla szigetecske, fekete s fénylő kőszál és sziklahát fedi el, s ezeken történetnek a habzó és zúgó hullámok keresztül. Tagadhatlanúl nagyszerű kép, melynek sajátságos báját, a hullámok fehér tajtékából kiemelkedő feltünő fekete szinű és alakú sziklahátak és él-lapok kiválóan fokozzák. Érdekes még az is, hogy a lomha, eliszaposodott Nilus egy rövid darabon vad hegyi folyammá változott át.

Alig értük el a legalkalmasabb kilátási pontot, már is számos, egészen meztelen núbiai jelent meg előttünk, a hullámok közé ugrott s a sziklákat kikerülve a legsebesebb habok által ragadtatta magát tova. Egynéhány perc alatt nyilsebességgel jókora darabot haladtak, aztán kiugorva a hullámokból, vizesen ostromoltak a borravalóért. A folyamon felfelé eveztettük most egy darabra magunkat, majd a készen álló szamarakra ültünk s ugyanazon az úton, a melyen reggel idejöttünk, Assuánba lovagoltunk vissza.

Kirándulásunk az egész napot igénybe vette, s hajónk fedélzetére csak a késő délutáni órákban jutottunk.

Rögtön megebédeltünk s ebéd után Hoyos gróffal a szürkület beálltakor tegnapi rejthelyeinkhez siettünk.

Vadászom hivott fel e lesre, miután a csalétek maradványai körül, míg mi Philaeben valánk, fris hienanyomokat talált.

Az éj gyönyörű volt s én elhatározám, hogy hienán kivül másra nem lövök, s addig várakozom, a míg megjelenik, s így bizonyára öreg éj lesz, a midőn visszatérek. Több sakál jelentkezett, s bántatlanúl távozott; éjféltájban, a midőn már kemény küzdelmet vívtam az álommal, hála a hold fényének, rejthelyem közelében elsurranó embereket vettem észre, s csakhamar lövéseket és a szerencsétlen csal-tyúk jól ismert kodácsolását is hallottam.

Ezzel azután vége volt azon feltétlen nyugalomnak, mely a hienák megjelenéséhez szükséges, s hasztalan várakozás helyett hazafelé indultam, a midőn Paulovics tolmácscsal találkoztam, ki Seckendorf báróval ugyanazon a helyen vadászott, a hol én.

Hoyos a városhoz közel foglalt leshelyén egy sakált lőtt le s egyet megsebesített; a nagyherceg s Eschenbacher egy pillanatra úgyszólván körül voltak fogva az üvöltő sakáloktól, de a kedvezőtlen terepviszonyoknál fogva nem használhatták fegyvereiket s így lövéshez sem jutottak.

Éjfélkor visszatérve, a hold varázsfényében úszó festői Assuánnak, a folyónak és Elephantine szigetének a tündérképe, kimondhatatlan gyönyört nyujtott.

Kilencedikén reggel 7 órakor elhagyta hajónk Assuánt, azt a felséges, minden részében Afrika bensejére valló, helyrajzilag felette érdekes várost. Már ismert vidékek között nagy sebességgel haladt a folyam mentében hajónk.

Az órák gyorsan repültek a födélzeten s a visszautazás, az iróasztalunkon összegyűlt jegyzetek rendezésére s úti emlékeink feljegyzésére megadta az óhajtott alkalmat.

Déli 12 órakor szobáinkban ültünk, midőn a hajó egyszerre s hevesen megállott, s mindenki érezhette, hogy a nehéz jármű fövenybe fúródik.

Felfelé hajókázva többször jutottunk zátonyra, mely szerencsében, miután a zátonyok folytonosan változtatják helyöket, a nilusi hajók gyakran részesülnek, de soha sem fúródtunk be a talajba annyira, mint most, a sebes haladás következtében.

Miután az öreg tengernagy kijelenté, hogy legalább két órára van szüksége, míg hajóját felszabadítja, mindnyájan a parthoz eveztettük magunkat.

Kom-el-Emir közelében valánk, oly ponton, a hol a magas, meredek sziklahegyek közvetlenül a folyóig terjednek, hogy a szép és rövid folyamszoros után jól művelt síkságnak adjanak helyet.

Az utazó társaság különböző irányban indult vadászni. Én eleinte a kopár sziklák között másztam, hogy néhány ragadozó madarat megközelíthessek, de nem sikerült, s így inkább a síkság bokrai között s a Nilus partjain kissebb szárnyasokra vadásztam.

E rövid kirándulás alkalmával számos vizimadáron kivül egy valóságos törpe galambot is sikerült elejtenem; benső Afrikának e csodás szinezetű galambja pacsirta-

nagyságú termetével s hosszú csőrével kedves délövi állat.

A fövenypadokon parti szárnyasokat keresve, két óra mulva észrevettük, hogy hajónk indulásra készen áll, rögtön visszaeveztünk tehát s a kellemes kirándulás után folytattuk félbeszakasztott utunkat.

Este, napnyugtakor El-kab keleti partján kötöttünk ki.

Egy keskeny, művelt földszalag választja itt el a folyamot a nem épen terjedelmes sivatagtól, mely mögött pompás hegyláncok tornyosúlnak.

Megérkezésünk után csakhamar elhatároztuk, hogy a kedvező holdvilágításnál ragadozó állatokra vadászunk. Különböző irányban széledtek el az urak, hogy leshelyre alkalmas pontot keressenek.

Pausinger és én, egy fellah által vezettetve, a művelt földön át, egy nyomorúlt falu mellett a sivatag felé vándoroltunk. Nechebtnek, a görögök által Eileithyianak nevezett ó-egyiptomi városnak a romjait, csak elmosódott körvonalakban láttuk; mindenekelőtt a hatalmas égetetlen téglákból épült körfal magaslik ki, bizonyságot téve arról, hogy az ókorban e pont nevezetes erődként szerepelt.

A hegység szélein sziklasírok léteznek, s ezeken kivűl egy Ptolomeus Eugertes által épített sziklatemplom, valamivel tovább pedig egy kis szentély látható, melyet III. Amenhotep, Nechebt istennőnek szentelt.

A sivatag itt e vidéken erősen szikes, minden lépésnél ropog az áttört kéreg. A magas hegyeknek egészen a tövéig haladtunk, s itt két hatalmas kőtuskó között elrejtőzve, a mekegő kis kecskét néhány lépésnyire a ma-

gunkkal hozott cövekhez kötöttük. Alig mult el egy negyedóra, midőn egy fehér köpenyegbe burkolt, teve hátán ülő s búskomor dalokat éneklő beduin jelentkezett. Az egyhangú sivatag s a magas állat hátán ülő különös lovag igen festői képet adott a hold fényénél.

A mekegő kecske látszólag magára vonta a beduin figyelmét; megállott, s félig hangosan beszélgetve önmagával, a vidéket vizsgálgatta, azután — a nélkül, hogy felfedezett volna bennünket, tovább folytatta útját.

A teljes nyugalom beálltával egy, közelébb lopódzkodó állatnak a zörejét hallottam.

A kis kecske mekegett s félénken ugrált a cövek körül; csakhamar egy fekete farkasnál nagyobb, a csalétekhez közeledő testet vettem észre. Jól célba vettem s tüzeltem; dühös fájdalmas vonítás követte lövésemet.

Oda siettem, de a hegyek felé vezető nyomokon kivül mitsem találtam.

Bosszankodva tértünk vissza hajónkhoz, mert szentül hittük, hogy hienával volt dolgom.

Vadászomnak meghagytam, hogy hajnalhasadtával keresse fel a megsebzett állat nyomait.

Midőn a hajóra értünk, a többi urakat már otthon találtuk. A nagyherceg látott ugyan sakálokat, de egyet sem lőtt le, Hoyos azonban szerencsésebb vala s egyet zsákmányúl ejtett.

Tizedikének reggelén már jó magasan állott a nap s körülbelül egy óra óta hajókáztunk a folyamon lefelé, midőn felébredtem.

Vadászom után kérdezősködve azon választ nyertem, hogy a megsebzett állat néhány száz lépésnyire

elhullott, de sajnos, nem hiena, hanem ama félig vad s gonosz falusi ebek egyike volt, a melyek zsákmányt keresve, egész éjen át kóborolnak a városok körül.

Vadászom egy jókora hiúzt is látott, mely nehány lépésnyire tőle, El-kaba régi körfalának egyik üregében tünt el.

Legyen szabad e helyütt az egyiptomi ebfajra néhány szót pazarolni:

Azon sajátságos tapasztalatra jutottam ez országban, hogy a falusi eb, az afrikai farkas, Canis Lupaster, »Abu el-Hosseïn« az arabok Dib-je, valamint a sakál, Canis aureus az egyiptomiak Taleb-je s a sziriaiak Vaui-je keresztezés folytán nagyon is összevegyülnek.

Az egész idő alatt nem lőttünk oly két farkast, s oly két sakált, mely nagyságra s szinre nézve teljesen hasonlított volna egymáshoz. Palesztinában még észrevehetőbb a sakálok között e külömbözőség; egészben véve az ázsiai sakál erősebb, mint az éjszakafrikai; a sok egymáshoz meglehetősen hasonló között egyszer olyat is lőttem, amely nagyságra és szinre nézve az előbbiek egyikével sem vala összehasonlítható s még sem lehetett e sajátságos állatot a farkasok közé sorozni.

Keleten az ebek nagyon gyakran viselik magukon a vad leszármazási nyomait, a mi nem tünik fel, ha egyrészt szabad s gazdátlan életmódjukról, másrészt a farkasok és sakálok éjjelenkinti, úgyszólván estelenkinti barangolásairól a városok és falvak közvetlen közelében tudomásunk van.

Merem állítani, hogy Afrika és Ázsia azon részeiben, a hol kutyák, farkasok és sakálok együtt élnek valamely

szükebb területen, tiszta, valódi sakál nemről szó sem lehet. A kutya és farkas nem fajúl el annyira, de a tudományos könyvek Canis aureus-át biztos, világosan jellegezett alakban hasztalan kerestem.

Térjünk azonban vissza utazási élményeinkhez.

Gőzhajónk a délelőtti órákban, 10 óráig haladt, a midőn Dabbabiéhval egy magasságban azon zátony előtt állottunk meg, a melyen a Niluson, felfelé utazva a kék fejü keselyüt láttam ülni.

Szárazföldre érve, rögtön ráakadtunk a felláhkra, kik parancsainkat pontosan teljesítették.

Egy kis nád viskót készítettek s az abban lévő kutya és birkacsontok bizonyíták, hogy a keselyük naponként lakmároztak.

Csak nagy nehezen rázhattuk le a kiváncsi felláhkat nyakunkról, kik büszkélkedve nekünk tett szolgálataikkal, a vadászatban erővel részt akartak venni.

Csakhamar megjelentek a dögkeselyük, s ezeket a középnagyságú, fekete, valódi benső afrikai, sötét kopasz fejü sisakkeselyük követték; e fölötte utálatos állatot soha sem láttam azelőtt, siettem tehát egy példányt zsákmányúl ejteni.

Lövésemre minden oldalról előrohantak a felláhk, zsákmányomat kiváncsian vizsgálták s a borravalót hangosan követelték.

Óriás keselyük csapongtak a levegőben, a tulajdonképeni vadászatnak csak most ütött az órája s nagyszerű eredményeket érhettünk volna el, ha a tolakodó, mindig ujabb és ujabb jövevényekkel szaporodó nép elől meg nem kellett volna hátrálnunk; nem tudtunk többé más-

ként szabadúlni tőlük, mint hogy a part közelébe intettük hajónkat s folytattuk utunkat.

Ermentben, a hová a délutáni órákban értünk, meg kellett egy kis ideig állnunk, hogy a nevezetes gránit táblát hajófedélzetünkre szállíthassuk. Ez idő alatt mezei galambokra lövöldöztem, melyek épen hajónk felett repültek egyik partról a másikra; egyik a másikat követte s így néhány percnyi idő alatt mintegy 46 darabot sikerült lelőnöm.

Utunkat nemsokára folytattuk s napnyugtakor ismét Luxorban valánk.

Alig horgonyzott hajónk a luxori vendéglő alatt a kikötőben, Chalil néhány felnyergelt szamárral már is jelentkezett.

Néhányan a már ismert karnaki útra lovagoltak gyorsan, hogy ott különböző pontokon sakálokra vadászhassanak.

Én egy élő tyúkot vittem magammal, s a felséges estét élvezve, a romok déli oldalán, egy ó-egyiptomi időkből eredő tó mellett foglaltam helyet.

A tyúkot folytonosan csipkedtem, hogy kiabálása a ragadozó állatokat oda csalja.

Sakálok helyett azonban — sajnos — csak angolok jelentkeztek, ezek csodálkozva megbámultak s aztán utjokat folytatták.

Az éj teljes beálltával egy nagy madár ereszkedett árnyékként a tóra, csak úgy vaktában lőttem rá s a parton egy szürke gém feküdt elhullva.

Erre elhagytam helyemet s vissza lovagoltam Luxorba.

A többi urak zsákmány nélkül tértek vissza; sakálra csak egyik lőtt, de az is elhibázta.

Másnap korán reggel, az átellenben fekvő lybiai partokra eveztettük át magunkat, s egy hosszú, de érdekes kirándulást tettünk a király-sírokhoz.

Eleinte igen jól művelt földeken lovagoltunk keresztül; a mezőkön szorgalmas felláhk dolgoztak s az egyes agyaggunyhók mellett tömegesen ültek a dögkányák, tevék, hosszú szőrű kecskék, bivalyok, szamarak, és birkák össze-vissza legelésztek a sárgás legelőkön.

Néhány posvány mellett, melyeknek vize még az ár idejéből maradt vissza, s a Nilus egyik sekély nagyon eliszaposodott ágán keresztül egy igén szegényes faluhoz vezetett az út; a sivatag örömtelen homokja elől visszavonúltak az utolsó pálmák s bokrok is; a magasba tornyosodó hegyek tövét elértük; egy keskeny, meredek szikla lejtők s hegyoldalak által szűkített völgy tárúlt elénk; a völgy ölén a király-sírok felé vezet a lovagló út s az urak erre tértek.

A nagyherceg és én elhatároztuk, hogy egy kis kerülőt teszünk s a hegyeken át igyekszünk szintén oda jutni.

Vezetőnk egy — e vidéken jó vadász hirében álló — arab vala, a kivel homok és törmelék halmokon átmászva, a tulajdonképeni felmenőhöz értünk.

Kőlapok s görköveken át, sziklafalak mellett egy keskeny ösvény kigyózott fölfelé. Jobbra-balra számtalan sír és sürűség vala látható. A régi Thebe nyugoti hegyláncainak alsó lejtői, ősi temetkezési helyekkel át és át vannak fúrva.

E mélyedések egyikéből közeledtünkre egy farkas ugrott ki s a meredek lejtőn tova szökelt; a távolság, sajnos, oly nagy vala, hogy a sörétet hasztalan pazaroltam volna reá.

A hegyhátát különböző utakon igyekeztünk ezután megmászni, azon reményben, hogy igy hamarébb lesz alkalmunk lőhetni.

A hegygerincet csakhamar elértük, s felséges kilátást nyertünk le a zöldelő Nilusvölgyre, a nagy folyóra, Luxor városára, a karnaki romokra s az átellenes arábiai hegyekre; előttünk egy fensík s a hegykúpok, csúcsok, völgyek, torkolatok, sziklafalak, homok és görkőhalmok, kőlapok s mész tustok össze-visszája terült el; bármerre tekintett a szem, vakító fehér és sárgás színben úszott minden; a tenyészetnek legkisebb nyoma nélkül, az afrikai nap sugarai által perzselten, a legélesebb visszfényben játszott minden. A valódi sivatag hegységnek örömtelenebb de nagyszerűbb képét képzelni sem lehet. A homokban hiena-, farkas- és sakál-nyomokra akadtam s azonkivül különböző ragadozó állatoknak a fészkét fedeztem fel; az árnyékadó sziklafalak hasadékaiban keselyűk tanyáztak, s a kopár tetőket kazári fecskék röpkedték körül.

Egy farkas futott át előttem az ösvényen, a távolság azonban oly nagy volt, hogy lövésemet eredménytelenül pazaroltam reá. A nagyherceg épen így járt egy sakállal. Egy keskeny uton haladva, s kényelmesnek épen nem mondható helyeken áthatolva a fővölgybe ereszkedtünk, a hol előre meghatározott ponton, nyergelt szamarak várakoztak reánk; innen egy elhagyatott, vakító fehér-

ségű hegyek által határolt mélyuton a biban-el-moluki király-sírokhoz lovagoltunk. Ott, a hol a meredeken eső lejtők és falak, a völgynek s az ösvénynek, mintegy zsákutcában, véget vetnek, ott tárul fel a fekete örvény, mely a legrégibb uralkodóházak sírboltjaihoz vezet.

Fáklyákkal felfegyverkezve hatoltunk a régmúlt idő ereklyéi közé be.

Brugs pasának nagyon sok értékes jegyzetért tartozom már köszönettel, ő beszéljen itt is: »A biban-el-moluki királysírok a hegység azon völgyében vannak, melyet már maga a természet is síri csenddel bélyegzett meg. Itt feküdtek, mély szikla-üregek ágyain a thebai uralkodó házak — a tizennyolcadiktól kezdve — leghirnevesebb királyainak családjai. I. Seti sírja, valóságos sziklába faragott templom, e nevezetes épületek között a legfényesebbként szerepel. Lemenő lépcsők, a koporsó lebocsátására szánt csúsztatóval vezetnek a mélységbe, folyosóról folyosóra, teremről teremre, melyek a megkisérlett rombolás dacára is a képek és feliratok teljes színpompájában díszlenek. Halvány világfénynél haladtunk a képek sorain át, melyek a halottak országába, a túlvilágba helyeznek, szemeink elé az alvilág legkülönbözőbb tájait bűvölik, a boldogok édeni örömeit, s az elkárhozottak pokoli kínjait lefestik, a csillagos eget s a nap hajójának alvilági útját, nyugattól keletig, a halál pontjától az élet pontjáig, éj és sötétségen át, állomásról állomásra bemutatják, egy szóval, melyek előttünk a jelen és a jövő titkos könyvét egész terjedelmében, képekben és irásban feltárják. Az ó-egyiptomi bölcseség e titkos tanainak tömkelegén át, a lélek feltámadásának

fogalmához tapad a vezető fonal, azon fényforráshoz, a melyből a lélek eredt, s a melyhez a földi halál után visszatér. Örök fény és üdv, ez a jutalom, mely a jókra vár, ellenben örök sötétség és pokoli kín a gonosz díjja.«

I. Seti sírjának (Kr. sz. e. 1350. év körül), egy előbb gondosan elzárt fülkéjében, egy tehénnek, az úgynevezett mennyei tehénnek a képét láttuk; e mellett egy — az emberi nem elpusztítására s új világrendre vonatkozó nagy jelentőségű — jelképes felirat látható; ez szolgáltatja egyszersmind az ó-egyiptomi isteneredetről szóló tan helyes felfogásának a kulcsát.

A titokteljes felirat fordítása következőleg hangzik:

»Felső- és Alsó-Egyiptomnak királya volt a világosság istene Rā, isten, a ki maga a lét; a míg ő, mint király uralkodott, az emberek s az istenek együtt egyesülve voltak. Az emberek azonban cselszövényeket kezdtek a világosság istene, Rā ellen szőni, hogy megmeneküljenek tőle. Mert ő királyi felsége megöregedett. Csontjai ezüstből, húsa aranyból s haja valódi saphirből volt. És látta ő királyi felsége, miként gúnyolják az emberek. És ő királyi felsége így szóla azokhoz, a kik kiséretét képezték: »Hívjátok elő szememet s a felhő istenét Sú-t, az eső istennőjét Tafnu-t, a föld istenét Keb-et, az ég istennőjét Nut, hivjátok elő mindazon atyákat és anyákat, kik velem valának akkor, a midőn az ősvizben valék, és azt is, a ki istenségemet magában hordá, az ősvizek istenét Nun-t. Hozza el a környezetét is magával.« Mondjátok neki: »»Hozd őket elő, és ne hebegd: Ne tekints az emberekre s ne idegenítsd el lelkeiket! — Jöjj azon-

na vélök (istenekkel) Heliopolis palotájába azokkal a kik beleegyeztek, hogy az ősvizekből azon helyre menjek, a melyet elfoglalok.«

És elővezettettek az istenségek, s mind a két oldalára állván, földig borúltak, hogy ő felsége iránti tiszteletüket kifejezzék, hogy elmondja beszédjét a legöregebb istenek atyja előtt, a ki az embereket teremté s a kitől a legnemesebbek erednek. És ők így szólának ő felségéhez: »Beszélj hozzánk, hogy halljunk!«

És Rā, a világosság istene ezeket mondá az ősvizek istenéhez, Nun-hoz:

»Te legöregebb isten, a kiből lettem s ti ős-származású istenségek! Rajta, az emberek, a kik szememből lettek, beszédeket tesznek felőlem. Szóljatok, mit szándékoztok ez ellen tenni? Nosza, várni akarok, s nem akarom őket előbb megrontani, a míg szavaitokat nem hallám.«

És így szólott az ősvizek istene Nun: »Fiam, világosság istene Rā, Te isten, a ki magasztosabb vagy atyádnál, a ki nagyobb vagy nemződnél, hol ülnek azon emberek, a kik ily beszédeket tesznek felőled. Mert nagy lenne azok félelme, a kik közeledben szőnek cselszövényeket, mert reájuk van szemed irányozva.«

És válaszolt ő felsége a világosság istene Rā: »Ime, a hegyekre menekültek azok, mert remegés fogta el lelküket közvetlen közelségem miatt.«

És szólának a többi istenek ő felségéhez: »Küld el szemedet. Találja azokat, a kik cselszövényeket szőnek gonosztevők módjára s nem huzódtak vizellenében oda, a hová akarod.«

És a világosság istene Rā elküldé szemét és leszállott az, Hathor istennő alakjában. És visszatért ez az istennő, miután elpusztította az embereket a hegyeken.

És mondá ez istennek felsége: »Légy üdvöz! elvégezted, a mi el vala végzendő! Az emberek a pusztulásnak adattak át.«

És válaszolá ez istennő: »Esküszöm reád, hogy az emberekkel megéreztettem a hatalmat s ez kedves vala az én lelkemnek.«

És mondá ő felsége, a világosság istene Rā: »Ezután általad fogom az emberekkel éreztetni hatalmamat úgy, hogy nyomorultakká teszem őket.«

Ez a hatalom istennő Sokhet nevének az eredete.

A változó éj tova sietett s Herakleopolis városától az elpusztított emberek vérpatakjaiban gázoltak. És mondá ez istennek felsége: »Hívjátok elő sebesen a gyorshirnököket, kiknek árnyék a testük.« S miután a hirnökök azonnal hozzá vezettettek, meghagyá nekik ő isteni felsége, hogy Elephantine városába menjenek s hozzanak az altató nadragulya gyümölcséből jó sokat.«

S elhozták neki az altató nadragulya gyümölcseit, ezek átadattak egy molnárnak, a ki On városában lakik, hogy megőrölje azokat.

És ime, leányok is valának ott, kik a gabonát a sör főzéséhez kiterigették és a nadragulya gyümölcse a vegyítő korsókba szóratott s az emberek vérével összekevertetett, s ebből 7000 korsó sör készíttetett.

És eljött Felső- és Alsó-Egyiptom királyának felsége a világosság istene Rā az istenségek kiséretében, hogy azt a sört megnézze.

És ime, a föld világos lőn, és egy embert sem látott megrontva az istennő által azok közül, a kik annak idejében viz ellenébe mentek. És mondá a világosság istene Rā ő felsége: »Azok a jók! Védelmezője leszek az embereknek.« És mondá a világosság istene Rā ő felsége: »Vigyétek kezeitekkel ezen korsókat azon helyre, a hol az istennő vérfürdőt csinált az emberek között.«

És egy egész éjen át világított Felső- és Alsó-Egyiptom királyának, a világosság istenének, Rānak felsége, hogy ama korsók kiöntessenek.

És az ég minden négy irányában elárasztattak a mezők ama nedvvel, ez isten felségének akarata szerint.

És kimene az istennő korán reggel. Látta elárasztva a mezőket s arca kiderült. Ivott és lelke felvidult, de nem tudta, hogy az ital ember-vér vala.

És a világosság istenének, Rānak felsége szóla ez istennőhöz: »Légy üdvöz! te pálma!« (A pálmaváros — avagy is az Alexandria melletti tó partján lévő Marcia — vidám szűzei itt lelik magyarázatukat.)

És szóla ő felsége a világosság istene Rā ez istenséghez: »Legyenek neki szentelve a sörkorsók minden ujév ünnepén s legyen a számuk annyi, mint a leányoké, (kik a sört főzték.)« —

(Ez az alapja a sörkorsó áldozatnak, a leányok száma szerint, Hathor ünnepén, a mely mindenki által ünnepeltetik azév első napján.)

És szóla ő felsége a világosság istene Rā ez istennőhöz: »A beteg meleg lehellése által nem támad betegség.« Innen ered az a példaszó: »A beteg megifjodott«, (azaz más valakibe oltotta betegségét.)

És szóla ő felsége a világosság istene Rā: »A mily igaz, hogy élek! Lelkem kifáradt az emberekkel való együttlétben. Elpusztítottam őket és senki sem maradt meg belőlük. Nem rövid, hanem hosszú vala az én karom.«

És válaszolák a kiséretében lévő istenségek: »Ne távozzál innen a fáradtság miatt, hisz hatalmadban áll tetszés szerint cselekedni!«

És szóla ez istennek felsége, az ősvizek isten ő felségéhez, Nun-hoz: »Testi erőm hanyatlani kezd s gyöngeségem növekedni fog, ha oda nem megyek, a hol más el nem érhet.«

És válaszolá az ősvizek felsége Nun: »A fiú, a felhők istene Sú, támasza legyen tetteivel atyjának s a leány az ég istennője Nut, emelkedjék a magasba, hogy atyját hordhassa.«

És mondá az ég istennője Nut: »Miként történjék ez meg? Te atyám, s te ősvizek istene Nun?«

Igy szóla az ég istennője Nut atyja és az ősvizek istene Nun előtt.

Erre egy nagy tehénné változott át az ég istennője Nut, a melynek hátán kellett vala a világosság isten ő félségét hordania.

Miután az emberek, a kik a viz ellenében vonúltak, megtudták, hogy mi történt, megállottak s megbámúlták miként ült a tehén hátán.

És szólának hozzá az emberek: »Világosság istene Rā, ne hagyj el! Agyonverjük elleneidet, a kik cselszövényeket szőnének ezután is ellened. Leöljük őket.«

Ő felsége palotájába lépett. De azok, a kik kiséretét képezték, az emberekkel maradtak, a míg a földet sötétség borítá. A midőn azonban világosság és reggel lőn, íjjakkal és lándzsákkal felfegyverkezetten léptek elő az emberek, kinyújták karjaikat, s az isten elleneire lövöldözének.

És mondá istennek felsége: »Bűneitek meg vannak bocsátva! A véráldozatok a mészárlás martalékaivá lőnek.« (Ez az eredete a mészárlásnak — és a véráldozatnak.) És mondá ez isten az ég istennőjének Nut-nak: »Hátamra feküdtem. Emelj fel.« — Felfogta a szavak értelmét és kinyujtózkodott az ég istennője Nut. — Innen ered az a példaszó: »Feküdj a hátadra s nyujtózkodjál ki.«

És mondá ez istennek felsége: »Immár el vagyok választva az emberektől. Felszállottam és szemlét tartok.«

És ez istennek felsége szemlét tartott az istennő bensejéből.

Az istennő mondá: »Eszelj ki számos ember alakjában támoszlopokat számomra.« Innen ered az embertömeg szó.

És válaszolá ő királyi felsége: »Milyen békésen terül el a széles mező.« — Innen ered »a békemező« elnevezés. — »Füveket akarok rajta kaszálni.« — Innen ered a »kaszáló.« — »El akarom látni a lakosokat minden jóval, tejjel.« — Ez a csillagok között a tejút elnevezésnek az eredete.

És megreszketett az ég istennője Nut a magasban. És mondá a világosság istenének felsége Rā: »Már kieszeltem a támoszlopokat, hogy tartsák őt«, — innen erednek a nőoszlopok (azaz karyatidák.)

És mondá a világosság isten ő felsége Rā: »Fiam, felhők istene Su, állj leányom, az ég istennője Nut alá. Légy a támoszlopok őre, a melyek a sötétségben élnek. Vedd az ég istennőjét fejedre és légy őre.« — Innen ered a leány fiának dajkálása s az atya azon szokása, hogy fiát a fejére emeli.

A tehénről vagy is az ábrázolás leírásáról a következők közöltetnek: A támoszlopok: »számosak« vállához s mind a négy irányfelé festett hátához illesztvék.

Hasán kilenc csillag találtatik, Sét istennek alakja hátul van. Azonképen egy másik alak lábai előtt. A felhők istene Sú kemény kőből, a has alatt áll. Karjai a csillagokat tartják. A csillagok között nevét jelző felirat így hangzik: »A felhők istene Su maga.«

Egy hajó áll itt, benne evezők és egy templomocska, tetején a nap korongja.

Ebben áll a világosság istene Rā, a felhők istene Su előtt, ez utóbbi kezénél. — Máshol: »Mögötte, keze mellett.«

A tehén tőgye bal lába mellett a középen van.

A tehén oldalai feliratokkal telvék, a melyek a hátsó láb közepe felé így hangzanak: »A külső-ég« és »itt vagyok, a hol vagyok«, és »nem engedem megfordulni.«

A hajó alatt lévő, a mely elől áll, így hangzik: »Ne nyugodjál fiam.«

Az ellenkező irányban irott a következő: »Tartásod hasonlít az élethez«, egy másik: »Az örökkévaló fejeztetik ki abban,« és »A te fijad

van ott«, egy másik: »Élet, üdv, egészség legyen orrod osztályrésze.«

Azon felirat, mely a felhők istene, Sú mögött a karja mellett látható, következőleg hangzik: »Ti őrök«; a lábánál levő s ellenkező irányban irott így hangzik: »Az igazság«, egy másik: »Be lépnek« és »Én vagyok a mindennapi oltalmazó.«

Az alak karja alatt, a bal láb mögött lévő így hangzik: »Mindentől elzárkozó.«

Az alak feje fölött, a tehén hátulján, lába mellett ez áll: »Kimenetelének őre.«

A két alak mögött, a lábain, és pedig a fejök fölött ez áll: »Az öreg, a ki dicsőíté kimenetelekor«, és »Az öreg, a ki imádja bemenetelekor.«

A tehén előlábai között álló két alak feje fölött ez olvasható: »Leskelődő« és »Hallgatózó« és »A magas ég kormánypálcája.«

És mondá az istennek felsége Thot (értelem) istenhez: »Hívd ide a föld-isten ő felségét Keb-et e szavakkal: »Jőjj s kelj azonnal útra!«

És eljött Keb a föld-isten ő felsége. És mondá a világosság isten ő felsége Rā: »Harc volt férgeid miatt (azaz emberek) a melyek rajtad léteznek.«

Üdvökre lesz, ha félnek tőlem, a míg leszek. Ebben ismerj erényeikre. Készülj az útra, oda a hol atyám, az ősvizek istene Nun tartózkodik. Mond neki: »»Őrizd meg a föld s a viz férgeit.«« Csinálj minden öv számára, a melyben férgeid laknak, ilyen irást: »»Az a ti oltalmazótok, a ki minden dolgokat megért. Ha észreveszik, hogy messzire távoztam, üdvökre fog szolgálni, hogy napfény-

ként feljövök a számukra. Az üdv szükséges, az atya az, a ki nékik szükséges. Légy te ez örök földön az atya.««

»Meg fognak bölcs gondolataik miatt is őriztetni, s a szájuk tudása üdvökre fog szolgálni nékik, mert a saját bölcs gondolataim üdvként rejlenek abban. A ki felismerte, boldog marad, mert oltalmamban senki sem részesül ama nagyság miatt, a melynek előttem lőn részese.«

»Osiris fiadhoz társítom azokat s fejedelmeik bámulatára, megoltalmazom azok gyermekeit, a kiknek oly erényeik vannak, hogy az egész világ szeretete s a testükben rejlő bölcs gondolatok irányították tetteiket.«

És mondá ez istennek felsége: »Hívjátok elő Thot (értelem) istent!« Azonnal előhivatott.

És szóla ez istennek felsége Thot-hoz: »Ime, nagy a távolság az égtől, a hol királyi székemet felütöttem, azért, mert ott lennem kell, hogy a nap fényét osztogathassam. Fényes istene te a mélységeknek és a világ sírüregeinek, a hol irnokoskodol, és azokat, a kik ott tartózkodnak, s a kiknek tetteik a bűn tettei valának, azzal bünteted, hogy távol tartod őket tőlem, őket, a kik azt követték, a mi szégyennel tölti be szivemet: légy te helyettem, légy képviselőm! Miért neveztetnél különben Thot-nak, a nap képviselőjének? Te általad (a te nevedben) küldetem a fejedelmeket — innen ered az Ibis: Thot küldönc madarának a neve — kiterjesztetem kezedet az őskezdet isteneinek arca után, a melyek nagyobbak, mint te. Szép lesz, a midőn szomjúságomat oltod — innen ered Thot szomjoltó madara — átöleltetem dicsőségeddel az eget s a földet napsugár képében — innen ered a hold »ölelő« neve — visszaüzetém veled a bar-

bárokat — innen ered a kutyafejű majmok »visszaűző« elnevezése, s ez hadvezérségének eredete. Légy tehát képviselőm minden látható dologban, a mely általad nyilvánúl s az emberek mindnyájan istenként dicsőítsenek.«

Ha ezt a mondatot valaki magának mondja el, olajjal és kenőccsel kenje be előbb magát. A kezein lévő füstölő serpenyők hátul a két füle felé irányoztassanak.

Szent szappannal mossa meg ajka szélét. S tiszta ruhát öltsön magára.

Mossa meg magát az ár vizében. Lábait ragyogó fehér szandalok fedjék. Az igazság istennőjének zöld színekkel festett képe feküdjék a nyelvén.

Ha Thot istennek tetszik, neki (a mondatot) elmondani, három napon át kilencszeresen tisztogassa magát.

Hasonlókép cselekedjenek a papok és mások.

Ha valaki el akarja mondani, a következőleg kell az irattal eljárnia:

Álljon meg egy körben, a mely elválasztja őt mindattól a mi kivül van.

Szeme arra legyen irányozva, testének minden tagja feléje legyen fordulva, lábai ne lépjenek előre. Mert ha egy ember mondja el, olyan lesz, mint a minő a világosság istene Rā volt születése napján. Nem kevesbedik meg birtoka, nem pusztul el háza (de megmarad) valóban milliomosan.

Az égi tehén s a körötte levő feliratok ecsetelését befejeztük.

Felette érdekes az a titokzatos vonás, a mely az évezredek előtt uralkodó vallástanokon átvonúl, s a színgazdag előadás, mely e tant a dél és mindenekfölött a kelet kultuszává bélyegzi. Legyen még szabad e helyütt az ó-egyiptomi istenségek eredetét az emlékek után visszatükrözni.

Hun (Chaos),
az ősvizek istene.

Ra (Helios,)
a világosság istene, a tüz eleme.

Sú (Hercules),
a felhő istene, a lég eleme.

Taf-nut,
az esső istennője.

Keb (Kronos),
a föld istene, a föld eleme.

Nut (Rhea),
az égboltozat istennője.

Oziris, a viz eleme
Horus, (Apollo.)
Set, (Typhon.)
Izis Nephthys,

Harpokrates,
(a korszakonként megújuló világ látható tüneményeiben.)

Miután a felette csodálatos királysírok összes termeit tökéletesen megnéztük, a bejárat előtt derekasan megreggeliztünk.

Rövid pihenés után fáradságos mászás következett, a hegy egy szűk ösvényén Medinet-Habu felé mentünk; ismét az örömtelen sivatagsziklák között haladtunk, a melyeket most a déli nap égető erővel nyaldosott.

Néhány meredeken eső sziklafalat meg kellett másznunk, s csak hosszú út után érhettük el a hegy gerincét, s reá a sziklasírok határát; törmelék és romhalmokon át, félig összedőlt, de már az izlam korából eredő házak

mellett művelt földekre jutottunk, a hol egy kis árnyékkal szolgáló fal mellett nyerges állataink várakoztak. A reggelinél hosszabb út vezetett a tényleg nagyszerű, minden várakozást felülmuló óriás Memnon-szobrok mellett Nilus partjához. Egy csolnakkal a délutáni órákban elértük hajónkat, a hol rögtön megebédeltünk.

Az arab vadász rávett, hogy még ez este Medinet-Habu közelében ragadozó állatokra vadászni menjek.

Vadászom által követve, ebéd után rögtön nyergeltettem s ismét a művelt földeken át az óriás szobrok mellett el a nyomorult, agyagviskókból álló Medinet-Habu faluhoz vezető hosszú útra indultam. Közel a falu mögött meglehetős széles, egészen sík sivatag terül el, mely a művelt földet a bércektől választja el.

Hiena-, farkas- és sakálnyomok által jelzett keményre taposott vadjárás köti össze a hegységet a zsákmánykináló mélyfölddel. A ragadozó állatok útjának egyikén nagy kövek mögött rejtőztem el. A nap épen lenyugodott, s a sivatag homokját, a bércek szikláit, a romokat, a pálmákat, s az alacsonyabb helyek falvait a legfelségesebb színfényben úsztatta. Egy nagy sárgásbarna pharaóbagoly repült ki nesztelenül komor rejthelyéből vadászatra. Utána egy sakál jelentkezett a vadcsapást szigorúan betartva.

A gondtalanul cammogó állat elé, sajnos, nagy messziről küldtem lövésemet; összerogyott, de csakhamar talpra állt s a hegyek közé visszamenekült. Vérnyomokat találtam ugyan, de eredménytelenül kerestem. Az idő is kergetett, az éj már beállt s nekem a hienalesbe kellett sietnem.

Az arab által vezettetve, a síkságba mindinkább benyuló sivatagon át egy kis homokhalomig lovagoltam.

A rejthely pompásan választatott ki, a szamár hullát könnyen észre lehetett a fehér homokon venni.

Mély csend uralkodott az egyhangú vidéken, ködös körvonalakban emelkedtek a hegyek s a fakó sivatag véghetetlennek látszott.

Többször láttam, mint hordta el egy-egy sakál az irháját, az árnyékot is észrevettem elvonultában, sőt egy farkasnak teljesen kivettem az alakját is, de a várva-várt hiena nem jött.

E félénk ragadozó állat órája csak éjfélután egy órakor kezdődik; az álom azonban már 11 órakor oly erősen kerülgetett, hogy nem akartam ellene tovább küzdeni s elhagytam rejthelyemet; szemrehányó tekintettel vált el tőlem az arab, ki felfegyverkezve elhatározá, hogy a hienát bevárja.

Előttem egy hosszú, de szép lovaglás állott; Egyiptom holdvilágos éjjei legbűbájosabb emlékeim közé tartoznak, a melyeket a pharaók felséges országából magammal hoztam.

Kisérteties, de nagyszerű látványt nyujtottak a sötét s művelt vidék ölén Memnon óriás szobrai. Nilushoz közel néhány lépésnyi távolságra egy ordas futott el előttem, fegyverem, sajnos, nem vala megtöltve.

Az éj nagyon késő óráiban értem el hajónkat s a rég óhajtott nyugalmat.

Tizenkettedikének reggelén a tegnapi úton lovagoltunk mindnyájan Medinet-Habu felé; a homok-zátonyokon s a vizörvények szélein nagy csapatokban állottak a

gólyák, szárcsák, libucok, melyekre szamaram hátáról vadásztam.

Egy órai lovaglás után elértük Medinet-Habu faluját, hol az arab vadász már azon jelentéssel várakozott reánk, hogy a hienát éjjeli egy óra után szerencsésen elhibázta. Nem hittem szavainak s elhatároztam, hogy utána nézek a helyszinén s egyszersmind az — állítása szerint — ott tömegesen megjelent keselyűket figyelemre méltatom.

Sajnos, midőn a helyszinére érkeztem, a ragadozók már befejezték lakomájukat s néhány száz lépésnyire megközelíthetetlenül lustálkodtak a sivatag közepén.

A szamárhullával kegyetlenül elbántak; egész részei hiányoztak s a keselyűk rondasága s tollazata mindent elfödött.

Az arab vadásznak vétettem; rögtön rátaláltam a hiena-nyomokra, melyek egyfelől a döghöz s másfelől a sivatagba vezettek.

Medinet-Habu felé visszamenve, néhány egészen fris gazella-nyomot is fedeztem fel.

A többi útitársakhoz érve, rögtön hozzá láttunk a falu közelében fekvő, csodálatos szép Rameseumnak, a még ép állapotban lévő haláltemplomnak a megszemléléséhez.

Legjobb lesz, ha a Brugs barátomtól nyert s Thebe e részében lévő emlékekre vonatkozó jegyzeteket szóról-szóra közlöm: »Thebe nyugoti oldala, amely emlékekben ép oly gazdag, mint a keleti negyedek, a halál székhelyének, a halottak tulajdonképi városának tartatott. A sziklás mészkőtalajban, valamint a közeli hegyek meredeken eső kivájt s feldúlt lejtőiben millió derék thebai találta fel

végső nyughelyét. A meredek hegy lábainál elterülő nagy síkság közepén, minden irány felé emelkedtek a halottas templomok, melyeknek kapui keletfelé mindig nyitva lévén, a legszentebb vidék jellegét kölcsönözték a temetőnek. A szentélyek hosszú sorának legéjszakibb csucsán jó karban lévő Gurna templomok, melyeket II. Ramses, hasonnevü, de kevéssé ismert nagyatyjának az emlékére emeltetett — és a saját temploma, az úgynevezett Rameseum, a felosztást és diszítést illetőleg fölötte tanulságosak, miután a hasonló épületeknek, — amelyeknek legfenségesebb mását I. Setisnek (II. Ramses atyjának) már előbb említett abydusi temploma képezi — a mintaképei.

A thebei Rameseum diadal emléke s megörökítője volt azon nagy tetteknek, melyeket a király a hothiterek elleni csatákban véghez vitt. A régi templom talaját a déli szárnytorony közelében, a király vöröses gránit szobrának óriás töredékei fedik.

Tovább délnek, a hires Memnoni-szoboróriások, az egyiptomiak régmult s dicsőségben gazdag történeti korszakának e néma tanui emelkednek a thebai ég kék légürében fel. Hapu fiának, a királyi udvar felmagasztalt hivatalnokának, Hinek a művei ezek s III. Amenhotep király, a földszinéről csaknem nyomtalanul eltünt templomának a főkapuja előtti terét diszítették.

Ismét délfelé, dombalaku törmelékhegyekből III. Thutmes és III. Ramses, a görög hagyományok szerint Rampsinit pharaók gyásztemplomai törnek a magasba; Ramses templomát leginkább ama számtalan képek és feliratok teszik nevezetessé, melyek e királynak a libiai s joniai szövetséges népek ellen viselt győzedelmes hadjá-

ratait dicsőítik. Ha még az erkélyes épületről, s az északnyugoti szögletben a Thutmessidák sziklakápolnájáról és a nagy thebai temetőről megemlékezünk, a királyi gyásztemplomokat, melyeknek az volt feladatuk, hogy a föld jövő nemzedékét a régmult időkre élénken emlékeztessék, nagyban és kicsiben kimerítettük.

Most azonban bucsút kell vennünk a szép Luxortól, a száz-kapus Thebe maradványaitól, a thebai síkságtól, mely déli hőpárákba burkolózva, a magasbatörő kékes hegyektől szegélyezetten végüdvözletül csodálatos képet alkotott.

A délutánt utazásra használtuk fel; kellemes órákat töltöttünk el a fedélzeten; a csendes folyó fölött hüvös szellő fujdogált s szemeink előtt bájos tájképek vonultak el.

Délután 6 órakor Kenéh-hez értünk, a hol ez alkalommal nem kötöttünk ki Dendera nyugoti partjain, hanem a keleti parton, a modern város mellett.

Az esteli órákat arra használtuk fel, hogy a legközelebbi környéket vadászva jártuk be. Hoyos és én a terménydús síkságon lovagoltunk keresztül s azután egy vad-dús csatorna mentét követtük, a hol különböző szárnyasokat lövöldöztünk le.

Egy sekély ponton, a viz medrét átgázolva, a város felé tértünk vissza, a melynek szélein virágzó kertek mellett egy pálma-erdő emeli büszke koronáját.

A pálma-erdő védszárnyai alatt kerestek éjjeli szállást estefelé a kányák, sólymok, saskeselyük, nagy hollók, varjuk, éji gémek s mindenféle kisebb szárnyasok; ezt észrevéve, a datolya-pálmák vastag törzsei

mögé rejtőztünk s igy igen könnyű s eredményes vadászatunk volt.

Midőn a nap színpompás nyugta után a szürkület beállott, egy töltésen a meglehetős nagy városba lovagoltunk.

A szűk, agyagházakkal határolt utcákban élénk élet uralkodott; a hely jelentőségét, az építészeti diszítmények s a magas tornyok jelölték csak.

A szerencsés véletlen, sürű néptömegen át az igen csinos, szalmagyékényekkel födött s meglehetősen kivilágított bazárba vezérelt, melynek serény üzletemberei rajongva vettek körül.

A bódék hosszu sorát követve, a por, gőz és büzből, mely különösen estelenkint kiállhatatlan a keleti városokban, kimenekültünk s hajónkhoz siettünk vissza. Az urak közül is nagyobb-kisebb zsákmánynyal érkeztek többen a hajóra, és igy bátran eredménydúsnak mondható Keneh melletti rövid vadászatunk.

Tizenharmadikán gyönyörű időben utunkat tovább folytattuk.

Hajnaltól délig folytonosan lefelé haladva a folyón, a keleti partokon közvetlenül a folyóig érő Gebel Tuk hegység alatt haladtunk el.

A vidék tetszett s elhatároztuk, már a mozgás kedveért is, hogy a szakadékos partoknál kikötünk. Egyetlen falut s egyetlen házat sem láttunk a közelben, minden oldalról vad hasadékos sziklahegység meredt felénk, alig száz lépésnyi széles rét képezvén közte és a folyó között a válaszfalat.

Kőhalmokon és puszta sziklahasadékokon mászva, nagyon sok sakálnyomra s fészekre akadtam, ennek foly-

tán átszimatoltattam borzebeimmel a mély üregeket, sajnos, eredménytelenül.

Ép ily kevéssé sikerült a sziklákon s a hegycsúcsokon üldögélő ragadozó madarak megközelítése. E sikertelen vadászatok alkalmával régi sírüregekre bukkantam s ezekben a csontok mellett egy mumiának meglehetős ép állapotban lévő maradványait, avagy talán csak a hő, minden zivatart nélkülöző levegő által szénné égetett hus- és izomrészeket fedeztem fel.

A hegyekről visszatérve, néhány a keskeny réten tartózkodó s a hosszú út folytán kimerült fürjet ejtettünk el.

Alig két órai félbeszakítás után ismét folytattuk utunkat.

Két óra tájban, a szép fekvésü s meglehetősen nagy Sohag városhoz ért hajónk.

Azonnal a szárazföldre léptünk s a legközelebbi környék átkutatásához fogtunk.

A nagyherceg és én a város végső házainál egy csekély helyőrséggel biró laktanya mellett befordultunk s a meglehetősen terjedelmes mocsárok körül különféle szárnyas vadra vadásztunk.

Miután a bámészkodók s az itatóhoz vezetett bivaly- és teve-csordák elűztek innen, a hires József-csatorna töltését követve, elszigetelten álló agyagviskók, virágzó kertek, mezők, szálas fügefák, pálmák s tamarikákból álló erdő közé kerültünk.

A kitünő lombsátor feltünően sok szárnyas állatnak szolgált éjjeli szállásul s így mi napnyugot után a szürkület beálltakor hatalmas vérontást vittünk a meglepett alvók között véghez. Nehány perc alatt egy törpe sas,

számtalan kánya, sólyom, holló, két bagoly s egy adag gerlice lőn az áldozatunk.

E valódi afrikai fákból alkotott erdő, tájképnek is igéző vala, s így csak nagy nehezen válhattunk el az illatos, zöld helytől, a melynek túlgazdag tenyészete az »Ezer egy éjszaka« képzeletdús meséire emlékeztetett. A töltést követve, csakhamar elértük a várost, néhány szűk, felette élénk utcán áthaladva, hajónkhoz értünk vissza. Ali pasa, a szeretetreméltó mudir, ide kölcsönözte hófehér tiszta arab eredetü szamarát, Abu-Gebel-t, s midőn lovaglás közben az állat járása felől dicsérőleg nyilatkoztam s megelégedésemnek kifejezést adtam, a valóban feltünően szép példánynyal megajándékozott.

Hajónk fedélzetén csakhamar helyet csináltak a szamárnak, mely mozgó házunkba ünnepélyesen bevonult.

A következő nap kora óráiban folytattuk utunkat.

Megállás nélkül tette meg utját gőzösünk az utolsó állomásig, Siutig, a hová déltájban megérkezénk. A kikötő helytől fasor vezet a városig, a mely Kairon túl a legfontosabb s legtekintélyesebb, székhelye egy mudirnak, s kiválóan nagy kereskedelme és előkelő építkezése tüntetik ki. A házak ugyan itt is barna agyagból építvék, de magasabbak s arab diszletekben gazdagabbak, mint Nilusnak más déli városában. A karcsú tornyok s a város kecses kapui kellemes benyomást gyakorolnak az utasra; árnyékadó fügefa-sorok s dús kertek környezik a folyam felé Siut városát.

Néhány szűk utcán át, a bazár hosszában lovagoltunk végig, melynek megtekintésre méltó boltjait a Dar-

For-ból kiinduló s itt végződő karaván-út, elefáncsontokkal s structollakkal gazdagon ellátja; a fekete és vörös agyagmunkák szintén Siut különlegességét képezik.

Engem leginkább a bazárokban uralkodó élénk élet érdekelt; itt az üzérkedő felláh mellett a Nilusvölgynek s Egyiptom minden részének lakossága a legváltozatosabb szín- és jelmezképekben képviseltetett.

A várost keresztül metszve, átellenes szélétől egy töltésen s az ismeretes József-csatornán át a meredeken eső sivataghegyekhez értünk.

Siutnál a hegyek közelebb lépnek a folyóhoz, s a művelt föld, mely Siuton alól és fölül terjedelmes síkságot képez, itt összeszorul.

Egy keskeny ösvényen fölfelé kapaszkodtunk, hogy a hegység félmagasságának táján szikla s görgeteg közt tatálható sírüregeket és sírkápolnákat megtekinthessük.

E hely már az ó-kor napjaiban is jelentőséggel birt.

Ossiut, Felső-Egyiptomnak legnagyobb s legtekintélyesebb városa, mai elnevezését régi neve: Siaut után viseli. Egy sakálfejű istenségnek (Anubis) volt itt egykor temploma és oltára. Az ebfajhoz tartozó állatok egytől-egyig neki valának szentelve, ezek között azonban legkiválóbb helyet foglalt el a farkas, s a görögök ebből kifolyólag nevezték e helyet Lykopolisnak, »Farkasváros«-nak. A lybiai hegylánc előfokát képező Ossiut mögötti hegység üregeiben a fentjelzett állatoknak bebalzsamozott testei még ma is fellelhetők, még pedig a legnevezetesebb sírkápolnák közelében, a melyek a XIII. uralkodóház idejéből (2200. év Kr. sz. e.) származnak, s az említett kor előkelő udvari hivatalnokainak a tulajdonát képezték. A

sziklába vésett jó tágas üregek egyikébe behatoltunk, a sajátságos alakon kivül azonban mi látni valóra sem akadtunk.

Az utazó társaság most megoszlott; az urak néhánya a város felé vadászott, mig én egy keskeny hegynyiláson át egészen a hegy csucsáig másztam, a honnan gyönyörű kilátás nyilt a város és Nilusnak zöld völgye felé, az átellenes arabhegyekre s mögöttem a lybiai hegységnek vörössárgás fensíkjára.

Egy másik ösvényen, veszedelmes sziklafalak, lapok s görhalmokon át, számtalan sírüreg s csontvázak mellett el, a völgybe ereszkedtem le s a mohammedanus temetőhöz jutottam. Az izlamnak e feltünően nagy s nevezetes síremlékekkel diszített gyászvárosa Siuttól nyugotra terül el s a mig egyik vége a müvelt föld s virágzó kertek közé ékelődik be, addig a másik vége a puszta sivataggal érintkezik.

A városba innen gyalog mentem vissza s a távol labbi negyedek utcáin barangoltam, hogy a népéletet megfigyeljem; ez alkalommal több dögkeselyűt lőttem le a házak között, melyek a dögnyuzó hely közelében tömegesen tanyáztak.

A délutáni órákban a városnak csinosabb részein a a hajóra tértem vissza étkezni.

Napnyugtakor ismét a hegység tövéhez lovagoltunk mindnyájan s különböző pontokon állottunk föl; az urak közül többen egészen a sziklasírokig mentek, míg én a temetőben egy mohammedanus sírépületben rejtőztem el.

Felséges este volt, a szép táj fölött teljes nyugalom uralkodott s csak a méla szellő susogott a fügefák sürű koronái között.

Rejthelyemet, sajnos, semmiféle négylábu ragadozó állat sem közelítette meg; a messze távolban azonban legalább kósza keselyűket vettem észre, a melyek egy magas sziklafalba éjjeli nyugalomra huzódtak be; nevetséges volt látni, miként veszekedtek ez állatok a nyughelyért; egyik sem akart, igen érthető okoknál fogva, a másik alatt ülni, csak hosszabb idő után sikerült mindnyájoknak egy hosszú sziklahasadékban egymásmellé gugolni.

Egy óra mulva el kellett hagynom a temetőt, mert az elutazás pillanata közeledett. A József-csatornánál ráakadtam társaimra.

Ők láttak sakálokat s egy erőteljes farkast is, de lőtávolon kivül a sziklafalakban. A nagyherceg a vámpirok egyik példányát is észrevette (holló nagyságban) azon pillanatban, a midőn ez az utálatos állat egy sírkápolnából kirepült.

A kikötőbe lovagoltunk gyorsan vissza, szivélyes bucsút vettünk a jó, barna tengernagytól s ama derék hajótól, mely elfelejthetlenül szép napjainkban lakásul szolgált s a közeli vaspályához siettünk.

Csakhamar kirobogott a vonat Siutból s éjszak felé vette irányát; az utazó társaságot rövid idő mulva édes álom kerítette hatalmába.

Én csak akkor ébredtem fel, midőn már 15-kének napja a kocsi ablakain tekintett be s mi már Bedrasen felette elhanyagolt indóházában állottunk.

Reggelinket a ronda váróteremben költöttük el s azután szamarakon Memphisbe lovagoltunk.

Mocsáros kátyuk, jól művelt földek s nagy pálmaerdők között egy kis, Mitrahenne nevű faluhoz vezetett

az út, mely az afrikai tenyészet dús zöldjében elrejtve fekszik.

Ám beszéljen Brugs pasa helyettem: »Örök időkre elnémultak s elvesztek ama mondák és történelmi hagyományok, a melyek a régi Memphis, vagy a mint azt az egyiptomi feliratok nevezik: Mem-nofir, azaz: »jó legelő« fényét és nagyságát hirdették. A memphita királyok házai és templom építményei, a kik itt ütötték fel székhelyüket, eltüntek a földszinéről, s a megmaradt romoknak egyetlen egy köve sem éleszti fel a város legrégibb építőinek emlékét. A memphiták hatalmas székhelyének csak a középpontja, a nemzeti szentségnek egykori helye az, a melyet az összedült földbástyák által kerített szabad síkság megjelöl, az a síkság, mely a pálmadús Mitrahenne, (régente Minet-ra-hannu) közelében éjszaktól déli irányban terül el. Itt állottak Ptah istennek, a nagy művésznek és minden megteremtett dolog leábrázolójának a templomai. Ptah istennek szentélyét a város erődje képezte, a melyet a »fehér fal« vagy »fehér vár«-nak nevezett bástyák védelmeztek; az ország palládiuma, Egyiptom történetének minden korszakában itt ugy a bel-, mint a külellenségek ellen a legerélyesebben védelmeztetett.

A régi időnek ama romjai, a melyek e tiszteletre méltó helynek sokszor felásott s átkutatott talaját elborítják, későbbi időkben emelt s oly templomok maradványai, melyekkel mindenekelőtt, egyes thébai származásu királyok, az ó-kornak szentsége iránti imádatukat igyekeztek tényleg kimutatni. II. Ramses, Mózesnek örökbe fogadó atyja, kit Sesurá-nak, (a klasszikus hagyo-

mányok Sesostrisa) is neveztek, a királyi építtetőknek az élén áll, miután a Kr. sz. e. 1350. évbe esnek építkezései. Az általa eszközölt, részint a régi összedőlt templomnak bővítését célzó, részint az utóbbi közelében külön álló építkezések, jelenleg szétszórtan, a talajon hevernek. A saját óriás terjedelmű, márványhoz hasonló mészkőből faragott szobra, mely egykor a nagy Ptah-templom kapuja előtt állott, s az ó-egyiptomi szobrászatnak egyik leggyönyörűbb alkotása, felfordítva fekszik egy oly gödörben, melyet a viz minden áradás alkalmával színig szokott megtölteni.

E nevezetes pharaónak arcvonásai igen élénken emlékeztetnek e királynak azon képmására, mely a turini muzeumban lévő felséges szobrán látható. Hogy e pharaónak utódjai, különösen fia és örököse Mineptah (a zsidó kivonulás királya) mindenféle kőből faragott áldozati ajándékokkal igyekezett az egyiptomiak legrégibb országos istenét elhalmazni, arról a számtalan töredék tanuskodik, melyeken az ajándékozók neve olvasható s amelyek Ramses szobor közelében, a földet elborítják.

Memphisben ugyanezen Ptah isten földi élőképeként a szent bikát, az Apist (ó-egyiptomi nyelven Hapu) imádták, mely az isten nagy templomának egyik előudvarában a legnagyobb gonddal ápoltatott és tiszteltetett.

A szent bika, halála után, a legünnepélyesebben s a legnagyobb pompával temettetett el, hullája jól bebalzsamozva, ékszerekkel gazdagon feldiszítve, kocsin vitetett az Apis-sírokhoz.«

Memphisből a művelt föld talajáról ki a nagy lybiai sivatagba, a sakkarai piramisok s a Marietta-ház mellett el az Apis-sírokhoz lovagoltunk.

A vidék itt ugyanazon jelleggel bir, mint Gizéhnek piramisai körül, a melyek innen ép ugy mint Kairó, az erőd és a lépcsőzetesen emelkedő Mokattam hegység a közel távolban láthatók is.

Fáklyákkal felfegyverkezve, az Apis-sírok vég nélküli, száraz és nehéz levegővel megtelt folyosóinak földalatti tömkelegébe hatoltunk be. »Egyiptom történetének fényes korszakaiban s később az idegen fejedelmek: a Ptolomeusok alatt is, kemény kőből faragott koporsókban, a földalatti folyosóknak külön chronologiai egymásutánban következő osztályokban, egymásmellé helyeztettek ez állatok s külön feliratokkal jelöltetett meg helyük. A memphisi Apis-sírok, a melyekhez manap a látogató idegenek a legkényelmesebben hozzáférhetnek, 24 ily kőkoporsóval ékeskednek. Az egykor itt elhelyezett állatok elseje a Kr. sz. előtti idő 16-ik századából ered s az utolsó Augusztus császár uralkodásának idejéből való.

Azon állatok, melyek a fentjelzett korszakot megelőzőleg éltek, a sakkarai lépcső-piramisokban temettettek elhalásuk után el, e piramisok bensejében ugyanis egy nagy terem alakú, különböző fülkékkel s folyosókkal ellátott ür található, a melyben a bikacsont maradványok e piramisok céljára elég világosan utalnak.«

Mariette-nek, a nemrég elhúnyt hires egyiptologusnak az Apis-sírokkoz közel fekvő s tanulmányok céljából épített házában jól megreggelizvén, a tulajdonképeni lépcső-piramisokhoz mentünk, hogy sakálokra vadászszunk. Alig kezdett néhány arab a köveken felfelé mászni, egy sakál már is menekülve rohant lefelé, de lövésem leteríté.

E kedves vadászati jelenet után meglátogattuk a vidék többi piramisait, s megnéztük I. Pepi királynak ujonnan megnyitott kissebbszerű lobrát is.

Legyen szabad itt a piramisokról általában, s a memphisi, gizéhi lobrokról, valamint a sphinx-ekről különösen egy-két, Brugs pasának köszönhető jegyzetet elmondanom: »A memphisi öreg isten, Ptah, a ki tulajdonképen a halottak királya s az elhaltak védője, Sokar melléknevet is viselt, s e tekintetben tökéletesen ugyanazonos volt az egész ország istenével Osirissel.

Egy neki szentelt templom, mely a mai Sakkara falu helyén, a sivatag közvetlen szélén állott, ó-egyiptomi jelzéssel: »Sokar házá«-nak neveztetett; amelyből a falu arab elnevezése: Sakkara, rögtön kihallatszik. A halottak e királyának védelme alatt állottak a memphiták sírjai, melyek a piramisok körül bizonyos rendszerben sorakoztak, s a melyek legidősbike a memphisi királyok korszakából való. A sivatag talaján egy tökéletes halálváros emelkedett, melynek utcáit az »Örökkévalóságnak házai« a sírkápolnák hosszu sorai képezték. Ezek alatt, mély üregekben voltak a tulajdonképeni sírkamarák, a melyekben fa- és kőkoporsókban nyugodtak az elhaltak.

A memphisi királyok idejéből eredő sírkápolnák között a legépebb Thi nevű előkelő egyiptominak a sírkápolnája. Krisztus születése előtt a negyedik évezred közepe táján élt ezen jó úr, s azon királyok piramisai közelében készíttette el sírkápolnáját, a melyek uralkodása alatt mint magas udvari hivatalnok szolgált.

E kápolna falainak tarkaszinű, felette finom s gondos kivitelü képei felette nagy értéket képviselnek azáltal,

hogy az életből merítvék, s a haláláldozatokon kivül az emberi történelem legrégibb korszakának földmüvelését és iparát a legélénkebb felfogással mutatják be.

E képek azon hitnek köszönik lételüket, hogy a gazdag s előkelő földbirtokosok földi javai, az elhúnyaknak, a tulvilágon is osztályrészei leendnek. A hajózás, a marhatenyésztés, a földmüvelés, a Nilus kiáradása, a kézmüvesek eszközei, még pedig a csizmadiától kezdve a műasztalosig, a festészet, a szobrászat, a közigazgatás, az utolsó irnokig, minden, de minden meg van e képekben örökítve, semmi sincs kifeledve, hogy az életnek tökéletesen megfeleljenek: mindenre gondoltak. A képeken kiváló helyet foglal el a család, a nő és a gyermekek. Az első a leghizelgőbb jelzőkkel tiszteltetik meg; e jelzők a következő kifejézésekben domborulnak ki: »Közbeszéd tárgya volt szépsége, s édes kedves vala férje előtt szendesége.«

A memphisi temetőkben, a melyek Abu-Roastól egészen Fajumig szakadatlan sorokban terjednek, szorosan a sivatag fensík szélén emelkednek a memphisi királyoknak messze látható régi sírjaik; régiek, mert a kik ott nyugosznak Kr. sz. előtt 4000. évben léptek a trónra s 2500. évig Kr. sz. e. uralkodtak Egyiptom fölött.

E síremlékeknek egy része egész az alapokig fel van ugyan dúlva, de azért az épségben maradtak száma mégis elég arra nézve, hogy az építkezés módjáról s a kivitel tökéletességéről helyes itéletet szerezzünk. Minden piramisnak a sírkápolna képezi, egymás ellen törekvő mészkő oszlopokból alkotott csücstetejével, a magvát. A fölébe

helyezett mészkőkocka-burkolat a piramisok alakját veszi fel. A lobor élét Pir-am-us-nak hivták az ó-egyiptomiak s innen nevezték a görögök piramisnak el.

A mészkőkocka-burkolat, az illető pharaónak uralkodási ideje szerint emelkedett, mennél hosszabb volt az illető életkora, annál magasabbra nőtt a piramis. A piramisok különböző magassága tehát, a királyi építtetők uralkodásának az idejét jelzi, mig helyi egymásutániságuk, éjszakról délnek, a királyi építtetőket, chronologikus sorrendben mutatják be a szemlélőnek.

A piramisok bejárata mindig éjszaki irányban van, az ajtót egy csapó-ajtó zárja el gránitból. Eleinte rézsutos, s azután vizszintesen futó folyosó vezet a tulajdonképeni sírkamarába, melyben a pharaók mumiái többnyire gránit koporsókban, s a nyugoti oldalon feküdtek. A piramisok lépcsőzetes nyugszakai csiszolt külsejű kőtuskókkal töltettek be, a melyek a mészkőkockákkal síklapot képezvén, az alaptól a csúcsig háromszög alakban egy elzárt egészet alkottak.

A piramisok legnagyobb részét már korábban felnyitották a kincskeresők. Cambyses alatt a persák, a rómaiak, az arabok (khalifák) elrejtett kincsek után kutattak itt.

Napjainkban ujabban a sakkarai piramisok belsejébe igyekeztek behatolni.

Brugs pasa szerint mi voltunk az első európaiak, kik I. Pepi király felnyitott piramisát meglátogattuk.

Gizéhnek három nagy piramisa, mely már az ó-kor klasszikus idejében a világ csodái közé tartozott, még ma is bámulatra ragadja elkényeztetett kortársainkat. A felépítéshez szükséges borzasztó kőtömegeket s az egyenlő súly megosztásra tervezett kivitelt illetőleg, ez óriás síremlékeknek az egész világon nincs mása. A három piramis közül a legnagyobbnak 451 láb volt egykor a magassága. Tartalma 75 millió köblábnál nem kevesebb. Kiszámították, hogy a felépítéséhez szükségelt kőtömegből egy hat láb magas falat lehetne egész Franciaország körül építeni. Építője, a feliratok szerint Chufu király volt, kit a klasszikus irók Cheopsnak neveznek, s a ki Kr. sz. előtt 3700. évben uralkodott Egyiptomban. Az a piramis, melyet fia és utódja Chāfrā (görög hagyomány szerint Chefres király) elődjének lobrátol délnyugoti irányban emeltetett, csucsa után itélve, megtartotta régi burkolatát.

E piramisnak az aljánál egy mészkő, gránit s alabastrom tuskókból épült kis szentély állt, mely egy hosszu, keleti irányban haladó utca által, a melynek teljesen ép maradványai a sivatag homokjától ujra megtisztíttattak, az ugynevezett sphinx-templommal állott összeköttetésben. A sphinx-templom, melynek egy mély, jelenleg betemetett kutjában Chāfra király több szobrát fedezték fel, az utazó európaiakra nézve kiváló vonzerővel bir. Az óriás épületnek gránit és alabastrom falait azonban semmiféle felirat sem diszíti és igy sötét rejtély marad a célja.

A piramis építő királyok sorrendjéről és építményeikről áttekinthető jegyzéket adunk a következőkben:

A piramis helye	A piramis neve	Építője	Görög neve	Uralk. ház
Abu Roas	Cha	Pharao-Snefru	Soris	IV. 1.
Gizéh	Chut	„ Chufu	Cheops	„ 2.
	Uer	„ Chafra	Chephres	„ 3.
	Hir	„ Menkara	Mencheres	„ 4.
Zanit-el-Arian	Kebeh	„ Sepskaf	Sebercheres	„ 7.
Rigah	Ab-set	„ Userkaf	Usercheres	V. 1.
Abusir	Cha-ba	„ Sahu·a	Sephres	„ 2.
	?	„ Kéka	?	
	?	„ Nofra	?	
	Men-set	„ Ranuser	Rathures	„ 6.
Sakkara	Nuter-set	„ Menka-hor	Meruheres	„ 7.
	Nofer	„ Tatkara	Tatcheres	„ 8.
	Nofer-set	„ Unas	Onnos	„ 9.
	Tat-set	„ Teta	Othoes	VI. 1.
	?	„ User-kara	Usercheres	—
	Men-nofer	„ I. Pepi	I. Phiops	„ 4
	Cha-nofer	„ Hunem-saf	Menthesuphis	„ 5.
	Men anch	„ Nofer-kara (II. Pepi)	II. Phiops	—

A sphinx alsó része mélyen a sivatag homokjában fekszik elrejtve. A feliratok Hu névvel jelölik meg az alakot s a napisten — Hormachu, azaz: Horus a fénykörben, neve után — jelképes felfogásának magyarázzák.

A tetemesen megsérült arcvonások királyi alapítójának a másai voltak.

Egy hosszu felirat, mely az oroszlán test kinyujtott elölábain (most homokkal fedett) létezik, az egyiptomi

történet egy későbbi pharaójának csodás álmára emlékeztet. IV. Thutmes (1530. évben Kr. sz. e.) a következőket mondatja el abban magáról:

»Ime, Memphisnek vidékén, déli és éjszaki irányban, vadászni szokott ő, a maga mulattatására, amely alkalommal érc nyílvesszőt röpítgetett célba s a gazella-völgyben oroszlánokra vadászott. Kocsikázott, s lovai a szélnél is gyorsabbak valának.

Szolgái közül kettő vala kiséretében, és senkisem tudta kik ők.

És ime, midőn a pihenés ideje megjött, melyet szolgáinak engedett, Sokár isten temploma mellett, a temetőben, Hormachu isten sphinx alakjának a kitüntetésére használta őket; Ranuti istennőnek mag- és virágáldozatokat hozatott — s Isis istennőt, éjszak falának úrnőjét, délfalának úrnőjét, nemkülönben a Xoïs istennőjét Sochet-et és Sutech istent imádtatta vélök. Mert régi idők óta nagy bűbáj rejlik e tiszteletre méltó helyen, egészen azon tájakig, a hol Babylon (ma Ó-Kairó) istenségei uralkodnak s ahol Heliopolistól nyugoti irányban az istennek szent útja létezik. Mert ime, a nagy és fenséges Cheper istennek sphinx alakja pihen e helyen és a szellemek legnagyobbika, a leghatalmasabb isten időzik rajta. Feléje emelik Memphis és a többi, területén belől fekvő városok lakói a kezeiket, hogy őt szine előtt imádják s áldozatokat hozzanak néki.

Egy napon történt, hogy Thutmes herceg utazása közben, a dél óráiban ide érkezett.

Miután ez istennek árnyékában lefeküdt, elnyomta őt az álom. Álmában álmodva, ugyanazon pillanatban, a

midőn a nap a tetőponton állt, ugy tetszett neki, mintha e méltóságos istennek felsége a saját szájával beszélne hozzá, ugy a mint az atya szokott a fiához beszélni, s igy szóla:

Tekints reám, nézz meg figyelmesen, fiam Thutmes. Én vagyok atyád Hormachu, Cheper Rā-Tum isten. Néked fog adatni a királyság, az ország istenének Sebnek a trónusán fejedre teszed Egyiptom koronáját, tiéd lesz szélességében és hosszában az egész világ, melyet a mindenség istenének sugárszeme bevilágít, tiéd az ország bensejének gazdagsága, s minden népek adója, hosszu életnek fogsz örvendeni, mindennek a java leend osztályrészed, mert reád vetettem szemem, s tiéd a szivem. Betemetett a sivatag homokja, a melyen létezem. Mondd, hogy megteszed, a mit kivánok. Arról fogom tudni, hogy fiam s védőm vagy. Lépj közelebb, hadd egyesülök véled.«

Erre felébredt a herceg és szóról-szóra ismétlődött az, a mit épen előbb hallott. Megérté az istennek szavát, s szivébe zárta értelmét a midőn igy szólott: »Valóban látom, hogy Memphis városának s a templomnak lakói áldozatokat ugyan hoznak ez istennek, de Chafra király művének, nevezetesen azon képnek, a melyet Tum-Hormachu istennek állított a homok elleni megvédelmezésére, mit sem tesznek. — — —

Innen olvashatatlan az irás. A vége azonban könnyen kitalálható.

Thutmes megszabadítja a sphinx alakot a homoktól, s ennek következtében Egyiptom királyává koronáztatik. Történelmileg a dolog csekély értékkel bir, de annál érdekesebb az, hogy a sphinx alakja már Krisztus szül.

előtt a 16-ik században, épúgy félig a homokba vala temetve, mint ma.

E történelmi idézetekhez e helyütt még néhány, Fajumra vonatkozó jegyzetet csatolok, miután ez is a régi memphisi kerület déli határáig terjedt.

Modern elnevezését, Pa-juma régi nevének köszöni, mely „Tóország«-ot jelent, vonatkozással az egykor igen hires, de jelenleg az utolsó nyomig eltünt Moeris tóra.

A fajumi oazisnak délkeleti részében feküdt egykor Moeris tava, e mesterséges zsiliprendszerü viztartó, melyet egy tág csatorna kötött össze a Nilussal s az árviz felesleges vizének a fölvételére szolgált.

A levezető csatornák, az oazis főhelyeinek öntözésére szükséges vizet szolgálták s e terméketlen katlanból idővel valóságos mennyei kertet bűvöltek elő.

Az uralkodók gondatlanságánál fogva eltünt a tó, miután utolsó vize a mai Birket-el-Karun melletti természetes tóban talált lefolyást. Az egész vidék, mely a modern Fajumot környezi, az ó-egyiptomiak előtt forgószeles, viharos tájnak tartatott s épen azért az ország városainak és neveinek szent jegyzékében soha elő nem fordul.

Itt volt Setnek, az ó-egyiptomiak ördögének a birodalma, s itt imádtatott, a többi egyiptomiak, az Oziris szolgái által annyira gyülölt krokodilus, melynek Krokodilopolis városában (a mai Medinet-el-Fajum közelében) egy külön szertartásos istenszolgálat rendeltetett be.

Mielőtt Egyiptomnak legkiválóbb s legfontosabb részeit, melyek .ős hagyományaikkal két fejezetben emlékeztettek a pharaók uralkodásának rég eltünt napjaira, elhagynám, ide csatolom még:

Egyiptom politikai- s földrajzi felosztását

az emlékek adatai szerint.

A. Pa-to-ris, vagy a »Dél országa.«

Kerület :	Arabul :	Görögül :	Szent állatok :
1. Tepah	Alfih	Aphroditopolis	Tehén
2. Smenhur	Isment	Ptolomais	Kos
3. Chiusu	Ahuas	Heracleopolis Magna	Kos
4. Pimaza	Pemdzse	Oxyrinchus	Orr-hal
5. Habennu	Hebe	Hipponus	Ebfaj
6. Kasa	Kaïs	Cynopolis	Ebfaj
7. Hibonu	Minieh	Hiu	Kos
8. Chimunu	Asmun	Hermopolis Magna	Ibis
9. Kus	Kos	Cusae	Ebfaj
10. Siut	Ossiut	Lykopolis	Ebfaj
11. Nientbaki		Hieracoupolis	Sólyom
12. Sasholp	Solp	Hypselis	Kos
13. Tebu	Atfi	Aphroditopolis	Tehén
14. Apu	Abu	Panopolis	Petymeg
15. Abidu	Harabat	Abydus	Bogár
16. Hau	Hou	Diospolis Parva	Tehén
17. Tentaro	Dendera	Tentyra	Tehén
18. Kobti	Kift	Coptus	Kos
19. Ni-amon	Lugsor-Karnak	Thebae	Kos
20. Nechab	El-kab	Eileithyiapolis	Keselyű
21. Teb	Edfu	Apollinopolis M.	Sólyom
22. Ab	Assuan	Elephantine	Kos.

B. Pa-to-enchit, vagy: »Az Éjszak országa.«

Kerület:	Arabul:	Görögül:	Szent állatok:
1. Kosem (a bibl. Gozen)	Fakus	Phakusa	Karvály
2. Am	Far-ama	Pelusium	Kigyó
3. Pibast (a bibl. Pibeseth)	Tell-Bast	Bubastus	Macska
4. To-mchit (a bibl. Noamon)	Damiat	Diospolis	Kos
5. Bindad	Amdid	Mendes	Kos
6. Chimun	Asmun	Hermopolis	Ibis
7. Zaan (a bibliában Zoan)	San	Tanis	Sólyom, kócsag
8. On (a bibliában On)	Matarieh	Heliopolis	Bika
9. Thabennuter	Samanud	Sebennytus	Sólyom
10. Kahebes	?	Cynopolis	Krokod lus
11. Hatarihab	Etrib	Athribis	Bika
12. Pusiri	Abusir	Busiris	Kos
13. Pitom (a bibliában is)	Tell-el Kebir	Patumus	Angolna
14. Sontinofer	Alexandria	.	Krokodilus
15. Chasun	Hasse	Gynaecopolis	Kos
16. Sai	Sa	Saïs	Tehén
17. Zokpir	Sebsir	Prosopis	Krokodilus
18 Ni-ent-hapi	?	Apis	Bika
19. Sochem	Ausim	Letopolis	Sólyom
20. Mennofir (a bibl. Noph)	Munf	Memphis	Bika (Apis).

Miután némi fáradsággal s nehézséggel megküzdve I. Pepi király lobrába lemásztunk, bucsút vettünk a sivatagtól s régi emlékeitől és a müvelt földek felé lovagoltunk.

Utunk egy vadászatra igen kedvező s csábítgató mező mellett vezetett el, s elhatároztuk, hogy szolgáinkkal és a fellábkkal áthajtatjuk; sajnos, rögtön elébünk állt a birtokos s tiltakozott birtokának átlépése ellen.

Herélt szerecsen vala ez a szigorú úr, óriás hosszu és sovány, petyhedt vonásokkal, hosszu ráncdús öltözetbe burkolózva; a legcsunyább s legutálatosabb ember, akit valaha láttam. Dicsőségteljes hárem-szolgaságának idejében jó sok pénzt szerzett magának s most terjedelmes birtokán éli öreg napjait le.

A szóváltást kikerülendő — egyhuzamban Bedrasenig lovagoltunk, a honnan a gőzkocsi az egész társaságot egy óránál kevesebb idő alatt Kairóba szállította.

Meglegetős hosszú kirándulás után, a legfenségesebb benyomásokkal a khalifák gyönyörű városába tértünk ismét vissza.

TARTALOM.

Lapsz.

Előszó ... VII

I. Rész.

Előkészületek. Elutazás Bécsből. Miramárhajó. Korfu. Zante. Alexandriafelé 3

II. Rész.

Megérkezés Alexandriába. Egy nap Alexandriában. Utazás Kairóban. Megérkezés Kairóba. Négy nap Kairóban ... 25

III. Rész.

Utazás Abuksárba Vadászatok Fájum tartományban. Visszautazás Abuksárba. Siut felé ... 79

IV. Rész.

Megérkezés Siutba. A nilusi hajó. Utazás a Niluson Assuanig. Philae ... 115

V. Rész.

Philaetől Siutig. Memphis. Sakhara. Kairó felé. ... 167

UTAZÁS A KELETEN.

UTAZÁS A KELETEN.

ÍRTA

Ő CSÁSZÁRI ÉS KIRÁLYI FENSÉGE

RUDOLF TRÓNÖRÖKÖS.

KÉT KÖTET.

BUDAPEST, 1883.

KIADJA WODIANER F.

(LAMPEL R.-féle KÖNYVKERESKEDÉS.)

UTAZÁS A KELETEN.

ÍRTA

Ő CSÁSZÁRI ÉS KIRÁLYI FENSÉGE

RUDOLF TRÓNÖRÖKÖS.

FORDÍTOTTA

BRANKOVICS GYÖRGY.

MÁSODIK KÖTET.

BUDAPEST,
KIADJA WODIANER F.
(LAMPEL R.-féle KÖNYVKERESKEDÉS.)

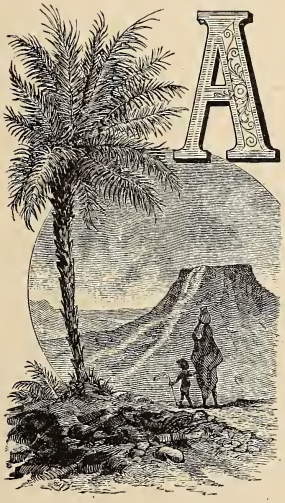
Budapest. Nyomatott Wodianer F.-nél.

VI. RÉSZ.

Egy nap Kairóban. Damiette. A Menzaléh-tó. Port-Saïd. A suezi csatornán át Iszmáiliába, onnan Kairóba. Négy nap Kairóban. Utazás Suezbe. A Vöröstenger. Utazás Iszmáiliába. Tartózkodás ugyanitt. Port-Saïdba.

VI. RÉSZ.

A pályaudvarból a szép fasorokon át és a Nilus nagy hidján keresztül a régi khalifa-városba mentünk, melynek utcáin most, az elegáns délutáni időben, sürgő élet uralkodott.

Fogatok és lovasok, könnyűlábu kengyelfutók, európaiak sürgés-forgása, igazi arab tevekaravánok mellett, lefátyolozott felláh asszonyok, ordító szamarak, vizhordók és vak koldusok; mindez mintegy röptében siklik el a szem előtt s mi örültünk ismét, hogy a kairói életet élvezhetjük. Az európai negyeden keresztül, a csatorna hidján át csakhamar a Subra-fasorba és Kasr-en-Nushánkhoz értünk.

Fürdő, utána az ebéd üdített és erősített meg a hosszú út után.

Az afrikai holdas éj varázsa többünket kicsalt és bérkocsikon hajtattunk a városba.

Az Eszbekiyé-kertnél megálltunk és körül sétáltunk a tómellék buja, illatos ültetvényei, a mesterséges vizesések, sziklacsoportok és kioszkok között. A többnyire arab stylusban épített éttermekben emberek ültek, csaknem kizárólag mindenféle levantei kereskedők, ifjak, ivás, zene, játék mellett.

Ez a kert, mely főleg az év meleg szakaiban a kairóiaknak rendkivüli jótétemény, valóban csodaszépen van elkészítve és jól ápolva; az égalj áldása folytán buja és viruló.

Legszebb holdtöltekor volt, és mi még sem voltunk megelégedve; a kairói holdvilág már sápadt, fénytelen volt előttünk a pompás assuánihoz képest.

Az Eszbekiyé-kertből körutra indultunk a régi arab városnegyeden át. A nélkül, hogy sejtettük volna, ép szerencsés estét választottunk. A muszlimek a nagy El-Hosszein ünnepét ülték és igy a neki szentelt mecset közelében fekvő utcákon élvezhettük egy keleti éji népünnep fölöttébb sajátságos látványát.

Nagy tömegek hullámzottak a szűk utcákban le s föl. A boltok és arab kávéházak nyitva és kivilágítva, lámpák és karosgyertyatartók kirakva és a házakra erősítve, tarka szőnyegek az utcák fölött kifeszítve; az utca közepe fölött színes zsinórokon égő üvegcsillárok lógtak; és valamennyi ház, birtokosaik gazdagsága szerint, többé-kevésbbé fényesen fel volt ékesítve.

Minden lámpavilág, szinek és hihetetlenül tarka csiribiri-cafrangok közt ragyogott.

Minden rangú és mesterségű muszlimek lökdösődtek, tolakodtak köröskörül; parasztság kék ingekben, kiabáló vizhordók, jajveszékelő nyomorékok és koldusok, beduinok fehér köpenyegekben, kövér kalmárok, előkelő urak bő tarka ruhákban, a prófétától való származásuk jeléül zöld turbánnal a fejükön, mindenféle katona és árus, — minden vad zűrzavarban vonult a mecset felé, mely tárva nyitott kapujával az összes lámpák fényében sugárzott; innen a tömeg az utca felső része felé hömpölygött, hol kigyószelidítők, csepűrágók, kötéltáncosok meg ilyesfajta táncosnők és művészek a nyilt uton keleti »Wurstelprater«-t rögtönöztek. Mivel Brugs pasa, ki bennünket az éjszakai kiránduláson kisért, azt tanácsolta, hogy európai utazóruháinkban ne menjünk a mostani órában vallásos rajongókkal teli mecsetbe: egész a komédiás bódékig és a kóklerekig tolakodtunk, hogy itt valódi, hamisítatlan népéletet észlelhessünk. Az utca kissé meredekes, s igy a magaslatról élvezetes áttekintésünk volt a tarka zagyvaság, rikító szinek és kivilágítás fölött. Az egész szinte bolondosnak látszott a mohamedán Kelethez képest és engem élénken emlékeztetett egy bécsi balletre, melyben khinai népünnepet ábrázolnak.

Kis idő mulva visszatértünk az európai városnegyedbe, a hol még szintén sürgő élet uralkodott a kávéházakban és csapszékekben.

Mint mindenütt délen, az éjet nappá változtatják és mindenfelé szegény és gazdag levanteiakat lehetett látni, európai ruhában, de fezzel a fejökön, billard, játékasztalok és zene mellett.

Csakhamar hazafelé indultunk.

Másnap reggel látogatást tettünk az alkirálynál, megköszönendők nagy vendégszeretetét, melyet a nilusi utazás alatt is élveztünk.

Ezuttal nem volt hivatalos látogatás, igy hát egész csöndben hajtattunk végig a nyugodt utcákon át a palota felé.

Egy negyedórát töltöttünk a khedivénél, iva a szokott udvariasságos kávét és szíva kitünő cigaretteket. Nagy érdeklődéssel tudakozódott minden élményeink felől a szép nilusi utazáson.

A palotából legrövidebb uton visszatértünk Kasr-en-Nushába, hogy kényelmes vadászruhát öltsünk magunkra. Rövid időzés után az egész utitársaság kirándult a városon kivül fekvő Gezireh és Gizéh nevü alkirályi nyári lakokba.

A kertek a sok tóval, vizijátékokkal, szökőkutakkal, a buja tenyészet, melyet csak ez az égalj tudhat elővarázsolni, a gazdag virágtelepek, a szinte kábító illat, a rejtett lugasfolyosók és árnyas utak valóban egyetlen képek a maguk nemében. Csakis a finomított izlés meg a hőség által tétlen élethez szoktatott gazdag keletiek buja szükségletei tudhattak ilyes dolgokat kitalálni. Ugyanaz a szinekkel dús képzelem és életcéllá emelkedett élvezet tünik itt elénk valóságban elő, melyet a Kelet érzékiségtől izzó meséiben találunk. A nagy, pompás kertek elragadják az északi vándort. Fájdalom, az előbbi alkirály alatt oly hires állatsereglet már nem létezik s mi csak az üres ketrecekre találtunk.

A mi magukat a kastélyokat illeti, ezek nem tetszhettek nekünk hasonló mértékben.

Óriás nagy, meglehetősen styl nélkül épített európai házak, melyeken csak néhány kis arab diszítés emlékeztet a keletre.

Belül a nagy lépcsők, termek s mindenekelőtt a számtalan sok szoba egészen nyugotiasak, de izléstelenül tarkán s e mellett mégis ridegen berendezve. Csak itt-ott néhány szépszövetű diván, hűvös márványlapok, kis ablakrések, szökőkutas medencék és pompás fürdők juttatják eszünkbe a Keletet.

A sok palota Kairóban és kivüle, szinte mind lakatlan; csak egy pár vén hercegkisasszony várja bennök szomoru élete végét, igy hát az épületek teljes föntartása óriás összegeket nyelne el, ezért a palotákat átengedték a lassu elpusztulásnak, a mi a sebes, kipkedő-kapkodó építésmód folytán meglehetős hamar következhetik be.

A kerteket és kastélyokat átbarangoltuk utolsó zugokig, aztán a gizéhi piramisok felé hajtattunk. A hőség nyomasztó volt s a jó erős nyugoti szél sok pusztai homokot hordott szembe, orrba; meg is örültünk, mikor a végtelen út a töltés hosszában mögöttünk volt s elértük az óriás építmények lábát.

Ez a második látogatás sakálvadászat és a nagy Cheops-piramis megmászása kedveért történt. Néhány arab rögtön neki fogott a tisztes emlékek átkutatásának; csak két sakált találtak; az egyiket a nagyherceg ejtette el, a másikat én lőttem meg túlságos messziről és a sebzett állat nagy nehezen vonszolta ki magát a pusztába.

A harmadik kis piramis egész üres volt s igy rövid vadászat után már a mesterséges nagy hegy megmászásához foghattunk.

Társaim husz perc alatt tették meg a kissé fárasztó, de teljesen veszélytelen utat. Én gyors mozgásra akartam kényszeríteni az arabokat, kik a touristákat minden oldalról körülfogva, lépcsőről lépcsőre dobálják, és kőről kőre ugorva 9 perc alatt értem el a csucsot. A meglehetősen keskeny fensíkról fölséges kilátás kinálkozik a zöld Nilusvölgy, az alsó-egyiptomi elterülő kulturtájak, kétoldalast a vörösessárga pusztaság és a pompás Kairó város felé, háztengerével s a kimagasló minarettekkel.

A nap ép nyugvóra hajolt. A forró levegő narancsszin gőzkörében, a fölkavargó sivatag-homok közt, korongja mint izzó golyó tünt el lassan a lybiai pusztában; sötét árnyalatok borultak a keleti hegységekre, a régi citadella s a Mokkatam sziklafalai vörhenyeges csillogásban ragyogtak, mint a mi égő havasaink.

Néhány, mint gyorsfutó, igen ügyes piramis-kalauz, jó baksisért, 8 perc alatt leszaladt a Cheops-piramis tetejéről és föl a Chefrén csucsára, melynek legmagasabb részei a lépcsőtlen réteg miatt pedig csak igen veszélyesen járhatók.

Ez érdekes látvány után mi is lemásztunk magas állópontunkról.

Útközben egy szép, igazi arab arckifejezésű, fiatal vezető tört franciasággal elbeszélte nekem, hogy ő nem egyiptomi, nem nyomorult felláh, hanem ő neki szerencséje van Algirból, nemes törzsből származni és mint sokat tapasztalt ember Tuniszt és Marokkót is ismeri; a hol az igazi arabok élnek s nem oly hitvány keverék, mint a Nilus völgyében. A jó ember, ugy látszik, mostan való honfitársaira igen haragszik s ez érzelmeinek, mikor

látta, hogy engem e beszédek mulattatnak, teljes kifejezést adott. A piramisok lábainál még nehány beduin mutatványát kellett végig néznünk. Vágtatva lovagoltak egymásután, elsütögetve puskáikat.

Sem az emberek, sem lovaik, sem ruháik, fegyvereik nem voltak szépek és valódiak; a hova egyszer a touristák hada, Bädeckert olvasva, oda tolong, ott az ugynevezett »őseredeti képekkel« űzött szélhámosságot és ipart is föl lehet találni.

A piramisok épen csak olyan touristatanyák, mint a Rigi és a fizetett beduinok bárgyu mesterségeikkel abba az osztályba tartoznak, a melybe a Svájcban mindenfelé kirakott fa zergék.

Kezdődött az este és gyorsan haza kellett térnünk azon az úton, amelyen jöttünk és az ez órában oly élénk városi utcákon át. Alig volt az ebédnek vége, rögtön az indulóházhoz hajtattunk, megkezdeni menzaléhi kirándulásunkat.

A kairói pályaudvarban néhány úr gyűlt össze bucsúzás végett; köztük barátunk Brugs pasa is. Saurma báró is ott volt már, készen bennünket a Menzaléh-tóhoz követni.

Néhány perc mulva hű kisérőnk összes vasuti utazásainkon, Zimmermann úr, azt mondta, hogy itt az indulás ideje.

Egy óra hosszáig élénk beszélgetés folyt a kocsiban, de aztán egyik a másik után nyugodni tért.

Szivesek voltak kocsinkat Damietteben, hová még éjjel érkeztünk, állva hagyni a pályaudvaron, hogy álmunk ne zavartassék.

Ugy is lett, és mikor mi március 17-én napfölkelte előtt fölkeltünk, magunk voltunk egy mellékvágányon.

Miután az egész utastársaság összegyülekezett, a csatorna partja felé siettünk, hol embereink a holmik szállításával voltak elfoglalva.

Egy kicsike gőzhajó vitt át bennünket a túlsó partra.

A város igen tetszett nekem; igazi ó-arab, de azok a részei, melyek a marton vannak, a hol a sok kis vitorlás bárka futkos föl s alá vidám lobogókkal, árbocokkal, hollandi vagy belga kikötő városra emlékeztetnek. Szinte azt hinné az ember, hogy Damiette arabra fordított Antwerpen.

Gyalog mentünk a partról konzul-ügynökünk házához; ez az úr rendkivül barátságos, öreg, sovány és szörnyen komikus ember.

A város belső részei csinosak, valódi keletiek; az utcák, ha ugyan lehet, még szűkebbek, még piszkosabbak, még több fából való zeg-zug-toldalékkal ékesítettek, mint némely más arab helységben. A hol nem folyik viz a házak mellett, ismét eltünik azaz ó-hollandi typus.

Damiettenek mégis tagadhatatlanul északibb jellege van, (ha ugyan szabad Afrikában ezzel a kifejezéssel élni) mint például a kairói arab negyedeknek, vagy ép Felső-Egyiptom városainak. Kiismerszik, hogy itt néha jó hűvös is lehet, s a tenger, csapadékokban érezteti magát; minden ház szolidabban van építve, jobban födve s egy szóval huzamosabb tartózkodásra van berendezve.

Derék képviselőnknél minden csak pompára volt szánva; európai szobák néhány török szőnyeggel, arab

szolgákkal és az egész házat átható keleti szaggal: a félelmetes rózsaolaj szagával.

Mindenen megismerszett, hogy a tulajdonos igazi levantei.

Rövid reggeli után, mely alatt csekély málhánkat teherhordó állatokra rakták, ismét megindultunk. Néhányan szamarakra szálltak, az urak közül kettő ósdi kocsikon, a város büszkeségén ment, s kevés perc mulva a kis karaván a szamárhajcsárok szabályszerü kiabálása mellett megindult.

Néhány utcát hagytunk hátra, aztán egy a csatorna hosszában nyárilakok és kis pálma-erdők mellett vonuló jó úton elértük a tó partját. A fövenyes marton három kis, nyomoruságos halászkunyhó áll.

Mögöttünk még fölmagasló pálmák, sürű bozótok, viruló tenyészet, elől a széles, végtelen szürkebarna tó, lapályos, töltésszerű, részben posványosodott partjaival; szomoru egyhangúság, altató unalom képe.

A Menzaléh-tónál valóban azt hittem, hogy nem vagyok Egyiptomban; a mellett még kedvezőtlen időnk is volt, a nedves tengeri égalj éreztette magát, kellemetlen hűvös szél játszott szürke, esős felhőkkel s az egész ég komor köntösbe volt burkolva. Itt már egészen északiasan tünt fel minden és fájón gondoltunk Assuán feledhetetlen napjára.

Ez az ép nem szép tó, lehetne akár Észak-Európa valamelyik rónáján; legalább elég unalmas ahhoz, hogy e helyet méltán töltse be.

A halászkunyhók előtt kis vítorlás bárkák hajóraja állt.

Azt hiszem, a szürke ó-kor zátony-kalózai sem éltek rosszabb alkalmatosságokkal; a mi isztriai lélekvesztőink igazi gyorshajók ezekhez képest.

Választanunk kellett néhányát ezek közül a hajók közül. A legnagyobbra a nagyherceg, Saurma báró, az udvari plébános és én rendezkedtünk be, a többibe két-két úr; továbbá követett még egy, mint konyhahajó, melyen az élelmiszereket és a szakácsot helyezték el.

Elég ez alkalmatosságok közül csak egynek a berendezését leirni; rossz volt valamennyi.

Elől, az árboc körül lapos magaslat, ezen néhány nádszék és egy kis asztal; itt telt el a nap, a két vadásznak és a legénységnek itt kellett aludnia.

A padlót fedő gyanánt föl lehetett emelni; alatta keskeny tartó volt, tárul a málhák számára; a hajó közepén állott egy kis üvegablakos kunyhó, melybe két lépcsőn lehetett bejutni. A belső rész ketté volt osztva; az egyikben két keskeny ágy volt, egyébb semmi; mert nem is lett volna egyébbnek hely; a másikban volt egy deszkaalkotmány, melybe egy kis ajtón kellett mesterségesen fölmászni, oly alacsony, hogy csak feküdni lehetett benne, nem is volt ott több hely, csak ép két derékaljnak; itt volt alvandó két kisebb termetű úr és még ezek is csak összehuzott lábakkal fértek meg.

E kunyhó lapos födelén szintén hált néhány matróz, hátul lógott a kormány.

A legénység csupa tavi halász volt, bő, redős, színes ruhákban, fejökön turbán; nem valami tiszták, valamennyi avas hal szag. Nem volt arab typusuk, hanem fakóbarna arcuk tömpe orral, izmosak, de nem oly so-

ványak és idegesek, mint a legtöbb arab. Első tekintetre meg lehetett ismerni idegen törzsüket; és valóban azt állítják, hogy a Menzaléh-tó hosszában tisztán föntartott maradékai élnek az egyiptomi hykszoszoknak, ama kusita törzseknek, melyek a XIV. dynasztia idejében annak hatalmát megdöntötték.

Ezekkel, a tudományos tekintetből érdekes, de személyes közlekedés tekintetéből nem igen kellemes emberekkel kellett a szűk bárkán legintimebb együttélésben laknunk.

Közvetlen elindulásunk előtt még egy megvakított pelikánt hoztak csalogató madár gyanánt, de annyira csapkodott maga körül csőrével és oly piszkos volt, hogy kevés perc múlva vissza küldtük a szárazra. Minden vitorlás bárka után még egy kis csolnakot akasztottak és megkezdődött az út.

A vitorlákkal igen ügyesen bántak a derék emberek és erős nyugoti széltől hajtatva, a kis hajóraj gyorsan sikamlott a viztükör fölött.

A nagy Menzaléh-tó kétségkivül egyike a föld legnagyobb édes-vizü tavainak, roppant laguna, melyet a tengertől csak a töltések egy keskeny szalagja választ el. Nyugoti és déli határait messze, elposványosodott lapály képezi, keletnek a suezi csatorna védgátjánál ér véget.

Damietteből elindulva, északon sárga töltésvonalat lát az ember, délen messze távolban a szárazföld zöld csíkját, keletfelé ellenben oly nagy a távolság, hogy egybefoly levegő és viz, mint a tengeren. Kezdetben csak kevés szigetet vettünk észre, ezeket is messze távolban.

A 45 négyszög mértföld nagyságú tó egy helyen

sem ér csipőn felül; a fenék kemény agyag. Ha zivatarok vannak, és ezek ugyancsak nagyok és mozgalmasak lehetnek, a megfulás eshetősége ki van zárva, mert a tó minden pontján állni lehet s az ember legrosszabb esetben bőséges hullámfürdőt vesz.

Mondják, hogy a téli hónapokban e lagunát a mindenfajú vándormadarak, főleg kacsák és ludak, szó szerint elborítják. Március második felében lévén, már csak a honi vizimadarakra és néhány később költöző északi fajra lehetett számítani; a télen itt nagy számmal lakozó tavi és császársasok szintén hiányoztak, csak néhány csonttörő csapongott a szigetek mellett.

Kezdetben elhatároztuk, hogy szétoszlunk különböző irányban, de mindig a látkörben maradva s csak délben egyesülünk villásreggelihez, adott jelre.

Csakhamar néhány úszó pelikánt vettünk észre; megkisérlettük utólérni őket egy kis csónakban, de mint rendesen, nem sikerült, mire a vitorla-bárkán folytattuk az útunkat.

Rövid idő mulva megkezdődött a szigetek régiója; a tó belső részei tele vannak kisebb-nagyobb, teljesen lapos szigetekkel; a legtöbbet még fövenyzátonyok koszorúja övez körül; ezeken hihetetlen mennyiségű pelikán-seregeket látni; nagy vöröses-fehér foltok, sokkal terjedtebbek a szigeteknél, a napban pompásan csillogva mértföldekre látszanak, mint eleven szigetek; ez alakban mutatkoznak Afrika nagy madár-rajai.

Lassan, óvatosan közeledtünk egy ily sok ezer fejű társasághoz; vizsgáltuk távcsővel; csupa pelikán, egyetlen flamingó sem, pedig ép ezekre reméltünk vadászhatni.

Mikor mintegy 500 lépésnyire közeledtünk, az állatok nyugtalankodni kezdtek, kinyujtották hosszú nyakaikat és mozgatták szárnyaikat. Adott vezényszóra négy puska mondott az elbámult madaraknak jóreggelt.

Nagy nyugtalanság, élénk szárnycsapások, általános fölrepülés volt a felelet; a fehér sziget óriás nagy felhővé változott, mely szabályos, tömör árnyékát levetette a viztükörre. Most szaporán lődöztünk egyenkint, de csodálatos: eredmény nélkül; a távolság az ilyes mulatságoknál mindig roppant nagy s a madártömeg, bármily sürűnek látszik, mégis oly hézagos, hogy egy golyó könnyen elté-ved. Csak egyetlen pelikán, melyet az első lövés talált, úszott a vizen; hajósaink egyike odagázolt, hogy elhozza.

Mentől közelebb hatoltunk a szigetekhez, annál élénkebb lett a kép; sirályok, parti fecskék játszadoztak a viztükör fölött.

Rengeteg sok vadkacsa, néhány kanalas gém, búvárok és kisebb kacsák, melyeket a messze távolból nem lehetett megkülönböztetni, úszkáltak ide-oda, a szigeteken kócsagok, ezüst- és halászgémek álltak és kisebb vizimadarak rajai kavarogtak a fövenyzátonyok körül. De egyik sziget sem volt elég vonzó, hogy megállíttassunk mellette. Csak délfelé, midőn a hajóraj egyesült, s a midőn az összes urak a mi bárkánkon gyültek össze s a konyhahajón útközben készített reggelit elfogyasztották, tünt föl tekintetünk előtt egy nagyobb sziget, s rajta egy fehér torony.

Régi sêh-sír ez, egy a Menzaléh-tónál hires szenté; a félig összeomlott kerek kupolájú épület és karcsu, világító

toronyszerü minarettje mellett egy kis, nyomorúságos halászkunyhó áll; szűk csatorna választja el a szigetet egy másik szigettől.

Elhatároztuk, hogy itt megállunk és gyalog vadászunk. A kócsagok a megközelítés kisérletének első pillanatában eltüntek, ellenben a marton sok apró parti szárnyast találtunk; avocetteket, ezeket a furcsa fekete-fehér szinü, hosszú gázlólábú, fölfelé görbült csőrű madarakat, továbbá harcos szalonkákat és négy vagy öt különféle nemet a parti futók csoportjából.

Szétoszlottunk, különböző irányba vonulva; a lövések csakhamar szaporán puffogtak és nem egész félóra alatt ki volt vadászva a kis sziget. A szigetek magok sajátságos alakulásúak s megérdemelnek néhány leiró szót.

Valamennyi igen keskeny, de hosszú, kagylókkal födött, szinte azt mondhatnók, héjas állatokból alakult; sürű sötétzöld tamarika-bozót bujálkodik egész felületükön; a partok laposak, fövenyesek, némely helyütt agyagosak; mindenütt tollak hevernek roppant mennyiségben, pelikán- és rózsapiros flamingó-pelyhek, mindenféle vizimadaraké mellett.

Néhány szigetet, kivált azokat, melyeket nagy homokzátonyok jelölnek, egészen beborítják a guánó vastag rétegei és az agyagban mindenféle mocsári és vizimadarak lábnyomait látni; egy helyen egy petymeg nyomát találtam.

Rövid, de meglehetős eredményü vadászat után folytattuk utunkat folyton keleti irányban.

Még aznap kellett elérnünk a flamingók területét; valóban a szigetek közt csakhamar egy hosszú, rózsapiros

zátonyt láttunk, e sajátságos állatokból állót; fölséges látvány volt; át kellett kelnünk egy keskeny földnyelven; megállítottuk a bárkákat s fölszólítottuk a többi urakat, hogy — mivel a délután előre haladott — oszoljanak szét a szigeteken, és e pontot éjjeli szállásul jelöltük meg.

Kis csónakunkat áthuzták a szigeten, hogy a tulsó partról mehessünk rá a madárseregre.

Mikor mintegy 400 lépésnyire közeledtünk, nyugtalanság és mozgás mutatkozott az elébb mozdulatlan flamingók közt.

Erre megtörtént az első lövés; rögtön rá fölemelkedett a csodás, rózsapiros felhő és elvonult a messze távolba.

Egy példány visszamaradt s csak nagy nehezen tartotta magát, félig állva, félig úszva a viz felszinén; a messzelátóval felfedeztük, hogy a madár meg van lőve s örömest eveztettük magunkat oda; a csolnak közeledtére szárnyaival kezdett csapkodni a megsebesült vörös gém s a viz színe fölött alacsonyan repült tova, mig a szigetek elfödték szemeink elől.

Csalódva, egy hosszú fehér zátonyos szigetig folytattuk utunkat; útközben néhány vadat ejtettünk el. Célunk most már csak az vala, hogy az esteli lesre alkalmas helyeket keressünk, mert a vizi szárnyasok már is huzni kezdtek.

Sajnos, e nagyon is alkalmasnak látszó sziget már el vala foglalva; egy öreg, egész elrongyollott madarász ült egy galyakból készült gunyhóban, mellette gyermeke, egy legyekkel, szunyogokkal s egyéb állatokkal teljesen

ellepett kölyök guggolt; a part közelében felállított terjedelmes rececsapdákkal, kötelek segélyével tartotta fenn az összeköttetést.

Csalétekül egy szegény vak, igen ábrándos pelikán s mintegy 10—12 szintén megvakított kormorán volt a karókhoz kötve.

A hely tényleg igen alkalmas lehetett, mert a talaj annyira el vala rothadó halakkal, madártrágyával s tollakkal borítva, hogy az európai orr semmi esetre sem maradhatott volna itt hosszabb ideig. A szegény madarász nem igen örvendhetett látogatásunknak, mert néhány haragos szót mormogott bozontos szakállába.

Nem zavartuk sokáig, gyorsan áteveztünk az átellenes hosszú, de keskeny szigethez.

Oda érve, több pontra osztottuk fel magunkat; a sürű bokrok pompás búvhelyeket nyujtottak s csakhamar mély csend uralkodott a szigeteken.

A szárnyasok huzása megkezdődött. Kormoránok, kanálos gémek és kócsagok, nádi ölyük, s a kisebb parti szárnyasok minden neme repült el mellettünk, de többnyire nagy távolságban. Néhány darabot elejtettünk, de kedvező eredménye vadászatunknak épen nem volt.

A lőtávon túl egyenként, sőt tizenként, vörös gémek is huztak, de nagyobb csapatokat csak napnyugta után észleltünk.

A repülő vörös gém nagyon nevetséges; a vizszíntesen tartott hosszú nyak és lábak egy hosszú botnak látszanak, amelyről két szárny függ alá.

Este fokozódott a zivatar, a hullámok erősen csapkodták a sziget partjait; a felhők egy kissé meg-

szakadoztak s mi a nyugvó nap csinos képében gyönyörködtünk.

A nyugoti égalj lángpiros' színt öltött, a bíbort visszatükrözte a tó, s a nap koronája lassan-lassan tünt el a remegő hullámok mögött.

A sötétség teljes beálltával hazafelé indultunk; jó sokáig kellett a terjedelmes sziget sürű, térdig érő bokrai között gyalogolnunk, mig a nyugoti csúcson' csolnakunkra leltünk.

Csakhamar elértük ama keskeny szigetet, a hol talpaink sürűn egymás mellé szorítva erősen a parthoz valának kötve. Az urak mindnyájan jelen voltak már, mindenki hozott valami zsákmányt, sokat senki, vörös gémet egyik sem, habár e hihetetlenül félénk állatra óriás távolságokra számosan puskáztak.

Az est igen hűvös volt s mi köpenyeinkbe burkoltan költöttük el a bárkákon estelinket.

Néhány szurokfáklya világította be a sajátságos képet; a kis hajóraj távol minden emberi teleptől a puszta tó közepén, a sötét éjben egy keskeny szigethez tapadva, sajátságos benyomást idézett elő. A mély csendet csak a habok egyhangu locsogása s az arabok rekedt hangja törte meg.

Csakhamar elnémult minden nyelv, az európai s az arab horkolás összhangja képezte az egyedüli neszt.

A szűk gunyhóban eltöltött éjet sohasem fogom elfeledni; egy egész féregseregletbe jutottunk, óriás balhák rágták szegény testünket.

Tizennyolcadikán teljes sötétben hagytuk el alvóhelyünket s elhatároztuk, hogy a reggeli huzást várva ismét a szigeteken oszlunk szét.

Egy keskeny szigetre eveztettem magamat, a hajnal első pirkadásánál megközelítettem egy vörösgém csapatot, elhibáztam a messze-távol célt, erre a sürű bokrok között rejtőztem el; mindenféle szárnyas huzott fölöttem, több darabot, ezek között egy selyem-kócsagot is elejtettem; valóságos felhőt képeztek a rózsapiros flamingók ezrei, s bár különböző irányban fel s alá röpkedtek, mégis a lőtávon túl maradtak rajaik.

Az idő lejárván, a vitorlás bárkákon gyülekeztünk ismét össze. Nagyon kellemetlen napunk volt. Az eget sürű felhők fedték, hideg szél fütyült a viz színe fölött, időközönként pásztás eső nedvesített át.

Fél szélerővel a tó déli része felé vitorláztunk, s a zátonyokon óriás csapatokban láttuk a gődényeket és a vörös gémeket álldogálni; egy ily csapatot megközelítettünk csolnakunkkal s ez alkalommal sirályokkal és kanálos récékkel teljesen elborított szigetek mellett haladtunk el. A vörösgémekre adott sortűz eredménytelen maradt; a fegyverropogásra nagy madárfelhők emelkedtek fel, melyek a messze távolban ismét együttesen leereszkedtek.

Egy kis szigetnél megállottunk s reggeliztünk. Miután a vihar növekvőben volt, a teendők fölött tanácskoztunk.

Első tervünk az vala, hogy Damiettebe térünk viszsza, az arabok azonban kijelentették, hogy az ellenszéllel csak ugy küzdhetnének meg, ha eveznének s vonszolnák a csolnakokat, a mi nemcsak fáradságos, hanem felette lassú és unalmas dolog volna.

De meg — a tó közepét is elértük volna már. Pillanatnyi déli helyzetünkből a messze fekvő El-Menzaléh

városkának a tornyát s pálmáit szabad szemmel is megláttuk.

A hajósok azt tanácsolák, hogy szakítsunk a régi programmal s Port-Saïdba vitorlázzunk; ez ugyan lényegesen megváltoztatta úti tervünket, de a legeszélyesebb volt, a mit tehettünk, különösen, miután első kormányosunk megigérte, hogy a kedvező nyugoti szél mellett teljesen kifeszített vitorlákkal még ugyanaznap este Port-Saïdban leend.

Tett követte a szót; beszállottunk s nyílsebességgel repültek vitorlás hajóink a szigetek között tova. A tó keleti részei gazdagabbak vizivadakban, mint a nyugotiak; temérdek szárcsát, récét, sirálycsapatokat, gémeket és kormoránt láttunk.

Egy csapat gődényre eredménydúsan lövöldöztünk; egy rózsapiros díszpéldány vitorlás bárkánkra vándorolt.

A délutáni órákban feltünt Port-Saïdnak vakító fehérségű világító tornya a láthatáron.

A távolban néhány flamingó csapatot láttunk álldogálni s néhányat lassan tova repülni.

Az ég derül, melegítő napsugarakat élvezünk s ismét a nap hatásteljes nyugtában gyönyörködünk.

Hajósaink igen ügyesen kezelik a vitorlákat; derék, szorgalmas legények, két nap alatt igen megkedveltük őket.

A szürkület beálltakor a városnak egyes házai s a Suezi csatornának töltése már kivehető. A sötétség teljes beálltával célunkat is elértük; csak néhány száz lépés választ el a parttól, a viz azonban igen sekély; derék arabusaink összes podgyászunkat lassan-lassan a csatorna töltésére szállitottak ki, velünk együtt.

Legkönnyebb vitorlás bárkánkat egy levéllel előre küldtük s igy a csatornában már egy kis gőzös — a parton pedig konzulunk s a kikötő kapitánya, egy dalmata, — várakozott reánk.

Először láttuk a Suez-csatornát s túl Ázsiát; s az első benyomás, melyet e világrész reánk gyakorolt, nem a legkedvezőbb vala. Ázsia egy töltés alakjában mutatta be magát nekünk.

A gőzös csakhamar a városba, a vendéglő közelében lévő kikötőhöz szállított. Az utcákon európaiakon kivül nem látott mást szemünk; a mit láttunk, egy angol kikötőbe bátran beillett volna minden.

A vendéglő egy nagy, teljesen modern épület, kényelmes berendézésével Svájcra emlékeztetett.

A legkisebb tárgy sem figyelmeztetett keletre. Ez este, egy angol családot kivéve, mi valánk az egyedüli vendégek; megérkezésünk után egy igen jó estebédet tálaltak fel, s tiz órakor már mindenki mélyen a párnák közt hevert.

Reggel elhagytuk a vendéglőt s egy csatornagőzösre mentünk. A gőzös parancsnoka öreg, mogorva férfiu s az összes legénység franciákból állott. A suezi-csatorna s egyáltalában minden a mi hozzá tartozik, egy darab Franciaország.

Eleinte a töltések fölött nyugoti irányban az afrikai Menzaléh-tóra, keleti irányban pedig az ázsiai peluziumi sikságra nyilik a kilátás.

Ama gondolat, hogy az ember két világrész között sétálhat, vonzó, de végre megszokja az ember a nagy eszméket is s a fölötte unalmas valóság alatt nyög. Men-

zaléh-tavának déli elposványosodott részén óriás gödény- és vörösgém-csordák, e madarak ezrei állottak. A feléjök küldött sortűz csak azt eredményezte, hogy oly élő felhők emelkedtek a magasba, a milyeneknél nagyobbakat képzelni sem lehet.

Miután a tó vize jobbról véget ér, a vidék nagyon szomorú alakot ölt; a magas töltések elzárják a kilátást s az ember jól épült földhányásoknál kedvesebb képet sem jobbra, sem balra nem lát.

Egyedüli szórakozást az okozott, hogy egy nagy angol ind-hajóval összeütköztünk, amely ügyetlenül rézsutosan haladott a csatornában s az utat elzárta.

Kapitányunk ugy vélekedett, hogy elhajókázhatunk mellette, s bátran neki hajtott. Egy hatalmas lökés, a fedélzet falainak némi repedése s az angol szomszédba keveredtünk bele. Egy fél órai munkába került kibontakozásunk; a goromba angol kapitány az egész idő alatt hátat fordított, mintha az egész dologhoz köze sem lett volna.

Végre egy kis mozgást észleltünk, az egymáshoz szorított hajók nyögését s ropogását hallottuk, egy erősebb lökést éreztünk és — szabadon valánk; a lökéssel az angolt is szabaddá tettük s igy elvált, és mind a két hajó a saját irányát követte.

Később a hajóparancsnok hidjáról szemléltük itt-ott a töltéseken át az arab sivatagot.

Ennek jellege lényegesen különbözik a lybiai sivatagtól.

Minden világosabb, a kő és a homok egyiránt, csaknem fehér, laposabb is, némi hullámzatosságát csak az igen szerény halmok képezik; sajátságos jellegét

a számtalan gömbölyűs, parányi, sötétzöld bokor csak emeli.

Több órai hajókázás után Izmailia sóstavához értünk, láttuk a hasonnevü, egészen európai várost, a tavat körül ölelő fehérsárgás sivatagot, nagyobbára lapos partokkal; déli irányban jó távol a szép Ataka-hegységet.

A vidék tagadhatatlanul komoly és egyhangu, de a tónak sötétkék sósvize csodálatos ellentétet képez a világos sivatag partokhoz s igy az egész sajátságos színhatást gyakorol.

Izmailia kikötőhelyéhez hajóztunk, a hol a Suezicsatorna-társaság néhány hivatalnoka legelőzékenyebben fogadott s a kész kocsikhoz kisért.

A vasuti indulóházig tartó rövid uton elég alkalmunk volt a franciák gazdagságát, szorgalmát s izlését megcsodálni. A sivatag ölén sikerült nékik egy kis tengeri fürdőhelyet, tiszta, fehér, zöld redőkkel diszített házakkal, jó utakkal, árnyékos fasorokkal s jól művelt kertekkel elővarázsolni.

Az állomáson készen állott vonatunk s csakhamar tova robogtunk.

Eleinte kisebb mocsárok, azután a sivatagon át, a mely itt még arábiai jelleggel bir, s később egy jelentéktelen nádszegény tó s néhány nyomorult viskó mellett haladtunk el. A hol a vasutat megközelítő sivataghalmok magassága a kilátást el nem zárta, ott messze déli irányban a magas Ataka- s később az Ammure hegységek mutatkoztak. Ugyanazon hegyláncok ezek, a melyeknek nyugoti ágát, a jól ismert Gebel-Mokattam képezi.

A sivatag lassan-lassan háttérbe szorult s végre egészen eltünt szemeink elől, Alsó-Egyiptomnak tenyészetdús művelt földjére jutottunk ismét. Zagazik városa s több kisebb helység mellett haladtunk el. Csakhamar megpillantottuk a khalifák gyönyörű, a hanyatló napnak sugaraival megaranyozott városát. A pályaudvartól a legrövidebb uton Kasr-en-Nushahoz hajtattunk, hol az estét a nyugalomnak szenteltük.

Huszonkilencedikére megint elhatároztuk, hogy 9 órakor reggel ismét vadászkirándulást rendezünk Heliopolisba. Az idő gyönyörű, a levegő tiszta s meleg volt; hosszú kocsizás után, ugyanazon az úton, a melyet már egy hóval előbb megtettünk, a Mária-fához ertünk.

A körül fekvő kis kertekben s a sürű kaktus növények között szabadon bocsátottuk a borzebeket, hogy sakálok avagy petymeg után szimatoljanak; csakhamar felismertük azonban szándokunk céltalanságát, mert a fürjvadászat ideje megjött s minden irányban lövések durrogtak. Keleti puskások, levanteiek, épen nem valami vadászalakok, kutatták keresztül-kasul a mezőket s bokrokat, ugy hogy tanácsos volt a tért elhagyni.

A Mária-fa mellett kertek s árnyékdús fák között egy kis vendéglő áll.

A kairóiak e mulató helyén megreggeliztünk s azután földek s kertfalak között folytattuk a structenyésztőig utunkat.

A sivatag szélén fekvő telep egy társaság tulajdona, a mely, úgylátszik, jó üzleteket csinál, mert a legnagyobb kényelemmel van berendezve. Az igazgató, egy svájci német, megmutogatta az ólakat, a szabad, homokhelye-

ket, a benső helyiségeket, a kiköltő gépeket s a fiatal és öreg strucmadarakat, melyek két nemhez tartoznak s gyönyörű tolldíszszel birnak.

Miután mindent megtekintettünk, a Heliopolisba vezető legközelebbi úton egyenesen az ismeretes Navares kert felé folytattuk utunkat.

Farkas-nyomokra akadtunk ugyan, de az állatok nem tartózkodtak e napon otthon s igy hasztalan kutattuk át a szép Navaresbereknek bokrait s utjait.

Visszamenet megállottunk s a kertekben és a cukornádasokban szintén eredménytelen kisérleteket tettünk. Diana nem kedvezett e napon, s mi zsákmány nélkül tértünk vissza Kairóba.

Hazaérve, egy valódi, »Hammâm«-nak nevezett török fürdő jótékony élveiben részesítettem magam.

Hogy miért ragaszkodik a keleti oly szivósan a fürdőjéhez s mindenhez, a mi azzal összeköttetésben áll, mért nem kiméli e tekintetben a költségeket, azt csak akkor érti meg az ember, a midőn itt keleten részesül a fürdésnek mindazon élveiben, melyeket a felségesen berendezett fürdőkben a gazdag keletiek palotáiban, a keleti fürdőszolgák, az emberek e külön osztályának egy órai kezelése nyujt.

Az esteli órákat, étkezés után, ismét otthon töltöttük el s csakkamar lenyugodtunk.

Március 12-nek reggelén az ó-város-negyedeken át a hires citadellába mentünk. A meredek hegyoldalon több kapun kellett áthaladnunk, s mindenütt őrséget találtunk, mely az egyiptomi diszindulónak kedves hangjaival fogadott.

El-Kála erőd egy nagy háztömeg, a melyet a város felőli oldalon természetes sziklafalak hatalmasan védenek; a kivétel nélkül modern épületek, az 1823. évi puskapor-robbanás után azon a helyen emeltettek, a hol 1166-ban az ó-egyiptomi romokból épült Saladin város állott.

Az első, Bab-el-Gedid kapun, s a második Bab-el-Nustani kapu előudvarán áthaladva, a második főtért tekintheti át az ember, a melynek keretét az alkirály kis palotája, a kormány- és a katonaépületek képezik.

Az erőd közepén emelkedik az utasra nézve a legérdekesebb tárgy, a Gama-Mohamed Ali féle nagy alabastrom templom, mely a jelen uralkodóház hires megalapítója, a hős Mehemed Ali által egy régi romba döntött palota helyén építtetett. Merészen törnek a magasba, Kairó jeleiként, a messze látható hosszú tornyok. Miután a készen álló papucsokba bujtattuk lábainkat, az óriás épület bensejébe léptünk. A négyszögletes ür nagysága, a magas fő- és különböző mellékkupolák, valamint a Beni-Suef által sárga alabastrommal bevont falak imponálnak az első pillanatban; de tüzetesebb vizsgálat után rögtön észreveszi az ember, hogy az építészeti részletek itt a régi templomokkal nem vetekedhetnek; a kutak is otrombák és rútak. Néhány csinos szőnyeg a térdelő hívők számára, s a Mekka irányában lévő gazdagon diszített imahely az épület déli oldalára fordította figyelmünket, hol közel a mozlimek e szent helyéhez, rostélylyal körülvéve, az agg Mehemed Ali, aranynyal gazdagon átszőtt szőnyegekkel betakart kőkoporsója áll; a fejnél a vallás szabályai szerint, egy kőturbán van alkalmazva.

Megengedtetett, hogy egy ajtón a rostély mögé kerülhessünk s a koporsót, mely egy nagy embernek a porát rejti magában, közelebbről megtekinthessük.

A kavalai utcasöprőnek fia, a szó szoros értelmében katona s keleti volt, vad és műveletlen, vaserélyű és kegyetlen, de nagy szellemi tehetségeinél fogva hivatva volt a régi khalifák mintája szerint egy birodalmat alapítani. Derék hadserege élén, eszményképét: Macedoniai Nagy Sándort követve, átvonult Palesztinán.

Ha a nyugoti hamalok védőleg bele nem avatkoznak, a lázadó pasa bizonyára egész Stambulig hatolt volna, s Mohammed helyetteségét kivívta volna.

Igy azonban meg kellett Egyiptommal elégednie, s minden gondját és erélyét ez országnak szentelte.

Az erőd, melyet építtetett, pokoli kegyetlenségének tartós emléke lőn. A törökökhöz hü s az Egyiptomban idegen zsoldosokként szolgáló mamelukok iránt nem nagy bizalommal viseltetett az öreg Mehemed-Ali, s ennek folytán egy szép napon, az erőd udvarában a templom mellett összetömörített népet halomra koncoltatta, egyetlenegyet kivéve, a ki megmenekült.

Ez az egy, egy vakmerő ozmán, teljes fegyverdíszben átugratott bátor lovával a körfalon, lerohant a magas sziklafal hosszában s lágy törmelékhalmokra esett; a csodásan megmenekült hű ló és lovas rögtön felemelkedett s a dühöngő pasa üldözése elől szerencsésen megmenekült. Láttuk a véráztatott tért s a fennsíkról gyönyörű kilátást élveztünk az agg khalifa város szürke házai s magasbatörő tornyai fölött el a művelt földek felé, a hol a Nilus ezüst szalagként huzódik tova; a zöld

térségeken túl emelkednek a piramisok s mögöttük a végtelen sivatag sárga homokja fénylik. Közvetlenül alattunk s mögöttünk a Mokattam-hegységnek komor falai, a khalifa- és mameluk sirok vad összevisszája s az ősrégi, rombadőlt városnegyedek romjai, ígen érdekes képet alkotnak.

Az alkirály kis palotája, amely e térre támaszkodik, nagyon egyszerű berendezéssel bir, s csak annyiban érdekes, hogy Mehemed-Ali lakháza volt.

Szobái, sőt még a fürdője is, ugyanazon állapotban tartatnak, mint az ő idejében voltak. Nagyon helyes, hogy e nagy férfiú emlékét tiszteletben tartják, mert valóban nagyon sokat tőn s ha utódjai, műveivel szellemét s erélyét is átörökölték volna, Egyiptom ma jelenlegi szerepénél nagyobb szerepre volna hivatva.

Az erődnek egy jól elrejtett zugában az úgynevezett József kútját mutatták meg nékünk, a melyet Salaheddin-Jussuf ásatott, a ki tévesen az egyiptomi Józseffel hozatik mindig kapcsolatba. Ez egyszerű, régi viztartóból bivalyok által vont merőgép hozza felszinre a vizet.

Az erőd megszemlélését befejezvén, a polgári és katonai előkelőségektől, s a templom derviseitől búcsut vettünk s a hegyen le a városba kocsiztunk.

A régi utcák egyikében meglehetős nagy s jól berendezett épületben van az igen gazdag s nevezetes alkirályi könyvtár.

Ez intézetnek egy német ember az igazgatója, a ki szorgalom s tudományos komolyságával, a dús anyag előbbi chaoszából rendet és rendszert alkotott. Az idegen érdekét — magától értetődik — a könyvtár keleti része

bilincseli le leginkább. Az ázsiai-mohamedánok minden nyelvén feltaláltuk itt a koránt, még pedig néhány feltünő csinnal kiállított példányt az Izlam legrégibb idejéből.

Az alkirály s elődjei kutatásokat eszközöltek a templomokban, s a régi értékes templomi könyveket, hogy pusztulástól megóvják, e könyvtárba hozatták.

Néhány kiválóan szépen irt és festett perzsa könyvet mutattak fel nekünk. Úgy a külső alak és kiállítás, mint a perzsa lovagok ruházata, vértezete s fegyverzete s ezek ábrázolási módja igen élénken emlékeztetett a nyugoti országok középkorának műveire.

A koránokon kivül oly köteteket is láttunk, a melyekben a hadjáratok, csaták, vadászatok sőt a tájak is szavak és képek által ábrázoltattak le; e perzsa lapok közül nagyon sok nemcsak történelmi, hanem műértékkel is birt.

Miután a könyvtárt, a mennyire korlátolt időnk engedé, áttekintettük, az arab városrészek tarka hullámzó életén s tolongó sokaságán át folytattuk utunkat; néhány európai utcán gyorsan áthaladva az alkirályi vár nagy terére jutottunk.

A palota és a kaszárnyák átellenében egy nevelőintézet van. A mostani alkirály ez általa alapított intézetre felette nagy gondot fordít s megtekintésére hivott fel bennünket.

Megnéztük a tantermeket, a melyekben a tanulók, többnyire gazdag kairói mozlimek gyermekei s ezek közt az alkirály két fia, szép, üde s egészséges gyermekek, európai tanitók vezetése mellett tanultak. Megmutatták a lakhelyiségeket az étkező- s játszótermeket is. Az intézet

egészben véve európai minta szerint van berendezve, azzal a különbséggel, hogy a selyemszövetekkel s a bebutorzás körül kifejtett fényüzéssel a nevelőintézet célján túl lőttek.

Innen a főkonzulokat, Schäffer és Saurma bárókat látogattuk meg gyönyörű házaikban s az arab negyedbe kocsiztunk vissza. Egy egészen szűk, kocsiközlekedésre használhatlan utca előtt megállottunk s a »Hotel du Nil« kapujáig gyalog mentünk. E kitünő vendéglő fekvése az ó-arabváros közepén szép s a kertté alakított nagy udvar pompás növényeivel s árnyékadó fáival még fokozza a kép igézetét. A vendéglő tulajdonosa osztrák, s ennek folytán utazótársaságunkon kivül még néhány hazánkfia is közösen költötte el velünk, Abd-el-Kader és Brugs pasával, Saurma báróval, a csinos kioszkban felszolgált kitünő reggelit.

Néhány kellemes órát töltöttünk el itt, melyeknek vidámságát egy arab bűvész valóban csinos mutatványaival fokozta. A bűvész segéde, egy kis fiú, minden ujabb mutatvány előtt töredezett németséggel kiáltá: »Ördög úr, jöjjön elő!« E mutatványok után a kigyószelidítő következett, nagy szemüveges kigyókat, különféle gyíkokat, ezek között egy szürke gekkót, skorpiókat szedve ki ruhájából; ezután egy jól betanított páviánnal, egy kecskével és több kutyával mutatta be magát egy ember.

Egészben véve ugyanazon ócska mutatványok ezek, a melyekkel minden európai vásár kedveskedik, de a ráncdús öltözetbe burkolt művészek barna alakja, a keletiek méltóságteljes fellépése s a tarka jelenetezés össz

benyomása, a magában véve unalmas gyerekességnek sajátságos bájt kölcsönzött.

Hazaérve s vadászruhába öltözködve, a nagyherceg és én, Saurma báróval együtt a városon s a Nilus nagy hidján át az alkirályi nyaralók legközelebbi vidékére hajtattunk. Egy cukornádas állott még ott s a magas nád között — egy mekegő kecskével — jól elfedve helyezkedtünk el.

Sajnos, sem farkashoz, sem más ragadozó állathoz nem vala szerencsénk. Saurma e helyen s ily módon pompás zsákmányra tőn már többször szert, nekünk azonban nem kedvezett Diana ma, és igy a sötétség beálltával elhagytuk a helyet s haza kocsiztunk. Gyönyörű este volt; a nap felséges nyugta után az afrikai tavaszi éj fejtette ki pompáját. Rovarok cirpegtek, zizegtek, a fák susogó koronáit bőregerek röpkedték körül; fölöttünk a csillagtenger úszott az égboltozaton s a nagyszerű csendet csak a kutyák folytonos ugatása s a Nilus vizéhez huzó viziszárnyasok kiáltása zavarta.

A városban már nagyobb élénkség uralkodott, a déli éjjeli élet tolongó sokaságán csak nagy nehezen törhettünk át Kasr-en-Nusháig.

A következő reggel, korán a Kasr-el-Nil nagy laktanyához hajtattunk, s az alatta nyugvó régi, jó nilusi hajónkra, melyhez Felső-Egyiptom áldott tájainak annyi szép emléke füződik, Férusra szálltunk. Felhangzott ismét a barna tengernagynak hű hajójához intézett vezényszava, s néhány perc mulva lefelé haladtunk a folyamon.

Felső-Egyiptomnak színpompáját, impozáns, úgyszólván benső afrikai természeti hatásait csak akkor tanulja

megismerni az ember, ha onnan visszatérve, Kairó és Alsó-Egyiptom, mint szín- és hangulatszegények, a nagyobb igézetekhez, bájakhoz szokott szem előtt, — habár első látáskor meg is ragadnak, — elhalványulnak.

Kirándulásunk e napon a hires nilusi torlasztót illette. Eleinte régi, a viz tükréig érő házak mellett haladtunk el, később azon hely következett, a hol több alkirályi hajó, postahajó s a vitorlás hajóknak egy egész raja feküdt egymás mellett. Balparton paloták és dús kertekben gyönyörködött a szem, jobbról a város, a Subrafasor, a hasonnevű palota, a nagy ligetnek kimagasló fáival feküdt.

Csakhamar eltüntek ez érdekes képek s a folyam alacsony és szakadékos partjain túl Alsó-Egyiptomnak egyhangú müvelt vidéke tünt föl.

Néhány nilusi ludat s nagyon sok rucát láttunk, de egyéb viziszárnyasok nem igen valának képviselve. Számos hosszú homokos sziget mellett elhaladva, csakhamar feltünt a tulajdonképeni torlasztónak sajátságos hidszerű építménye.

A Nilusnak itt elválnak a damiettei és rosettei ágai; a deltának legdélibb pontján vagyunk. A Nilus két ágát elválasztó földnyelv egy vashid s a Mohamed-Ali építette óriás torlasztó által köttetik a többi szárazfölddel össze; a torlasztónak az volna a célja, hogy alacsony vizálláskor összetorlódjék a Nilus s a Deltának számos csatornai ép ugy elláttattassanak vízzel, mint az áradások idejében.

A vállalat eredménye, eltekintve attól, hogy a nilusi hajózásra bénítólag hatott, állítólag semmiképen sem felel meg ama nagy költségnek, a mibe került. A torlasztók

között a földnyelven, drága pénzen egy erődöt is emeltek. Ez az egyedül, alacsonyan álló erőd tökéletes gyermekjátékká sülyed; néhány ócska ágyu s egy gyönge őrség által elfoglalt laktanyán kivül mi sem ád neki hadi szinezetet; említésre, egészben véve, csak ama feltünően szép fasorok méltók, a melyek e különben puszta helyet diszítik.

Mindent meg kellett néznünk, az erődben és a torlasztókon is körülvezettek. Megtekintés után hajónkon hazafelé indultunk. Egy hosszú és keskeny, homokkal és egyes sürű bokorrészekkel fedett szigetnél megállottunk s a szigetet vadászva átkutattuk.

Néhány kisebb viziszárnyason kivül a szép pusztai örvösölyű egy példányát is elejtettem. Sekély, agyagos ág választja el a szigetet a szárazföldtől s ennek folytán a nagy juh- és kecskenyájakat igen könnyű a szigetre áthajtani, a melyek azután a bokrokon vendégeskednek. Több szegényes halászgunyhót is találtunk a Nilus partjain.

A vadásztársaság csakhamar elhagyta a pagonyt s a hajó fedélzetére tért vissza, a hol a reggelihez láttunk.

Alig ürítettük ki azonban a fekete kávét s alig szivtuk ki a szivarkát, már is Kasr-el-Nilhez értünk s a kedves Feruz-tól végbucsút véve, a szárazföldre léptünk.

A szives előzékenységben kifáradhatatlan Abd-el-Kader pasa tudta, hogy felette örvendenék, ha a táncoló derviseket láthatnám s üvöltésüket hallhatnám, miután kairoi tartózkodási időnk határain belül a pénteki nap, a melyen sajátságos imáikat a nagy templomokban szokták végezni a dervisek, többé már nem fordult elő, egy pa-

rancsot eszközölt ki az alkirálytól, a melynek segedelmével a fanatikusok zárdájába léphettünk.

Az egész városon keresztül az arab negyedek legtávolabbi részeihez kocsiztunk. Egy szűk utca előtt megállt kocsink s meredek hegynek kellett fölfelé egy falig gyalogolnunk. A kapuba lépve, egy kis valóságos zárdát láttunk kertjével együtt magunk előtt. Nyomorult falépcsőkön s folyosón át a fogadóterembe jutottunk; a szegényes helyiséget egyszerü, puszta falak s három keleti pamlag diszítették csak; két fiatal ember, kiket mi szolgáknak tartottunk, vezetett innen föl; néhány perc mulva megjelent a zárda főnöke, egy agg, a fanatikus szigorú erénykedés, s önkínzás folytán megtört ősz férfiu. Külseje tagadhatatlanul borzalmas volt; sovány, sápadt, viaszszínű mint a holttest; az éles vonások, halvány ajkak, fénytelen szemek, kiaszott kezek, hajlott állás s a tompa hang kisérteties jelleggel birt. Ruházata hosszú, szines, prémes öltönyből, tarka övből s uszályos köpenyegből állott, a melyet az irtózatos hőség dacára is remegő kezekkel tartott össze. Fején egy magas, szürke nemez sipkát viselt, melyet egy zöld — a próféta színe — szalag borított körül. E hihetetlen föveg a perzsák fövegéhez nagyon hasonlít.

Szertartásos udvariassággal helyet mutatott s azután viaszbábu merevséggel egy pamlagra ereszkedett. A szolgák piszkos csészékben kávét s szivarkákat hoztak.

Rövid díszlátogatás után felhivott, hogy a szent helyiségbe, alantosainak templomába menjünk. Az épület hosszában futó karzaton át egy csodálatos épületbe jutottunk. Egy magas, gömbölyü kupola-épület vala ez,

régi keleti diszítésekkel. A falak körül egy faoszlopokon álló karzat vonult; ez a hivő nézők és a zene helye; alattunk egy valóságos lovardapályát vettünk észre, mintegy három láb magas, felül kibéllelt deszkakerítéssel; e sajátságos kör talaja lovardahomokkal volt behintve; egyik oldalán régi török szőnyeg feküdt. Alig ültünk még egy percig a karzaton, feszült kiváncsisággal várva a jövendő dolgokat, midőn az öreg főpap fáradtan a köröndbe lopózkodott s a szőnyegen keresztbe tett lábakkal foglalt helyet; mintegy 20 férfi követte őt, mindegyik a magas fövegdiszben, de testhez álló, hófehér, elől nyitott, törökszabású rövid kabátban, alatta egy övvel és bő, keményített fehér szoknyában, mely az ó-divatú női krinolinokhoz hasonlított. Ünnepélyesen keresztbefont karokkal jöttek egyenként, a guggoló öreg előtt meghajolva, be s azután a pálya fala mellett körben állottak meg.

Ekkor rekedt hangon egy imát mondott el az öreg főpap, mely alatt minden irány felé ismételten s mélyen hajlongott; tanítványai mindenkor a példáját követték.

Midőn e jelenet bevégződött, vadul felhangzott a zene. A hangszerek ugyanazok valának, mint a melyeket Felső-Egyiptomban a csoport táncoknál láttunk, csakhogy itt a réz tam-tamnak, s a dalmát guzslicához némileg hasonló hegedűnek nagyobb szerep jutott; a dallamnak vad s harcias jellege volt.

Alig csendültek meg az első hangok, a férfiak a körbe léptek, az öreg előtt még egyszer meghajoltak s forogni kezdtek. Egyik sem érinté meg a másikat, mindegyik a helyén maradt; eleinte lassan, azután mindig gyorsabban és gyorsabban mozogtak; a hosszú szoknyák

majdnem vizszíntesen állottak a magasban; a zene mámorítóbb és vadabb lőn; az arckifejezés fanatikusabb; kergetegként forogtak egy és ugyanazon ponton; mindkét kezüket kifeszítették; az egyiket a háttal felfelé ökölbe szorítva, a másikat nyitva, s a tenyeret mutogatva. Ez annyit jelent, hogy: a jobbkéz a hitért harcol, a balkéz az istenhez jótéteményekért eseng.

A puszta nézés is szédülést okozhat; hideg borzalom fut e látványnál az európai hátán végig: a fanatizmusnak ez a foka valóban borzalmas. Legkisebb rángás nélkül, mindig ugyanazon állásban hihetetlen gyorsasággal perdülnek ezek az emberek. Arcvonásaik görcsösen eltorzultak; szemeik felfelé merednek, a sovány kezek s a rövid, törökösen nyirott szakállal körített halvány arcok, a vallási érzék ilyetén elfajulásából eredő idegbomlás legutálatosabb nyomait viselik. Egy agg férfiu, a mozdulatlanúl guggoló főpaphoz hasonló öltözetben, a forgó dervisek közt bujkált, hogy mozdulataikat ellenőrizze. Ez az első ájtatosság jó sokáig tartott, míg végre elnémult a zene; sápadtan s görcsösen rángatózva igyekezett mindegyik, oly gyorsan, a mint csak lehetett, a falat, támaszkodhatás végett elérni; mire ismét egy mély hajlongással kisért ima mondatott el, ima után ujra megszólalt a zene s a forgás ujra kezdődött.

Meddig tart ez a mulatság naponként, nem tudom, mert egy félóra mulva elhagytuk a zárdát; nem tagadom, hogy örültem, midőn a napot, a mosolygó eget, az utcák vidám mozgalmát viszontláthattam s a templomnak pince levegőjéből ki, s az ott lakók beteges képzelő tehetségének elfajulásától megmenekülhettem.

E dervisek: szerzetesek, közösen s' nőtlenül élnek egy házban; e borzasztó felekezet legtöbbje az izlam későbbi napjaiban alapíttatott csak s nem is ott, a hol bölcsője állott, a szellemileg magasan álló araboknál, hanem éjszakon, az Izlamhoz áttért kisázsiai s mongol népeknél; az ozmánok Ázsiában és Európában is kedvező talajjal birtak az ily kinövésekre, náluk a softák minden háborus s vallási mozgalmak alkalmával nagy szerepet játszottak.

Kairóban már régóta létezik a táncoló és üvöltő dervisek fiókja; de az arabok kivált az elsőt nem tartják, és pedig joggal, a próféta tanaival megegyeztethetőnek s mint beteges kinövést kerülik. Azok, a kiket itt láttunk, európai s kisázsiai ozmánok valának, s egytől-egyig tökéletes török jelleggel birtak.

Az arab negyedeken át vezető hosszú uton az európai városrészbe, az alkirály neje által lakott palota, Kasr-el-Ayn mellett a legrégibb városrészekbe hajtattunk, a hol tulajdonképen több a törmelékhalom, sír, régi templomrom s mindenféle piszok, mint a lakható ház. Egy keskeny, törmelékkel elzárt utca végén megállva, egy kapun át, néhány növények s árnyékdús oszlopcsarnokkal diszített udvarba jutottunk.

Egy ősrégi, szintén köralakú templom tünt itt romszerűségénél fogva fel.

Barátságosan mosolyogva fogadott egy testes öreg, gömbölyű turbánnal a fején, tarka török öltözetben. Egy szűk kapun át a templom bensejébe kellett őt követnünk.

A kőlapokat gyapjas bárányból födte, a falakról nagy régi, rozsdamarta fegyverek, dárdák, tőrök, kardok, cikk-

cakkos szablyák, s ezek között erősen elrongyollott zászlók függtek alá. E fegyvereknek a hitetlenek vérét kellett inniok, hogy e szent helyen felfüggesztessenek.

Mihelyt a vallásháború megkezdődik, e felekezetnek dervisei, kik a táncoló derviseknél még inkább harcoló rendet képeznek, leszedik a fegyvereket, kitüzik a próféta zöld lobogóját s ordítva, üvöltve rohannak az utcákon végig, háborút és halált esküsznek a hitetleneknek s szent harcra hivják fel a mozlimeket. A régi török háborúkban nagy szerepet játszottak ez emberek, az Izlam kezeskedik, hogy tevékenységük számára mindig feltalálhatják a tért.

Alig valánk a templomban, a jámbor férfiak már szintén bevonultak. Az öreg, a ki fogadott, egy bárány-bőrön középre állt, alantosai kört képeztek körötte; ő előimádkozott, a többiek utána mondták, még pedig mindig egy s ugyanazt; a zene ép oly vad dallamokat játszott, mint a táncoló derviseknél s a derék barátok folytonos hajlongás, a felső testnek jobbra-balra, előre-hátra dobálása közben, eleinte kiabáltak, azután ordítottak, majd üvöltöttek, sóhajtottak, nyögtek s érthetetlen hangon mindig ugyanazon szavakat hangoztattak. Az egész kép visszataszító. Hosszú, tarka hálókabátszerű öltözet fedi tagjaikat, s derekuk egyszerű zsinórral van átkötve. Az izlam követőitől eltérőleg, hosszú, bozontos hajat, szakállt viselnek s fejök födetlen; a midőn felső testüket hátra vetik, egész a földig függ alá a hajuk s előre hajolva vad rendetlenségben takarja el arcukat. Görcsösen vonaglik a test, a szem felfordul, nyálka és hab ül az ajkakon. Egy fekete szakállas, magas férfiu, a fanatikus izgatottság legmagasabb fokát mutatta be.

Nem sokáig időztünk e rémes falak között; a főpap s alattvalói utánunk jöttek; a szabadba érve, feltették többnyire barna sapkából álló fövegeiket, s valami lugosfélében nem a legjobb kávéval kedveskedtek.

Eredetük után kérdezősködtem; mint a táncoló dervisek, csak törökül beszéltek, s egy arab sem volt közöttük; az öreg főpap Görögországból származott, valóságos ozmán, a többiek stambuli, rumélíai s balkánfélszígeti, krimiai s kisázsiai törökök valának, kivéve egy óriás, zöld turbános kurdot, aki Bagdadból származott.

Rövid ott tartózkodás után elbucsuztunk s Kasr-en-Nushaba visszatértünk; az idő nagyon sürgetett, mert a mai napon még egy nem hivatalos ebéd várt reánk az alkirály palotájában.

Étkezés után csakhamar hazatértünk, mert az alkirálynak este egy vallási ünnepélyhez a Hussein-templomba kellett mennie. Nem tagadom, nagyon jól esett az érdekes és mozgalmas nap után a jól kiérdemelt nyugalom.

Huszonharmadikának reggelén a városon s az arab negyedeken át a khalifa-sírokhoz kocsiztam. A utolsó házaknál, a hol a kocsi-út véget ér, szamarakra ültünk, s a sírok között a temetőt végig nyargalva, a Mokattam-hegység magas sziklafalainak aljához értünk. Ugyanazon ösvényre kellett lépnünk, a melylyel már néhány hét előtt megismerkedtünk. A sziklafalat megmásztuk, s rövid idő mulva ott ültünk a szűk, kényelmetlen rejtekben.

Három hosszú, tökéletesen nyugodt óra után, néhány kánya s dögkeselyű jelentkezett. A legelső falatokat nyelték ezek, mohón, a midőn valami nagy állat nehéz szárnycsattogását hallom; a kisebb vendégek csakhamar széjjel

röppentek s egy hatalmas fehérfejű keselyű állott félig kiterjesztett szárnyakkal a szamár hátán, a reggelihez látva rögtön.

Egy percig sem haboztam, első lövésem leteríté; kibujtam az üregből s a nehéz zsákmánynyal a hátamon a sziklafalakon s görkőhalmokon azon helyre másztam le, a hol a szolgák s a nyerges szamarak várakoztak.

Hazafelé indultunk s a dél óráiban Kasr-en-Nushahoz értünk.

Reggeli s rövid pihenés után a nagyherceg és én elhatároztuk, hogy a Subra kertet meglátogatjuk.

Lőfegyvereinket magunkkal vive, bérkocsiba ültünk, a felséges Subra fasoron s dús mezőkön végig haladva a kert magas falához hajtattunk. Jókora tér van itt körülkerítve, s magas fák, majdnem tropikus növényzetnek áttörhetlen bokrai között, tavak, kéjházak s díszkertek körében áll a nagy palota; a tér jelentékeny része konyhakertek, narancserdők s zöldelő buzaföldekből áll. A nedves helyeken sürűen tanyáztak a kócsagos gémcsapatok, míg a magas fenyő-mandolafákon, melyek közel a palotához egy műdombot ékesítettek, az esetlen éjjeli gémek, vak varjuk hihetlen számban tanyáztak.

Nagyon rosz órát szereztünk a gémeknek; szerencséjükre s fájdalmunkra az ebédhez annak idejében meg akarván jelenni, gyorsan el kellett hagynunk a felséges, varázsteljes kertet, melyben a fák susogó lombkoronája a hanyatló napnak aranyfényében fürdött.

A sürű bokrok s a hullámzó buzaföldek felé vágyteljes pillantásokat vetettünk, mert sejtettem, hogy e falakkal körülzárt csendes hely kedvező előnyeit a nagyobb

ragadozók bizonyára felhasználják. Néhány nap mulva, Saurma báró, tanácsomat követve, a Subra kertben vadászott s egy hiúzt és egy petymeget ejtett el.

Kasr-en-Nushába érve, a Saurma fivérekkel ebédeltünk; az ifjabb báró s Taxis herceg egy nappal előbb érkeztek vissza egy felette fáradalmas kirándulásról, a vörös tenger parthegységeiről, a hol az arábiai kőszáli zergére hasztalan lestek.

Ebéd után rögtön nyugalomra tértünk mindnyájan.

Március 24-én reggeli 9 órakor, az egész társaság a heliopolisi út utolsó házai felé kocsizott. Egy gazdagon fellobogózott téren sátor, s a sátor körül tömérdek ember állt; az osztrák-magyar telep teljes számban megjelent, mert egy osztrák beszállónak az alapköve tétetett le ünnepélyesen.

A védnökségünk alatt álló Catouli-bey, ó-héber jelmezben lévő gazdag zsidó kereskedő ajándékozta nagylelkűen a szép mű összes költségeit.

Örömrivalgások s a néphimnus hangjainak kiséretében ment az egész szertartás véghez; valóságos hazafias ünnepély volt ez, távol a drága hazától egy más világrészben.

Az ünnepély befejezte után egyenesen az alkirályhoz hajtattunk, hogy tőle köszönetünk kifejezése mellett bucsút vegyünk; látogatásunkat az alkirály Kasr-en-Nushában csakhamar visszaadta, s az indulóházhoz kisért. Bánatos érzetekkel hagytuk el a Subra fasor gyönyörű palotáját s lehangoltan kocsiztunk a város utcáin át.

Az indulóház előtt, szabad téren egy zászlóalj gyalog katona állt, s néphimnusunk hangjai mellett tisztelgett.

Az előcsarnokban számos hazánkfia, egyiptomi méltóságok, Brugs pasa, a Saurma testvérek s Taxis herceg jelentek meg. Az alkirálytól, kinek oly nagy hálával tartoztunk, s ismerőseinktől elbucsúzva, vonatunk a pályaudvarból lassan kigördült; meghatottan vetettünk egy végső pillantást a khalifák felséges városára, a Mokattam-hegység komoly falaira, a kimagasló erődre, s a varázsteljes piramisokra. Uj tájak s országok felé zarándokoltunk!

Ugyanazon utat kelle követnünk, a melyet néhány nap előtt bejártunk. Először a művelt föld fogadott városaival; ezek közől többnek a hozzájok csatlakozó történeti emlékek bizonyos bájt kölcsönöznek, mint például Sibun-el-Kanatirnak, e modern arab községnek, melynek közelében az úgynevezett Tell-el-Yehudije-n vagy zsidódombon a 14-ik és 13-ik században, időszámításunk előtt egy jól megerősített város feküdt, amelyben később, Ptolomeus uralkodása alatt, a ki Philometor melléknévvel is birt, egy zsidótemplom emelkedett, amelyet Ania főpap a Palestinából kiüzött zsidó honfitársai számára építtetett. Ilyen továbbá Belbes, (ó-egyiptomi elnevezéssel Pilabes), mely kivált a középkorban nagyon nevezetes, — a Delta ugynevezett »keleti övének«, s ez öv arab kormányzójának a székvárosa volt. Ilyen Zakazik, élénk kereskedelme folytán az előbbieknél jóval nagyobb s ismeretesebb város, a melyben nagyon sok európai s levantéi települt le. Közelében egy hatalmas romhalom, az ugynevezett Tell-Basta emelkedik, mely alatt az ó-korban ünnepelt Bubastus (ó-egyiptomiak szerint Pi-bast, azaz »Bast« istennőnek, héberül Phi-beseth, »háza« vagy »lakása«) városnak templomai és házai századok óta nyugosznak. Itt imádták

a fentnevezett istennőt, egy pompás s nagyszerű templomban. A törmelékből még ma is nagy számban ásnak bronz- és kőképeit elő.

E képek sugár, fiatal nőt ábrázolnak, egyik kezében csörgőbotot, a másikban egy kosárkát tart, női fej helyett azonban macska fejjel bir. A macskák tényleg neki voltak szentelve.

A feliratokban, mint a béke és áldásthozó Izis istennőnek helyi alakja többszörösen ecseteltetik.

Bubastus városától, mely a szerinte elnevezett Bubastites kerületnek székhelye volt, keletre terjedt el a régi időkben, a vele határos Arábia kerületnek déli fele, a melyről az ó-kor klasszikus iróitól csak igen kevés adattal birunk. A szent irás Gosen- (Gozen)-nek nevezi.

A vasut átvonul területén, a mennyiben egyenes irányban halad keletnek, s az édesvizek csatornáját követi Vádi-Tumilatban. Ez utóbbinak mindjárt az elején, a Tell-Abu-Soliman-on Pithom vagy Patumos városnak a romjaival találkozik az ember, a melyet a zsidók Egyiptomból való kivonulásuk előtt építeni valának kénytelenek. A Vadi keleti részében a Krokodilus-tó felé Mas-Chuta közelében, II. Ramsesnek egy emléke, továbbá sphinxek, feliratos kövek s régi téglaépületeknek a maradványai láthatók. Lesseps, a tudósok többségével a szent irásban említett Ramses városát vélte e helyütt felismerhetni s a modern vasuti állomást ez okból a régi Ramses névre keresztelte.

Vadiból kilépve, Ismailia főállomásig megy a vonat. A további utazás, a sivatag talaján, a keserűtavak (éjszaki

s déli ágyának) nyugoti partjain, a kékes vizekre, a festői alakzatu Geneffe hegység festői alakzatára, még ma is nagyban kizsákmányolt kőbányáira, márványszerü kőzetére való kilátás nyujt némi élvezetet.

Elvégre, a magas Gebel-Ataka impozans sötét szírttömegei s a tengernek azurkék tükre Suez kikötő városának a közelségét jelzik.

A pályaudvarba berobogva, meglepő az élénk kikötő, a melyben a világ összes nemzeteinek hajói fellelhetők s a melyek között az Indiával közlekedők, nagyság és felszerelés tekintetében az első helyet foglalják el.

A délután késő óráiban elértük az izléstelen s igénytelen várost ist, melynek a rossz vendéglők s a konzulok stylszerűtlen lakházai, egészen nyugoti szint kölcsönöznek. Szépségét a sok hajógyár s kikötőépület sem igen emeli.

Érdeket e helynek csak a történelmi jelentőség kölcsönöz, mely a vörös tenger gyönyörű szép tükrét festői, — a szomorú, komor vidéket sajátságos bájjal övedzi. A hőségtől s vasuti utazástól fáradtan, megérkezésünk után rögtön a vendéglőbe vonultunk vissza s megebédeltünk.

Az elhanyagolt angol vendéglőben kevés idegen vala, néhány angol, valódi üzletember, az Európa és India közötti nagy uton pihenőt tartva; és egy szegény, felette nevetséges hittérítő, szász, tartalékos hadnagy és hitszónok egy személyben. Afrika bensejét akará megtéríteni, s elméletileg nemcsak hivatása fontosságát, hanem az országot is ismerte, a mely felé sietett, de gyakorlatilag az ügyesség, tapasztalat s különösen a pénz hiányában látszott szenvedni. Suez vendéglőjében valami szerencsés véletlenre várakozott.

Ebéd után a vendéglő lapos fedelén sétáltunk egy-ideig fel s alá, a déli éj felséges levegőjét élvezve.

Március 25-én korán reggel keltünk fel, s gyorsan megreggelizve elhagytuk a vendéglőt, hogy a városon át a hajók kikötőjéhez menjünk.

A vidék kitünő leirását barátom Brugs pasa egy hosszú levelének köszönöm, s nem tehetek helyesebbet, mint ha a hires kutatónak tudományos megjegyzésekkel bővelkedő sorait szóról-szóra ide iktatom:

»A város éjszaki szélén egy romhalom emelkedik, a melynek arab elnevezése Tell-Kolzum. »Kolzumi domb« rögtön azonnal eszünkbe juttatja az ősrégi Clysma, Cleisma elnevezést, a mely név alatt itt régente egy megerősített kikötőhely feküdt.

A régi csatorna elpusztulásával eltünt a régi város jelentősége is, nevét azonban az arab irók az emlékezetnek adták át oly módon, hogy Suez kikötőjét Bahr-Kolzumnak nevezik többször irataikban. Bármily tanulságos legyen is a tengeri és édesviz csatorna modern kikötő-épitkezéseinek, töltéseinek, torkolatainak és zsilipjeinek a meglátogatása s megtekintése: csak azt ismertetik meg, a mit a jelenkor a vizműépitészet s a gépészet terén felmutatni képes.

Valaminthogy az ismeretlen jobban izgat, mint az ismeretes, a mult a kiváncsiságot jobban felkölti, mint a jelen, a hagyomány a gondolkozásnak több anyagot és élvezetet nyujt, mint az egyszermindenkorra megállapított történelmi tény: épen ugy a vándor is, a vörös tengernek a partjain a legszivesebben azon időn mereng gondolataival és emlékeivel, mely időről a történelem megfeledkezni látszik.

Hol van a tengernek azon pontja, a hol a hullámok pharaót, seregével együtt eltemették? Hol az út, melyen Mózes a sivatagon keresztül a Sinai hegyhez vezette népét? Ezek ama kérdések, a melyek e helyütt a keresztyén látogatót először s élénken foglalkoztatják. A mult idők s a jelenkor kutatói csak nagyobb-kisebb valószinűséggel kisértették meg e kérdések megoldását.

Kutatásaiknak egyedüli biztos pontját Mózes forrásainak a fekvése képezte, amely Suez öblének ázsiai oldalán közel a parthoz található. A Mózes források egy tenyészetdús gyepszigeten vannak, amelyből tölcséralaku nyilásokon bugyog a meleg, sós és keserű viz föl.

A legnagyobb forrás viztartóként körülfalaztatott s a tulajdonképeni Mózesforrásnak tartatik, melyet a zsidó törvényhozó a sziklából fakasztott s melynek keserű izét beledobott ágakkal édesítette meg.

Esténként, midőn a nap leszáll, s az Ataka-hegység tömögeire rózsafényt lehel, midőn Ázsia és Afrika partjai között csendes locscsanással ringani kezdenek a tenger átlátszó smaragdszinü habjai, midőn a színfény tünik s majd viola, kék, végre szürke ködszalagokban oszlik fel: ekkor, csakis ekkor érezteti meg az egyszerű s mégis oly nagyszerű természeti kép teljes hatását. Leirhatlan béke szállja meg a lelket, s visszatérve az éjszaki hazába még otthon is fel-felébreszti változatos képeivel, tájszépségeivel ama mély vágyat a Kelet után, a mely a szivben néma honvágyként rezeg.

Itt Mózes forrásainak a helyén Ázsia s amott a szűk öböl átellenes partján Afrika! A legősibb idők történeti emlékeinek egész árját költi fel a két világrész határolt

partszéleinek a látása. Magunk előtt látjuk az emberi történelem őskorából mindazokat a hamita eredetü néptörzseket, kiket a vándorlási kedv megszállott s Ázsiából, az emberi nem bölcsőjéből, kiindulva, keletnek a népek hidján a suezi földszorosan átkelve a sötét világrészbe vonultak, hogy ott Egyiptom fekete földjén letelepüljenek, s a folyam mellett felfelé vándorolva, városokat alapítsanak s létük hatalmas emlékeit örökbe hagyják.

Az ázsiai bevándorlóknak Memphis az utolsó állomásuk. A piramisokat teljes joggal kell a világtörténet határköveinek tekinteni.

Közép- és Felső-Egyiptom emlékei már csak másodsorban tanuskodnak, az egyiptomi törzs délfelé nyomuló ősatyáinak állomáshelyei szerint, a Nilus mentén felfelé emelkedő műveltségről. Egy másik törzs, szintén hamita eredetű, a tengeri utat választá, s Keletről Perzsia és Arábia partjainak hosszában hatolt Afrikába. A vörösbarna kusiták ezek, kiket a klasszikus hagyomány aethiopiaiaknak, a legrégibb tengerutazóknak nevez. A boldog Arábiának partjain, Afrikában, a mai Szomalik hazájában, Abissiniában s Núbia termékeny lejtőin, a szerecsen törzsekkel, melyek Nilus völgyének felső részét s az ezzel határos területeket egész Assuánig birták, folytonos harcban állva, uj otthont alapítottak magoknak.

Déli Arábiának partjaitól éjszak felé huzódik egy kusita raj s a középtenger ágyának keleti szélein kanaáni földön telepszik le. Sidon, Tyrus, Byblos a legrégiebbek azon helyek közül, a hol a kusita bevándorlók — a phöniciaiak elődjei — tengeri állomásokat alapítottak. Egy másik hason származású raj a perzsiai öblön hajókázott

fel, Euphrat partjain kötött ki s csakhamar ura lőn azon síkságnak, a mely Euphrat és Tigris partjai között terül el. E vándorlás legrégibb emléke, Kus fiának: Nimródnak, a nagy vadásznak a nevéhez tapadt, a ki a biblia szerint egy nagy birodalomnak lőn azon helyen a megalapítója. Kusita törzsek valának azok is, a melyek 2000 évvel időszámításunk előtt a Delta-ország keleti részébe váratlanul betörtek Arábiából s az úgynevezett Hyksos-birodalmat alapították. Mintegy 500 évig tartották fenn magokat saját törzskirályaik alatt a Deltaországban s déli irányban a Nilus folyását követve, egész Thebeig hatoltak előre, s csak hosszú és nehéz küzdelmek után hódoltak meg az egyiptomi származású kis királyoknak. A bulaki muzeum valódi kincseket tartalmaz oly szobrokból, melyek a kusita uralkodóknak Egyiptomban való létükről kétségbevonhatlan tanubizonyságot tesznek, s a tudománynak megengedik, hogy az épségben maradt arcokról a kusita hódítók faji sajátságait tanulmányozhassa. Elüzetésük után a suezi földszoros, évszázadok igájának a megbosszulására, kelet felé látta az egyiptomi hadakat vonulni.

Egész Babylonig s Ninivéig nyomultak a győztes pharaók elő, utjokban számos országot s néptörzset igázva le. Előázsiának legnagyobb s leghatalmasabb birodalmai fölött 400 évig uralkodtak.

A keleti betöréseket megakadályozandók, sáncokkal s erődökkel látták el a suezi Isthmust, e sáncok Pelusium közelében (a mai Port-Saïdtól keletre) kezdődtek s Heliopolisig huzódtak. Csak pharaói engedelemmel volt szabad, különösen az éhség idejében, a semita fajhoz tartozó bevándorlóknak ez erődítményeken túl lépni, s a

Menzaléhi tó legelődús mezőinek közelében maguk s állatcsordáik számára táplálékot keresni. Jákob egyiptomi bevándorlása érthetővé teszi, mily szükségesek valának a Delta-ország e részében a letelepülések hivatalos előintézkedései. A pharaók dicsőségének elmultával, a suezi földszoros különösen éjszaki részén, az élénk népmozgalomnak a képét tárja elénk. Betörések, támadások s csatákra csaták következnek Pelusium közelében a külső erődítési vonalakon, s idegen hadcsapatok vonulnak a peliusiumi Niluságon fölfelé egész Heliopolisig s a régi jól megerősített székvárosig, Memphisig.

A pelusiumi Nilustorkolat eliszapodásával, mit a középtengeri áramlatoknak, a siriai partoktól jövő ezeréves lökései idéztek elő, a Deltaterület keleti oldalán lévő csatornák és vizművek elhanyagolásával, Egyiptom történetének leggyászosabb napjaiban, az istennek e szép kertjéből eltávozott a kultura s a tenyészetdús sík mezők és földek homokpusztákká s terméketlen sivataggá változtak át. A nilusi ár viztömegei, melyek többnyire a pelusiumi ágat töltötték be, a Deltának nyugoti oldalára törtek s az ugynevezett kanobiai ág hatalmas folyóvá duzzadt. A torkolatához közel fekvő Alexandria, a Ptoloméusok s a rómaiak alatt magához ragadta a világforgalmat és a vallási, a bölcsészeti s a tudományos élet minden mozgalmának a középpontjává emelte magát. Régi jelentőségét legalább a kereskedelmi forgalomra nézve napjainkban ismét visszanyerte. A suezi földszoros átmetszése ugyan életerét összeszorítá jó erősen, az a többször hangoztatott félelem azonban, hogy Alexandria szerepét egykor Port-Saïd veszi át, alaptalan.

Alexandria kedvező fekvése nyugot felé, melynél fogva az európai kikötő-városokkal sokkal rövidebb összeköttetése van, mint Port-Saïdnak, Alsó-Egyiptom művelt területéhez való közelsége, vizi-utai és vasutvonalai, tetemes költséggel emelt üzletirodái és kereskedelmi házai s általában az élet kényelmessége, dacára annak, hogy kikötőjébe csak nehezen lehet bejutni, Egyiptom legjelentékenyebb kereskedelmi városaként tüntetik fel Alexandriát a jövőre nézve is.

Port-Saïd csak akkor birna hasonló jelentőségre vergődni, ha a közelfekvő előázsiai szárazföld kereskedelmi versenyre lépne Európával, ez azonban oly dolog, amit csak a messze jövő adhat meg.

A suezi földszoros történelmileg élni megszünt. Történelmi jelentősége a multban rejlik, melynek végső nyomait a sivatag homokja sírhalomként födi. A tengeri csatornán való utazás mi különös érdekest sem nyujt. A kilometereket jelző számok, Port-Saïdtól Suezig a szó szoros értelmében hozzá illenek a sivatag jelleméhez, a mely a kékes vizivonalt metszi. Megemlítést csupán csak a régi nevű Kantara-el-chazne, azaz a »Kincs hidja« érdemel a datolya-tó éjszaki részében. Azon pontot jelzi, melyen a karaván ok Egyiptomból ázsiai területre lépnek.

Egyiptom történetének legrégibb korszakában hatalmasan megerősített hely vala ez; az erődítés a datolya-tavat a Menzaléh tavával összekötő csatornának mindkét oldalára kiterjedt. Egyik oldalról a másikra híd vezetett, amint azt I. Seti király, (II. Ramses Sesostris atyja) idejéből származó s a karnaki nagy Amon-templomnak éjszaki külső falán lévő képek igazolják. E ponttól keletfelé kez-

dődött ama vidék, a melyet a régi egyiptomiak Hazian vagy Hazion névvel illettek. A görögök Casion, a rómaiak Casiumot csináltak e szóból, a melylyel legközelebb a régi, (most elposványosodott) Sirbonis-tó közelében fekvő hegyesebb részét jelölték meg a sivatagnak, mely előfokként a középtengerbe nyúlik. Itt egy szentély állott, a mely a vidék védistenének, »Casius Zeus«-nak szenteltetett. Az arabok a régi nevet elmésen alakítják át, a mennyiben Hazion-ból Chazne-t, azaz: Kincs-et csinálnak, mely a fentemlített Kantara-el-Chazne vagy »Kincs hidja« helynévben maradt meg.

Végezetül megjegyzem még, hogy a régi »Philisteusok utja«, mint azt a szent irás nevezi, melyen a pharaók és az idegen hódítók hadai Kantarából Palesztinába vonultak, a Középtenger és a Sirbonis-tó között vala, míg később és az ujabbi időben, azon sivatag vagy karaván-utnak adatott előny, mely az érintett tó déli oldalán létezik.«

Egyiptom régi története legkitünőbb ismerőjének szellemdus megjegyzéseitől utazásunk leirásához kell visszatérnünk.

Egy francia csatorna-gőzös röpített a Vöröstenger fenséges kékes-zöldszinű tükrén az arab partokhoz.

A partnak a Mózes-forrásokhoz legközelebb eső pontján kiszállva, csakhamar a sivatagon át ügetett apró szamarakon az egész társaság.

Először léptem ázsiai földre s ünnepélyes hangulatban üdvözöltük a legfenségesebb világrészt.

Az arab sivatag jellegére nézve egészen elüt az afrikai sivatagtól; a vörös-sárga szint, vakító fehér

váltja fel, a mely pici bokrok által csak itt-ott töretik meg.

A Mózes-források, melyeket félórai lovaglás után elértünk, valóságos, de felette kis gyepszigetek; a tölcsérforma lyukakból felbugyogó források körül dús kert virágzik, pálmák és lombok, magas fű és széles levelű növények gyönyörködtetik a szemet. Néhány gunyhó a szegény beduinak lakásául szolgál.

Az állatvilágból fecskéken kivül csak gyikokat s a levéllapossága, színtváltoztató chameleont vettem észre hihetetlen számban.

A hiena-, farkas- és sakálnyomok arról tanuskodtak, hogy a ragadozó állatok szinte ide járnak.

A beduinok, kiket itt találtunk, nyomorult rongyokba valának takarva; kezdetleges kovafegyvereik hosszú kötelekkel valának körülcsavarva, a melyek meggyujtattak s addig égtek, míg a puskapor-serpenyővel érintkezésbe nem jöttek; a szegény lövészeknek tehát percekig kellett várakozni az örvendetes durranásra. E minden leirást kigunyoló eszközökkel lövettünk vélök.

A tiszta beduin jellegtől, külsejökre nézve, nagyon különböztek ez emberek; ugy tüntek fel nekem, mintha elbarnult zsidók lettek volna; az alak, arckifejezés, magatartás egészen az izraelitákra vallott s önkénytelenül is eszünkbe jutottak Hágárnak az arábiai sivatagra taszított utódjai: a rablóvadászokká vált izmaeliták.

Kelet ősrégi történetének mesés alakba burkolt hagyományaiban magas jelentőség rejlik.

A források közelében fekvő sivatag dombról pompás kilátásunk volt Arábia vakító fehérségü sivatagjára, sziklás

halmaira s völgyeire, délfelé a Sinai hegycsoportnak magasba emelkedő előhegyeire, nyugot felé pedig a Vörös-tengerre és az afrikai Ataka-hegységre. Nehéz felhők függtek az égboltozatról alá, s a komor képnek még komolyabb színt kölcsönöztek.

Rövid időzés után a parthoz visszatérve, csigákat kerestünk egy ideig a homokos partokon. A Vöröstenger hires kagylóbőségéről s mi néhány perc alatt, csakugyan hihetetlen számú szép példányokat leltünk.

Miután az idő sürgetett, vissza kellett térnünk a hajóra, s Suez mellett elhaladva a csatornába hajóztunk. Itt is, mint mindenütt, jobbra és balra csak az örömtelen csatorna-töltéseket láttuk, a szomorú sivatagra csak hébekorba vethettünk egy-egy pillantást.

A Suez-csatorna ecsetelése hálátlan munka, a szemeink előtt elvonuló s a vándort hosszabb megállásra édesgető változatos tájképek szépségeinek hatásával egyáltalában fel nem ér. Sőt ellenkezőleg, aggodalmas érzelem ragadja meg a lelket, a tenyészet-szegény s fövényhalmokban gazdag sivatag, s az ennek közepéből kiemelkedő vörösbarna szinű hegytömegek látásánál, melyeknek cik-cakkos szakadozott vonalai a kék légtől élesen elválnak. Csak a világosság fénye s az átlátszó, véghetetlenül finom színek, melyekkel Keletnek napja e vidéket elárasztja, kölcsönzik a sivatagnak ama költői bájt, mely az ember lelkébe nyugalmat bűvöl s öntudatlan ábrándozásba meríti. A fény- és színtenger, amely hullámait a sivatag talaján ringatja, s a szemet és lelket megigézi, dúsan kárpótol a tavasznak hiányzó tarka gyermekeiért, a melyek a sivatag talaján, a fényvilágnak adták át a

korlátlan hatalmat s szerényen visszahuzódtak Nilus partjainak fekete földjére.

Joggal nevezték Egyiptomot az ókor irói, a hatalmas folyó ajándékának. A modern tudomány földtani vizsgálatai e véleményt csak megerősíthették.

Miután Nilus folyama délről jöve, felső folyásában a gránit- és homokkőrétegeket áttörte s a legnehezebb helyeken megalkotá a vizeséseket, a kavicskőzetek területére lépett, s ama hosszú csatorna alakjában, mely manap a tulajdonképeni Nilusvölgyet képezi, utat csinált magának egészen a tengerig. Kairótól éjszakra öböl alakjában terjeszkedett ki a tenger, melynek nyugoti baloldalát a lybiai sivatag szélei, jobboldalát az arábiai sivatag szélei körítik. A földtani vizsgálatok, amaz ősidők előtti állati és tenyészeti élet maradványaira támaszkodva, melyek Suez csatornájának átfurásakor a sivatag talajában felfedeztettek, csalhatatlan bizonyítékot szolgáltattak arról, hogy a suezi földszoros is, az ősidőkben két tenger összeköttetését képezte.

Éjszakról a Középtengernek habjai csapkodták a kimosott természetes csatornának a széleit, délről a Vörös-tengernek hullámai borították el az arábiai sivatag mélyen fekvő területeit s az éjszaki tavak előtörő vizeivel egyesültek.

Száztizenhárom kilométer távolságnyira választotta el a két tenger Afrikától Ázsiát.

A két tenger hullámcsapkodása idők folyamán a ledöntött homoktömegekből szükségképen üledéket szült lassan-lassan torlat képződött, mely elválasztó fövényhalommá nőtt s végre hatalmas töltéssé képződött. E töltés

ugyanaz, mely, az Isthmusnak mintegy közepén, de mégis inkább éjszakfelé 16 méternyire emelkedik ki s El-Gisr azaz töltés, küszöb név alatt ismeretes.

A leirt terület legmagasabb pontja, e küszöb, képezte tehát amaz egyetlen hidat, a melyen az Isthmus szárazon át vala léphető. Fel kell tennünk, hogy a Delta kitöltése is ekkor kezdődött. A koronként visszatérő nilusi árnak leülepedett iszaptömegei vetették meg első sorban a felső-egyiptomi termőföldnek az alapját; épen így ülepedtek le az iszaptömegek a lybiai és arábiai sivatag közt lévő tág vizmedencében, s a jelenlegi éjszaki szélekig kiterjedvén, létrejött Nilusnak — a szó szoros értelmében — ajándéka: az Alsó-Egyiptomnak Delta területe, a melyen a folyam áldásthozó vize három fő, s öt mellékágon siet a Középtengerbe. A Középtengernek a syriai partoktól jövő ellenáramlata, a Deltapart keleti oldalán, megakadályozta a földképzést, a terjeszkedő tenger a Nilusnak torkolati hullámaival összevegyült s előállottak ama szigetdús sekély, de széles vizmedencék, a melyek Damiettetől egész Port-Saïd-ig kiterjednek s jelenleg együttesen Menzaléh-tavának neveztetnek. E tó vizei a délkeleti szögleten az ugynevezett »Datolya tóval« (Birket-el-balláh) állnak, illetőleg állottak összeköttetésben, ettől ugyanazon irányban, délre következett az El-Gisr, a melyről épen szó vala. A Vöröstengernek vizei megtöltötték a reá következő Krokodilus-tónak (Birket-el-timsáh) és keserű tavaknak a medencéit, melyek a »Krokodilus farka« nevű csatornaszalaggal közvetlen összeköttetésben voltak Suez öblével. Nem lehet csodálkozni, ha a Nilus közelében, a két tenger között fekvő tómedencék már az ősidőkben

azon eszmét ébresztették fel az egyiptomiakban, hogy e tavakat s folyót egy csatornával kellene összekötni, s igy a Középtenger és a Vöröstenger között közvetlen összeköttetést kellene létesíteni.

A klasszikus hagyományok szerint a Sesostris (az emlékekben Sestura) melléknévvel felruházott II. Ramses volt az első király, a ki a pelusiumi Niluságtól Krokodilus taváig egy csatorna által megteremtette a vizi-utat. E csatorna az úgynevezett Vadi-Tumilat természetes talajesésén vonult keresztül.

A fennebb említett király nevét viselő elpusztult városok és emlékek romjai, a Ramses-csatorna létezését kétségtelenné teszik. A későbbi időkben, ugy láttuk, elpusztult s kiszáradt e csatorna, mert Krisztus születése előtt 600-ik évben Necho király, a Nilus és a Vöröstenger közötti összeköttetés helyreállítását ismét tervezte, vállalatával azonban (amely 120,000 egyiptomi munkás életébe került) ismét felhagyott, miután egy jóslat arra intette, hogy csak a barbárok, azaz külföldiek számára építtet. Kambyses és I. Dárius perzsa királyok azonban, száz évvel Necho király kora után, kevésbbé féltek a jóslat intelmétől s a Nilus és a Vöröstenger közötti összeköttetést teljesen helyreállították. Az általuk épített csatorna nyomaira a földszoros átfurásakor napjainkban ismét ráakadtak, s a közelében talált emlékkövek töredékeinek puszta feliratai a hosszú vizi-uton, mely a Krokodilus-tótól a Suez öbléig vezetett, három főállomást jeleznek. A csatornarendszer a Ptoloméusok uralkodása alatt nyert további kibővítést. Phokus (ma Fakus) városától a pelusiuminilusi-ágnak egy mellékcsatornája a Menzaléh-tóig vonult,

ebből a Datolya-tóba lehetett jutni, mely hajdan a Krokodilus- és a Keserűviz-tavakkal állott összeköttetésben. Ily módon a Középtenger a legrövidebb uton volt a Vörös-tengerrel összekötve, s oly tengeri utat képezett, a mely az akkori világkereskedésre a legnagyobb jelentőséggel birt. A rómaiak alatt ez az építkezés is elpusztult s csak Amru, Omár khalifának ismert tábornoka, gondoskodott ismét a régi tengeri út helyreállításáról, hogy Kairót Suezzel egy csatornával összeköthesse. Időszámításunknak mintegy nyolcadik századában azonban ez a csatorna sem volt hajózható, s csak Leibnitz mutatott rá, 1671. évben egy tervével, melyet XIV. Lajos francia király elé terjesztett, a két tenger közötti csatorna-összeköttetés fontosságára és szükségességére. Terve azonban figyelmen kivül hagyatott.

Midőn Bonaparte tábornok hires egyiptomi hadjáratát megkezdte, a két tenger egyenes összeköttetésének a fontossága legkevésbbé sem kerülte el figyelmét. A kivitel Lepére mérnök téves számításán szenvedett hajótörést, mely szerint a Vöröstenger felszínének 9·908 méterrel kellene a Középtenger felszínénél magasabban feküdnie. A közvetlen összeköttetés lehetősége ezzel egyszer-mindenkorra látszólag kérdésessé vált, míg végre századunknak negyvenes éveiben pontos méréssel kisütötték Lepére számításaiban az öreg hibát. Miután Lesseps az alkirály, Said pasa, kezeiből átvette az Isthmus átfúrását engedélyező okmányt, az 1858. évi april havában hozzáfogtak a nehéz munkához, s 1869. évi november 16-án pazar fénynyel megünnepelték a tengeri csatorna megnyítását. A csatorna előállítása 19 millió font sterlingbe került.

A csatorna-terv előfeltételét egy édesviz-csatornának a megalkotása képezte, mely a munkásokat s később Suez kikötőjét ivóvizzel elláthassa. E csatorna Kasr-en-Nil közelében a Nilustól egyenes vonalban huzatott Heliopolisig, innen éjszakkeleti irányban folytattatott, erre Vadi-Tumilát átmetszve, végre a Krokodilus- és a Keserű-tavak nyugoti oldalán Suezig irányíttatott.«

Ez érdekes jegyzetekkel, melyeket levél alakjában küldött barátom, lezárva az ismertetést, a francia hajó fedélzetén térjünk vissza a csatornához.

A Keserű-tavakat csakhamar elértük; egyedül ezek birnak félreismerhetlen tájszépséggel; a sötétkék viz és a vakító fehér sivatag közötti ellentét megragadja a vándor figyelmét.

A Keserű és a Timsâh tavak közötti keskeny csatorna mentében, közel a parthoz egy kagylókat kereső sakált vettünk észre, a melyre néhány eredménytelen lövés pazaroltatott. A sötétkék Timsâh tavon hatásteljes, csakis Afrikában látható napnyugvásnak felséges képében gyönyörködtünk.

Éjszaki irányban, a homokos partokon feltünlek Ismailiának a házai, rövid idő mulva a suezi nagy francia csatorna-állomás kikötőhidjánál állott meg hajónk. Lesseps gróf, e két tengert összekötő óriásmű hires megteremtője s megalapítója, fia és a francia társaság több hivatalnoka várakozott itt reánk.

Nagyon örvendtem, hogy e folytonosan munkálkodó erőteljes agg férfiuval megismerkedhettem.

Kis kert közepén, bájosan fekvő nyári lakához kocsiztunk.

Gyönyörű menye, született kairenzéi görögnő, a Schadinó-k gazdag családjából, fogadott, fivérének, egy kellemes fiatal embernek s egy angol hölgynek a jelenlétében, bennünket.

Megérkezésünk után csakhamar asztalhoz ültünk, s az estét kellemesen társalogva töltöttük el.

Másnap korán reggel felkerekedtünk s az agg Lessepsnek az élén odahagyva a nyárilakot, a vasuthoz siettünk, s Kairó felé Maksama állomásig mentünk.

Itt megállva, csak nagy fáradtsággal szállíthatták ki ugyanazon vonatból a számos hátaslovat. A pajkos csődörök nagyokat nyerítve vadul ugráltak össze-vissza s a vadászat előkészületeivel nagyon sok idő telt el. Az állomás közelében egy vadász beduin törzs ütötte fel sátorát s megjelenésünk pillanatában egytől-egyig odahagyták a pompás alakok nyughelyüket.

Csődörök és tevéken jelentek meg, elől egy gyönyörű sárga kancán lovagolt a sech.

Lesseps úr volt oly szives, ez ismeretes, vadászatban jártas törzsöt Izmailia közelébe meghivni, hogy a beduinok gazella vadászatában gyönyörködhessünk.

A sivatagon át valóban igen festői volt a lovaglásunk.

Elől ment hófehér köpenyében, görbe karddal az oldalán, szép nyeregben a sech; vastag bőrkeztyűs kezén egy nemes vadász-sólyom állott, tarka sipkával a fején.

A beduin-csapat, hosszú fegyverekkel, kardokkal s tőrökkel ellátva, gyalog, lóháton s tevéken követte őt; mindnyájan fehér, repülő öltözetbe valának burkolva; barna, harcias alakok, kifejezésteljes arcvonásokkal, ázsiai,

feltünően nagy, hosszúszőrű agarak követték uraikat, s több, a sech kezére még érdemetlen fiatal sólyom is vitetett utánuk.

E törzs, amelyen jelenleg a vasut közelében, a sivatagon át száguldtunk, hosszabb idő óta Afrikában kóborol; tulajdonképeni hazája azonban Ázsia, amit lovaik nemessége, gazdag fegyvereik s öltözetük után világosan fel is lehetett rajtok ismerni. Hosszú vonalba bontakozva lovagoltunk a homok sivatag halmain s völgyein át. Gazellákat kellett volna felhajszolnunk s megelégedtünk volna egy sivatag nyúllal is.

Két óránál tovább tartó kisérletünk eredménytelen maradt. A beduinok türelmetlenül előlovagoltak, hogy nagyobb tért átkutathassanak; ezek egyike végre a sürű bokrokból csakugyan kiugrasztott egy gazellát; vad rendetlenségben iramodott az egész társaság utána; az ebek szabadon bocsáttattak s miután a vadászok minden oldalról, néhányan épen az állattal szemben törtettek elő, a szegény pára nem tudta, hová s merre meneküljön, a lovak között futkározott ijedten ide s tova.

A vadászatnak egy beduin csakhamar véget vetett; vágtatva küldte a rendetlen ugrásokkal menekvő gazella után golyóját, mely az állatot leterítette.

Sivatagnyulakra kellett volna még egy vadászati kisérletet tenni, miután azonban a hőség nagy s az eredmény kétes volt, vissza indultunk a vasuti állomás felé.

Hogy a sólymok művészetét is bemutassák, egy galamb után küldte nemes vadásztársát a sech, s a galamb néhány perc mulva, a halálos karomcsapásoktól találva, a földre zuhant.

Az állomást elérve, a vasuti kocsikban szerényen megreggeliztünk; reggeli után a társaság egy része Izmailiába kocsizott vissza, míg én s még néhányan az urak közül egy gőzbárkán az édesvizek csatornáján egy kis kirándulást tettünk.

Egy régi, félig összedült ház mellett megállottunk s homokzátonyokon át egy keskeny mocsárhoz mentünk, a mely a sivatag által határolva a csatornától a Krokodilustóig, közel Izmailiához párhuzamosan huzódik.

A francia urak egyike, egy kellemes, szenvedélyes vadász, vezetett e vadászkerületbe, melyben a vadászat nemes művészetének nagyon gyakran áldozék. Mindjárt az első mocsárnál számtalan szép, valódi afrikai, előttünk egészen uj arany guvatra akadtunk, s közülök néhány perc alatt meglehetős sokat lelőttünk.

A vizdúsabb helyeken számos szárcsa, mocsár- és vizi gúvat, réce és sarkantyús bibic tanyázott; a magas fűből fürjek hajtattak fel. Érdekesek valának a nagy sáskák, a legnagyobbak, a minőket e nemből eddig láttam; hangosan zümmögve már messziről felszállottak ez állatok az ember előtt, ugy hogy fürjként kelle egyet e félénk rovarok közül lelőnöm, hogy közelről megszemlélhessem, valóban sajátságos vad.

A sivatag forró homokjától kerített völgybe égetően sütött a nap, s a mocsár talajból dögleletes levegőt fejlesztett.

Több órai fárasztó vadászat után gazdag zsákmánynyal megrakodva visszatértünk az édesviz-csatornához s ismét a hajóbárkára szálltunk, mely Izmailiába röpített.

Visszatértünk után Lesseps ur kivánsága folytán, nem a házban, hanem egy francia hajó fedélzetén ebédeltünk s jó korán nyugalomra tértünk.

Következő nap reggelén ama kis, de csinos templomot látogattuk meg, melyben egy ferencrendi barát az egész francia telep számára misét olvasott. Lesseps ezután e valóban francia városnak az utcáit és kertjeit mutogatta meg. Kedvvel ismertette az öreg úr művét, melyet a sivatag látszólag terméketlen talajából elővarázsolt.

Az elutazás ideje megjött; a kikötőhelyen Lesseps gróftól s Zimmermann urtól, a kinek egyiptomi vasuti utazásaink alkalmából nagyon sok köszönettel tartoztunk elbucsúzva, az ifjú Lesseps, neje s néhány francia úr kiséretében útnak indultunk.

Az utazás meglehetős gyorsan haladt, az örömtelen vidéket az élénk társalgás kárpótolá.

A hajó fedélzetéről néhány csüllőt s dögkeselyűt lőttem le. Menzaléh-tavának sekélyes helyein ezer meg ezer gödény és lángmadár állott, szép rózsaszinét a napfényében ragyogtatva.

Port-Saïdban az osztrák-magyar telep fényes fogadtatást rendezett; gazdagon diszített gőzhajók és bárkákkal körülvéve hajóztunk azon ponthoz, a hol Miramar hajónk horgonyzott; néhány perc mulva ismét régi jó barátunk fedélzetén valánk, a néphimnusz hangjai által üdvözölve, ismét a hazai talajnak egy kis részén állottunk. Port-Saïd tökéletes európai város; a nagyszerű kikötő és csatornaépületek; hajógyárak, építkezési helyek, műhelyek, mindenekelőtt a hajók, különösen az Indiával közlekedők, a nyugoti országok hamisítatlan jellegét kölcsönzik e városnak.

A délután késő óráiban egy ebédet adtunk a Miramár fedélzetén, melyre Abd-el-Kader pasát, a francia urakat is meghivtuk; az est beálltával itt tartózkodó honfiaink egy gyönyörű kikötő kivilágítást s festői csolnakázást rendeztek.

Hajónk körül számos kivilágított s zenével ellátott bárka ringott s a partokon csinos tüzijáték puffogott.

Csakhamar elérkezett azonban a bucsúzás pillanata. Vendégeink elhagyták Miramart s velök távozott Abd-el-Kader pasa is; tisztelni és becsülni tanultuk őt mindnyájan, hű utitársunk s igazi barátunk volt.

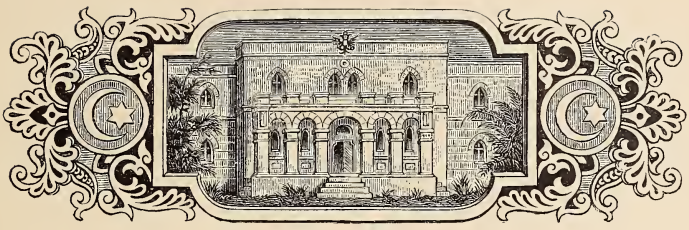
Lassan-lassan mozogni kezdett hajónk.

Felséges, felejthetetlen napokat éltünk át Afrikában, a fekete földrészből, a színgazdag Egyiptomból az ősrégi, megsemmisült műveltség ezer meg ezer éves temetőiből nagyszerű benyomásokat s szellemi emlékeket hoztunk magunkkal!

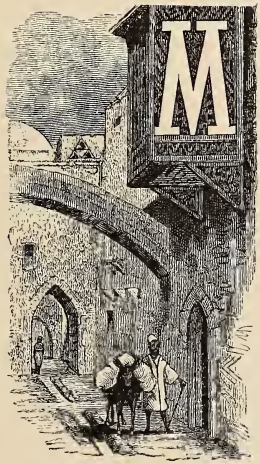

VII. RÉSZ.

Utazás Jaffába. Megérkezés Jaffába. Lovaglás Latrunig. Folytatása Jeruzsálemig. Két nap Jeruzsálemben.

VII. RÉSZ.

Március 28-ának reggele a sík tengeren viradt fel ránk. Most sem láthatunk még szárazföldet? ezt kérdeztük gyakran s vágyva vártuk Ázsiának a habokból kiemelkedő körrajzait. Végre a délelőtti órákban megjelennek a judeai hegység kékes párákba burkolt ormai, nemsokára a sárga part és a domb a lépcsőzetesen, várszerűleg épült Jaffa várossal.

Első tekintetre az ország kietlennek és kopárnak látszik, a sárga partmente és a szürke hegység épen nem gyönyörködteti a szemet; de ha a hajó közeledik a régi, nagy történeti multban megőszült városhoz, megpillantja az ember az erdőszerű kertek pompás zöld koronáját, melynek közepén Jaffa fekszik. Minthogy nagyobb hajók számára nincs kikötője, negyedórával alább, a várost

övező hirhedt sziklakoszorú előtt kellett horgonyt vetnünk.

Nemsokára megérkezett a Miramar fedélzetére a parancsnok, titkára és a hadosztály-tábornok, Riza pasa főhadsegéd, kit a szultán szives volt egyenesen Konstantinápolyból küldeni, hogy a szent földön való egész utunkon mellettünk legyen.

A magas méltóságoknak az egyiptomiaktól nagyon különböző typusuk volt. Arcuk szine világosabb, vonásaik szélesebbek, egy szóval, inkább törökös jellegü. Nemsokára azt is látnunk kellett, hogy minden tekintetben mennyire különbözik ez az ország Egyiptomtól.

Riza pasa, egy kellemes, művelt ember, a kinek társaságában mostantól fogva az érdekes napok egész sorozatát éltük át, a szultántól levelet hozott nekem. A nagyúr kitünő szeretetreméltóságot tanúsított irántunk, s az egész utazás alatt az ő vendégei voltunk. E barátságos érzelmeknek egy nagyszerű karaván, pompás sátortábort és az ezentúl következő fáradságos utazások sok könnyítését köszönhettük.

Rövid üdvözlés után a török urak ismét visszatértek a szárazföldre, hogy dísz-pasaegyenruhájukat letegyék s még néhány előkészületet tegyenek.

Mi is nemsokára átvitettük magunkat Jaffába, de nem mint egyébkor, saját csolnakainkon, hanem az e török parton uralkodó szabály szerint a széles, meglehetős lapos, benszülöttektől vezetett járműveken.

A kormányon egy ügyes csolnakos ült s embereinek erős evezőcsapásai gyorsan vittek bennünket tova a Miramartól. A hajót jó hosszu ideig nem láthattuk aztán. A

szárazföldön való utazásunk tartamára a hajónak a legelső jó kikötőt, Beirutot kellett fölkeresnie.

A hajótisztek közől ketten, ugymint Chorinsky gróf és Sachs hajóhadnagy elkisért bennünket szentföldi utunkra.

Nemsokára elértük a félt és hirhedt sziklafalak koszorúját. Ha a csolnak átmegy két hegyes sziklatuskó közt, könnyen elképzelhetni annak a helyzetnek kellemetlenségét, ha nagy vihar dühöng s a tenger háborog.

Mi tükörsima tengeren eveztünk s baj nélkül jutottunk Jaffa szűk, csak bárkákra számított kikötőjének lépcsőihez.

Uj ország, merőben különböző jelleg, igazi keleti, sőt valódibb és színdúsabb, mint Egyiptomban, köszöntött bennünket. Minden ujnak tetszett nekem. A tiszta, igazi ázsiai Kelet most mutatkozott először.

A város egy dombon lépcsőzetesen van építve; a legalsó házakat, valamint a köztük kiemelkedő sziklákat a hullámok verdesik.

Az agyagból épült arab városrészek eltüntek, a nilusi városok porlatag zugait, a falak barna földszinét, a lapos tetőket Afrikában hagytuk.

A gazdag, régi történeti multtal biró ázsiai Keletnek kőépítményei, a szent földnek valódi héber reminiszenciáival erősen vegyülve, szilárd, kupolás födelű építmények, sík terraszok, komoly, boltozatos kapuk alakjában mutatkoznak előttünk, minden szürke-fehér kockakövekből van építve vakolat és meszelés nélkül.

Az első lépés, melyet a szentföldön teszünk, a városokban emlékezetünkbe idézi a zsidók birodalmának

rendezett hatalmát, a bölcs Salamon királyt, vagy azokat a napokat, midőn Jézus apostolainak közepette a főterek kőlépcsőin ült s prédikált, elvonulnak szellemi szemeink előtt azok a képek, melyek gyermekkorunkban, a szent irás tanulása alkalmával lebegtek körülöttünk.

Ábrahám, a patriarcha, a nomád király, a nyájakban, nemes lovakban, szép sátrakban és buja asszonyokban gazdag, az az elmés öreg és tudós, a ki mysticus, de életbölcseséggel telt mondatokban beszélt, egy nemes nép ősatyja, csak Keleten, csak ebben az országban tanyázhatott. Az idők megváltoztak, a vallások is formájukra nézve, a keleti ó-kor lényegre nézve egyenlő, a főelvekre nézve hasonló, csak szertartásra nézve különböző sok hitvallás és istentisztelet közül csak egy maradt meg tisztán, a héber, az öreg Jehova és Mózes prófétájának tana; de a nép, a zsidók kiválasztott népe elvesztette honát és állami hatalmát, és az örök zsidó halhatatlan, szét van osztva az egész földön, fentartva hamisítatlanul a typust és hitet.

Öntudatlanul boszút áll lénye által, tudatosan bizonyos hatalmat képvisel, melyet a kelett származás éles elméje ád neki. A Nyugot mindent elvett tőlük, szétszórta őket a földön, de lényegüket nem volt képes kiirtani, és igy a régi, sokat szenvedett nép még ma is él s igényt tart a világtörténelem tagadhatatlan igazságosságára.

A héberek bölcseségben gazdag hitéből támadt a kereszténység; csak egy olyan ország, mint Palästina, csak a Kelet szülhette meg Krisztus tanát, mely sok tételében új, de származására és lényegére nézve folytatása a régi keleti hitvallásoknak. A mai, nyugotra átültetett

kereszténységben a főelvek keletről származottak. A régi keleti szemita vallások lényegileg és erkölcstanaikra nézve legtisztábban és leghamisítatlanabbul az izlamban tartották fenn magukat.

Ez ama régi vallásokból származva s azok folytatásában ugyanazon népek számára rendelve, hatalomra jutott azokban az országokban, elterjedt egészen külön fajtörzsek között s hitelvei és lényege által a Keletet mindíg ugyanazon a fokon tartotta fenn.

Az öreg Ábrahám nem halt meg; az ó-kor szorgalmas, nyerészkedő héberei még szintén élnek; az arabok, testvéreik, s mind a honukban maradt szemitatörzsek folytatják az ó-kort a városokban.

A Jordán melletti sivatagban Ali sech tanyáz szabadon, féktelenül lovasainak ezreivel. Gazdagsága a nyájak, lovak, asszonyok, hatalma a bölcseség és a hit könyvei, egy önálló nép, élén az agg nomád-királylyal, ép ugy mint azok, a melyekről a szentirás szól. A keleten semmi sem hal ki; a Nyugot lázas átalakulásai nyomtalanul mulnak el, minden hasonló marad s fog maradni, míg a régi nap bíborpirosan kel föl mindennap a kopasz hegyeken, sárga sivatagokon és zöld pusztákon, megaranyozva a pompás országot, az emberi nem bölcsőjét.

Bocsássa meg az olvasó e kitérést, de e gondolatok önkényt felébrednek az emberben, midőn először lép a szent földre.

Mikor a kikötő lépcsőihez értünk, csinos látvány ötlött szemünkbe. Minden sík terrasz, minden lépcső, valamint ablak is tele volt emberrel. A ruhák sokkal színdúsabbak és érdekesebbek, mint Egyiptomban, a kis-

ázsiai jelleg, valamint gyakran a török, sőt a régi héber is előtérbe jut.

Az utcákon ép oly kevéssé látni a kék felláh-inget és a barna sipkát, mint az egyszerű fehér burnuszt, ép ugy nem látunk egy gyéren öltözött vagy majdnem meztelen embert, mint ez Egyiptomban nagyon gyakori. Dúsan ráncolt bő ruhák, széles, tarka övvel, nagy turbánok, itt-ott fezek, köntösök, vagy rövid, dolmányszerű zubbonyok prémperemmel, bő bugyogók, piros papucsok, néha opánkák is, az itt élő igazi kisázsiaiaknál, valamint a drúzoknál oly ruhák, melyek a Balkán-félsziget lakóira emlékeztetnek bennünket, képezik ama viseletek ismertető jeleit, melyeket az ázsiai parton találunk.

A nők festői, bő öltönyökbe vannak burkolva, fehér fejkendővel és fátyollal. Ruháik teljesen különböznek az egyiptomi női viselettől. Minthogy Jaffában sok keresztény és zsidó nő lakik, számos gazdagon öltözött nőt láttunk az utcákon; a legtöbbnek nem volt fátyola, vagy csak kevéssé volt elfátyolozva, azért igen sok szép és valóban nemes arcvonást figyelhettünk meg. Feltünő gyakori volt a fehér bőrszín és a hollófekete haj. Átalában Palästinában az ember színe, különösen a városokban, már igen világos, itt-ott sárgás, ritkán barna; az utóbbi szint csak a szabad törzseknél, és itt is különösen a délieknél láthatjuk.

Az első tekintet a tarka, rendkivül festői tömegre igen érdekes volt, s csak lassan szálltunk ki a csolnakból, hogy egy lépcsőzeten át a latin hospicium felé vegyük utunkat.

Zöld egyenruhába öltözött, az egyiptomi katonáktól teljesen különböző török katonák, marciális kisázsiaiak

álltak sort, a mi szükséges is volt, mert a lakosok rendkivül nagy érdeklődéssel tolongtak közelünkbe.

A hospicium ajtajában néhány öreg ferencrendi barát várakozott ránk. Egy igazi keleti házon át, számtalan lépcsőn jutottunk a ferencrendiek templomába. Az út fáradságos és piszkos volt, hihetetlen büzös légkörön kellett keresztül hatolnunk.

A templom maga már régi, de nem igen csinos és érdekes.

A belépéskor ereklyéket szokás megcsókolni s felszólítják az embert, hogy földre borulva mondjon egy imádságot. A szentföldön lépten-nyomon találunk olyan helyekre, melyekhez jámbor legendák füződnek s Jaffában is van több ilyen hely. A sötét, középkorias színezetű imola, a fáklyák halavány világa, a ferencrendi szerzetesek rekedt éneke, az orgona búgása, és mindez Palestina földjén, a keresztes harcok sajátságos emlékét keltette föl, mikor nem egy távol nyugotról jött harcos itt kapta az első áldást a szentföldön, mielőtt nehéz lovon, kezében meztelen karddal kereste a végzetes harcot a a puszták nemes, gyorslábu fia ellen, a ki büszkén és bátran védte hazáját az idegen betolakodók ellen.

Az áldás és ének után vesződséggel nyithattunk utat a kiváncsiak csoportja között, a kik elállották utunkat a keskeny folyosókon és lépcsőkön.

A pinceszerű kőépületeknek, legyenek azok akár házak, kolostorok, templomok, jellemző sajátságuk a fülledt, valóban utálatos levegő; az embernek őrizkednie kell, különösen tavaszszal, Palestinában tető alatt lakni.

Lovaink a kapualjában vártak ránk; valóban nem csekély fáradtsággal járt az embertömegben, hozzá még a lármás keletiek, többnyire sok zsidó közt a karaván összeállítani.

Végre mégis sikerült. Egy osztály török lovasság nyitotta meg az utat, azután jöttünk mi és szolgáink, végre utócsapatként ismét néhány katona.

E sorrendben lovagoltunk át néhány szűk utcán, sima, kövezetet képviselő kőlapokon, azután a piszoktól dagadó vásártéren át, ki a városból.

Kezdetben az út pompás kertek, sürű sövények és buja narancskertek közt vezet. A fák meggörbednek a gyümölcs terhe alatt; a nagy különbség Palestina és Egyiptom éghajlata között szembeszökő.

Február végén láttuk a narancsszüretet Kairóban; március végén Jaffában még nem kezdték meg. Nemsokára eltüntek az illatos kertek s mí meglehetős egyhangú zöldes-szürke rónára jutottunk; néhány rosszul bevetett föld, itt-ott egy kut, néhány pálma, köves helyek, egy vadul össze-vissza nőtt mohamedán temető s végül a távolban a tájkép keretéül a judeai hegység kékes magaslatai.

Teve- és kecskenyájak, melyeket szines öltözetü emberek őriztek s a legalantibb fajtából való koldusok képezték a közönséget, melylyel találkoztunk.

Palestina koldusai rosszabbak az egyiptomi koldusoknál, a legborzasztóbb nyomorékok, minőket csak képzelni lehet, hozzá még sokan a régi bibliai fekélyekkel fertőztetve.

A szántóföldek közt az ember azt hihetné, hogy Európában van. A növényzetnek már nincs meg az a

délövi sajátsága, mint a nilusi tartományokban, ezenkivül minden visszamaradt még a növésben.

A földeken sok volt a gólya, az állatvilágból alig láttunk egyebet.

Nemsokára kicsiny, nyomorult külsejü falvakhoz jutottunk; temetők és török csendőrállomások számára épített őrtornyok mellett vezetett utunk s három óra lefolyása után eljutottunk a kicsiny, romszerű Ramlé városba.

Karavánunk elhaladt a helység utolsó házai előtt. Ramlé rendesen éjjeli állomáshelyük a Jeruzsálembe zarándoklóknak; de nekünk nem volt kedvünk a cégéres piszkosságu városban meghálni s elhatároztuk, hogy tovább folytatjuk utunkat a hegyek lábánál fekvő Latrun faluig.

Ramléban magában, mint már említém, nem voltam benn, de a mennyire láthattam, az emberek és festői, ó-héber öltözeteik igen érdekesnek látszottak. Keresztyén csak kevés lakik a helységben s azok többnyire ó-hitüek.

A faluból nagyon sok ember csődült ki s egyideig kiváncsian bámészkodva szaladtak karavánunk után.

A vidék lassan-lassan más jellegzetet nyert. Az út csöndes ereszkedőn vezetett le, egy messzire elnyuló völgységbe, melynek ellenkező oldalán már a judeai hegyek emelkednek.

A földeket itt-ott már kődarabok és sziklatörmelék boríták s az egyes örökzöld cserjék közől sima kőtáblák meredeztek ki. Egy sech-sír közelében szerencsésen sikerült kettős lövéssel egy szép és nagy kőfajd-párt elejteni.

Nem sokkal napnyugta után megérkeztünk Latrun faluba, melynek igen festői fekvése van a sziklák és zöld bokrok közt a hegység lábánál.

Sátortáborunk egy régi vár (hogy mely időből származik, nehéz megállapítani) romjai mellett állott, egész város volt ez, valódi török sátrakból, a legszebb szövetekkel, minden lehető kényelemmel berendezve, s élénken emlékeztetett az öreg Szoliman korára.

A sok teherhordó állat, többnyire öszvérek meg kis lovak, és a szolgák csapatjai, libanoni druzok (napimádók) a tábor mellett, a kövek közt heverésztek.

A vállalkozó, Howard úr, a ki életének változatossága folytán angol nevet és oltalmat nyert, tősgyökeres barna keleti faj, most beiruthi dragomán, karavánoknak meg expedicióknak nagyban rendezője; hajthatatlan szigorát és kitünő tulajdonságait kemény napokban, mikor sulyos feladatokat kellett teljesítenie, tanultuk megismerni.

Howard két beduint is vett a karaván hoz, és pedig egy mórt, a kit gyermekkorában Afrikában raboltak s most egy ázsiai arab törzszsel kóborol és egy igazi, arcra nézve majdnem egészen európai szinű, jordáni beduint, hogy naponként ellássák konyhánkat kőfajddal.

Mind a ketten az ázsiai törzseknél szokásos, barna és fehér csikos vastag teveszőr-köpenybe voltak öltözve.

E halavány suhancokkal én és nagybátyám sakállesre indultunk.

Sövényeken s falukon keresztül, a falu mellett egy viz-ciszternához mentünk; sajnos, nem volt holdvilág s a teljes sötétség beállta előtt semmi sem jelent meg, csak távolról hallottuk a sakálok üvöltését.

Ugyanezen nyomorult uton botorkáltunk lassan vissza a táborba; Latrunnál sok, hosszu köpenyeikben kisértetekneknek látszó ember állt, kik figyelmesen szemléltek minket.

E hely, mint a megkegyelmezett Dismas lator születése helye, állítólag a latin »latro« szótól nyerte nevét. Minden faluhoz emlék füződik, néhány valóban nagyszerűen szép és igazra valló, sok azonban bosszantólag valószinütlen.

A táborban, a nagy ebédlősátorban visszaérkeztünk után nagy ebéd volt, s azután fekete kávé s nemsokára a megérdemlett jótékony pihenés következett.

Másnap reggel már korán eleven élet pezsgett a táborban. A sátrakat felszedték, mindent öszvérekre raktak s a teherhordó állatok rendes csengetyü-csengése, vezetőik kiabálása és a lovak nyerítése közt a karaván megindult.

Az út kezdetben szük völgyeken át vezetett, jobbról és balról meredek sziklaoldalok emelkedtek, benőve örökzöld bozóttal.

E vidékek egész jellege, különösen a mi a növényzetet illeti, a középtengeri typust viseli magán, amint azt Spanyolország, Görögország és Olaszország partjain, meg Éjszak-Afrika nyugoti oldalán, különösen Marokkoban láthatni.

Palestinában ez a róna meglehetős keskeny és Jeruzsálemnél teljesen eltünik, hogy Betlehemtől keletre a belső ázsiai pusztai növényzetnek adjon tért.

A Bir-Egyub (Hiob kutja) régi kut mellett elhaladva, a Vadi Ali-katlanon át egy régi mecset romjait magunk mögött hagyva, a hegy hátához közeledtünk.

A typus mindig ugyanaz; mást nem látunk, mint vakító fehér sziklatömböket, melyeket itt-ott tüskés bokrok szakítanak meg, néha-néha félig omlatag házak és romok

pillantanak ki a kőzet közől; a sziklafalak ritkák, ellenben a hegy lejtőin sok, hosszú, tükörsima táblákat láthatni.

Számtalan sas és ölyv kering a levegőben; a bokrok közt nagyon kevés madarat láttunk, egyes kőfajdok szaladtak nyilsebességgel fel a lejtőn. Két órai utazás után vadász-arabunkkal rövid cseklészést tartottunk a hegyháton.

A völgyek és hegykatlanok zavart keveréke gyönyörű kilátást nyujtottak, mindig ugyanaz a jelleg, a valódi középtengeri flóra, mely igen hasonlított a zantei hegységéhez. Távol keleten láthattuk ama fensík szürkéssárga széleit és kupjait, melyen Jeruzsálem fekszik, s az ország belsejében levő különböző hegyláncok kezdetét.

A számtalan sziklalap, kőtuskó, s a majdnem áthatolhatatlan, hosszú tüskével védett bokrok közt épen nem esett kellemes járás, s mivel nem találtunk kőfajdokat s a köröskörül kóválygó nagy ragadozó madarakhoz nem férhettünk, nemsokára visszatértünk a karaván-utra.

Áthágtuk a hegy gerincét; a vidék mindig kietlenebb lett; a bokrok helyét száraz bozót, a festői sziklákat apró görgeteg foglalta el. Előttünk tágas völgy terült el; az út serpentinákban kigyózik lefelé.

Néhány zarándokok számára épített romszerű fogadó mellett haladtunk el, melyek köves olajkertek közt állanak s élénken emlékeztettek engem a spanyol bércekben levő kis »fondák«-ra.

Mutatták az Abu Gos falut, a hol e század elején egy hasonnevű hirhedt sech családja lakott a zarándokok nagy félelmére; később a távolban láttuk Sóba helységet, az antik Modint, a makkabeusok fészkét; minden lépéshez-

nyomhoz az ó-zsidókornak egy-egy története tapad; nekem is, mint minden utazónak, meg kellett ezeket hallgatnom, szerencsére azonban nem jegyezhettem meg mindent, s csak azokat a történeteket fogom türelmes olvasóimnak homeopathikus adatokban felszolgálni, melyek félig-meddig valószinüek.

Hosszú utazás után délelőtt 11 óra felé megérkezünk a széles völgy fenekére, melynek neve Vadi-Kuloniye. A hegy lejtőjén hasonnevű falu fekszik.

A legmélyebb ponton egy egyemeletes, európai zarándok-fogadó áll. Palestina, a mig az ember a jámbor karaván ok rendes országutján vándorol, valódi touristaország, Svájc vallásias alakba átültetve; ott az utasnak a természeti szépségek iránti fogékonyságát, itt a hitet és ájtatosságát zsákmányolják ki s teszik pénzzé.

Kuloniyében tehát megállapodtunk, mivel Jeruzsálembe való érkezésünk csak délutánra volt megállapítva. A még hátralevő időt a hegylejtők átkutatására fordítottuk.

Semmi egyéb, mint zöldesszürke, lépcsőzetesen ültetett olajerdők, egyes bokrok és sziklatáblák. A legforróbb déli nap izzott a kietlen országon s csak fáradságosan cipeltük megmerevedett lábainkat; egy ázsiai magtörő holló és egy szürke sziriai nyúl volt az egyedüli vad faj, melyet megpillanthattunk. A nagyherceg meglőtte a szerencsétlen párát, de nem találhatta meg a görgetegen; nem járt szerencsésebben Hoyos sem a völgy másik felén egy sakállal.

Én megöltem néhány útálatos, nagy fekete gyikot, melyek Palästina minden sziklás részén ott guggolnak.

Mivel a hőség elviselhetetlen volt, nemsokára mindnyájan visszatértünk a zarándok-tanyára. Néhány olajfa árnyában, azon a helyen, a hol az uj testamentomi Emaus állt, a hol Dávid a hires Goliátot agyonütötte, költöttük el reggelinket. Caboga gróf, a mi főkonzulunk, elénk jött Jeruzsálemből s vele buzgón megbeszéltük a következő napok terveit. A reggeli után az egész társaság díszbe öltözött; több különböző felekezeti pap és a konzulátusok dragománjai már itt üdvözöltek bennünket, de azután ellovagoltak előre Jeruzsálembe, a nagy fogadásra.

Mikor az idő közeledett, mert a bevonulás végett mindennek az óra szerint kellett mennie, mi is megindultunk.

Az út serpentinákban vezet a lejtőn fel a fensikra; a bokrok s a növényzet minden nyoma lassan-lassan mindig jobban eltünik s megkezdődik a szomorú köves pusztaság: az elátkozott ország! Az ember nem menekülhet e benyomás alól; sajátságos szomorú, de egyuttal nagyszerű jelleget tüntet föl az egész ország s kellemetlen mystikus érzelmek uralkodnak a vándoron.

Mindenféle országból jött zarándokokat látni szamár háton és szekereken, sok elzüllött egyént, valamint zsidót is a világ minden tájáról.

Még nem értünk fel a magaslatra, midőn két ferencrendi szerzetes nyargalt elénk. Az első a di Terra Santa Custos-a (őrkanonokja), egy Toskánából való kövér barát fekete körszakállal, nagy, erőteljes alak, élénken emlékeztetett a hit ama harcosaira, kik a magasra tartott feszülettel jártak a keresztesek előtt és sarkalták a lovagokat hástettekre; a második egy földi, cseh. nem birta örömében

mit csinálni, hogy velem, talán évek mulva először, ismét alkalma nyilt anyanyelvén beszélhetni.

Mind a két szerzetes a legszivélyesebben üdvözölt bennünket s csatlakozott a menethez.

A szentföldön a ferencrendiek a latin egyház sajátképeni képviselői, a hit valódi harcosai; az örökös viszályban és vetekedésben a többi felekezettel szemben ők védik szertartásuk jogait.

A magaslat gerincét elértük; Jeruzsálem kopár fensíkja előttünk terül el; a távolban a Jordán-völgy kékesszürke hegyei emelkednek.

A vidék főszine a sárgás-szürke, főismertető jele a növényzet hiánya.

Láthatók lesznek Jeruzsálem első jelei; az oroszok nagy házcsoportja az ötkupolás templommal, az olajfák hegye és jobbról a görög kereszt-kolostor; magát a szent várost még nem pillantottuk meg.

Az úton nagy diadalkapu áll magyar felirattal.

A zsidókolónia áll mellette zászlókkal, a néphimnuszt énekelve; sok szerencsekivánat, szokásos fecsegés és lárma közt hazafias izraeliták vesznek körül bennünket, valódi zsidók Észak-Magyarországból; hosszú kaftánban, magas szárú csizmában, bársonysipkával fejükön, gyürüs szakállal s a rendes fürtökkel, azt hihette az ember, hogy valamely kárpáti faluban van.

Természetesen innen az egész zsidó község követett bennünket; az út különben is mind a két felén sürün meg volt tömve emberekkel; zsidók minden országból, kisázsiai keresztények, görögök, európai zarándokok, keleti-keresztény nők, félig elfátyolozva, részint el sem fá-

tyolozva, a legfestőibb öltözetekben, melyek csak a régi héberek öltözeteihez lennének hasonlíthatók, valódi Mária-alakok; ezek mellett ismét koptok, néhány angol tourista, minden poézist lerontó külsejükkel, továbbá mohamedán vidéki népség, béna koldussereg és leirhatatlan zarándok népség a föld különböző részeiből, mindezek az uton ődöngtek s kiváncsian szemléltek bennünket.

Azon a ponton, a honnan először pillanthatni meg Jeruzsálemet, a bevonulási menet már csoportosulva várt megérkezésünkre.

Mindenki letérdelt, hogy hajadon fővel imádkozzék. A szent Sion ódon falaival, a szürkés-fehér gömbölyű házak, a szent sír templomának kupolái s a nagy Omár-mecset előttem álltak.

A város, melyből hitünk származott, melyben Krisztus keresztre feszítésével a világtörténet legnagyobb változása kezdődött, melynek falaihoz a bibliai történet évezredekre menő emlékei, vallásunk összes hagyományai füződnek, melynek köveire őseink, a derék keresztes vitézek vére tapad, ez a város előttünk feküdt. Valami sajátságos, mystikus érzelem, vallási ábránd vesz erőt minden zarándokon s az ember közel van a rajongáshoz.

Én fel vagyok képes fogni, hogy mennyire lehetett ez a város évszázadok óta s lesz mindig a leghevesebb fanatizmus nyilatkozatainak főhelye.

A hit és a hagyományok, melyeket gyermekkorunk óta magunkba szívtunk, itt szemmel láthatólag tünnek fel előttünk, körülvéve kietlen, holt vidéktől, melyhez átok tapad, honnan örökre el kellett távoznia annak a népnek, mely itt uralkodott.

A ki sokáig marad Jeruzsálemben, végre rajongóvá kell lennie; az ember az első pillanattól fogva, melyet e városban tölt, beleéli magát egy titokzatos-ábrándos gondolatkörbe, mely könnyen tartós hatalmat gyakorolhat felette.

Ugyanazok az érzelmek ezek, melyek a kereszteseket semmi vér- és vagyonáldozattól visszariadni nem engedték s minden vallási háborúnak azt a sajátságos vad erőt kölcsönözték.

De térjünk vissza bevonulásunkra. Elől a konzulátus néhány kavasza lovagolt hosszú botokkal, sajátságos, szinpadias öltözetükben; aztán egy zászlóalj török gyalogság következett zenekarral; csodálatos csoportosítás: a Jeruzsálembe való bevonuláshoz török zene és fehér félholdas lobogó; azután mi jöttünk teljes diszben, lóháton, körülvéve papoktól, konzuli tisztviselőktől, török és keresztény méltóságoktól.

Az útnak mind a két felén sürű néptömeg állt. Az út egy nagy épület mellett vezet el, melyben orosz zarándokok vannak beszállásolva. Évenkint husvét táján ezer számra jönnek az orosz parasztok, pópáik vezetése mellett Jeruzsálembe, már most is mintegy kétezeren voltak itt; sürű tömegben állva néztek kiváncsian bennünket. A valódi nagyorosz paraszttypus, a bő, övvel átszorított zubbony, bugyogó nadrág, magas csizmák, sajátságosan kihajtott köcsögkalap, a tömpe orr, szőke körszakál, lottyadt, zsiros, hosszú haj és a hamisítatlan északi szláv jelleg mellett láttunk világos katonaköpenybe burkolt alakokat, érmekkel diszítve; hasonlóképen csak ugy hemzsegtek a szőke orosz, a fekete igazi görög és délszláv pópák.

Egy rendkivül érdekes néptömegen haladunk át, mig végre elérjük a jaffai kaput.

Itt leszállunk a lóról s ugy megyünk a régi szürke falon keresztül be a szent városba.

Itt áll a latin szertartásu patriarcha, számtalan világi pap és szerzetes kiséretében; mindegyik egyházi öltönyben van, kezében gyertyát tartva. A patriarcha, ugy mint alattvalói, mint a Keleten minden latin szertartású pap, körszakálat viselnek.

Letérdeltünk s megcsókoltuk a földet. Rövid ima után a patriarcha, egy genuai születésü, szép olasz beszédet mondott, melyre én franciául feleltem; erre a papok egyházi énekeket zengtek s a processzió párosával lassan megindult; a nagyherceg és én a patriarcha jobbján és balján mentünk; mögöttünk a többiek jöttek, a török méltóságokkal együtt; a menet mellett török gyalogság sora haladt, mely minden alkalommal egyedüli biztosítéka a felekezeteknek, hogy ünnepeiken egyik a másikat bántatlanul hagyja.

A város utcái rendkivül szükek és sötétek, a legszörnyűbb szagokkal fertőztetett hűs, pinceszerű levegő uralkodik a szük kőfalak közt.

A kövezeten, mely szabálytalan kőlapokból áll, csak a gyalogosok haladhatnak biztosan. Jeruzsálem a hamisítatlan ó-héber jelleget viseli magán s nincs semmi közös vonása sem az izlam derült, színekben pompázó, bazárokban gazdag városaival.

Az utcákon, a mennyire a hely engedte, s az ajtókban mindennemű kiváncsi közönség állt, európai zarándokok, zsidók, keresztény és mohamedán keletiek.

A menet a szűk utcák egész során át egy lépcsőhöz ért; ezen lemenve, megérkeztünk a szent sír templomának előterére. Ez, kőlapokkal burkolva, két felül magas falakkal övezve, a harmadik oldalról ellenben a templom csinos oszlopzatos főhomlokzatával és egy szép, magas ivű kapuval elzárva, még a keresztesek korából származik.

Az egész keresztény világ legnagyobb szentségére vetett első pillantás bizonyos sajátságos tiszteletet gerjesztő benyomást kelt minden zarándokban; már a sceneria is sokat tesz e részben. A többi városrész szine alatt néhány lépcsővel alább fekvő ódon előtér, a komor Jeruzsálem szürke házai s közepükben a magas kupolákkal épített régi, avatag szent sír temploma.

Az előudvarban szent tárgyakat áruló mindenféle ember guggol keleti öltözetben s menetünkre várva, sok orosz és görög papot láttunk ott állani.

A főkapun léptünk be. A templom belseje első tekintetre nagynak s impozansnak látszik, de egyúttal komolynak és komornak is. A fülledt, hűs, pinceszerű levegőt tömjén és rózsaolaj illata hatja át. Balról és jobbról bejáratokat látunk a kápolnákhoz, lépcsőkhöz, magas karzatokhoz; s nemsokára a zarándok tapasztalja, mily vegyüléke e templom a különböző liturgiáknak, mily egyesülete az egyes felekezeteknek, melyek mindnyájan külön helyet kaptak itt e maga nemében különös istenházában.

A templom közepén, a nagy kerek csarnokban egy önálló kápolna van; ez a sajátképeni sír-kápolna, mely a latin és görög-keleti egyházak közös tulajdona s mely-

ben az összes régi hitfelekezetek tartják isteni tiszteleteiket; ellenben egészen ki vannak zárva az ujabb felekezetek, a protestánsok és elvtársaik.

Mielőtt még eljutottunk volna a szent sír kápolnájához, letérdelt az egész menet a négyszögletű, súlyos gyertyatartókkal övezett kő előtt, melyen Nikodémusz Jézus holttestét bebalzsamozta, s földre borulva csókoltuk meg.

A mint a szentirás mondja: »Ezek után pedig kéré Pilátust az arimatéai József (azért, mivel tanítványa vala Jézusnak, de titokban a zsidóktól való félelem miatt), hogy Jézus testét levehesse. És megengedé Pilátus. Eljöve tehát és levevé Jézus testét.

Eljöve pedig Nikodémusz is, ki Jézushoz először éjjel jött vala, mirha- és áloe-vegyítéket hozván, mintegy száz fontot. Vevék aztán Jézus testét, és azt lepedőkbe takarták fűszerekkel, a mint szokás a zsidóknál temetni.«

Rövid ájtatosság után a szentsír-kápolna bejárásához mentünk.

Ez az igen kicsi istenháza sokáig a keleti egyházak kizárólagos tulajdona volt, s ezért kivülről és belülről görög jelleget visel magán, ragyog minden rajta az aranytól és ezüsttől, a fémmel beeresztett, feketével festett szent képek, azt a sajátságos jelleget adják neki, mely minden orthodox templomot megkülönböztet a többiektől.

A patriarcha kiséretében szabad volt belépnünk a kápolna belsejébe; szűk előtéren át alacsony ajtóhoz jutunk, melyen a szó szoros értelmében ugy kellett bemásznunk. Ezután vagyunk csak a sajátképeni szent helyen, a kereszténvhit jelenségénél.

A gazdagon diszített falak közől mindenütt meztelen szikla tünik elő s a kopasz követ tiszteljük, ez az, melyen az istenfia feküdt!

A rózsa- és tömjénillat, a görög pompa, a pirosas lámpák fénye, a latin imádságok moraja, mindez bódítólag hat; a szűk sírbolt a világ, hitünk bölcsejének látszik; rajongó ihlettel nyomja a zarándok forró ajkait a tarsziklára, mely láthatólag testesíti meg előtte legszentebb érzelmeit, vigaszát, erősségét, reményét.

A patriarcha néhány perc mulva ismét kivezetett minket s a szent sírkápolnája előtt mindenki letérdelt, s a papok jámbor éneke zengett a fenséges csarnokokban.

A szent sírtemplomának kapujában elbucsúztunk a patriarchától. Egyelőre csakis első ájtatosságunkat akartuk a szent helyen végezni, magát a templomot részletesen csak másnap akartuk megtekinteni, igy tehát csak később fogom futólagosan leirni, mert alapos leirás teljesen külön tanulmányozást követelne. Néhány szűk utcán, a török méltóságok kiséretében, a bámész kiváncsiaktól folyton körülvéve, az osztrák hospiciumba mentünk.

Ez meglehetős nagy épület, téres lakószobával és igen csinos kápolnával. Az utcáról lépcsőn át jutni a kapuhoz, itt egy pap várt, a beszálló-zárda felügyelője, egy igazi, derék tiroli.

Nemsokára megérkezésünk után fogadnunk kellett a konzulokat, azután a török méltóságokat, a város keleti ruhákba öltözött előkelőit, később a keresztény és zsidó egyházfejeket. Eljött a latin patriarcha a papok és szerzetesek kiséretében, a görög popáival, néhány igazi örmény, azután a koptok és a sziriai patriarcha. Nagyon

érdekes egyház ez, melyet a szürke szakálos, dúsráncu fekete ornátust és a pópa-süvegről leomló fátylat viselő tisztes agg Jeruzsálemben kepvisel.

A régi jakobiták, a mint tudom, az első hitfelekezet, mely a keresztény vallásnak már első századaiban elszakadt az eredeti egyháztól s ezóta napjainkig csak Kis-Ázsiában él. A tisztelet, melylyel szent Jakabnak áldoznak, messze túlhaladja a más hitfelekezetek e nembeli tiszteletét. Végre a rabbik jöttek: élükön a jeruzsálemi zsidók elnöke, a mostani héberek papi hierarchiájának egyik legnagyobb lelkésze.

Az öreg ember hosszú, vakító fehér szakállal, viaszszinű arccal, szép vonásokkal, Spanyolországból való s mint a legtöbb Palestinában élő rabbi, az ó-héber öltözetben jár; viselete szines, dúsráncu köntös prémmel körítve, turbánalaku süveg, holmi alsó ruha és sárga papucs. Soha sem képzeltem másképen a farizeusokat, mint a milyen ez az öreg rabbi volt.

Mikor e tagadhatatlanul érdekes látogatók elhagytak bennünket, a beszálló-zárdából egy szűk utcán át az aggságtól megszürkült damaskusi kapuhoz mentünk. Mindjárt a város falain kivül köves és törmelékes helyek mellett, elcsenevészett olajfakertek közt volt felállítva csinos sátortáborunk.

A szolgák már mindent kiraktak s igy mindjárt háziasan berendeztük magunkat.

A lovak és öszvérek a tábor körül legelésztek, az emberek aludtak s henteregtek a földön, a sátrak mellett egy török lovasszázad táborozott. mely Jaffától kezdve kisért eddig bennünket, míg a jeruzsálemi gyalogság sort

vont a tábor körül, mivel a közönség, különösen a zsidó meg a keresztény, sokan köztük kolduló levéllel felszerelve, alkalmatlankodni akart.

A hőség és a nap fáradalmai után igen jól esett a pihenés. A hűs este a szép napnyugvással üdítőleg hatott s ebéd után hamar nyugalom uralkodott a táborban. A szendergőknek még csengett fülökben a város falain belül élő félvad kutyáknak s a Jeruzsálem körül tömegesen tanyázó sakáloknak az üvöltése; ez utóbbiak egy lankás völgyön túl, a sátorunkkal szemben levő kivégző hely körül ólálkodtak.

30-án korán reggel mindnyájan, urak és szolgák a beszálló-zárdába mentünk, hol a várplébános, a ház papja s néhány németül tudó ferenc-rendi szerzetes az egész utazó-társaságot meggyóntatta. Onnan a szent sír templomához zarándokoltunk, hol a sír kápolnájában, a sírkövön a várplébános misét mondott s megáldoztatott bennünket; a mise után az apát a sok bevásárolt apró emlékeket szentelte meg, melyek az isteni tisztelet alatt a sírkövön feküdtek.

A sírkápolnából a nagy templomon és egy másikon a ferencrendiek tulajdonát képező kápolnán át a ferencrendiek kolostorába mentünk, mely szintén a szent sír templomának épületeihez tartozik. Szűk lépcsőkön, piszkos helyiségeken keresztül és szörnyű fülledt levegőben egy szerény cellába, az úgynevezett refektoriumba jutottunk. Itt a barátságos szerzetesek igen jó csokoládéval vendégeltek meg bennünket.

A szent föld őrkanonokja a reggeli alatt elmondta a küzdelmeket és ellenségeskedéseket, melyek a külön-

böző hitfelekezetek közt többé-kevésbé megvannak s említé, hogy néha még tettlegességre is kerül a dolog, s ha ez a templomban történik, a török katonáknak, tehát hitetleneknek kell erélyesen közbelépniök.

Az izmos szerzetes harcias bátorsággal beszélt s erőteljes kifejezésekben mindennel a keleti kereszténveket okozá. Bajos eldönteni, hogy ki a hibásabb; annyi azonban bizonyos, hogy a folytonos viszálkodások nem emelik a mozlimek szemében a kereszténység nimbusát.

Reggeli után megnéztük az egész kolostort; a szerzetesek nyomorult cellákban laknak; a tetőn egy kis lapos tér, az egyetlen hely, hol friss levegőt szívhatnak.

A szűk ferencrendi kolostor, valamint a templommal átellenben levő lakások görög és örmény pópák számára, benn vannak a templom falainak keretében, melyen csak egy kapu van, melyet vagy ünnepek alatt, vagy sok zarándok megérkezésekor egyik vagy valamennyi patriarcha kivánatára a főfelügyeletet gyakorló törökök kinyítnak. Időközben, sokszor heteken, sőt hónapokon át a templom be van zárva, s vetekedés miatt közös őrség van benne. A szegény latin kolostorból, ép ugy mint a görögök lakásaiból nem szabad kapuknak vezetni a városba; ételt és italt az ablakon át, kosarakban kell felszállítaniok. E papi őrlakásokon kivül karzatok vezetnek körül a templomon, melyekből az őrjáratokat tartó papok a templom egész belsejét áttekinthetik.

A kolostorból lementünk a templomba s megtekintettük a különböző szent tárgyakat és történeti nevezetességű pontokat, a sok oldalkápolnát, a helyeket, melyekhez legendák és hitelvek füződnek.

Az érdekes szemléletek igazi kincsét gyűjtheti itt az ember, világosan meg lehet ismerni, hogy származnak a különböző építmények különböző időszakokból és sok jó, stilszerű reminiszcenciára talál az ember a középkorból. Az egyes kápolnák és a tisztelet helyei, melyek oly nagy számmal vannak, jellegüket tulajdonosaik szerint váltogatják; vannak egészen latin jellegüek, mások az örmény, sziriai vagy kopt tipust viselik magukon; a legtöbb azonban valódi görög orthodox, aranytól-ezüsttől fényes, gazdagon megrakva sötét byzanti szent képekkel.

A szent sír részletes leirása sok munkát és egész előtanulmányt követelne. Különben a tudni vágyó, több utazási kézikönyvben, meglehetős pontosan találja leirva.

Tehát csak arra szorítkozom, hogy leirjam azokat a benyomásokat és képeket, melyek élénken bevésődtek emlékezetembe.

Lépcsőről-lépcsőre, gyakran egyenetlen kőlapokon át vándoroltunk az egész templomban; egy zugoly sem maradt megnézetlen; mindenütt, különösen a kiválóan görög szentélyeknél sok orosz zarándokot találtunk, a kik mély hajlongások közt hányták magukra a keresztet.

A templomból egy utcán át a közel levő, igen nagy San-Salvatore ferencrendi kolostorba mentünk. Megnéztük a templomot, a refektoriumot, néhány cellát, meglátogattunk több szerzetest, mert sok látnivaló épen nincs e kietlen, szegényes kolostorban. Ezután mindjárt a patriarchát látogattuk meg, sok pap környezetében, házában fogadott bennünket, mely délszakiasan van berendezve, kevés butorral, néhány gyér függönynyel; talaja kövekkel van kirakva, a falakon olasz szent képek függnek; a ká-

polna, az udvar és a nagy lépcső is egyszerűek s mutatják, mily kevéssé gazdagok a latin egyházfők Keleten.

A főtisztelendő patriarchánál is át kellett esnünk azon a borzasztó keleti szokáson, hogy minden látogatásnál megkínálják az embert az obligat italokkal. A barátoknál csokoládén kezdtük; itt az izetlen limonádéra és mandolatejre voltunk kárhoztatva s e délelőtt még roszszabbnak is ki voltunk téve.

A patriarcha lakásának lépcsőjén egy nő jött elém, igazi keleti, mondhatni régi zsidó öltözetben, fehér fejkendővel, fátyoltalanul, egy idevaló keresztény nő, csodálatos jelenség, szép arcvonásokkal, halavány arcszinnel, pompás termettel, Mária-Magdolnát sem lehetne szebbnek képzelni; folyamodványt adott át s azután eltünt az oszlopok mögött.

Most a szűk utcákon át, melyek tele voltak emberekkel, részint zarándokokkal, részint kereskedő mozlimekkel és utálatos koldusokkal, a szyriai patriarchához mentünk. A templom ajtajában fogadott bennünket, fekete ruhában; papjai ellenben bő, gazdag csuklyás miseruhában voltak, mint a minőket a legrégibb kereszténykorból lát az ember; kezükben fáklya égett. A papok és az ép igy öltözött karénekes fiuk közt, kik néphimnuszunkat szir nyelven énekelték, tartottuk bevonulásunkat a templomba.

A templom hasonló a görögökéhez, szintén igen gazdag, pazarlásig van ékítve aranynyal és ezüsttel, de van egészen sajátságos, különös jakobita szine.

Az oltár igen magas és egy oldalkápolnában van egy kő alatt a majdnem istenként tisztelt szent Jakab feje.

Az ereklyés fülke természetesen dúsan van ékítve.

Az oltárhoz közel áll egy magas, egészen megaranyozott trón, mely mellett a papok mindig a legnagyobb tisztelettel sietnek el; a szent Jakab széke, melyen szent Jakab folyvást, persze láthatatlanul, rajta ül.

A templomban sok, e valláshoz tartozó, zarándok volt, kiket külsejükről ítélve épen ugy lehetett törököknek vagy másféle mozlimeknek tartani.

Ünnepélyes körmenetben vonultunk ki a templomból egy nyitott oszlopcsarnokon át a patriarcha lakásához, mely egyszerüen s kényelmetlenül van berendezve: az egyik sarokban egy pamlag, a másikban három szék. A tisztes agg igen barátságosan és szivélyesen fogadott bennünket s egy megnevezhetetlen rózsaszinü ital lenyelésére kényszerített.

Rövid látogatás után megindultunk s a zsidók városrészébe mentünk.

Jeruzsálemben a bazárok a zsidók kezén vannak; a kiválasztott nép lakásai egy hosszú, boltokkal telt utcában sorakoznak egymás mellé.

Piszok, bűz és lárma uralkodnak ez utcában, melyről fogalmunk sem lehet. Félmeztelen gyerekek henteregnek a kövezeten, a megborotvált koponyáju, kendővel rosszul bekötött fejü zsidóasszonyok az ablakon néztek ki. A férfiak vettek és adtak, alkudtak és csaltak; voltak itt zsidók minden országból, kevesen egyszerü polgári ruhában, sokan talárban, magas csizmában és bársony sipkával, igazi lengyel zsidók, legtöbben azonban keleti, majdnem ó-héber viseletben; minden nyelvet lehetett hallani, de ezek közt legtöbb németet és hébert.

Csak nagy nehezen hatolhattunk tovább a zajban a zsinagógáig.

Ott a rabbi és az egyházközség elöljárói vártak bennünket, németül üdvözöltek s a templom közepén egy padot kináltak, hogy pihenjünk ki magunkat.

A zsinagóga új építmény s épen olyan, a milyenek nálunk a zsinagógák; csak kevés izraelita volt szép ruhában, a legtöbben kaftánt viseltek s ugy látszott, Lengyelországból származtak. Mig mi ott ültünk, azalatt ők egy gömbölyű emelvényen, eredeti furcsa módon, ideges rángatózás és szemük forgatása közt kezdtek bele egy egyházi énekbe és imádságba.

Rövid időzés után, követve a legtúlságosabb szerencsekivánatoktól, elhagytuk a zsinagógát s visszamentünk a városba.

Minthogy a szent sír nyitva volt, a legsajátságosabb néptömegek hullámzottak le s föl az utcákon.

Oroszok, bolgárok, oláhok, örmények, kisázsiaiak, görögök, koptok érdekes csoportokat alkottak a legkülönbözőbb latin szertartású zarándokok mellett.

A sátorba érve, megreggeliztünk, csakhamar azután folytattuk szemléléseinket.

Lovon nyargaltunk a szent Sion, aggságtól szürkült fala hosszában a hires, csodálatos Omár-mecsetig.

Egy nagy fallal körített pázsitos tér az úgynevezett Haram-es-Serif; ennek közepén áll a Kubbet-es-Sachra főmecset magas kupolával és oszlopos előcsarnokkal; pompás nyolcszög, egyike a leghiresebb keleti építményeknek.

Kicsiny, félig leomlott emlékek és kutak vannak a főmecset és a körfal mellett álló épületek közt, ezek közől

az igen szép Mesdjid-el-Aksa említendő, s a Justinián császár alatt, a szent szűz tiszteletére épített templom emelendő ki, melyet azután Omár a muzulmán hitnek áldozott.

A fődervis, egy öreg, igen erélyesnek látszó, gazdagon és tarkán öltözött mohamedán, vezetett körül minket. Palestinában, ugy mint minden ázsiai mohamedán országban, az emberek sokkal fanatikusabbak, mint Egyiptomban s az idegennek nagyon kell vigyáznia, hogy érzelmeiket semmiképen meg ne sértse.

Figyelmesen megnéztük mind a két mecsetet. A nagy nyolcszög közepén egy szürke sziklatuskó emelkedik; az istenháza körüle van epítve; ez a szikla bebizonyíthatja a keleti mondák nagy hasonlóságát. A zsidók szintén tiszteletben tartják.

A Talmud is beszél róla s a zsidó hagyomány azt tanítja, hogy Ábrahám és Melchizedeh rajta mutatták be áldozatukat, hogy Ábrahám ezen akarta feláldozni Izsákot és Jákob ezt a követ öntötte meg olajjal. Itt állott állítólag a szent szekrény, Jeremiás rejtette ide s a zsidók még ma is azt hiszik, hogy ott van. Ezt a sziklát tekintik a föld középpontjának; ugyanezt vélik azonban a szent sír templomában is, a hol szintén egy kő jelzi ezt a pontot.

Érdekes, hogy a nagy mecset Salamon templomának helyén épült s igy a mozlimek a héber hagyományokat cserében mind átvették, csak hozzáfüzték az ő mondáikat.

Hitük szerént minden támasz nélkül lebeg a mélység fölött s be is akarják azt bizonyítani az utazónak, a kit levezetnek a templom alatt lévő üres helyiségekbe, hol azonban még a zsidók korából eredő régi falak maradványait látja. A mohamedánok mutogatják Ábrahám,

Dávid, Salamon és Illés imahelyeit. Mohamed is hátrahagyta fejének nyomát. Fáradságos munka volna felsorolni mindazokat a mondákat, melyek az ázsiai vallások ismeretére nézve oly fontos helylyel kapcsolatban állanak. Csak hogy megmutassuk, mennyire összefüggnek a Keleten támadt vallások, megemlítjük, hogy e szikla a mohamedánok hite szerint az a hely, a hol az utolsó itélet napján isten fel fogja állítani trónját, s akkor a Kaba Mekkából ide, a Sachrához fog jönni, mert innen fog az itélet napját hirdető harsona megszólalni.

A mohamedánok első korában e helynek majdnem egyenlő jelentősége volt Mekkával, csak azután kisebbedett.

Ettől a kőtől indult meg Mohamed égi utjára s Gábor arkangyalnak vissza kellett tartania a követ, mert utána akart repülni a prófétának.

A zsidó és mohamedán hagyományok sokszorosan találkoznak itt és emelik a hely érdekességét.

Mohamed szakálának szőrszálait, az ő és Omár zászlait, Omár nagybátyjának, Hamzának pajzsát, valamint szép és régi koránokat mutatnak itt. Meg kellene emlékeznünk még a művelődés-történetileg fontos mozaikokról, szép üvegablakokról és mindenféle építészeti mozzanatokról, de terünk szűk mind ennek leirására.

Megemlítem még a régi kufi feliratokat, a Jézusra vonatkozó Korán-verseket, mohamedán szempontból alkalmazva, melyek szép vonásokkal a falra vannak irva: Súr. XVII. 111: Dicsőség istennek, a kinek nem volt sem fia, sem társa országában, a kinek nincs szüksége segítőre, ki megmentse a szégyentől, dicsőítsd őt, stb.

Kilépve a szabad térre, a külső körfalhoz jutottunk, a mely meredeken, majdnem függőlegesen ér le egy sziklás hasadékba. A magaslatról pompás kilátás nyilik a Jordánra és a Holttengerre. Az úgynevezett aranykapu a körfalban tünik fel, Krisztus életéből eredt és zsidómondák füződnek hozzá; a mohamedánok kövekkel és törmelékkel befalazták, mert mondájuk szerint ez az a kapu, amelyen talán egy szőke nyugoti király bevonul az Omármecset udvarába s itt véget vet uralmuknak.

Hosszú látogatás után elhagytuk a rendkivül érdekes helyet, a melyen a zsidók régi temploma, Salamon dísz-épülete s a régi, művelt Zsidó-ország fénypontja állott, a hol Krisztus tanított, a melyhez ténykedésének legtöbb emléke, hitünk sarktételei füződnek; hova azután a rómaiak vonultak be győztesen, legyilkolva a zsidókat; ez a hely az, a hol Jupiter temploma s azután a Jusztiniánféle byzanti-keresztyén templom állott; ekkor az iszlam következett s nagy mecset lett belőle, melyben még ma is összevegyülnek a három legnagyobb vallás tételei és mondái, egy és ugyanazon keleti eredetre mutatva.

Az Omár-mecset ezenkivül, Rafael hires képére, »Mária menyegzőjére« emlékeztet bennünket.

A zsidók panasz-fala mellett elhaladva, a hol ma is, templomuk romjain, elvesztett birodalmukért siránkoznak, a Via dolorosának nevezett utcán át, a városon keresztül, a szent sír templomához mentünk.

Ott azalatt sok katholikus zarándok gyűlt össze, mindnyájan égő gyertyát kaptak, igy mi is. Erre a ferencrendiek vezetése mellett egyik szent helyről a másikra vándoroltunk ünnepélyes körmenetben, énekelve. Bizonyos

ájtatossági helyeken térdelve kellett meghatározott imákat mondani s csak egy óra mulva ért véget a körmenet. A sötét templom, halványan megvilágítva a fáklyáktól, a tompa, monoton ének, az erős tömjén szag, minden titokzatos, hatalmas hatással van az ember kedélyére s mindennap sok zarándok vesz részt ezekben a körmenetekben, melyek nagy bucsúkkal vannak egybekötve.

Innen a táborba mentünk vissza, hogy lovainkra szálljunk s körüllovagoltuk a várost.

Pompás esti megvilágítás mellett haladtunk el a régi zsidók királyainak sírjai, Absolon sírja mellett, láttuk a Hakeldama vérmezőt, a kihalt, köves, nagyszerűen komor Kydron-völgyet; minden olyan, a mint a szent irás leirja.

Sohasem képzeltem másképen Jeruzsálemet és környékét, mint azt később találtam.

Az alkony beállott, s mi élvezve a nagy benyomásokat s képeket, a város régi falai mentében visszanyargaltunk.

Érdekes, jól töltött nap maradt mögöttünk.

Március 31-én az egész utazó társaság a táborból a szent sír templomába ment, hogy jelen legyen egy oldalkápolnában a szent mise áldozaton. A di Terra Santa őrkanonokja várt bennünket a főkapuban s az ő vezetése mellett egy lépcsőn át, egy sötét szentélybe jutottunk. Egy alacsony rács két oltárt választ el egymástól.

Az egyik, egyszerű és szerény, a latin szertartásuaké, a másik diszes, ezüstözött és aranyozott, a görögöké. Az első azon a helyen van, a hol Mária akkor állt, mikor Krisztust a keresztfára feszítették, az utóbbinak neve Gol-

gotha; a csupasz szírt kilátszik a görög oltárkő alól, és sok zarándok, leginkább orosz paraszt jött a latin mise alatt, hogy megcsókolja a szent helyet.

Mi is követtük példájukat s ezért néhány pópa valóságosan leöntött bennünket rózsavízzel. Az orthodox kápolna fekete posztóval volt beaggatva, mert egy óra mulva misét mondtak II. Sándor cár lelke üdveért.

Az isteni tisztelet után elhagytuk a sír templomát és több utcán át az ismert Ratisbonne atya által alapított női kolostorba mentünk. A hozzátartozó templom az »Ecce homo« terén áll és nem nyujt semmi különös érdekeset; új épület, egészen francia módra berendezve, vakító fehér és tiszta, azért nem mystikus és kevésbé hatásos; igen emlékeztetett a protestáns imaházakra.

A kolostorban levő leányiskola valóban nemes intézet, mely körül a derék pap nagy érdemeket szerzett.

Igen tiszta és jól be van rendezve az intézet, melyben szegény és gazdag, főkép keresztyén leányok oktatást nyernek, de a türelmes pap a zsidó és mohamedán leányoktól sem tagadja meg a fölvételt, s őket is részesíti a műveltség áldásában.

A ház lapos tetejéről pompás kilátás nyilik az olajfák hegyére és a szent város egész környékére.

A társalgó szobában meg kellett innunk a szokásos limonádét s azután a közelfekvő ostorozási kápolnába mentünk.

Egy félig rombadőlt kapun néhányszor kopogtatva, megnyitja azt e szent hely őre, egy öreg, rettenetesen elhanyagolt állapotban levő, spanyol születésű ferencrendi szerzetes, és fölvezeti a vándort egy romhoz hasonló ud-

varon át a kis kápolnába. A kápolnát csak 1839-ben építették, azért épen nem érdekes; csak az oltárkő alatt látni a lyukat, melyben az ostorozás oszlopa állt.

Innen a kormányzósági épületbe mentünk, hogy látogatást tegyünk a pasánál és kormányzónál. A nagy, igazi keleties épület udvarán egy díszszázad állt, mely trombitaszóval fogadott bennünket. A barátságos háziúr vendégeit az első emeleten levő elfogadó terembe vezette. A földön szalmagyékények feküsznek, a falak puszták s a négy fal mellett csinos szövettel bevont divánok állanak, melyek a terem egyedüli butorzatát képezik. Keleti udvariassággal helylyel, azután pompás török kávéval, és szivarkával meg libanoni dohánynyal kináltak meg bennünket. Rövid látogatás után elbucsúztunk a pasától és ismét trombitaharsogás közt hagytuk el a kormányzósági épületet.

Most a Coenaculumba, az utolsó vacsora hires termébe mentünk, mely a város szélén egy ősrégi, most egészen mohamedán szokás szerint berendezett házban van.

Az épület korhadt, olyan mint egy rom. A terem puszta és el van hanyagolva; nincs semmi jel sem rajta, a mi e hely fontosságát mutatná.

Ebben a házban mutogatják a kőtörmelék, romhalmaz közt Dávid sírját, minek folytán e hely a mozlimekre nézve is jelentőséggel bir.

Egy régente gazdag családé e ház, mely eredetét egyenesen Ozmantól származtatja.

Nyomorúlt állapotban élnek ezek az emberek, de azért mégis nagy zöld turbánt és szines, igen festői, bár már szétszakadt ruhát viselnek.

A nagy ősre emlékezve, jóllehet barátságosan, mégis tagadhatatlanul bizonyos leereszkedéssel fogadtak bennünket, megjelenésünket nem ugy tűntették fel, mint a történeti hely meglátogatását, hanem úgy, mintha az ő saját fenséges személyüket illette volna látogatásunk; az egész társaságnak le kellett tehát ülnie a félig nyitott tornácon álló korhadt divánokra s inni a fekete kávét a piszkos csészékből s hozzá szivarkát szívni.

A derék, tagadhatatlanul előkelőknek látszó, szép, nemes arcvonású, hosszú szakálu emberek egész történeteket mondtak el bizonyos pathoszszal arabs nyelven, mire mi barátságos mosolylyal feleltünk. A látogatás nem tartott igen soká, s a közel levő városkapun át lovainkhoz siettünk, melyeket már előbb odarendeltünk.

A nagyherceg és az urak visszanyargaltak a táborba mig Caboga gróf meg én egy legkevésbé sem jó uton a Kydron-völgyébe rándultunk.

Meg akartuk nézni az olajfák hegyét. A komor, kietlen Kydron-völgyben, az olajfák hegyének lejtőin, hihetetlen mennyiségű sírok vannak; már a régi zsidók korában is tisztátalannak tartották e völgyet, ellentétben a közeli templomhegygyel. A keresztyénség előtti hagyományok is tanítják már, hogy ebben a szakadékban lesz az utolsó itélet; a mozlimek e hitet átvették a zsidóktól, azért halottaikat a Harám keleti részén temetik el, mig a zsidók azt az olajfák hegyének nyugoti lejtőjén teszik.

Mind a ketten tiszteletben tartják a mondát, hogy az angyalok harsonáinak szavára szétnyilnak a hegyek, hogy helyet készítsenek a tömegesen felkelő testeknek. A keresztyén hit oda teszi a helyet, a hol a szikla megre-

pedt s a halottak feltámadtak, mikor a Megváltó halva lehajtotta fejét, a nap elsötétült s a templom kárpítja ketté repedt.

Az olajfák hegye, mely alant sziklás meredek, föllebb szelidebb hajlású, kövekkel, görgeteggel és ősrégi göcsös olajfákkal van födve, szürkés-zöld, komor képet mutat.

Rossz, kigyózva kanyargó uton jutottunk a hegy ormára.

Egy kis, hengeralaku, jelentéktelen kupolával ellátott kápolna áll azon a helyen, honnan Krisztus a mennybe ment. Egy márványtáblán láthatni a Megváltó lába nyomát.

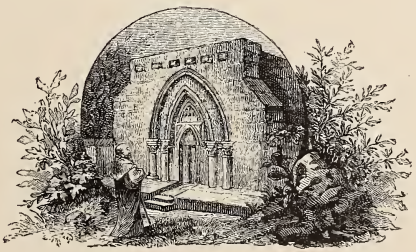
A hely a mohamedánoké, ők szintén szentnek tartják, de megengedik a keresztyéneknek, hogy bizonyos napokon misét mondhassanak ott. A kápolna mellett minaret áll; a szük lépcső eleinte, mint szokásos, belülről, azután kivülről vezet, a karfa le van törve, a kövek sikamlósak, azért nem tanácsos, hogy olyan emberek menjenek föl, a kik szédelgősek. A torony csúcsáról pompás kilátást élvezhetni; látni egész Jeruzsálemet, a várost környező magaslatokat, melyek a várost, valamint Betlehemet a Jordán völgyétől elválasztják; zöldes-szürke puszta hegység ez; a távolban látni a Jordán keleti partján és a Holttenger partján levő magas hegyeket s egy völgy-nyiláson át láttuk a Holttenger sötétkék viztükrének kis darabját.

Az olajfák hegye, valamint a rajta levő épületek végtelenül el vannak hanyagolva s csak lábánál a hires Getszemane-kertben látszik a jó ápolás nyoma, melyben

azt tulajdonosai, a ferencrendi barátok, részesítik. A mellette álló kis házban egy barát él, a kert felügyelője. Az olajfák hegye és a Getszemane-kert komoly gondolatokat ébresztettek bennem; minden kőből a hagyomány igazsága beszél s az ember azt hiszi, hogy a kínszenvedés történetét élő képekben látja; én azt hittem, mintha ezt a két pontot már ismertem volna, annyira megegyezett a valóság a képzettel, melyet elmémben róla alkottam.

A Kydron völgyéből a város falai mellett visszalovagoltunk a táborba. A vágóhelyen leszálltam; de hiába iparkodtam tőrbe csalni egy keselyűt, pedig százával karikáztak a levegőben; kutyák ődöngnek a vértől mocskos téren; az utálatos szag visszavonulni kényszerített s néhány olajkerten át, a házak előtt elmenve, végre a táborba jutottam.

Nemsokára étkeztünk; mert én és Caboga gróf még délután el akartuk hagyni Jeruzsálemet, hogy Tanturba, a máltaiak beszálló-zárdájába utazzunk; a többi urak csak másnap akartak bennünket Betlehembe követni.

VIII. RÉSZ.

Utazás Jerikóba. Hiénavadászat. Betlehem. Lovaglás Mar-Sabába. A szikla-kolostor. Lovaglás Nebi-Musába. Lovaglás a Holttenger és Ain-es-Sultánba.

VIII. RÉSZ.

Jeruzsálemet el kellett tehát hagynom. Egy bucsúpillantást vetve a tisztes Sion szürke falaira, Caboga gróffal tovább utaztam az igen jó uton Betlehembe. A damaskusi kaputól, a hol táborunk állt, az út kezdetben a város nyugati részén vezet körül, szorosan a régi fal alatt.

Kydron völgye elején egy laposon kell áthaladni s köves, kissé bozótos, csak gyér fűvel benőtt tereken, néhány félig rombadőlt kertfal, elcsenevészett olajfa-ültetvény és omlatag házak közt kigyózik az út. Jobbról a német telep kaszárnyaszerű házát, balról a kopár hegyhátat látni; legszebb tekintet esik hátrafelé, a szent város magasra nyuló tornyaira, falaira.

Az út lassan emelkedik az átellenben levő ereszkedőn fölfelé; nem messze tőlünk, egy kopasz dombon mu-

tatják a helyet, a hol Kaifás falusi laka állt; nemsokára eljutunk arra a helyre, a hol a filiszteusok táboroztak, mikor Dávid megverte őket, később elmegyünk az agg Simeon és a bűbájosok kutja előtt, a hol a Keletről jövő bölcsek ismét megpillantották a csillagot.

Fölértünk a hegy nyergére s az olajfák közt álló Mar-Elyas görög kolostor kertjének fala mellett vagyunk. A kilátás innen igéző; terjedelmes, mély bevágásoktól hasogatott, köves, zöldes-szürke völgység huzódik fel a hegyekig, melyeken Betlehem festőileg fekszik.

A hegyszakadékok és kis völgyek, a terep mélyedései mindenféle irányban ágaznak szét a Jordán-völgyig s ezen keresztül szakadékok alakjában egész a Holttengerig.

Délnyugoton a távolban meglehetős nagy olajfaerdőt látunk, melynek sötétjéből a latin patriarcha nyári lakásának ormai bukkannak ki.

Északra az áttekintést az épen most megjárt magaslat zárja be, mig nyugotra a köves halmok, kis völgyek és fensíkok a tájnak érdekes jelleget kölcsönöznek.

Negyed óráig még lefelé haladva, elérünk Tanturnak, a kis maltai várnak kertfalához. A középkori, stilszerüleg épült váracs egy lejtőn áll s a keresztes hadjáratok korára emlékeztet.

Malta fehér zászlója lobog a torony ormáról s a melléképületek, melyek beszállóul vannak berendezve, a régi lovagrend jótékonyságáról tanuskodnak. A kerten át hegynek menve a második körfalhoz s innen a kövezett várudvarra jutunk, melynek közepén mély kút van. Caboga gróf alapitotta ezt a várat és a kis beszállót,

beteg zarándokok és a környékbeliek számára; egész éven át kellemes falusi életet él, komoly tudományoknak és jótékonysági cselekedeteknek szentelve idejét. Szolgája Níkodémus Ferdinánd, egy sziriai keresztyén, valóban művelt fiatal ember, a hospiciumban, mint tanult gyógyszerész, jó szolgálatot tesz; máskülönben is igen ügyes fiu, kitünő lovas, leleményes és jártas a környékbeliekkel való bánásmódban; egész Palestinán át kisért bennünket s nagyon megtanultuk becsülni.

Mikor a várudvarba értünk, mindenfelől nagy arab kutyák ugrottak elénk, szép állatok, hasonlítanak a mi magyar komondorainkhoz. Az ebek barátságos vinnyogással üdvözöltek minket. Caboga gróf szereti az állatokat s különféle fajokat szelidít. Sokáig volt neki egy teljesen szelid hiénája; most egy szép, ázsiai juh egészen szobájáig futott utána s a galambokkal a toronyban szabadon élő kakadu lerepült urának vállára.

Miután megtekintettem a lakályosan berendezett várkastélyt, Ferdinánd és a vadász kiséretében arra a helyre mentünk, a hol éjjel hiénákra akartunk vadászni.

Azon az uton, melyen jöttünk, a jeruzsálemi uton kellett egy darabra visszamennünk. Több száz lépéssel a Mar-Elyas kolostor alatt néhány régi, nagy kövekkel futólag épített fal áll; egyik mellett, közvetlen az út mellett ügyes módon és felismerhetetlenül lest építtettek. Előtte egy igen büdös öreg szamárdög feküdt, a mint azt a hiéna szereti.

Sajnos, ez időtájt nem volt holdfény s így el valék rá készülve, hogy a koromsötét éjszakában meg sem látom a vadállatot, annál kevésbé lőhetem le, azért sok

mérget vittem magammal, a kipróbált strichnint, hogy valahára kaphassak egy hiénát.

Nagy bőrkeztyűket huztunk fel s azután művészileg kikészítettük a füles combját, hogy haláltadó legyen. Régi vadász-szokás szerint néhány kis, szintén mérgezett darabkát raktunk a csalétek körül, mert a legtöbb ragadozó állatnak az a szokása, hogy előbb a kis falatokat falja fel, mielőtt a munka öregjéhez fogna.

A kikészítés utálatos munkáját épen bevégeztük, csak a les lőréseit készítettük még el, midőn egy arab jött oda hosszú puskájával s felajánlotta szolgálatát. Minden áron el akart kisérni éjjel a leshelyre, sok jó tanácsot adott, elmondta eredményes hiéna-vadászatait s csak nagy ügygyel-bajjal tudtuk hallgatásra birni.

Minthogy a lesés ideje még mindig jó messze volt, elhatároztuk, hogy visszatérünk a váracsba, s az arabot, a kitől féltünk, hogy ha elűzzük, bosszúból elrontaná az egész lest, óvatosságból magunkkal vittük. Ferdinánd ismerte őt, mint megbizhatatlan, rossz embert, a ki kőfajd-vadászatból él s bekóborolja egész Betlehem vidékét; a ravasz, alattomos arc bizonyítá ezt az állítást, azért eltökéltem, hogy ez éjszakára ártalmatlanná teszem ezt az embert.

A fiatal Hodeket ott hagytam a lesnél, hogy visszatérésünkig vigyázzon és őrködjék.

A nap épen lenyugodott, elragadólag megaranyozva a köves halmokat, Tantur várát, a festői fekvésű Betlehemet és a Jordánvölgyet szegélyző hegyeket. A Holttengeren túl levő hegyek magaslatai csupasz falaikkal az alpesekre emlékeztető pirban izzottak. — Az eget

egyes vékony bárányfelhők boríták s a fensíkon hideg lég áramlott.

Jeruzsálem környékének és a tengertől Betlehemig terjedő egész partvidéknek hőmérséke nem hasonlítható össze Egyiptom enyhe, mindig egyforma, pompás levegőjével. A kopasz fensík magas fekvésére zord szelek emlékeztetnek s márciusban nem tartozik a ritkaságok közé a hóesés a szent városban. Betlehemnél, e helységtől egy órányira keletre már megváltozik a flora és az éghajlat, s érezhető a Jordán völgyének szörnyű vastag, súlyos légköre.

Arabunkkal visszatértünk a várba; oda érve, jól megetettük és ittattuk, de egyúttal egy jól elzárt szobában tizenkét órára megfosztottuk szabadságától.

Mi is jól megvacsoráltunk; a vacsorát a grófnak az országban szokásos öltözetet viselő szolgái hordták fel. Ezután visszasiettem a lesre.

Az éj ezalatt beállt és, sajnos, a különben is sürű sötétséget a feltornyosuló felhők még gyarapították.

Hodek a kunyhóban kucorgott s jelenté, hogy napnyugta után néhány sakál járt ott. Vastürelemmel maradtunk leshelyünkön egész éjfélig, de nemsokára be kellett ismernünk reménytelen helyzetünket, mert alig birtuk kivenni azt a helyet, a hol a döglött szamár feküdt. Ha fehér szikla, vagy mint Egyiptomban, futóhomok lett volna a talaj, inkább remélhettem volna, de itt is, valamint Jeruzsálem egész környékén, egyes kövek és sziklalapok feküdtek, sötét fűvel elválasztva; tehát minden várakozásunknak romba kellett dölnie. A szűk, fülledt helyen valóságos kínszenvedés volt tartózkodni;

a szél egyenesen felénk fújt s a dögről a lőréseken át a legborzasztóbb szagokat hordta be hozzánk. Néhányszor arra sompolygó állatokat véltünk hallani; az úton emberek is mentek, dalokat dudolva; a kolostor és a vár kutyái rettentően vonítottak. Éjfélkor kifogytam a türelemből s óvatosan visszatipegtünk a várba.

Április 1-én, még napkelte előtt fölébresztettem magamat s kimentem, hogy lássam a strichnin hatását. Nem csekély volt bámulatunk, mikor láttuk, hogy a nagy szamár mindenestől eltünt.

A földön a hurcolásnak nem volt nyoma; a fű nem hajlott meg s igy azt kellett feltételeznünk, hogy egy rendkivül erős ragadozó állat cipelte el a súlyos szamarat.

Minthogy a kis darabokból is hiányzott néhány, keresgéltünk a közvetlen szomszédságban, s alig husz lépésnyire egy erős sakálra bukkantunk. A csodás nagyságú állat egészen másforma volt, mint azok, melyeket eddig láttam, lába magasabb, nagyobb, farka rövidebb s bozontosabb mint az egyiptomié, szőrméje sárgás, csak hátán megszakítva egy kékes-szürke csíkkal.

Nemsokára vérnyomot is fedeztünk fel, mely e helyről egyenesen az úthoz vezetett bennünket, ezen túl pedig egy falon át; itt világosan láthattuk, hogy cipeltetett a szamár a köveken keresztül: a hegyes éleken szőr és vér tapadt; az ellenkező oldalon pedig a ragadozó megint ugy vitte a dögöt, a vérnyom a mélyen bevágott völgyek egyikébe vezetett, melyek a Jordán völgyét szegélyző hegyek felé nyulnak ki.

Óvatosan követtem a nyomot. Egy hegykúpon áttekintve, mintegy ötven lépésnyire egy sötét tárgyat s mel-

lette kicsiny, vöröses-sárga állatot láttam. Egyike volt azoknak a gyönyörű, hosszú denevérfülű sivatag-rókáknak, s egykedvüen fogyasztá reggelijét. Egy szerencsés lövés leterítette a kis kópét.

Mikor odasiettem, zsákmányomat a szamár feje mellett láttam fekve. Természetesen mindent pontosan megvizsgáltunk, a kinőtt, nagy ázsiai szamár súlyos feje egyszerűen le volt harapva; látszott a fogak szakítása. A test többi részével a ragadozó eltünt; eddig azonban az egész szamarat magával hozta, a hátán vive és nem hurcolva. A hiénák nagyok és erősek, de az én véleményem szerint erre még sem képesek, nem is szokásuk zsákmányukat érintetlenül elvinni, ez a medvék szokása, és meg vagyok győződve, hogy egy sárga, sziriai Izabella-medve tette ezt; mely, mint Brekin állattanában mondja, ezen a vidéken is előfordul. Ha holdtölte van, akkor pompás vadászéjet élvezhettem volna. Rosszkedvüleg, boszankodva mentem vissza a várba reggelizni. Az úton pezsgő élet folyt, karaván ok mentek Jeruzsálembe, a piacra élelmiszereket vive szamarakon meg tevéken, sok tarka öltözetet és érdekes női meg férfialakot lehetett látni.

Nemsokára megjött málhánk is és az egész teherhordó állatsereg, Howard úr vezetése mellett, a szent Sionról, hol reggel útra keltek s Betlehem alatt ütötték fel ujra a tábort. Az urak a délelőttöt még a városban akarták tölteni s csak tizenkét óra felé akartak Tanturba jönni. Én felhasználtam a még hátralevő időt, hogy a lesben nagy ragadozó madarakra várjak; a szamár fejét ezalatt fölvitték a kunyhóba; a jövő éjszakára szándékom volt a füles maradványaival mérgezési kisérleteket tenni.

Délről éjszaknak nagy seregekben vonultak a gólyák, nemsokára a mindennapos keselyű-karaván követték őket, melyek a Holttenger bérceiről a városba, különösen Jeruzsálembe szállanak, hogy a dögöket fölemészszék. Száz meg száz keselyűt, köztük néhány sast is láttunk a délelőtti órákban.

Kár, hogy a les közel állt az úthoz, melyen nagy élénkség uralkodott s igy számos ragadozó csapongott a les körül, a nélkül, hogy oda bátorkodott volna. Egyetlen dögkeselyűnek volt bátorsága néhányszor egészen a kunyhó előtt elrepülni, mely bátorságát meg is fizette életével.

Ez eredmény után megint visszatértem a várba s itt vártam be Caboga gróffal utitársaim megérkeztét, a mi nemsokára megtörtént.

Gyors ügetésben vágtattak fel a várkastély udvarára s mindjárt el kellett beszélnem az utolsó órákban történt vadászélményeimet. Caboga jó villásreggelivel vendégelt még bennünket, mire mindenki részint kocsin, részint lovon elindult a betlehemi útra. A köves, rossz út, régi falak s néhány olajfakert közt kigyózik tova, mindig ereszkedőleg, a meredek hegyoldal felé, a melyen a hires város, az Üdvözítő szülőhelye, fekszik.

A bet-lahem név ősrégi s a héberben kenyérhelyet jelent, az ó-bibliai történetben e város környékének termékenységéről volt nevezetes, egyuttal mint a Dávid családjának szülőhelye, sokat dicsőíttetett; a vidék gazdagságára utaló Ephrata nevet is gyakran használták a próféták jóslatszerű énekeikben: »És te Betlehem, Ephrata, mely kicsiny vagy az ezerek közt Judában, belőled fog származni, a ki ura lesz Izraelnek, a ki kezdettől fogva örökké létezik.«

A város egy hegyháton fekszik, melynek meredek ereszkedőjén festőileg, de hosszúra elnyujtottan van építve, a köves lejtők között fensíkszerű olaj- és szőlőkertek vannak ültetve, melyek barátságos, zöld színt adnak az egész tájnak.

A fehér kőből épített házak lapos födeleikkel, a templomok kupolái és tornyai, a kolostorok erkélyei, mindez nagyvárosias jelleget ád a helységnek, a mi pedig sajátképen nem.

Az első házakhoz jutván, egy szűk utcába megyünk; hoporjas kövezet, zig-zug, komor falak, hegynek-völgynek járás képezi az első benyomást, melyet a vándor nyer. De helyrajzi tanulmányokra is nyilik alkalom. Betlehem még inkább typusa egy ó-héber városnak, mint Jeruzsálem. Az emberek, kiket házaik lapos födelén, az utcákon és ablakaikban látunk, régi bibliai zsidók; a képzelem nem festheti őket másképen. Nagy turbánok, dúsan ráncolt alsó ruhák, tarka köntösök; a gazdagok a farizeusok öltözetében vannak; a szegények épen olyanok, mint az a nép, mely először hallotta a Megváltó szájából az utcán, tanának áldásthozó tételeit.

Az arcok is igazi zsidók: hosszú, hajlott orr, halavány arcbőr, fekete vagy piros szakál, mely gyürűzötten két szárnyra oszlik, a mint Krisztus és az apostolok képein látjuk.

A nők különösen feltünők; bő, ráncos, tarka ruhát viselnek, fejükön a fehér, festőileg rakott kendővel; arcuk szine halaványy, szemük, arcvonásuk, hajuk a legszebb, a mit gondolni lehet. Még soha nem láttam oly szép nőket, mint Betlehemben, soha annyit egy városban; egyik

szépség a másikat éri; a legnemesebb szűzanya-typusok, s az uj-testamentom képzelhető legpompásabb nő alakjai itt elevenen járnak-kelnek.

A bámuló zarándok beleálmodja magát a Megváltó korába, mikor Mária egy szegényes kunyhóban az istenembert szülte s a bölcsek, a csillag útmutatását követve, ide jöttek a Jordán völgyének lapályáról, a hol szabad nomád-birodalmaik álltak s még ma is állanak.

Betlehem még jobban visszaveti a vándort, mint Jeruzsálem a jelenből azokba a napokba, melyeket a a hagyomány magyaráz nekünk, s ha lehet, még hathatósabban ismerünk föl mindent, mint ha már egyszer láttuk volna gyermekkorunkban.

Betlehem külseje, s különösen szent helyei, melyeket mindjárt le fogok irni, a karácsonyi játéknak jellegei, a mint azt középkori igazhivő festők képein látjuk, s a mint minden évben karácsonykor, tarkára festve, jámbor játékszerül a gyermekeknek ajándékul adják.

A várost keresztyének lakják; az ősi lakosság itt áttért a keresztyén hitre s 5000 lakos közül csak 300 a mohamedán.

Elhagyva az utcát, egy valódi keleti házaktól környezett térre jutunk, melynek egyik felén a nagy Máriatemplom áll minden hozzátartozó épülettel. A legnevezetesebb szenthelyek itt is egy tető alatt vannak egyesítve s a latinok, görögök és örmények közös tulajdonait képezik; mind a háromnak templomukkal közvetlen összeköttetésben álló kolostora van.

A főkapunál a szent föld őrkanonokja várt bennünket ferencrendi szerzeteseivel s a tér tele volt embe-

rekkel; hihetetlen mennyiségű kérőlevelet erőszakoltak ránk minden percben.

A templom igen régi és szép, byzanti eredetű, meglehetős épségben maradt fenn Konstantin császár idejéből, aki maga építette. Benn meglep bennünket az idő folyamában létrejött sok zeg-zug s a sok szűk, alacsony ajtó, melyeken csak nagy nehezen kúszhatunk át; ezeknek az a céljuk, hogy megóvják a szent helyeket az itt nem messze kóborló arab törzsek betörésétől.

A templom kápolnáival és csarnokaival a legrégibb keresztyén, tehát a byzanti kor teljes jellegét viseli magán, sajnos, hogy az ősrégi mozaikokból és festményekből már sok lehullott, elmosódott; sok szobor össze is tört; általában a templom nincs jól gondozva, benn minden lépten-nyomon látni a három szertartás közösségét, az oltárok, keresztelők s egyéb szent helyek egymás mellett vannak. Nagy számú ferencrendiek és pópák járkálnak a csarnokban; e napon kevés zarándok volt itt, csak néhány orosz paraszt; annál nagyobb tömegben jelent meg a nép, mivel a város keresztyén, köztük festői szépségű asszonyok, kiknél szebbet képzelni sem lehet.

Legérdekesebbek és fontosabbak a földalatti barlangok.

Egy lépcsőn és több ajtón át a templomból a sok lámpával fényesen megvilágított Krisztus születése kápolnájába megyünk; keletfelé egy fülkében áll egy oltár, alatta ezüst csillag van a földbe építve, e szavakkal: »hic de virgine Maria Jesus Christus natus est.«

Ennek a szűk, komor helynek valami sajátságos hatása van minden zarándokra s a régi hit teljes titok-

zatossága, a hagyomány hatalma s a meggyőződés, hogy itt született meg a keresztyénség, innen ered a világtörténet legnagyobb változása, komoly, fenséges gondolatokat ébreszt az emberben s önkénytelenül borul térdre, megcsókolja a követ, melyen ezerek meg ezerek bizonyították forró, áhítatos csókjukkal hitüket.

Három lépcsővel még mélyebbre menve, a jászol kápolnájába jutunk, a hol a hagyomány szerint a kis Jézuska a jászolban feküdt s ezzel átellenben azt a helyet mutatják, a hol a három napkeleti bölcs leborult, hogy az isteni kisdedet imádja.

Egy földalatti folyosón sziklába vágott lyukhoz jutunk, melyből egykor a szent család számára forrás buggyant ki: egy másik ajtón meg arra a helyre jutunk, a hol József parancsot kapott, hogy Egyiptomba szökjék; még mélyebben van az egészen barlangszerű kisdedek kápolnája, a hol Herodes az anyjuk által odarejtett gyermekeket leölette.

Utunk most cremonai szent Özséb, Jeromos egyik tanítványának sírjához vezet; közel onnan van e nagy egyházatya sírja, valamivel tovább a szentnek sziklába vágott kápolnáját mutatják, melyben élt és műveit irta. Ezzel bevégződött volna a földalatti út s egy lépcsőn a Katalin-templomon keresztül a latin kolostorba jutunk. Egyszerű, de tisztán tartott épület. A refektoriumban a barátok mindenféle édes itallal vendégeltek meg bennünket. Rövid látogatás után a görög püspök, egy javaidejében levő szép arcvonásokkal, és hosszú fekete szakállal biró férfi, valódi görög, udvarias és ildomos, ékes beszédben kért bennünket arra, hogy látogassuk meg kolostorát.

Egyszerű épület ez, melyben a szent Vazul-rendi szerzetesek laknak, teljesen orthodox, a latintól elütő módon berendezve. Rideg, barátságtalan szobában ültettek le bennünket, a honnan szép kilátás nyilik az egész vidékre. Nagybátyám, a püspök és én az egyetlen pamlagon foglaltunk helyet. Alig voltunk ott, már megjelentek a pópák a borzasztó italokkal. A mint csak lehetett, el iparkodtunk onnan s a közelfekvő tejbarlangba mentünk. Széles bejáraton s néhány lépcsőn át jutunk a sajátképeni barlanghoz.

A hagyomány azt mondja, hogy a szent család ebben a barlangban rejtőzött s az anya tejéből néhány csöpp a mészkőre fecscsent; azért sok asszony zarándokol arra a helyre, hogy pár csöpp tejet csöppentve a kőre, megszaporodjék a tejük. Keresztyének és mohamedánok nagy tiszteletben tartják a barlangot.

Az oltár ennek bensejében a latinok tulajdona.

Miután elbucsúztunk a görög és a latin papoktól, a város utolsó házai mellett a hegy lejtőjének hosszában olajfakertek és kőfalak közt táborunk felé siettünk, melyet egy szabad téren, a piszkos, de festői fekvésű Betsahur falu mellett ütöttünk fel.

A lakosság kiváncsian sereglett oda s a török csendőrök csak nagy fáradsággal tarthatták szabadon tőlük a tábort.

Minden ki volt már rakva és elkészítve s hamar berendeztük magunkat, ugy, mintha otthon volnánk.

Két vadász jelent meg, felajánlván szolgálatukat; egy nemes testvér-pár, betlehemi polgárok, ó-zsidó öltözetben; de a kóborló élet eltörölhetetlen nyomait le-

hetett felismerni rajtuk; ugy látszott, hogy kőfajdvadászatból élnek. Az egyik jól beszélt franciául s ugy látszott, beduin törzszsel van vadászati dolgokban összeköttetése; megigérte, hogy kőszáli-bak vadászatot fog rendezni és szerez fiatal, élő bakokat. Keresztyén volt, mint minden betlehemi s Franciaországban vitézen harcolt mint katona Németország ellen.

Lesseps gróf ismerte meg palestinai utazása alkalmával s magával vitte szolgának; Franciaországban beadta a hadseregbe, mely épen a Rajna felé indult; igy került bele az 1870-diki háborúba, melyet végig harcolt s a béke megkötése után vísszatért hazájába, hogy mint régente, fajdokra vadászszon.

Ezekkel az emberekkel tehát kimentünk, én meg Hoyos, hogy a délutáni órákban cseklészszünk a vidéken. A völgyben, keleti irányban haladva, több csorda előtt mentünk el. A festői öltözetű pásztorok nagyon tetszettek. Azok, a kik először álltak a jászol mellett, melyben isten fia feküdt, bizonyára szintén ilyenek voltak, a kik kecskéikkel, egyhangú dalaikat dudolva, keresztül-kasul jártak a hegyoldalakon.

A dombok itt magasabbak és meredekebbek lettek; a kő is ritkult és sárgászöld fű borított mindent; már észrevettem a növényélet változását.

Betsahur ez irányban az utolsó falu és a szürkészöld hegy meg a Jordán-flora kezdetén a beduin-törzsek területére jutunk, a hol bizonyos óvatosságot nem szabad szem elől tévesztenünk.

Serényen kapaszkodtunk föl a lejtőkön; lettunk és hallottunk néhány kőfajdot, de ama néhány példány, mely Bet-

lehem körül tartózkodik, már oly félős, hogy nem lehet hozzá közeledni. Vadászainkkal néhány dombon át visszamentünk a falu felé. A mint az ember hozzá közeledik, ismét megkezdődik az olajfák és az elhanyagolt kertek öve.

A hegyháttól, melyen Betlehem és Betsahur fekszenek, délre van egy mélyen bevágott völgy, melynek mind a két lejtőjén lépcsőzetesen ültetett olajfa- és szőlőkerteket látunk, melyek közt a sziklafalak, karsztszerű köveikkel számtalan hasadékot, bemélyedest, barlangot képeznek s örökzöld cserjékkel benőve az egésznek igen festői jelleget adnak.

A keskeny völgyfeneket sziklatuskók, famaradványok és ciszternák töltik be; a helységgel átellenben levő hegyoldalon a nyájak számára készített keskeny örvény kigyózik. Hoyos meg én, fajdokat keresve, egyideig a sziklafalak meg az olajfakertek közt mászkáltunk, midőn a nagyherceg több urral a falu mellett hirtelen megjelent s jelekkel tudatá, hogy alattunk valami vadászásra való futkos. Sajnos, a lépcsőzetesen emelkedő terep nem engedte meg az áttekintést, azért átsiettünk az urakhoz a másik oldalra, a hol azok közölték velünk, hogy egy erős sakál ballagott lassan egy lépcsővel alább.

Erre szétoszlottunk s a völgy különböző pontjaira mentünk, hogy napnyugtakor lessünk a zsákmány után menő ragadozókra.

Keleti kisérőm azt mondá, hogy ezt a helyet a vauik is szeretik.

Vauinak nevezik a palestinai arabok a sakált, mig az egyiptomiak thalebnek; különben is az itteni arabok nyelve nagyon különbözik az egyiptomi arabokétől.

Az este igen szép volt, a nap már lenyugodott, — festői pásztoroktól kisért nyájak mentek el mellettünk, a kolompok szava egybevegyült a mélabús dalokkal s Betlehemből áthallatszott az esti harangszó. Az árnyékok mindig jobban hosszabbodtak, a Holttenger hegyeiről eltünt az utolsó pir, a sasok fészkeik fölé röpködtek s egy sakál kúszott kisértetiesen a völgyön keresztül; az én leshelyem felé vevé útját, de a szél, sajnos, nem fujt jó irányban s a ravasz állat elbujt néhány szikla mögé.

Sajátságos, kellemetlen melancholia van Palestina kietlen hegyszakadékaiban, különösen este s el lehet gondolni, mily alkalmasak e helyek a ragadozó állatoknak, hol a hiénák, farkasok és sakálok együtt üvöltenek a régi sírokon. A teljes sötétség beállta előtt elhagytam a nyirkos, hideg helyet s a falu mellett a tábor felé tartottam, egy árnyék lebegett fölöttem, rálőttem s egy szegény gólya hullott le halálosan találva.

A táborba érve vacsoráltunk, azután lefeküdtünk.

Másnap reggel meglehetős korán keltünk fel és Betlehembe lovagoltunk; megint nagy embertömeg gyült össze a főtéren s csak nagy nehezen hatolhattak át nyerítő és ugráló arab méneink a tömegen a templomajtóig. A ferencrendiek az egész úti-társaságot a Krisztus születése kápolnájába kisérték, a hol a várplébános misét mondott. A közönség még a földalatti szent helyekre is utánunk tódult és a tarsziklán, több, a lámpák bágyadt fénye által érdekesen megvilágított csodaszép betlehemi nő térdelt, valóságos madonna alakok.

Az isteni tisztelet után kisiettünk a térre, a hol lovaink állottak.

Nagy meglepetés várt itt rám. Egy ház erkélyén egy óriás hiéna feküdt csodálatos szőrmével és hosszú sörénynyel, mellette két sakál, kisebbek és más szinüek, mint azok, melyeket az előbbi napon láttam, de mégis erősebbek és más formájuak, mint az egyiptomi canis aureus. A méreg tehát mégis hatott. Előtte való nap ugyanis erős adag strichninnel praeparáltuk a szamár megmaradt fejét s kitettük csalételként; természetesen az e vidéken nagyon kiéhezett állatok mohón neki estek a jó falatnak s így gyors halált leltek.

A zsákmányt egy szamár hátára téve, visszaküldtem a táborba, a hol kikészítőnk sátrába vándoroltak. Azután ugyanazon az úton, melyen előtte való nap Tanturba lovagoltunk, visszatértünk a csinos maltai várba. Odaérkezve, elhatároztuk, hogy felhajtjuk a közel fekvő, kopár, köves dombot. Annyi hajtót szereztünk, a mennyit lehetett. Caboga gróf szolgáit, lovászainkat a táborból, a pásztorokat és az arra sétáló embereket mind elvittük magunkkal. Az urak egy része a hegy déli lejtőjénél a völgyben állt lövészsorba, míg én, Hoyos és a vadászok a hajtókat állítottuk fel s adott jelre megindítottuk a hajtást; néhány török csendőr is segített és sok ügyességet tanusított.

Néhány kőfajd, egy szegény fürj és egy sakál röppent vagy ugrott fel előttünk, de mind a lövészsorral ellenkező irányban. Csak a hajtás végével repült el több fajd az urak fölött; közülök egyet elejtettek; ép így egy nyul is lövés alá került, Chorinsky gróf terítette le.

Igazi szürke, sziriai nyul volt; valamivel soványabb, kisebb és sötétebb, mint a mi nyulaink, de mégis inkább hasonló hozzájuk, mint az afrikai sivatag-nyulhoz.

Az épen nem fényes eredménynyel végződött hajtás után, Tanturt jobbra hagyva, a Mar-Elyas kolostorba mentünk, honnan pompás távlatban láttuk Jeruzsálemet.

Ez volt az utolsó pillantás a szent városra és környékére; innentől kezdve mindig keletre, azután éjszakra haladtunk.

Elhatároztuk, hogy a kolostorból a cseh fogolyvadászok módjára, egy vonalban hosszu cseklészést teszünk egész a táborig. Nagy út és erősen bemetszett terep állt előttünk; egyik domb a másik után emelkedett s valamennyit mély, meredek völgyek választottak el.

A hajtókat kiküldtük, közöttük felosztottam az urakat és a vadászokat s igy széles teret födöztem.

A nap erősen sütött, a lég nem mozdult s a felhőtlen kék égboltot a déli nap heve elborítá páráival.

Már az első domb is sok verejtékbe került: a meredek lejtők, melyeket rövid fű nőtt be, mindenütt sikamlósak voltak, egy kő sem adott támaszt a lábnak, vagy állt ellene lépteinknek. A távolban néhány kőfajd röppent fel; egy igen nagy sakálra Chorinsky lőtt rá, de nem találta; a nagyherceg egy feltünően nagy kigyót ejtett el, melynek jó lövésre volt szüksége, hogy elterüljön.

Két zöldes-szürke, gyepes dombot szerencsésen megmásztunk; a hajtók lomhán követtek bennünket; a sor megszakadt s az európai mintájú hajtóvadászat képe mindig jobban s jobban eltünt.

A vidék is más jelleget öltött. Kőlapok, sziklafalak, barlangok és üregek, régi falak, lépcsőzetesen közéjük ültetett olajfa- és szőlőkertek, sziklás völgyek, ép ugy, mint Betsahur mögött, következtek a kopasz dombok helyébe.

Alig értünk erre a terepre, midőn egy sakál ugrott fel épen alattam egy sziklatuskó mögött; egy lövés leterítette, ámde a gyors állat, bár halálosan találva, rögtön eltünt egy mély üregben.

Minthogy zsákmányomat kézre akartam keríteni, elküldtem vadászomat a táborba azzal a rendelettel, hogy hozza magával a borz-ebeket, addig pedig várakoztam, és a hű Achmed, kész szivességgel, limonádéval üdített.

A többi urak folytatták a vadászatot hazáig, Waldburg gróf lőtt még egy fajdot, mely előtte röppent fel.

Nemsokára megjött vadászom a három borz-ebbel; Scheck, a legnagyobb és legerősebb, szlavoniai származású eb, először és vad buzgalommal futott be a lyukba, Croat és Opeka, horvát társai követték.

Néhány másodperc mult el, midőn zörejt hallottam a kövek alatt; kezdetben azt hittem, hogy a kutyák küzdenek a megsebesített vadállattal, de csakhamar jobbról értesültem; lepillantván a lyukba, láttam, hogy a derék ebek nagy erőfeszítéssel cipelik kifelé a döglött sakált.

Most tehát hazafelé indultunk egy nagyon megszakgatott hegyháton; néhány barlangot, melyek előtt friss róka-, sakál-, sőt egy előtt hiénanyomokat is lehetett látni, felkutattam a kutyákkal.

Sajnos, a kisérlet sikertelen volt; a nap is rettenetesen sütött s az ebek hamar kifáradtak a forró köveken.

Nemsokára megérkeztünk a táborba; pár órai nyugvás nagyon jót tett. Napnyugta előtt Waldburg meg én még egyszer megmásztuk ugyanannak a völgynek lejtőjét, a hol előtte való este sakálokra lestünk. A kutyák szima-

tolása ép ugy eredménytelen maradt, mint kisérletünk, hogy egy öreg fajdhoz, mely dürgött, közel juthassunk, s meg kellett elégednünk azzal, hogy a másik lejtőt és a hegygerincet megmászszuk és élvezhessük a Holttengerre nyiló szép kilátást.

Alkonyatkor visszatértünk a táborba, a hol jótékony előkészületként csakhamar teljes nyugalom uralkodott, mert másnap a Jordán-völgyébe valánk indulandók.

3-án reggel a korai órákban már élénk mozgalom uralkodott a táborban. A sátrakat összerakták és az összes málhákat a teherhordó állatokra rakták; két hiéna is érkezett Tanturból, két szép, erős példány, melyek éjjel a szamárfejen megmérgezték magukat.

A Holttenger délnyugoti partjait szegélyző hegyekből néhány beduin jött a táborba; szép, férfias alakok voltak, nemes arcvonással, izmosak és széles idegüek, meglehetős barna arcszinnel.

Szegény, de igen vad, teljesen tehetetlen törzs tagjai voltak; ruhájuk és fegyverzetük sanyarú létükre mutatott.

Az egyik, valószinűleg a sech, tarka turbánt, bő, fehér köntöst, sárga sarut viselt, övében nagy, görbe török kard volt; arcának kifejezése, sovány vonásai, éles metszetü szája, melyen gúnyos mosoly játszadozott, szúró pillantású fekete szeme nem volt bizalomkeltő.

Ezek a beduinok, a kik külsejükre és megjelenésükre nézve valódi arabok, az inkább zsidós betlehemiektől merőben különbözők voltak, azért jöttek, hogy három fiatal kőszáli bakgödölyét adjanak el, melyeket meg is vettem, továbbá felakartak szólítani, hogy menjünk az ő

tarhegyeikre vadászni, mert ott nagy számmal tanyázik az arab kőszáli bak, ez a szép, nagy, göcsös szarvú vad. Ez a kirándulás azonban, sajnálatomra, most lehetetlen volt, eltérített volna bennünket Jordán-völgyi utunktól s több nap kellett volna a Holttenger hosszában egész annak déli csúcsáig járnunk, pedig időnk nagyon meg volt szabva.

Nehéz szivvel kellett tehát a puszta barna fiait honukba visszaküldenem, megvigasztalva őket baksissal.

A táborból, mint rendesen, hihetetlen gyorsasággal keltünk ki s Howard úr vezetése alatt megindult a nagy karaván Mar-Saba felé.

Még egyszer fölnyargaltunk Betlehembe, a hol a vár plébánosa misét mondott; a templom előtti téren elbucsúztunk a Custode di Terra Santa-tól és ferencrendi szerzeteseitől; sürű néptömeg gyűlt össze; kiváncsian szemléltek bennünket a szép betlehemi nők és még egyszer elárasztottak bennünket kolduló levelekkel, mire elhagytuk Krisztus születésének szent helyét.

Az utolsó város, a művelt ország utolsó derék lakói mögöttünk maradtak; egy időre most a szabad nomádok, az igazi beduinok földjén kellett tartózkodnunk.

Betlehemből előbbi táborunk helyén keresztül, ugyanazon az uton kellett mennünk. Egy szűk, zöldes-szürke, halmoktól bezárt völgybe lovagolva, nemsokára eltüntek szemeink elől Betlehem, Tantur, Mar-Elyas, a köves hegyek, a fennsíkok és művelt hegyoldalak. A középtengeri és az ázsiai puszták jellege ötlött szemünkbe, az egyhangú apró gyeppel benőtt hegyek, a kanyargó, a messzelátást elzáró völgyek fogadtak ölükbe.

Kezdetben igen jó volt az út, némelykor egy-egy kis réten gyorsabb ütemben is nyargalhattunk, de mentől messzebb értünk, annál magasabbak lettek a hegyek és szükebb az ösvény, mely most már folyvást meredek domboldalon vezetett fölfelé, mivel a völgy feneke nem volt egyéb sziklás szakadéknál. Egy igazi beduin, nem jól ápolt, de csinos pejlován lovagolt kalauzként előttünk; e hegyekben lakó egyik törzs sechjének fia volt; ruhája, a világos alsó ruhára vetett sötét köpeny, egyszerű kardja és sárga papucsa bizonyos szegénységre vallott.

A keskeny völgyeken át való lovaglás nem járt sok változatossággal: itt-ott a szűk, igen rossz út nagy vigyázatos figyelmet követelt s valóban gyakran volt alkalmunk megbámulni az arab lovak ügyességét, melylyel a síkos füvön és ferde kőlapokon átlépkedtek, olyan helyeken, a hol egy félrelépés bizonyosan lerántotta volna őket a mélységbe. Az állatvilág sem igen volt képviselve e kietlen vidéken; keselyűk, sasok, itt-ott egy gólya szállottak fejünk fölött, különben minden nyugodt volt.

Jó távol, egy domb tetején beduin-tábort pillantottunk meg. Nagyon tévednek, a kik a sátrakat, magas, csúcsos, vakító fehér vászonból készített szellős építményeknek hiszik; ellenkezőleg e sátrak sötét, állatok bőréből készített alacsony kunyhók; kékes füst száll föl a táborból; az emberek és állatok együtt lézengtek az ideiglenes telep körül.

Palestina művelt részei közt, ezen a vidéken, például Betlehem és a Jordán völgye közt csak szegény törzsek élnek. A völgyet szegélyző hegyeken kóborolnak, legeltetik a fűben nyájaikat, lovaikat és kecskéiket, vál-

toztatják szükség szerint lakhelyüket, sokszor a városok közelébe mennek, a hol barmaikkal kereskednek, de ott nem sokáig tartózkodhatnak; a mennyire nekik nem alkalmatlan, elismerik a szultán fenségét, annyi adót fizetnek, a mennyi nekik tetszik, többnyire semmit sem. Egymásközt gyakran hadakoznak az apró törzsek, leginkább kölcsönös állatrablás, gyakran csak egy kanca elrablása miatt.

A nagy, hatalmas és gazdag törzsek igazi beduin élete csak a Jordán partján kezdődik. Odaát, a keleti parton élnek azok a vad csapatok, melyek nem engedelmeskednek a szultánnak, nem ismerik el kalifaságát s a hányszor a török katonai hatalom hiányossága megengedi, átcsapnak a szent folyón és nyugtalanítják az igéret földjét.

Hosszú lovaglás után vége szakad a szűk völgynek s az ösvény egy magas hegygerincre vezet, a honnan pompás kilátás nyilik.

Épen alattunk van egy meredek lejtő, melynek lábánál gömbölyű völgykatlan ürege látható, körülvéve magas hegyekkel, jobbról balról megszámlálhatatlan kúpokkal, hegygerincekkel, hosszan elnyuló dombokkal; valamennyi egyforma, szürkés-zöld; valóságos puszta-tájék; a völgykatlanból torkolatszerű völgy vezet délkeleti irányban; ezen át korlátolt képet nyerünk a Holttenger sötétkék viztükréből s a túlsó part szép alakú bérceinek kopár, fehér sziklafalaiból.

A meredek lejtőn, épen alattunk, egy kigyózva kanyargó ösvény vonul. A nagy karaván teherhordó állatjainak legnagyobb része folytonos csilingelés közt

épen azt az útat járta, midőn a leggyorsabbak már megérkeztek a völgykatlanba, a hol a fáradhatatlan szolgák felütötték egy köves réten az első sátrakat.

Az urak szintén folytatták útjokat, csak a nagyherceg meg én akartunk várni a hegygerincen, míg az egész tábor készen lesz.

Azalatt meg akartunk egy gödölyét ölni, hogy egy kúp mögött, mely megengedte a közeledést, csalétekül kitegyük.

Száz meg száz keselyű és sas jött a Holttenger bérceiről s egyik a másik után ugyanabban az irányban szállott. Pontosan követték naponkénti útjokat Jeruzsálem felé.

Gödölyénket nem méltatták figyelemre s csak két ölyv meg egy dögkeselyű keringőzött a hegy körül, de egyik sem szálla le.

A nap rettenetesen sütött, egy szellőcske sem mozdult, a legcsekélyebb felhő sem homályosította el a sötétkék eget.

Egy óra mulva elhagytuk a kedvezőtlen helyet s magunkkal vivén a gödölyét, melyet másnap még ki akartunk tenni, gyalog mentünk le a völgykatlanba.

Mentől mélyebbre jutottunk, annál súlyosabb és tikkasztóbb lett a levegő s egy oldalvölgyön át először éreztük a Jordán völgye meg a Holttenger ólomsulyú levegőjének üdvözlését, melyet másnap meg kellett tanulnunk félni.

Nemsokára elértük a völgykatlant, a hol sátraink azalatt egészen elkészültek; valóságos kis város állt ott s a különben kihalt vidéken eleven élet uralkodott.

Két vadász arab, kik Latruntól kezdve követték vadászva a karaván̈t, gazdag zsákmányt hoztak a konyha számára.

Néhány kőfajdon kivül néhány csinos kis havasi fajdot is hoztak; ez volt az első eset, hogy e szép madár tartózkodásának körébe értünk.

Az arabok, a kik tökéletlen puskájuk miatt csak ülő vadra lőhetnek, egy sárgára és barnára festett lepel födözése alatt közel csúsznak e fajdokhoz; a lepel cukornád pákákra van feszítve s két nyilása van a szemek számára, és egy arra, hogy rajta ki lehessen lőni. A bamba madarak nem látják az embert, s addig bámészkodnak a mozgó lepelre, míg abból nem éri őket a halálos lövés.

Mindjárt megérkezésünk után reggeliztünk, míg a keleti szolgák nagy ügyességgel készítették el fekvőhelyeinket.

Minden követ fel kellett szedni s a füvet is gondosan meg kellett vizsgálni; mindenütt nagy, vastag skorpiók ültek, melyeknek gonosz tulajdonságait utazásunk utolsó napjaiban alaposan meg kellett tanulnunk ismerni.

A reggeli után elhatároztuk, hogy meglátogatjuk Mar-Sabát, a hires sziklakolostort.

Az út a táborozás helyétől az említett szűk völgybe vezet; balról és jobbról meredek, füvel benőtt lejtők vannak, melyek alakjai hirtelen megváltoznak és egy mély, köves szakadékban végződnek.

Az ösvény mindig fön a fal fölött, a zöld lejtő szélén kigyózik; a kőzet alattunk a sötét, borzalmas üregben alá van mosva, telve barlangokkal, hasadékokkal,

melyekben sok szikla-galamb s vörös sólyom fészkel békés egyetértésben. Minden lépten-nyomon felriasztja az ember e tollasokat, melyek félve szállnak a szakadék egyik partjáról a másikra. Fél óra mulva egy szép őrtoronyhoz jutottunk, mely a sziklafal szélén áll; felülről jöve nyomát sem látjuk a nagy papi telepnek, mely jól el van rejtve a szakadék sziklái közé.

A toronynál a vándornak erősen kell kopognia, a jól elreteszelt ajtón, mielőtt benn a szilárd falak közt élő lélek mozdul s az ajtó lassan felnyilik.

A szegény barátoknak sok óvó rendszabályhoz kell nyulniok, mert a mozlimek már gyakran okoztak bajt nekik.

Először 614-ben fosztották ki Chosroes perzsa csapatai a kolostort; 796-ban, 842-ben már ázsiai népek követték ezeknek példáját és ismételt kisebb megrohanások után 1832-ben és 1834-ben nagyobb mészárlások következtek, mikor is a Jordán balpartján lakó vad törzsek minden szerzetest leöltek. Most minden zarándoknak, a ki bemenetelért esedezik, a torony egy ablakán levelet kell beadnia az őrtálló pópának, a ki egy különös készüléken a kolostor főépületébe bocsátja le; ugyanazon az úton jön fel az engedély, s csak akkor szabad az ajtót felnyítni. Napnyugta után senkit sem bocsátanak be, még levéllel sem, valamint a nőknek sem szabad a szigorú görög szerzetesi szabályok értelmében e jámbor telep belsejébe lépni.

A torony alatti kapun egy meredek lépcsőn egy második ajtóhoz, innen pedig megint sok lépcsőn keresztül egy keskeny, kövezett fensíkra jutottunk.

Itt megoszlottak az utak s innen láthatni be először a rendkivül csodálatos épület belsejébe.

Tetők, lejtők, lépcsők, a sziklához épített lakások, régi fakunyhók, gerendákon nyugvó tornácok, kápolnák és oduk csoportulata látható a sziklafal hosszában a felső toronytól egészen a szakadék fenekéig; az utolsó építményt csak egy lépcső köti össze a kolostorral; természetesen az alsó bejáratnál is erős ajtók és folyosó labyrinthok vannak, melyek a kolostort a völgyből betolakodók ellen védik. E csodálatos épület minden részét leirni, nagyon hosszadalmas munka volna. Szűk lépcsők zürzavara, sok piszok, kevés világosság és mindenütt kikandikáló csupasz szikla képezik e kolostor jellemző sajátságait.

Az első tetőnél a betlehemi püspök fogadott bennünket, körülvéve igen sok, nagyon szegényes külsejű baráttól; a tér közepén kis épület áll, melyet kupola föd, ebben van szent Sabbas gazdagon diszített sírja, közel van hozzá a szűk Miklós-templom, mely alig egyéb egyszerű szikla-odunál, melyben a Chosroes alatt meggyilkolt vértanúk csontjai vannak eltemetve. A kolostor főegyházában, egy valódi görög bazilikában sok, arany alapra festett fekete szent kép van s ezenkivül sok oly gazdagon aranyozott és ezüstözött tárgy, minőt az orthodox templomokban találni.

A püspök az oltárnál görög hálaimát mondott, melyre a szerzetesek karéneke következett, a mi a régi falak közt igen hatásosan hangzott.

Megmutatták szent Damascenus-Chryosorhoas, a régi görög egyházatyák egyik legnagyobbjának sírját is. Termé-

szetesen sok szentelt követ és helyet kellett megcsókolnunk és émelygős rózsaolaj- meg tömjén szagot nyelnünk.

Innen kezdődött sajátképen a kolostor megtekintése. A 65 barát a főépület celláiban, többé-kevésbbé lakályosan berendezett odukban vagy fakunyhóban lakik, melyek a sziklafalhoz vannak építve. A tetőkön és terraszszokon, a hol csak kis alkalmas hely találkozott, a jámbor emberek nagy fáradtsággal kertet csináltak oda hordott földdel; az egyikből egy agg pálmafa nyúlik fel, melyet szent Sabbas maga ültetett s mely ma is még magtalan datolyát terem.

Minden helyiségnek átkutatása nagyon fáradságos munka, folyton le meg föl kell menni lépcsőről-lépcsőre, gyakran oly folyosókon, melyeken csak meghajolva lehet menni, e mellett borzasztó bűz van az egész telepen.

Egy külön, kicsiny épületben van egy szegényesen berendezett vendégszoba, melyben a barátságos szerzetesek borzasztó, rózsaszinű izetlen itallal kináltak meg bennünket.

Innen egy nyilt lépcsőn át szent Sabbas barlangjának bejáratához jutunk; több sziklába vágott nedves helyiségen kell keresztül mennünk; két barlangban a legenda szerint a szent békésen élt együtt oroszlánjával, melyet imájával szelidített meg. A talajon elszórt friss szalma mutatja, hogy kiválóan rajongó szerzetesek helylyel-közzel most is lakoznak ezen a komor helyen, hogy a szenthez hasonlók legyenek.

Közel ehhez a helyhez egy másik barlangot látunk a sziklafalban; egy halaványy, vallási szenvedélytől barázdált arcú, nyomorult rongyokba burkolt öreg barát választá

lakásul. Merőleges lábtón és a falra alkalmazott deszkán jut be lakásába; mindennap meg kell tennie ezt a veszedelmes utat. Láttuk őt, mikor a templomból a végzetes lábtón hazafelé kúszott.

Az egyik nagyobb tetőről jó áttekintést nyerhetünk a szakadékról. Az átellenben levő sziklafal legfölebb 150 lépésnyi távolságra lehet; odaát is vannak barlangok és oduk, de most sakálok, sólymok és galambok tanyáznak bennük; egykor remetéknek voltak lakásaik.

A kolostor közvetlen közelében levő sziklákon nagy mennyiségű madár él, olyan, a milyent sehol sem találtam máshol Palestinában; ez az Amydrus Fristrami (fénymadár). Minden orom, tető, házfödél, sziklacsúcs tele van ezzel a fényes kékes-fekete, barna-vörös szárnyú madárral s mindenfelől hallani csinos énekét.

Egy barát szelidítette meg őket s ha naponkint ugyanabban az órában fütyöl és kiált, mind oda repülnek, leülnek lábaihoz, sőt rászállanak fejére és vállára s kiszedegetik a kenyérmorzsát tenyeréből. A ragadozó állatokat is odacsalják; mindennap az esti harangszó hallatára megjelennek a szakadékban a sakálok s hűségesen megvárják, míg kenyérdarabokat vetnek le nekik. A mint ebből láthatni, a keleti keresztyénség itt az első század aszketáinak legalsó fokán állapodott meg. A vándor önkénytelenül is visszaképzeli magát a keresztyénség első napjaiba. Az athoshegységi remete lakokba és más szent helyekre, a hol a jámbor férfiak, kiket azóta szentté avattak, távol Keleten, folytonos ima közt a rókák módjára barlangokban tanyáztak. Ez a régi, első keresztyén egyház, hiszen keleti volt, s a mai Mar-Saba tisztán és

hamisítatlanul maradt meg a 3-ik és 4-ik század jámbor remetéinek álláspontján. Nem európai fogalmak szerint való kolostor ez, hanem remeték telepe, egy csoport önállólag élő remetéé, a kiket a veszélyek egy szűk helyre összeszorítottak. Sem tudomány, sem búja élet nem él ezen a hegyen, semmi más nincs itt, csak imádság, mindennap ugyanaz az isten imádása, teljes mértékü önsanyargatás. A 19-ik század gyermeke, egy igazi nyugot-európai, nem képzelheti bele magát többé ebbe az életbe; csak a Kelet hozhatott létre ilyen fanatizmust és tarthatta fenn azt mind a mai napig. A rabbik, a kik a régi templom-falaknál üvöltenek, az egész életükön át guggoló, táncoló és önmagukat megcsonkító dervisek, talán mások? — Nem, a lényeg ugyanaz, csak az alak más.

A Mar-Saba aszkétái sohasem esznek hust, csak zöldséget és kenyeret; mindennap összehivja közös imára a harang csengő hangja a templomba az összes remetéket; minden éjjel tizenkét órakor van a nagy mise és a régi görög énekek csak hajnalhasadtával szünnek meg.

A jámbor testvérek közt találtam néhány oroszt, erdélyi oláht, szlavont, szerbet, bolgárt, de a legtöbb európai Görögországból és Kis-Ázsiából való.

A minden este megjelenő sakálokról való elbeszélés nagyon felizgatott s a remeték engedelmét megnyerve, a lábtókon és folyosókon lekúsztam a szakadékba. Egy régi ciszterna mellett két nagy kő mögött elbujtam.

A hely kellemetlenül komoly volt; előttem a puszta sziklafal, mögöttem a szerzetesek szikla-tanyái, fölöttem az égnek csekély látható része. Mikor az est megérkezett, a sólymok és galambok odvaikba vonultak, csak itt-ott

hallatszott még egy rövid madárdal; az ember azt hihette, hogy szent Sabbas korában él.

Alkonyodni kezdett; a csengő görög harangok imára hivtak; alig hangzottak el az utolsó hangok, midőn egy darab kenyér hullott le mellettem; nemsokára már ott állt egy sakál, alig husz lépésnyire tőlem. Egy szerencsés lövés leterítette; örültem, hogy zsákmányommal a borzasztó szakadékból, mely a Földközitenger színével egyenlő magasságban van, felsiethettem. Ólomsulyú levegő, a milyent még életemben nem éreztem, gátolta lélekzésemet s lankasztólag hatott egész testemre; a következő napokban még mélyebbre jutottunk, tehát még bővebben részesülhettem benne.

Keresztül kúszva az egész kolostor területén, a jámbor szerzetesektől bucsút vevén, a toronyig jutottunk, honnan kisiettünk és csak a teljes sötétség beálltával érkeztünk meg a táborba.

Még megebédeltünk s megbeszéltük a másnapra szóló terveket, tiz óra felé teljes nyugalom állt be a kihalt völgyben.

Napkéltekor az úti-társaság reggelire gyült össze. Épen asztalnál ültünk, midőn egy dögkeselyü oly merész volt, hogy bejött a táborba és leült két sátor közé, a hol a konyha-hulladékokat kezdé fogyasztani. A nagyherceg gyorsan kihozta puskáját és lelőtte a tolakodó madarat.

Elhatároztuk, hogy a reggeli órákban különböző irányban oszlunk szét. A nagyherceg meg én felmentünk

a legmagasabb hegyre, mely a völgykatlant befogja, hogy annak kúpján megint kitegyük a gödölyét. A többi urak a mar-sabai szakadékba mentek, hogy sziklai galambokra vadászszanak.

Hosszú és nagyon fáradságos volt az útunk; a lejtők meredek-simák voltak; néhány sziklatáblát és vörhenyes tüzkő-falat ugy kellett keresztül másznunk s a forróság is nagyon érezhető volt. A hegy tetejére érve, igen jó buvóhelyet találtunk, melyet előtte való nap délután vadászaim készítettek. Két óráig ültünk lesben, miközben szörnyen kínoztak bennünket a férgek; néhány saskeselyűn kivül, melyekre nem akartunk lőni, semmi sem jött. A ragadozó madarak vonulása megint megkezdődött Jeruzsálem felé; mindig pontosan megtartván az irányt; semmiféle csalogatás sem volt képes eltéríteni őket útjokból.

Eredménytelenül kellett visszamásznunk s a legrövidebb úton a táborba mentünk, a hol azalatt a sátrak nagy részét már összerakták s a karaván megindult. Csak a konyha egy része és a reggeli maradt ott, hogy megerősíthessük magunkat az útra.

Az urak a szakadékban jelentékeny számú galambot, sólymot és egyéb aprólékot lőttek.

Egyszerű reggeli után elbucsúztunk Caboga gróftól, a ki szivességének sokat köszönhettünk; még aznap vissza akart menni Tanturba, de egész utazásom idejére nálam hagyta Ferdinánd szolgáját és azt a gyönyörű, jó arab mént, melyet egy beduin-törzstől vásárolt s melyen Jeruzsálembe való vonulásom óta mindennap lovagoltam. Nagyon hálás voltam a gróf iránt e szivességeért,

mert a csinos állat igen biztosan ment a hegyek közt s rendkivül gyorsan száguldott a síkon, jól türte a sok fáradságot és a szabadban való éjjelezést. Mikor már mindenki lóra ült, tovább indult a csapat, élén a beduinokkal.

Kezdetben a vidéknek épen olyan volt a jellege, mint táborozó helyünk közelében. De nemsokára a völgyek szűkebbek, a hegyek magasabbak lettek, a fű helyébe kopasz, sárga földréteg lépett és tükörsima, hosszú kőtáblákon kellett átlábolnunk.

Egy kicsiny, sziklával körített réten két gólya állt, valószinűleg útban voltak és itt pihentek. Az egyiket, midőn fölreppent, lelőttem.

A lovaknak nagyon fáradságos volt az ösvény, nagy óvatossággal kellett haladniok, mert a hegy mindenütt olyan volt, hogy könnyen le lehetett bukni a mélységbe.

Számtalan hegycsúcson, kúpon, gerincen, sok völgyön és szakadékon mentünk keresztül, folytonos ereszkedőkön és kapaszkodókon nyargalva, a terep oly hasogatott, a milyennek képzelni is alig lehet, e mellett teljesen fátlan, az emberi tevékenység legcsekélyebb nyoma nélkül.

Hosszabb lovaglás után megváltozottnak láttuk a terep alakulatát, a lejtők szelidebbek lettek, a kövek egészen eltüntek, magas zöld fű és nyiló virágok jelezték a tavaszi díszben álló igazi pusztát.

A sárgás-szürke hegyek, melyeken előbb át kellett hatolnunk, délről egyenesen északnak huzódnak, nyugotra elzárva minden kilátást.

Illatos, virágokkal ékes fensíkra jutunk, melyen ügetésben haladunk keresztül; a talaj jó és a lovak vidáman fickándoznak, megmenekültek a sziklás, meredek, sikamlós ösvényektől.

A puszta nagyszerű, de tagadhatatlan, hogy egyhangú, e mellett azonban nem szomorú, mint a sokkal fényesebb sivatag; az előbbinek tavaszszal előnyt ád a virágdísz, az utóbbi csak köveket mutathat fel és a növényzet hiánya jellemzi. Ismét felbukkan egy hegy előttünk, mely az úgynevezett Juda-hegylánchoz tartozik, de eltért annak irányától és meredek alakjával, sajátságos szinével különös módon emelkedik ki a fensíkon.

Az egész hegyes kúp sárga agyagnak, vörhenyes sziklafalaknak, barna és szürke köveknek torlódmánya és merőben hiányzik rajta a növényzet. Közte és a többi véghegy közt egy mély szakadékon kell keresztül mennünk. Nagyon rossz átjárat ez, csupa sima kőtábla és meredek fal; még beduinunk is leszáll a lóról; egy helyen már vezetni sem lehet a lovat; az okos állat szabadon követi gazdáját. Ily esetekben tanulja meg az ember az arab ló kitünő tulajdonságait becsülni. Egyik teherhordó állatunk e gonosz helyen lebukott, de szerencsére hanyatt a málhára esett és igy könnyű zuzódásokárán megmenekült.

A szakadékból való fölmenetel sokkal jobb volt a lemenetelnél, egy gyepes síkon át a hegy éjszaki lábának mentén Nebi-Musába jutottunk. A mohamedánoknak jelentékeny bucsúhelyük ez. Itt mutatják Mózes próféta sírját. Egy kicsiny, félig rombadőlt mecset és egy nyomorult zarándokház jelzi a helyet, melyet évenkint

ezerszámra látogatnak a mohamedán zarándokok; ezekben a prófétának szentelt napokban nem szabad keresztyénnek arra a vidékre menni, mert nem volna akkor az élete biztos.

Mikor oda jutottunk, senki sem volt ott, kivéve egy török családot, mely a szent helylyel való felügyelettel van megbizva.

Táborunkat közel a mecsethez ütöttük fel.

A hely rendkivül festői fekvésü; egy kicsiny, füvel meg cserjékkel benőtt fensík a vöröses hegytől délnek; nyugotról a Jordán-völgyet kisérő, zöldes-szürke hegységtől közrefogva; éjszakra a fensík szeliden ereszkedik; keletre ellenben meredeken esik le a Jordán-völgy mélyedése felé palaszürke agyagfal alakjában. Pompás áttekintésünk nyilt a széles, üde zöld síkra, a buja Jordán-völgyre; boldogoknak éreztük magunkat, hogy legalább közelébe érhettünk a szent folyónak, mely ez országnak áldásthozó, vadászatot nyujtó életere.

Mindenfelé kőfajdok rikácsoltak. Szét oszlottunk, hogy keressük e szép vadmadarat, de sajnos, a nap már lenyugodott és beállt az alkony. Néhány fürj reppent föl a magas fűben és kis madarak nagy seregei surrantak el, egyik bokorról a másikra szállva; sikeres vadászatról már nem lehetett szó, visszatértünk tehát mindnyájan a táborba, hogy a nagy és bölcs Mózes próféta közvetlen közelében együnk és aludjunk.

Másnap reggel még napkölte előtt felkészült az egész társaság. A nagy karaván a legrövidebb úton Jerichon keresztül Ain-es-Sultánba indítottuk, míg mi beduinaink

vezetése mellett és több török csendőr kiséretében meg akartuk tenni az érdekes kirándulást a Holttengerhez.

Nebi-Musából egyenes keleti irányban meredek lejtőkön, keskeny ösvényeken, kimosott földszakadékokon és palaszürke, porhadt, teljesen növénytelen terepen mentünk keresztül. A keskeny éleken és bordákon, melyek e helyen egymással párhuzamosan, és egymástól kis szakadékokkal elválasztva emelkednek, néhány keselyű meg sas ült.

Pár óra mulva körülbelül elértük a hegy lábát s egyszerre sürű bokrok közt voltunk, homokos, pompás lovagló talajon. Buja cserjcsoportok váltakoztak gyepes síkokkal és gyors ügetésben hagytuk hátra ezt az útat; egy régi, most már kiszáradt hegyipatakon át lovagolva magas nád és nagy fű meg felmagasló bokrok közt a Holttenger lapos partjára jutottunk.

A lónak minden lépése hallatszik, hasonlóan a megfagyott hó beszakadt felületének ropogásához; az egész homokréteget salitromkéreg vonja be és szerteszét kivetett fadarabok hevernek. A Bater-Lut (Lót-tó) a mint az arabok a Holttengert hivják, mivel Mohamed fölvette Lót történetét a Koránba; csodálatos hegyi-tó; sötét-kék, nagy, szép alakú, keletre csipkés szürke-zöld hegyektől körítve, melyeket az utóbbi napokban megismertünk, nyugotról pedig valódi bércek szürkés-fehér fala közé zárva.

A viz, mely nehéz és oly sürű mint a kása, telítve gazdagon ásványrészekkel, lehetetlenné teszi minden élő lénynek létét s valóban a tó egész környéke ki van halva. Néhányan az urak közől megpróbáltak benne für-

deni; a belefulás lehetetlen, mert az emberi test nem sülyedhet benne alá, a viz magától fentartja, ellenben vastag sókéreg rakódik a testre, mely épen nem emeli az élvezetet.

A Holttenger levegője ólomnehéz, hasonló a mély bányák levegőjéhez, lankasztólag hat minden emberre, ez a jelenség mély fekvésének következménye, mert a Holttenger tükre 394 méterrel fekszik mélyebben a Földközitenger szinénél.

Rövid ideig egészen a part mellett lovagoltunk, azután éjszaki irányban agyagos és homokos lapályra tértünk át.

Jobbfelől egy síkot láttunk, mely egészen a Jordánligetekig terjed, balról zsombékos, posványos mélyedés terül el, melyet majdnem áthatolhatatlan nád- és bozótcsoportok borítanak.

Közel a lovasokhoz egy erős vaddisznót pillantottunk meg egy sürű, bokros helyen. Mikor a hatalmas állatot megláttam, gyorsan leugrottam a lóról és nyomát követtem; több száz lépésnyire megkerültem a cserjést, gyorsan felállítottam az urakat és hajtást rendeztem a csendőrökkel; de nemsokára be kellett látnunk, hogy milyen nehéz az átlábolhatatlan bokrok, nádasok és fütömegek közől, ha még oly kicsiny is egy benőtt tér, a a vadat kihajtani; minden kisérlet meddő maradt, még a meggyujtás is; mert csak a füves helyek égtek magas lánggal; óriási füstoszlopot eresztve föl a légbe; a sürű belseje, mely a tavasz legdúsabb nedvében állt, még csak nem is fogott tüzet, tehát biztos menedéket adott a vadnak. Kár, hogy e vadászat nem sikerült, mert a pusz-

tákból, kopár hegyekből és sziklarégiókból az állatvilág a Jordán-völgy lapályának teljesen zavartalan sürűibe szorúlt. A csapások, melyeket a puha agyagban találtam, e hely vadban való bősége mellett bizonyítottak; egy szük területen több vaddisznó, hiéna, farkas, sakál, ázsiai párduc, hiúz és kisebb ragadozó állatok nyomait láttam, mely utóbbiakat nem tudtam megkülönböztetni. Egy tócsából két vad lúd és több libuc röppent föl, a tűz fölött a füstoszlopban pedig egy csapat pelikán és kiváncsi folyami sas keringőzött.

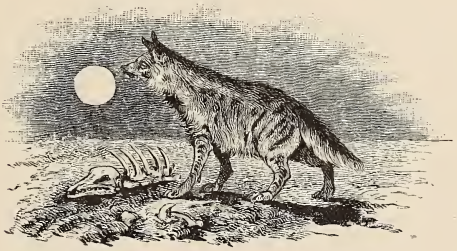
A pelikánok hirtelen a Holttenger hosszában jöttek s néhány percig keringtek a tűz körül, sikertelen puskalövésekkel üdvözöltetve, azután a völgyben nehéz szárnycsapkodással éjszaknak vonultak.

Minthogy az idő már sürgetett, elhagytam a helyet s folytonosan pompás talajon ügetve Jericho faluig nyargaltam homokos tereken, nagy füves ronán, sürű cserjések közt, kicsiny, egészen alacsony facsoportokon át, melyeket miniature-erdőknek lehetne hivni, azután néhány hegyi patakon keresztül, melyek a Jordán felé tartanak, s melyek mocsáros partjain nagy kövek és buja növények vannak.

A mostani Jericho csak néhány nyomorult kunyhóból áll, melyekben a rossz éghajlat folytán összegémberedett emberek tengődnek. Ezek hiresek nagy tolvaj-természetükről. Sürű, tövisekkel védett kerítés vonul a helység körül; egy torony emelkedik ki, a frank királyok uralkodása korának egyik maradványa, állítólag e torony melletti téren állott Zachaeus háza. Egy öreg szikomorára fogják rá, hogy ez volt az a fa, melyről a jámbor a

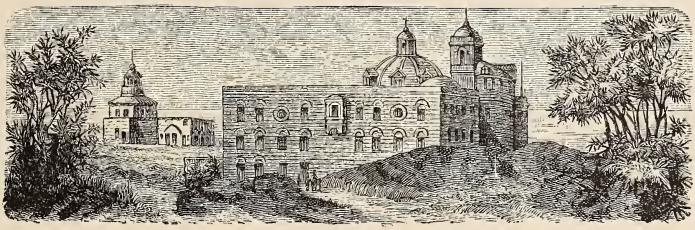
Megváltót szemlélte. Nyomorult, sivár falu, melynek helyén az ó-korban és a keresztes-vitézek idejében virágzó város állott.

Ellovagoltunk az utolsó kunyhó mellett s a kertszerű növényzet közepette, vadzabos földeken át és virágos bokrok közt a nyugoti véghegység lábához jutottunk. Előttünk feküdt utunk legközelebbi célja, Ain-es-Sultan, a hires szultán-forrás. Innen kellett a sajátképeni jordán-völgyi utazásnak kezdődnie.

IX. RÉSZ.

Ain-es-Sultán, el-Audje, Abd-el-Kader, Baisán, Tábor hegye, Názáret, Utazás Haifába Hajóra szállás.

IX. RÉSZ.

Ott, hol a növényzet véget ér, a hol a sürű cserjés élesen határoltan, a köves hegységnek engedi át helyét: bő vizű forrás buzog ki a földből s egy régi kőmedencében foly tova. A hol források erednek, vagy hegyipatakok szaladnak le a bércekből, áldást hordva magukkal: mindenütt növényzetre, erdőségre, cserjésre és mezőre találunk. A kopasz hegy aljától e vizerek egész hosszában nyulnak el, a széles berkekkel környezett Jordánig, e boldog területek. A virágzó földszalagokat igazi pusztaság követi a legközelebbi folyóvizig; a Jordán síkságát tehát, hosszában a Jordán metszi át zöld partjaival, keresztben azonban puszták és buja, vad kertekre van felosztva.

Mindez oázok közt az a legszebb, mely a szultán-forrásoknál kezdődve széles szalagként vonul le egy hegyipatak partjain egész a Jordánig. Táborunkat egész a forráshoz közel, a hegy lábánál, a növényzet határvonalán ütöttük fel; innen megkezdődött az utazás forrástól forrásra, mert ezekhez van kötve a karaván, mely most teljesen vad tájakon vándorol át.

A táborhelyen túl kopasz, sziklás hegy emelkedett, mely sajátképen mint kiszökellő kúp a véghegyek sorából emelkedett ki, melyektől egy szakadék választotta el; ez elhagyott völgy falainak üregeiben görög remeték laknak; a jámbor anachoreták e telepe már a keresztyénség első századai óta áll fenn.

Mikor a forrás mellett ellovagoltunk, pompás kép tárult fel előttünk; itt ütötték fel a Jordán balpartján lakó szabad beduinok táborukat; pompás mének, többnyire szürkék legelésztek a buja fűben; egy sárga kanca, valóban finom állat, egy fának ágához volt kötve; az agg Ali sech törzsfő csatalova volt. A tűz körül beduinok ültek hosszú, fehér ruhában, fejükön turbánnal, felszerelve puskákkal, tőrökkel és kardokkal. Ebédjüket főzték. A hosszú lándzsák, a nagy, önálló törzsek jelvényei, a leghosszabb nyelű lándzsák, minőket csak képzelni lehet, melyek könnyű, finom fából készülnek, egymás mellett álltak a földbe szúrva.

Sátraink előtt Ali sech várt, fiainak és kisérőinek környezetében.

Az öreg nomád-király, a kinek nemes, finom arcvonása, hegyesre nyírt szakálla volt, egy magas, még izmos, meg nem görbedt férfialak, hosszú, vakító fehér

ruhában, dereka körül gazdagon diszített török karddal, lábán sárga sarut, fején turbánt viselt; barátságos üdvözlettel nyujtá felém valódi keleti gyürűkkel ékesített kezét. Fiai és törzsének legelőkelőbb vezetői tisztelettel-jesen álltak körülötte; minden mozdulatukban föltétlen engedelmesség, a bölcs, sokat tapasztalt patriarcha iránti szeretet és tisztelet nyilatkozott.

Az ó-szövetség valódi nomád-királyát, az agg Ábrahámot és azokat a bölcseket, a kik ajándékot vittek a jászolban fekvő ujszülött Megváltónak, nem lehet másképen festeni, mint a mily alakban Ali sech testtel-lélekkel megjelent előttünk, az évezredes megállapodás élő folytatásaként.

Azokban az országokban minden ugyanaz maradt. A törzs atyja, bölcse, csillagjóslója, s ha kell, lovagias vezére, szabadon s korlátlanul jár-kel a pusztában és a hegyek között. Nemes lovak, szép asszonyok, nagy nyájak, ezer és ezer fürge lovon száguldó bátor harcosok képezik birtokát, hatalmát; a legelőktől függ, hogy hol ütik fel a gazdag sátrakat, mind megannyi szellős palotát.

Örültem, hogy láthattam a maga nemében tagadhatatlanul hatalmas uralkodót s meg valék elégedve, mert ebből azt láttam, hogy a török hatóságok a khalifasággal való kérkedés helyett barátságos kérést intézve hozzá, védelmébe ajánlottak bennünket.

Ez a védelem föltétlenül szükséges azoknak, a kik a Jordánnál utaznak, mert a Jordán határt képez; innentől kezdve Bagdadig az önálló törzsek szabad területe van. Nem ismernek el egy kalifát sem: közelebb állónak érzik magukat Mekkához, mint az ozmánok, senki sem

merne fegyveres kézzel behatolni a pusztákba, ahol csak az igazi nomád képes élni. A Jordánig ér az a terület, mely fölött a törökök uralkodnak, de Palestinában gyöngék a helyőrségek s csupán a nagyobb városokra vannak szorítva; a véghegyekben, mint már előbb említettük, szegény, de bátor beduin törzsek tanyáznak, melyek szintén nem viseltetnek barátságos érzelemmel a török kormány iránt. A Jordán-környék tehát minden percben szabad a balparti nagy törzsek előtt s a történelem, még ebben a században is sok ily rablóhadjáratról tud beszélni.

A lovasszázad, mely karavánunkat kisérte, ép oly keveset ért volna, mint a hatóságok fenyegetései és hatalmi szavai, ha egy szép este e gyors dsidás lovasok százai úsztak volna át a folyón s kerítettek volna körül bennünket.

Azért köszönettel tartoztunk a pasáknak, hogy utazásunkat és annak irányát formaszerint bejelentették az ősz sechnek és védelmébe ajánlottak bennünket.

A nomád királynak, a ki hiú, mint minden keleti, hizelgett az udvarias bánásmód s maga jött el messziről egy csapat pompás lovassal a Jordán partjaihoz, átúszott a folyón és sátrainknál várt bennünket.

Rövid szavakkal, melyekből hatalom és igazság volt érthető, kijelenté, hogy az egész Jordán mentén biztonságban vagyunk, a mire szükségünk van a vadászathoz: rendeltetésünkre áll, s valóban minden állomáson találtunk vidéket ismerő törzseket, melyek jó vadászathoz juttattak bennünket s fáradhatatlanúl szolgáltak nekünk.

Ha Ali sech biztonságot igér, oly bátran járhat az ember azokon a területeken, mint Európa szivében, mert szava mindenható a vad törzsek közt. Azelőtt másképen volt az, a beduinok folytonos viszályban éltek egymással és szüntelen véres harcokat vivtak; egy törzs barátsága elég volt arra, hogy az utast kitegye a másik törzs dühének.

Felszálltak a nemes lovakra és a nomád-király, hű lándzsaerdejétől körülvéve, haza lovagolt végtelen pusztáira.

A nablusi kormányzó, egy valóságos turkoman, különben kellemes és igen művelt ember, a ki mindig rajta volt, hogy minden kívánságunkat teljesítse, szintén sátraink előtt várt bennünket. Pasa ruhát viselt, de a fezre a hőség miatt fehér kendőt tett.

Reggelink rövid volt, de senki sem tudott jól enni, a tikkasztó levegő a déli órákban hallatlan mértékben súlyosodott, s az enyhíthetetlen, örökös szomjúság ezen a tenger színe alatt fekvő tájakon elvette az ember étvágyát.

Egy órai pihenés után az útitársaság egy része megint fölkerekedett, hogy a délutáni és esti órákat vadászatra használja.

Szalimnak, egy vadászó beduin-csapat vezérének, kellett megmutatnia a vadban dús helyeket. Derék, erős legény volt, a kit hamar megszerettem s mint vadászt becsülni tanultam. Lovon, vadászaton és harcban nőve fel, bátran lehetett őt valódi, minden tekintetben szabad arab typusnak tekinteni. Termete kicsiny volt, de izmos, arcát néhány erélyes vonás, rövid körszakál és egy pár valódi sólyomszem díszíté; arcszine ez országhoz képest

feltünő sötét volt, hasonló az afrikai arabokéhoz. Ruhája fehér, magasra felcsipett köpenyből, kis turbánból és sárga sarukból állt, melyek sovány lábait födék; fegyverül csak egy rövid kést hordott övében és korbácsot kezében.

Kisérői, számra nézve mintegy tizenöten, szikár, magas suhancok, többnyire szakálosak, barnás-sárga arcbőrüek, kiknek részint fehér, részint barna csikos szövetből készült ruhájuk és turbánjuk rongyokban lógtak, fegyverzetüket hosszú puskák, régi pisztolyok és rövid kések képezték, nagyon jó, de rendkivül vadászat kedvelő legények voltak.

Kutyák is voltak velök, bizonytalan fajú, farkashoz hasonló komondorok, melyeket azonban később becsülni tanultunk. Néhány beduinnak bodor haja és feltünő sötét bőre volt; a négervér nyomait világosan meg lehetett rajtuk látni.

Ezzel a társasággal hagytuk el a tábort; meglehetős hosszú gyalogolásra volt kilátásunk, de lovagolni lehetetlen volt, mert a lovak napkeltétől fogva erős mozgást tettek és szükség volt erejökre, meg egészségökre a következő napokra.

Szalim kezdetben az úgynevezett erdőkön vezetett bennünket keresztül; sajátképen buja zöld rétek és vad zabföldek ezek, melyeken alacsony bozót és eltörpült cserjék nőnek ritkábban, sürűbben.

A Jordán völgyében minden növénynek tövise van, a fű is hosszú, kampós tüskékkel van tavaszszal ellátva, mely belekapaszkodik az emberek és állatok husába, minden fát, minden bokrot tövisek védenek; gondolhatni, milyen lesz az ember ruhája meg a bőre; a vadászatked-

velő utasnak e vidékeken valóban keserű szenvedéseket kell kiállania.

A fákon és bokrokon tarka madárvilág hemzsegett; ezeken az áldott tájakon az állatok nagyon össze vannak szorulva s igy mindenféle szép, ránk nézve uj példányt találtunk.

Az igazi ázsiai búgó-galamb mindenfelé hallatta hangját s a vezető hímgalamb repülő ügyességét sokfélekép mutatta be a levegőben; sok énekes madár dalokat suttogott felénk a bokrokból s lépten-nyomon fürjek röppentek fel a vad zabból.

Ragadozó madarakban, sasokban, kányákban és sólymokban sem volt hiány.

Az apró állatok is nagy mennyiségben voltak képviselve; karcsú gyíkok, otromba békák, nagy és kis rovarok egész tömege tette bátortalanná a vidéket.

Nemsokára elhagytuk ezt a kertvidéket s pusztaságba jutottunk; sárga fű borította a talajt, mely élénken emlékeztetett hazámra, a magyar pusztákra.

Számtalan sáska surrant fel lábaink előtt s fogalmat nyerhettüuk róla, hogy bizonyos időszakokban mily csapássá válhat ez az állat Ázsiában.

Szalim hirtelen megállt s kijelenté, hogy utazásunk céljánál vagyunk.

Egy hegyipatak, mely a bércekből ered s egyenes vonalban tart a síkon keresztül a Jordánig, folyt előttünk meredek agyagfalak közt.

E folyóvizek nagyon érdekes alakzatuak, mindkét oldalukon merőleges, néhány öl magas, posványos falak közé zárva, belül a zürzavar képét mutatva.

Középen a száraz időszakban csak keskeny patak folyik, körösközül sziklatönkök, agyagos helyek, sürű, áthatolhatlan bozótok, fák, nedves fák, forgácsok tarka züre, valóságos őserdő egy szűk téren; a legszélesebb helyeken az egyik part távolsága a másiktól legfeljebb kétszáz lépés.

Néhány vadásznak a jobb, másoknak a baloldalon, az agyagpart felső szélén kellett menniök, mig a beduinok kutyáikkal egyforma magasságban maradva, a bozótokat és köveket kutatták át. Szalim mellettem maradt s vezette az egész vadászatot.

A hajtók folytonos üvöltés meg kövek dobálása közt mentek s ugráltak ide s tova a patakban; nemsokára vigan ropogtak a lövések, mert egyik fajd a másik után röppent föl s hullott le ismét a cserjébe. Kő- és havasi fajdok, fürjek és különféle fajú énekes-madarak rebbentek föl rejtekeikből; a mocsáros partokon karicsa-szalakóták és gyurgyalagok fészkeltek. Az agyagos helyeken vad- és sündisznók nyomait találtuk, az utóbbiaknak töviseit és lyukait is megtaláltuk; kár, hogy ez a vad állat a legcsekélyebb zörejre elbujik a földbe s azért nappal alig lehet elejteni.

Már egy ideig vadásztunk s a parton jó darab utat tettünk meg, midőn a kutyák egy majdnem áthatolhatlan bokorban hangot adtak. Én egy szárnyas havasi fajdot kerestem, azért szerencsére a völgy fenekén voltam.

Ekkor a túlsó lejtőn egy lövés dördült el, az egyik úr odakiáltott hozzám, hogy egy páncélos állatot tévesztett el az imént, mely a kutyák előtt szalad.

A beduinok meg én nagy ugrással követtük a csapást, mely hirtelen megszünt. Egy fa mellett, töve és gyökerei közé építve, több lábnyi magas, ágakból készült, hódház alaku tornyot találtunk; a kitűnő állat-építészetnek e készítményét nem lehet másképen nevezni; két felől kerek bejáratok voltak.

Mikor a beduinok meglátták az építményt, félve visszavonultak.

Szalim velem az egyik kijárásnál foglalt helyet, míg embereinek megparancsolta, hogy a másiknál tüzet gyujtsanak. Mikor a lángok magasra felcsapkodtak s az épület már ropogni kezdett, egy sajátságos sárkányalakú állat bujt elő óvatosan, mintegy négy láb hosszú lehetett, s a színe sárgás-piros volt. Mulatságos baktatással akart elmenekülni, midőn egy jól célzott lövés földre terítette. Érdekes zsákmányom egy gyík volt. A hüllők országában nem igen vagyok járatos, de úgy hiszem, egy nagy intő-gyík feküdt előttem. Most az volt a fődolog, hogy a ritka példányt sértetlenül küldjük vissza a táborba. Minthogy az arabok nem akartak a hideg állathoz nyulni, ágakból kis ágyat csináltunk, rátettük a nagy halottat s igy küldtük egy beduinnal haza. Ezalatt folytattuk a vadászatot; de nemsokára észrevettük, hogy a fajdokat elriasztotta a sok lövés, a vaddisznókkal meg ezúttal nem volt szerencsénk, azért az egész vadásztársaság egy fa alatt egy árnyas helyet keresett, a hol a forróságtól eltikkasztva, mindenki lefeküdt a fűbe; még a beduinok és erős kutyáik is viz után lihegtek.

A patakban nem igen volt viz, s a mi volt, nem volt tiszta; de a derék Achmednek, mint mindig, most is volt

készen néhány palack limonádéja, melyet egy általvetőben cipelt hátán.

Fél órai pihenés után Szalim uj vadászatra szólított fel bennünket. A nagyherceg Hoyossal, Eschenbacherrel és Ráthtal elhatározták, hogy vadászva térnek vissza a táborba.

Chorinsky meg én még tettszomjasok valánk s követtük a beduinokat a pusztaságba. Hosszú menet után néhány apró bokorhoz jutottunk, melyeket egy nyirkos hely s egy kerek, csak néhány száz lépésnyi nádas követett.

Szalim az egyik oldalon állított fel bennünket, míg a másik oldalon a hajtókat helyezte el; a mi ebben a rejtekben volt, annak lövés alá kellett kerülnie.

Achmed derék ember, de magokat védelmezni tudó állatokkal nem szeret vad harcokat vivni, s a mint áttekintette a helyzetet, kért, hogy bizonyos távolságban, egy bokorban kinyugodhassa magát. Meg sem várva feleletemet, gyors léptekkel eltünt.

Én egy erősen letaposott vaddisznó csapáshoz álltam.

Alig hatoltak be a kutyák a nádasba, már megkezdődött a vad hajsza. A hajtók pokoli zajába belevegyült az ebek csaholása; végre egy hosszú, izgalmas negyedóra után egy erős vadkan tört ki a sürűből s annak a csapásnak tartott, a hol én álltam.

Lövésemre, mely épen keresztcsontja alatt találta, lerogyott, de megint feltápászkodott s tajtékot fújva folytatta útját. A jó Achmed, nem ismerve föl a vad-csapa jelentőségét, szépen keresztbe feküdt rajta. A meglőtt állat arra rohant s megtámadta a szegény embert; szerencsére

oly gyorsan követtem, a mily sebesen csak futhattam, Achmed ordított, magasra tartá zsebkését, csak egyik lábán állt, míg a másikat, mintegy védelmül a vad állat elé nyujtá. A kan már határozott támadásra készült, de mielőtt elérte volna hősünket, már hanyatt feküdt a földön; a nagy veszélyt belátva, az erős vadnak, mely orrmányával épen Achmed bő bugyogóját szimatolta, szerencsére egy rögtön halált okozó golyót küldtem. Az egyiptomi meg a vadkan tehát most békésen feküdtek egymás mellett, az előbbi kék-zöld volt ijedtében s minden tagja reszketett, pár percig szóhoz sem tudott jutni. Nemsokára megjelentek a beduinok is örömtől sugárzó arccal. A vaddisznó, mely különösen a mi magyar erdeinkben élő hatalmas példányokhoz volt hasonló, teljesen különbözött az éjszak-afrikai, sokkal kisebb és finomabb alkatú, szurokfekete vadkantól. Vadászom szabályszerűen kiterítette az állatot, azután összekötözött rudakra fektették az arabok s négy ember visszament a súlyos zsákmánynyal.

Előttünk még messze út volt.

A bokrok közt Chorinsky egy igazi pusztai nyulat lőtt; ezt a kis sárga állatot Afrikában ismertük meg. Az út a pusztán át a tikkasztó napsugaraknak kitéve, épen nem volt kellemes. Mikor a nap a véghegyek mögött a sárgás-piros párák közt lenyugodott, elértük az erdőket meg a cserjést, a honnan még egy órai út állt előttünk. Lépten-nyomon fűrjek rebbentek föl, de fáradtak voltunk, nem akartunk lőni s csak a táborra gondoltunk; egy vigan csergedező patak meglehetős tiszta vize pillanatnyi enyhet adott, azután megint tovább mentünk; az éj már beállt, néhány tűzpont tündökölt a bokrok közt; a hoz-

zánk rendelt beduinok tüzei voltak. A magas alakok fehér köpenyeikben a tűz bágyadt fényénél kisérteties szinben látszottak; a lándzsák magasra meredtek, nyers arab torokhangok és mélabús dana hangzott az éjben; a lovak henteregtek a fűben és csaholva ugráltak elénk a kutyák. Chorinsky meg én átmentünk a puszták fiainak sorain, a kik barátságosan köszöntöttek bennünket s üde italt nyujtottak. Még egy negyedóra s tarka drúzainkhoz, Howard szolgáihoz és az öszvérekhez érkeztünk; mellettük táborozott a török lovasság. Még száz lépés és sátraink mellett valánk.

Mindjárt megebédeltünk. Napnyugta után a forróság oly nagy lett, hogy éjjel is szinte fürödtünk az izzadságunkban; néhány úr meg szolga rosszul is lett a sürű, szokatlan levegőtől.

A nap rendkivüli érdekes élményei és vadászati sikere dacára is nyomott hangulat uralkodott az egész társaságban, mely a következő napokban még növekedett. Jordán vidékének éghajlata, kedvezőtlen hatással van az európaiakra.

6-án reggel, a reggeli után elhatároztuk, hogy vadászat végett szétoszlunk; több úr abban az irányban ment, melyben előttevaló nap vadásztunk; a nagyherceg meg én Szalimtól és embereitől kisérve, Jericho felé a buja kertvidékre lovagoltunk. A helység közelében egy hegyipatak folyik a síkon át a Jordánba. Itt is meredek agyagfalak, nagy sziklatönkök, locsogó viz és még sürűbb növényzet fogad, mint annál a pataknál, melyet tegnap kutattunk át.

A nagyherceg a balparton maradt, én a jobbpartra mentem. A beduinok benyomultak a sürűbe s vidám vadászat kezdődött.

Pár perc mulva már elejtettünk néhány fajdot, de mégis abbahagytuk nemsokára a vadászatot, mert a beduinok uj vaddisznó csapásra találtak.

Nemsokára rá elkezdték a kutyák a hajtást, egy erős vaddisznó csörtetett elő a bokrokból, de csak egy pillanatig volt látható, nem lehetett rálőni; csakhamar egy másik követte, mely úgy ugrott fel a magas fűben a hajtók előtt, mint a nyúl; a nagyherceg lövése leterítette. Egy közepes nagyságú emsét vonszoltunk ki a patakból s szamárháton küldtük a táborba. Folytattuk ezután a vadászást; még néhány vaddisznó menekült meg előlünk, vagy keresztültörtek a hajtók között a sürű bozótban, vagy messze előre szaladtak. A nagyherceg egyet a patak közepén hibázott el.

Erre nemsokára megint jelt adtak a kutyák. Nagy csörtetéssel kapaszkodott fel fehér agyarait csillogtatva, egy igen nagy kan, a köztem és a hajtók közt levő lejtőn s a pusztába akart iramodni, egy szerencsés vállövés földre terítette. Nagy örömmel küldtem vissza a pompás zsákmányt a táborba.

Most ismét a nagyszámú apró vadra kezdtünk vadászni. Havasi fajdokat, bibor kócsagokat, fűrjeket, szárcsákat lőttünk, s néhány sast a nagy távolság miatt elhibáztunk.

Minthogy a déli hőség nagyon érezhető lett, eltökéltük, hogy abba hagyjuk a vadászatot. Leszállva a patakba, az agyagos talajon rögtön hiéna-, farkas- és sakálnyomokat fedeztem föl, ezenkivül még hiúz és kisebb

macskafajok nyomait is. Az ebfajhoz tartozó állatok a beduinok állítása szerint csak éjjel jönnek le a hegyekből a vizre, míg a macskafajhoz tartozók a sürű bokrokban és odvas fákban tanyáznak, de sohasem űzhetők ki rejtekükből, még kutyákkal sem.

A sündisznónak is sok nyomát láthattuk; egyszer a kutyák a sünlyukig szimatoltak, mely előtt e komikus állatnak friss nyomait és néhány tövisét találtuk.

Elhatároztuk tehát, hogy fölkeressük a sünt fészkében, azért egy jó lovon visszaküldtem vadászomat a táborba azzal a megbizással, hogy hozza el a tacskókat, meg néhány lapátot.

Ezalatt a vadásztársaság néhány fa árnyékában letelepedett, a hol limonádét ittunk és szivarkákat szivtunk.

A nagyherceg e reggelen egy sajátságos állatot ejtett el, nevezetesen a kenguruszerű ugróegeret. Mikor a tacskók megérkeztek, mindjárt leeresztettük őket a lyukba.

Csakhamar hallottuk a mozgást meg ugatást, de sajnos, a különben oly derék kutyák behuzott farkkal visszasiettek a napvilágra s nem akartak többé lebujni a nyilásba.

Megparancsoltuk tehát a beduinoknak, hogy ássanak, a mi azonban nem igen ment a nagy melegségben; a szabad vadászat inkább inyükre van, mint a szolgai lapátolás.

Belátva igyekvésünk sikertelenségét, abbahagytuk; egy érdekes dolgot azonban mégis találtunk.

Az üreg nyilásában egy protestáns zsoltáros könyvet találtunk, melyet valószinüleg egy vadállat cipelt be magával, a mint azt az üregekben lakó állatok tenni szokták. Az evangelikusok énekei és a zsoltárok voltak

benne, az »Erős várunk« meg egy imádság Vilmos császárért; egészben véve a kötés ép ugy, mint a szöveg, jó karban volt, csak néhány piros, véres foltot láttunk a papiron.

Tudja isten, hogyan jutott ez az európai munka arra a puszta vidékre, és hogyan vesztette el tulajdonosa, csontjai talán az áthatolhatatlan bokrokban porladnak valahol. Nyargalva tértünk vissza. Elől lovagolt ügetve Szalim; nyereg és takaró nélkül ülte kis sötét pej lovát, csupán kötőfékkel vezette a vidám állatot.

Jericho közelében egy kigyózó sast pillantottam meg, mely a patakban fürdött; a kidülő partok födözete alatt szerencsésen közelébe lehetett lopózni; a mit meg is tettem s pár perc mulva már zsákmányul esett a pompás állat.

E rövid intermezzo után folytattam utamat s lovam gyorsasága folytán nemsokára elértem táborunkat.

A többi urak is jelentékeny mennyiségű vadat ejtettek el, de csak apróbbakat; azután szabályszerű helyet készítettünk s ott reggeliztünk, de sajnos, a reggeli nem annyira evésből telt ki, mint inkább abban állt, hogy örökösen a legyeket kellett kergetnünk; nem is lehet képzelni, mennyire zúdultak ételeinkre a rovarok. A legforróbb napszakát a táborban töltöttük pihenéssel; csakhogy a borzasztó hőség nagyon kínzott s fáradságosan birta az ember gondolatait annyira összeszedni, hogy a szükséges jegyzeteket papirra tegye, s néhány levelet irjon haza.

A déli órákban a Jordán völgyében rendesen 40 Réaumur fok meleget kellett élveznünk.

Délután öt óra felé ismét útra keltem, ezúttal egyedül Szalim s néhány beduin kiséretében. Kezdetben a fák között búgógalambokra vadásztam, azután bejártunk né-

hány zabföldet, mely alkalommal egy csomó fűrjét lőttem a konyha számára, a mi már nagyon szükséges volt, mert készleteinknek már rossz szaguk volt s különösen a sokat dicsért konzervek terjesztettek utálatos szagot a táborban. Árkon-berken átmászkálva, alkalmam volt figyelemmel kisérni ez ország nagyszerű növényzetét. Különösen tetszettek: a *Zizyphus Lotus* és *Spina Christi,* melynek gyümölcseiből az előttünk, hurutra hajlandó európaiak előtt ismeretes szeletkék készülnek, azután a balzsamfa, a *Solanum sanctum;* a hires jerikói rózsa vagyis *Anastatica Hierochuntica* csak a Holttenger partján található.

Napnyugtakor visszatértem a táborba, a hol nemsokára étkeztünk s azután lefeküdtünk.

Másnap reggel napkelte előtt a nagy karaván felkészült az útra, a sátrakat összerakták s a karaván a szokásos zaj és lárma közt megindult.

Kevéssel reggeli után mi is követtük, egy hosszú lándzsáju, repülő köpenyegű beduintól vezetve; mintája lehetett volna a valódi arabnak, mikor szép sárga ménén nyargalt. Azt a sechet, a ki Betlehemtől fogva eddig volt kalauzunk, a pasa elkergette; hogy mért történt ez, annak nem tudom okát. Kezdetben a véghegység lábánál, a vegetáció határán lovagoltunk; sürű bokrok és alacsony fák közt haladtunk el, melyeket ellepték az álmukból még csak most ébredező gólyák.

Kis idő mulva eltüntek a bokrok s a Sultan-Ain forrása környékének vad kertjei közé s az igazi pusztaságba jutottunk.

A talaj átalában jó volt, majdnem mindig ügethettünk; csak itt-ott kellett köves helyeken vagy a hegy kö-

zelében levő vizmocsárokon átmenni. Két órai lovaglás után balról egy meglehetős széles völgy nyilt meg előttünk; itt benn, messze a völgy kezdetétől van az El-Audje forrás. Egy termékeny földet öntöző patak folyik a völgyből s a síkon át a Jordánba.

Alacsony fák és bokrok között kellett átmennünk s a keskeny növényzetöv másik végén várt bennünket Szalim embereivel, hogy jó, vadakban gazdag területekre vezessen bennünket.

A nagy karaván az urak legtöbbjével balra a völgybe tért be, hogy az El-Audje forráshoz menjen.

A nagyherceg, Hoyos meg én a beduinok után mentünk. A fákon feltünő sok ragadozó madár ült s pár perc alatt egy kigyózó meg egy törpe sast lőttem, Hoyos szintén egy törpe sast. A bokrok közt vadzabos és magas fűvel benőtt terek voltak, melyekben csak ugy hemzsegett a fűrj, lépten-nyomon repült fel egy csapat s ha lett volna elég lőszerünk, a fűrjvadászat kitünően sikerült volna. Kőfajdot csak keveset találtunk, havasi fajdot épen nem; egy hosszú úton, egyenes irányban keletre vadászva, a Jordán síkság belsejébe jutottunk. Ismét megérkezve a puszta szélére, mintegy félóráig pihentünk egy fa árnyában. Azután megint lóra szálltunk s a gyalog utánunk futó beduinoktól követve, átnyargaltunk a füves, sárgás lapályon.

Körülbelül félóra mulva a fensíknak egy mély bevágásához jutottunk; messze benne egy patak locsogott magas, barna partok között; meglepő hatással volt ránk e sajátságos, hirtelen megjelenő tájkép. Le kellett szállnunk a lóról s ugy kellett felkusznunk a meredek lejtőre;

a patak mentén, melyben csalódtunk, mert sós volt a vize, egy igen szűk szakadékban előre sietve, kicsiny, néhány száz láb magas, majdnem merőleges agyagfalakkal bezárt völgykatlanhoz értünk; alját zsombékos gyep, alacsony cserjés meg nádas mocsár tölté be. Egyetlen út gyanánt a keleti oldalon egy keskeny vadcsapás vezetett föl a lejtőn a hegygerincre.

Szalim felszólított bennünket, hogy álljunk fel a nádas ellenkező oldalán, mivel meg akarja embereivel és kutyáival a nádast hajtatni. Még el sem foglaltuk helyünket, már elhagyta a sürűt egy nagy vaddisznó s az egyetlen útra, a hegyi csapásra tartott s oly gyorsan, mint a zerge kapaszkodott fel rajta. Több, négyszáz lépésnyire utána küldött lövés sikertelen maradt. Gyorsan ez erőszakolt út közelébe futottam; még mintegy kétszáz lépésnyire voltam, mikor ismét egy termetes kan tért erre az útra. Két golyót röpítettem hátába, de egyik sem volt föltétlenül halálos; súlyosan megsebesítve, hátát fájdítva vánszorgott föl lassan a meglőtt állat a hegy gerincére.

Erre minden hajtó odasietett, óvatosan, bizonyos távolságban követtetém, magam a csapáson akartam utána lopózni.

Eleinte az agyagban egy párduc friss nyomait találtam, nemsokára ráakadtam a megsebesült vadkan nyomára is, melyen bő tajtékot fedeztem föl.

A hegy gerincét hamar megmásztuk; egy nem épen széles, de mindenféle növénynyel, magas fákkal, bokrokkal, rétekkel megáldott völgyre nyilt pompás kilátás. Az ellenkező oldalon ismét meredek földfalak emlekedtek. melyek a tájképet berekeszték.

A csapás folytatását követve, lesiettem a meredek ereszkedőn a völgy fenekére; odaérve, a nyom egy földön át vezetett bokrok közt, köves medrü patakon és agyagos helyeken keresztül egy sürű cserjés széléhez.

Ott megvártam két kisérőm és a beduinok megérkeztét. A kutyákat tüstént rábocsátottuk a csapásra s pár perc mulva már hallottam az örvendetes állásjelt meg a buzgó hajsza hangját.

A sürű csepitésen áthaladva egy kicsiny, erdőktől és bokroktól berekesztett rétre jutottam, ennek közepén heves küzdelem dühöngött. A kutyák derekasan tartották magukat, dühös ugatás közt marták, harapták a még mindig erősen, bátran védekező kant. Egy kedvező pillanatot felhasználva, a szép agyaru, erős vadkannak megadtam a halálthozó kegyelemlövést.

Csak most nyilt alkalmam megszemlélni a környéket. Magas fák és sürű bokrok közt közvetlen közelben csillogó viztükör tündöklött s egy folyó zsongása ütötte meg fülemet. Gyorsan odahivtam kisérőimet, hogy tudassam velük örvendetes felfedezésemet. A megsebesített vadkan üldözésének köszönhettük óhajtásunk teljesülését, a messze távolban hitt szent folyó, a dicső Jordán előttünk volt.

A buja növényzeten át, a süppedékes parton lesiettünk egy homokzátonyra, hogy a vizet és a csinos partvidéket közvetlen közelből szemlélhessük. Mind a két parton sürű ligetek virulnak, magas, lombos utakkal, fűzfacsoportokkal, virágos talajjal; az európai ligetekre emlékeztető florával. A folyónak valódi hegyifolyó jellege van, gyorsan rohan és vidáman csapkod a sziklatönkök

meg kövek közt; az ember azt hinné, hogy szép havasaink közt, a Traun vagy az Enns partján andalog. Míg a beduinok ittak s a vadkant egy szamár hátára tették, melyet e célra hoztak magukkal, mi kinyugodtuk magunkat a fák árnyában, letéve egymásután ruhánkat.

A Jordán vize, a levegő forróságához képest, igen hűs és a fürdés előtt a test tökéletes lehűtése szükséges.

Mintegy félóra mulva beléptünk a pompás árba, s a folyó közepéig mentünk be.

Nemcsak rendkivül jótékony enyhülés volt ez, hanem egyúttal érdekes utiepizód is.

Itt ment át Izrael népe, csoda által oltalmazva, a ragadó folyón; Dávid, egy csolnakon itt tért vissza Barsillaival országába és Illés itt csapta meg köpenyével a hullámokat, ugy hogy ketté váltak.

Később a nagy Kristóf ezen a vizen vitte át a kis Jézuskát, s a mi a keresztyénekhez közelebb álló dolog, itt kereszteltetett meg magát a Názáretből jövő Jézus, János: a jámbor remeték előképe által, a ki szőrköntösbe volt öltözve, sáskával meg vad mézzel élt a pusztában. És ezekben a berkekben hangzott az Úr szava: »Ő az én szerelmes fiam, kiben nekem kedvem telt.«

Évenkint a hivő zarándokok nagy serege jön ide, hogy megfürödjék a Jordánban s viszik haza vizét, hogy otthon vele kereszteltessék meg gyermekeiket.

Az orthodox görögök abban az ingben merítik meg magukat a szent habokban, melyet halálos órájukban megint fölvesznek.

A fürdő után megerősödve és felüdülve, a beduinok kiséretében ugyanazon az úton visszamentünk a vaddisznó

csapásra, azután a völgykatlanon át arra a fensík-szélre, melyről előbb lejöttünk.

Lóra szálltunk s Szalim vezetése mellett ügetve nyargaltunk keresztül a pusztán. Az el-audjei szűk völgy bejárásához közel a kormányzó jött elénk néhány csendőrrel; aggasztotta őt az, hogy oly soká kimaradtunk, a Jordán felé betértünk, azért keresésünkre indult.

Át kellett haladnunk azon a helyen, a hol reggel vadásztunk, mire azután bementünk a völgybe. A völgy fenekét buja kertek borítják, a hegyek, a véghegység mindig egyforma jellegét viselik, hosszú, meredek, gyér fűvel benőtt lejtők. Egy keskeny ösvény végtelenségig vezetett bennünket tövises bokrok és egy patak köves partján át. A lejtőkön hihetetlen sok gólya állt. Még sohasem láttam egy vidéken ily tömegben ezt a madarat, mint az El-Audje völgyben s átalában a Jordán síkságán.

Hosszú lovaglás után végre elértük táborozó helyünket; a sátrak a hegy lábánál álltak, de még a gyepen, a vad, tüskés zab közt, a buja növényzet határán, egy kis patak partján.

Már közel voltunk a völgy kijárásához, mely egy magas falakkal közre zárt, festői katlan alakjában végződött.

Mohó étvágygyal estünk neki a villásreggelinek, három óra volt már, s reggel öt óra óta egy falatot sem ettünk, e mellett azonban sokat mozogtunk.

A délutáni órákat a táborban töltöttük. A karaván-nal szabadban, a sátor alatt való tanyázásnak meg van a maga sajátságos bája s a chablonszerű európai életmód egyformaságától különböző jellege.

El-audjei táborhelyünk azonban, sajnos, több rendbeli kellemetlenséget szerzett nekünk. A sátrak ugyanis száraz, rendkivül tűzveszélyes fűvön álltak s egy eldobott szivarka pár pillanat alatt oly tüzet gerjesztett, melyet csak a gyors oltás fojthatott el. A lőszerek bősége folytán kétszeres figyelmet kellett erre a körülményre fordítanunk s nem tehettünk egyebet, mint hogy a dohányzást nagyon korlátoznunk kellett. Másrészt, a mint a karaván megérkezett, rögtön eltünt a nélkülözhetetlen patak; kutattuk okát s azt tapasztaltuk, hogy rossz akaratból zárták el útját s vezették másfelé. Csak estefelé vezethettük vissza régi medrébe, ekkor ihattak a lihegő öszvérek és lovak enyhítő vizéből.

A pasák nem alaptalanúl gyanították, hogy a karavánunktól az előtte való nap elkergetett beduin-sech volt a boszú végrehajtója.

Este az urak közől többen kimentek, hogy rövid fegyveres sétát tegyenek.

Nekem sikerült egy dürgő kőfajd kakast és egy hálására szálló gólyát elejteni.

E hosszúcsőrüek ezrei szálltak el táborozó helyünk fölött, az alacsony fákon, a hánynak helye volt, annyian telepedtek meg, hogy ott aludjanak.

Napnyugtakor mindnyájan visszatértünk ebédelni s nemsokára teljes nyugalom uralkodott a táborban; midőn már szenderegtem, hallottam a sátrak közelében néhány éhes sakál üvöltését.

Aprilis 8-án a szolgák összerakták a sátrakat s nemsokára a karaván utnak indult.

Kezdetben a mellékvölgyön át vivő unalmas uton kellett haladnunk; a fővölgyben már jobb volt, és homoktalajon, folyton a hegység lábánál nyargalva, két órai lovaglás után egy lapályos talajra jutottunk. Néhány csalitos, meg, sajnos, nagyon is nagy nádas mutatta, hogy e tér jó vadászterület. Szalim és néhány gyors lábú ember már ott voltak; de mivel itt véget ért az ő kerülete, egy másik csapat beduin várt bennünket nagy kutyákkal s egy igen szép sech vezetése alatt.

A gyaloglevők épen úgy voltak öltözve, mint Szalim emberei, de a vezető vagyonosabbnak látszott, ezt mutatta jó sárga ménje, melyen gazdag szerszám volt, tarka ruhája, nagy szines turbánja, magas, sárga szattyánbőr csizmája és görbe török kardja.

Ez az ember már inkább a belső ázsiai, mint az arab faj jellegével birt.

Nagyon udvariasan vezetett bennünket, a nagyherceget, Hoyost meg engem helyeinkre, a nádas túlsó felére; a többi úr, valamint a nagy karaván, folytatta útját.

Néhány vaddisznó és egy hiénacsapás jó reménynyel töltött el bennünket, de csakhamar ki kellett ábrándulnunk.

A nádas mocsár igen nagynak és elposványosodottnak bizonyult; az emberek nem tudtak behatolni s az egész hajtás abban állt, hogy a szélén szaladgáltak nagy lármával. Természetesen egy vad sem hagyta el biztos rejtekét.

Erre megint lóra ültünk s követtük a többieket; át kellett haladnunk egy kiálló hegyháton, melynek rossz,

köves talaja volt, az éjszaki lejtőről pompás kilátás nyilt elénk a messze síkra, a zöldes-szürke nyugoti véghegyekre és a Jordán keleti partjának magas sziklahegyeire.

Előttünk feküdt már az Abd-el-Kader völgy és forrásterület torkolata, mai utazásunk legközelebbi célja; messze lát az ember a síkon és lassan éri el a forrón óhajtott állomást, melyet e nap alaposan meg kellett tanulnunk ismerni.

Az út folytonosan pusztaságon vezetett keresztül bennünket, mindig a hegy lábánál maradva; a hová tekintettünk, csak gólyát láttunk, a lovast alig pár lépésnyire hagyták elvonulni, nem is méltatták figyelemre. A légben néhány ragadozó madár is szállongott s a nagy ázsiai sas egy párja is elszállt fejem fölött; gyorsan lekaptam vállamról puskámat, de tölténytáskámban csak golyóstöltény volt, sörétet nem találhattam.

A nap rettenetesen sütött; a szürke felhőburkolat, mely reggel elsötétítette az égboltot, sajnos, teljesen eltünt.

A karaván hamar utólértem. Nyomorúság volt nézni: néhány száz lépés választá el az egyik öszvért a másiktól; vezetőik ütlegelése dacára is alig vánszorogtak tovább; a nagy hőséget, a megerőltetett meneteket — még Jeruzsálem előtt, Latruntól, — s az utóbbi napok vizhiányát világosan észre lehetett rajtok venni. Majdnem mindnyájának sebesre dörgölte a podgyász a hátát s térdeik meg voltak zuzva.

Több órai lovaglás után elértem a magas hegyek közt, és északnyugoti irányban elnyuló Abd-el-Kader völgy bejáratát. Mint rendesen, ennek a közepén is patak csurgott, melynek partjain itt különösen buja növényzet

virult, mely a viz mentén zöld szalagként vonult a pusztán át egészen a Jordánig. Minthogy a patakon csak egy helyen lehetett átgázolni, a völgy déli részén messze be kellett mennünk, hogy azután hasonló távolságra az északi részen visszalovagoljunk a nagy síkságra, a hol egy sajátságos alkatú sziklakúp alatt, a növényzet határán kellett felütni a tábort.

Az urak már megérkeztek, de a karaván még jó sokáig késett s igy szerencsénk volt egy kicsiny, némileg árnyékos barlangban várni be az öszvérek megérkezését.

Néhányan az időt arra használták, hogy fürdőhelyet keressenek. A nagy patakot a buja növényzet, az embernyi magas, balzsamos illatú, nagy piros virágú oleanderfák annyira elfödték, hogy alig lehetett hozzájutni a viztükörhöz. Máskülönben is e szinpadi díszletre emlékeztető hátterű tájrészlet olyan volt, mint rendesen egy délszaki kigyótanya s ez égöv mérges hüllőitől bizony tartok egy kissé, azért inkább egy keskeny, kissé piszkos eret választottam, a hol azonban előbb megvizsgáltattam a környéket, hol néhány ártatlan béka társaságában fürödtem.

Mikor a fürdőből visszatértünk, egy sátrat és a konyhát már helyükön találtuk, nemsokára tehát reggelizhettünk a roppant melegben és utálatos, vastag legyektől körülrepkedve. A délutáni órákat vadászatra szántuk; az urak egy része a patak mentén ki a síkra tartott, míg én a nagyherceggel le a völgybe mentem.

Szalim és a másik sech kalauzolása mellett megkisértettük a parti bokrokat fölverni; néhány vaddisznó még megerősített bennünket szándékunkban.

Valóságos kertbe jutottunk; gazdag virány terült el szemünk előtt, üde bokrok, nagylevelü növények, melyeknek csúcsait pirosra festette a pompás oleandervirág.

Nem is sejtett illat, az áldott Kelet igazi fűszere, az ezeregy éj szerinti paradicsom kábítá elménket; de semmi sincs a világon, a minek árnyoldala ne lenne, minden tüskével és tövisekkel volt védve: fa, bokor, levél, fű.

A kutyák maguk is megtagadták a szolgálatot s így nem lehetett e körülmények közt szó a vadászásról. Minden lépésnél uj bajunk támadt s a mily gyorsan csak lehetett, elhagytuk ezt a paradicsomot s növényben szegényebb tájakra siettünk.

Feltünt a sokféle tarka gyíkok nagy tömege, minden lépten-nyomon átsurrant egy hüllő a fűben. Egy kis kerülőn, elejtve néhány darab apró vadat, este visszatértünk a táborba.

A többi úr szerencsésebb volt s két nagy, gyöngytyúkhoz hasonlólag pettyezett, vörös-barna övvel diszített Frankolin-fajdot hoztak. Elérkeztünk tehát ez uj vad tanyázásának határáig. A következő napokban alkalmunk volt őt még jobban megismerni.

Szives bucsút vettünk Szalimtól és embereitől; a derék legények visszatértek hazájukba.

Ebéd után táborunk festői képében gyönyörködtem; a tüzek szép visszfényt vetettek a sziklafalakra s feltünt rajtuk a járó-kelő szolgák és beduinok árnya.

Másnapra nagy menetet kelletett tennünk, mert két állomást akartunk egyszerre megtenni.

Napkelte előtt, még teljes sötétséggel már eleven élet pezsgett a táborban. A sátrakat szétszedték, mindent becsomagoltak s a nagy karaván útnak indult. Nemsokára mi is követtük, a sziklakúp körül lovagolva, a pusztaságra jutottunk.

A völgy e tájon szűkül, a nyugoti véghegyek kinyúlnak a lapályra, s meredek lejtőkön, mély szakadékokon és köves helyeken kellett átmennünk.

Szép kilátások nyiltak meg előttünk a szakadékokkal és patakokkal átszeldelt Jordán-mélyedésre és a túlsó part pompás hegységére, annak szürke, festői körrajzu sziklafalaira.

E hegyek egyikén egy agg torony áll, nem tudtam meg, mely korból származik s ki építette a csupán vad törzsek lakta vidékre.

A Jordán völgyében sehol sem találtunk olyan átszeldelt s egyúttal növénytelen tájrészt, mint e nap első óráiban.

A levegőben sok ragadozó madár keringett; egy héja épen fejem fölött repült el; egy szerencsés lövéssel elejtettem, súlyos eséssel pottyant le a lovak közé.

Ezután egy keskeny, a véghegyekből kiemelkedő gerincet kellett nagy fáradsággal megmásznunk. Fölérve a hegyhátra, pompás képet láttunk alattunk.

A Jordán völgye innentől kezdve mindig jobban és jobban szélesbedik s láttuk a Tibériás partján levő hegyekig érő síkságot, balról és jobbról a szép alakú véghegyeket, északon mintegy berekesztésül a Libanon magas csúcsait s a Hermon tágas hómezőit; valóban bámulatos ellentét; el voltunk tikkadva a szörnyű forróságtól, minő

csak a Jordán völgyében fordulhat elő s tőlünk messze a hó csillámlott a hegyeken.

Ezen az érdekes kilátóponton is megálltunk és pihentünk. Elhatároztuk, hogy mig a karaván folytatja hosszú, fáradságos útját, lenyargalunk a Jordánhoz, hogy néhény órát töltsünk a szent folyó partjain.

A repülő köpönyegű beduin, kezében a hosszú dárdával, eddig jól vezetett bennünket, de nem tudta, melyik út vezet legközelebb a Jordánhoz, ki is jelentette ezt őszintén, s így szétoszlottunk, hogy megkeressük a legközelebbi útat, kelet felé.

Átnyargaltam a pusztaságon, keresztül kellett ugranom néhány vizmocsárt, azután oly helyre jutottam, ahol kis sziklafalak és buja bokrok meg virágok valódi kertje közt vidáman csörgedezett egy kis forrás. A sziklák felső szélén, a viz folyását követve, elértem a fensík szélét; mellettem meredek lejtő emelkedett. Ez alatt nagy örömemre zöld réteket, sürű ligeteket pillantottam meg s köztük a Jordán ezüst szegélyét.

Nemsokára megérkeztem a folyam partjára. Az urak is nemsokára egymásután megérkeztek s mi kedvező fürdő- és pihenő-helyet kerestünk. A Jordán ezen a helyen meglehetős kanyarodású könyököt képez, az ezáltal keletkezett félszigetet liget borítja, mely oly sürűen és buján nőtt, hogy eddig nem láttam hozzá hasonlót.

A liget szélén, az utolsó fák és bokrok árnyékában, de már a réti talajon pihentünk meg, a lovakat legelni hagytuk, elővettük szerény reggelinket, mely kenyérből és hideg husból állt, előbb azonban megfürödtünk a zajgó, hűs hullámokban.

Mint mindenütt, ugy itt is hegyifolyó jellege van az egész Jordánnak, kövek és szikladarabok közt rohan tajtékozva. A szerény reggeli után elhatároztam, hogy kikutatom a berket s talán lehet egy kis hajtó-vadászatot rendezni.

A félsziget egyik felét mintegy embernyi magasságú bokrok födik; a talajon nagy levelű növények mindenféle fajtája burjánzik; a cserjék futónövényekkel vannak összefonva, s ez az egész tömeg oly sürű és buja, hogy alig lehet keresztül törni s minden lépéshez, melyet előre teszünk, nagy erőkifejtésre van szükségünk.

Ha e berek első felén szerencsésen túl vagyunk, akkor egy, az erdőt két részre osztó tisztásra jutunk; ott az agyagtalajon hihetetlen mennyiségű friss nyomot találtam; párduc, hiúz, vadmacska, vaddisznó meg sün, továbbá farkas, sakál és kétféle sertés nyomait; egy kicsiny, őzforma és egy nagyobb, dámvadszerű állat csapája nagyon érdekelt bennünket, annál inkább, mert Ráth úr, mikor a Jordánhoz lelovagolt, egy vizmosásban rövid agancsu szarvassal találkozott.

A berek másik része magas, lombos szálerdőből állt, melynek tropikus talajnövényzete szintén áttörhetlen volt. A sok csapa arra ösztönzött, hogy megkockáztassak egy hajtást; az urakat a tisztáson, a legsürűbb nyomoknál állítottam fel, s a török csendőröket néhány szolgával a vadászom vezetése mellett beküldtem az erdőbe.

Rendezett hajtósorról a sürű csepítésben szó sem lehetett, s nemsokára be kellett látnunk, hogy hiábavaló minden fáradságunk, hogy kihajthassuk a vadat a sürűből.

A madárvilágból a berekben csak néhány pár trielt és több kányát láttam.

Visszasiettünk tehát lovainkhoz, fölnyergeltettük azokat s ugyanazon az úton, melyen jöttünk, visszanyargaltunk a fensíkra.

Már alulról láttuk, hogy sajátságos, sötét köd emelkedik fel a levegőbe, de nem tudtuk okát megmagyarázni.

Mikor fölértünk, igen csodálatos látvány merült föl előttünk. Az egész puszta, a Jordántól a keleti véghegyek lábáig füstfelhőbe volt burkolva, melynek fekete öléből itt-ott fényes lángok csapkodtak ki: az a terület, melyen reggel átnyargaltunk, egész tűz és lángtengerré változott. A puszta füve hihetetlen gyorsasággal ég s percről-percre figyelhettük a tűz terjedését, a füstoszlopoknak felénk való közeledését.

Juszuf, egy török lovas tiszt, turkesztáni születés, izmos öreg ember, ősz szakállal, a ki hatalmának jelvényeül korbácsot tart kezére fonva, előre nyargalt, mutatván mindenütt a legrövidebb utat. Szép nyargalás volt ez, keresztül egyenest a pusztán, követve az égéstől, mely oly látvány, minőt csak más világrészek nagyszerűsége nyujthat.

Egy, szintén a lángoktól üldözött vaddisznó csak pár lépésnyire szaladt el lovam mellett.

Hosszú ügetés után gyorsan kijutottunk a pusztából és keresztül vágtattunk olyan területen, mely magas, bogáncsalakú növényekkel volt borítva, melyek nagyon megkinozták lovainkat. Két óra mulva a vidék jellege megváltozott.

A völgy mindig szélesbedett s közepén alacsony, bokrokkal és törpe tölgygyel benőtt halmok emelkedtek.

Éjszakon a képet szép hegyek rekeszték be; a Karmel hegyének nyulványait, a Nazaret körüli hegyeket, a sajátságos alaku magas Tábort, az Anti-Libanon, a hóborította Hermont, a Genezáret, vagy mint az arabok hivják, Tabariyé tavát környező hegyeket és északkeleti irányban a Djebel-Adjlun magaslatait, melyek mind hatásos világításban ékeskedtek, jól ki lehetett venni.

Utunk egy kis beduin-temető mellett vezetett el bennünket; két ősrégi, bámulatos szép fügefa a komor helynek még mélabúsabb szinezetet adott.

Lassankint közeledtünk mai utunk céljához, Baisán faluhoz. E helység körül nagy tájra terjednek ki hires forrásai, mindenfelől apró erek csörgedeznek le a fensíkról s az egész környéket sürű, alacsony bokrok, magas vadóc, sás, nádas meg pocsolyák borítják. Mindenütt hallani az itt tömegesen élő fekete vizityúk hangját.

A most nyomorult, néhány kőkunyhóból álló falu közvetlen közelében a vadon burjánzó mocsári növények közt elszórva található faragott kövek és omladékok e helység egykori nagyságáról és kulturájáról tanuskodnak.

Az ó-bibliai korban itt a kananiták laktak, később a várost Dávid foglalta el. Azután a skythák uralma alá kerülvén, a görögök Skythopolisnak nevezték el. A rómaiak korában virágzó, gazdag hely volt s Cleopatra találkozott itt Alexander Jannaeusszal; Pompejus Baisánon át vonult Judeába.

Az első keresztyének korában püspöki székhely volt, itt született Bazilidesz és Cyril. Szaladin elfoglalta a vá-

rost és fölégette, azóta örökre elvesztette nagyságát és előbbi hatalmát.

Egy régi szinháznak, néhány templomnak és sok bozóttal meg mocsári fűvel benőtt bazalt-oszlopnak az utolsó maradványai még meg vannak.

Sajátságosan komor, mocsáros hely ez; nyirkos és egészségtelen, a varangyok meg békák szüntelen brekegésétől, lármájától hangzó. A nyomoruságos, piszkos faluban elzüllött külsejű emberek guggoltak a nedves, hűvös fal mellett, a gyermekek és kutyák a mocsárviztől átázott földön hevertek. Táborunk már készen állt, a legjobb rendben találtuk a falu északi részén levő pázsitos lapályon; mindjárt mellette egy szakadék ereszkedett meredeken, melynek mélyében sziklatáblák, sürű bokrok és lombos ágú fügefák között egy forrás locsogott vidáman.

Itt sziklába vágott római fürdő maradványait láttuk.

A tábor felett, nyugotra a falutól van a fensík és a források tája.

Mindjárt megérkezésem után elmentem az elposványosodott helyekre vadász-beduinommal, a ki már várt rám sátoromnál.

Mindenütt csörgedezett a viz: a föld szivacshoz volt hasonló, nád, sás, káka és bozót nőtt a mocsáros földből.

Sok vaddisznónyom, meg teljesen megtaposott csapák mutatták e vidék vadbőségét; egy régi római oszlopot egészen ledörgöltek a vaddisznók; minden este ide jártak, hogy szokásuk szerint — mivel fa nincs közelben — itt dörgölőzzenek.

A beduin felszólított, hogy egy bokor mögé rejtőzve várjam az állatok megérkezését; de nekem csepp kedvem sem volt a mocsáros légkörben várni meg a nap lenyugvásának veszélyes percét, azért gyorsan visszatértem a táborba.

A nagy karaván szomorú látványt nyujtott. A lovak és öszvérek kimerülve hevertek szanaszét, az emberek sem voltak valami vidám hangulatban, miben a valóban hosszú útnak és a mocsáros hely tikkasztó levegőjének nagy része volt.

Ebéd után csakhamar mindnyájan álmosan sátrainkba vonultunk.

Aprilis 10-én, virágvasárnapján már napkeltekor ébren voltunk; a legnagyobb sátrat kápolnává alakítottuk át s a mennyire lehetett, felékesítettük; az udvari plébános mondott misét és megszentelte a barkákat, melyeket szétosztottunk a karaván keresztény tagjai közt.

A reggeli után elhatároztuk, hogy vadászni megyünk. Az urak egy részének az volt szándéka, hogy a tábortól éjszakra átkutatják a környéket, míg a nagyherceg és én egy csoport vad külsejű beduin vadászszal a Jordán felé vaddisznóra akartunk vadászni.

A falun át a fensík keleti lejtőjéhez jutottunk; sürű bokros, mocsáros helyen át egy patakhoz jutottunk, melynek buja zöld feneke és meredek partja olyan vadászat reményével kecsegtetett bennünket, milyent az alsó Jordán vidékén Szalimmal tettünk, de hosszas, hiú keresés után láttuk, hogy sem a beduinok, sem ebeik nem akarnak behatolni a sürűbe, azért elhatároztuk, hogy cserkészni fogunk a pusztán át egy nádasig, melyet a sech kitünő

helynek mondott. A fenyéren kezdetben csak néhány fűrjet rebbentettünk fel, később egy falka trielt; mentől közelébb jutottunk a már messziről látszó nádashoz, annál sürűbbek lettek a bokrok; közölük két bámulatos kis állat ugrott fel, kisebb az őznél, sárgás szőrű, őzagancshoz hasonló agancscsal, dámvadszerű farkkal, ugrálva mozogtak előre, de sajnos, oly messze voltak, hogy nem lehetett biztos lövésre fogni őket. A nádas szélei mocsáros helyekkel és magas, haragos-zöld fűvel borítvák; e nyirkos terepen néhány szép sürű frankolin-kakast és egy egyszerű barna mezű tyúkot lőttünk, mely hasonló a fácántyúkhoz.

A nagyherceget a világos-sárga náderdő ellenkező oldalára küldtem, míg én a beduinokkal beakartam hatolni a nádas mélyébe.

Embermagasságnál nagyobb nád meg káka záródott össze fejünk fölött; bokáig dagasztottunk az iszapban és sárban, porhadó növények dudvájában.

Hosszú menet után ez utálatos földön, melyen hemzsegett a sok béka, végre egy tisztásra jutottam, a hol a beduinok kivánságára a vizben állva kellett bevárnom a vadászat további folyamát. Az utálatos mocsári rovarok egész tömege rajzott körülöttem. Valóban a lehető legkellemetlenebb hely volt ez, melyet nem egyhamar fogok elfelejteni. Az arabok a nádast minden irányban megkisérlették felhajtani, de minden fáradságuk kárba veszett; hallottuk, a mint a vaddisznók keresztül csörtettek a sürűn, de egynek sem volt kedve elhagyni a biztos sürűt, csak néhány biborkócsag röpködött fejünk fölött lankadtan. A lehető leghamarabb igyekeztem menekülni erről a

borzasztó helyről, mert éreztem, mennyire szívtam már be a mocsár miazmáit és a rothadó anyagok szagát; este már éreznem is kellett ennek gonosz következményeit.

A nagyherceg is nemsokára visszatért a nádas másik részéről, elűzve a rossz levegőtől, s felültünk a derék Ferdinándtól utánunk vezetett lovakra s haza indultunk.

Többször fölrebbentettünk a sürű fűből frankolinokat s többet elejtettünk közülök. A fenyéren keresztül nyargalva, meg akartam kisérteni, mily gyorsan keletkezik a tűz és lehajítottam egy égő gyufát a lóról; pár pillanat mulva magas láng csapott fel, mely oly gyorsan terjedt, hogy kénytelenek voltunk ügetve elsietni.

Másnap reggel a távolból is láttuk a pusztaságnak ama részét füstfelhőbe burkolva.

Nemsokára ismét megérkeztünk Baisánba, a hová a többi úr is visszatért némi zsákmánynyal.

Villásreggeliztünk, azután egy félig éhenveszett egyiptomi kötéltáncos család produkálta magát, mely épen átutazott.

A sok, többé-kevésbbé balsikerű mutatvány közt bemutatták az Egyiptomból már ismert méhtáncot, melyet egy asszony a kötélen járt.

A délutáni órákban megint mind elhagytuk a tábort s szétoszlottunk a magas fűvel benőtt helyeken, a falu mellett, ahol a frankolinok egész nap hallatták hangjukat.

Erre a szép, nagy tyúkra könnyű vadászni s hozzá még kitünő pecsenyét is ád, azért a vándorló vadászra nézve kétszeresen kivánatos.

Mindegyikünk vitt magával néhány beduint vagy szolgát, hogy egy meghatározott területen vadászszék. A

falu közelében a legjobb helyeket kerületekre osztottuk, hogy egyik ne zavarja a másikat.

Épen legjavában vadásztam, mikor hirtelen szédelgés fogott el; bénuláshoz hasonló érzés zsibbasztotta meg lábamat, heves fejfájás és forróságom dacára is borzongató fázás kényszerített, hogy erőmtől kitelhetőleg haza vánszorogjak.

A lázroham, mely ily gyorsan csak azokon a vidékeken támadhatja meg az embert, legjobb egészséges állapotomból egyszerre igen beteggé tett. Minden izmom fájt, minden lépés kinos volt. A táborba érkezvén, sok chinint kellett nyelnem, mire sanyarú állapotban ágyamba másztam. A többi urak gazdagon megrakva frankolintyúkkal tértek haza.

Éjjel a szegény Chorinskyt és később Sachsot is egy ugyanazon nagy skorpió megcsipte; az előbbi az utálatos állatnak még teljes, meg nem gyengült mérgét kapta s igazi mérgezési tünetek közt a legaggasztóbb állapotot kellett végig szenvednie.

A következő reggel levert hangulat uralkodott a táborban, senkisem érezte magát jól; mindenki érezte a rosz levegő következményét. Chorinskyt meg engem, kik mind a ketten még nagyon gyengének éreztük magunkat, a betegek rovatába kellett számítani; a szolga-személyzet közt is többen áldozatai lettek ez éghajlatnak: minden órában uj lázeset kitörésétől tarthattunk, s különösen az ázsiai skorpióval tapasztaltak ejtették félelembe a karaván.

Eredeti tervünk az volt, hogy ezt a napot még Baisánban töltjük, azután kirándulunk a Genezaret tavához,

onnan pedig Názáretbe zarándokolunk s ott töltjük az ünnepeket a nagyhéttől husvét hétfőig.

A láz elől menekülendők, elhatároztuk, hogy a következő éjt már a Tábor hegyének légkörében, annak csúcsán töltjük s másnap Haifába utazunk, a hová azonnal oda akartuk rendelni a Beirut előtt horgonyzó Miramar hajónkat.

Hosszú út volt tehát még előttünk s mindjárt reggeli után felkészültünk. Én alig tarthattam magamat meg a lovon a gyöngeség miatt, és nem egyhamar fogom elfelejteni ezt a lovaglást; a tikkasztó forróságban rendkivül unalmas vidéken kellett átmennünk.

A Jordán-völgység pusztai jellege eltünt, hosszan elnyult lapos hegyhátak, végtelen völgyek léptek annak helyébe.

Köves, gyér cserjével benőtt területek váltakoznak rosszul művelt földekkel; teve- és kecskenyájak előtt visz el az utunk. A beduinok területe mögöttünk fekszik; az emberek viselete itt még tarkább, mondhatnám északiabb és ázsiaiabb, mint Jaffában. Nagy turbánok, tarka köpenyek, prémes köntösök, sajátságos piros cipők ötlenek szemünkbe.

Az utazás nagyon hosszúra nyulik, mert a betegek csak lépésben lovagolhatnak; az egyedüli enyhítő az, hogy a sivár környéken át a szép bércekre tekinthetünk.

Végre megérkeztünk a kúpalaku, minden oldalról egyaránt meredek és más csúcsokkal sehol össze nem függő Tábor hegyének lábához, melynek lejtői egész a tetőig kőlapokkal, görgeteggel és elsatnyult tölgygyel vannak borítva.

Egy kőkunyhókból álló nyomorult kis falun keresztül kigyózik fel az út; mindenütt csak puszta szikla és meredek fal; alig foghatja fel az ember, hogy juthatnak fel ide a szegény lovak; a sziklák közt örökzöld bokrok nőnek s az alacsony, csenevész tölgyek nem nyujtanak szép látványt. A növényzet jellege tökéletesen ugyanaz, mint a Földközi-tenger partvidékeé; a sokkal érdekesebb ázsiai flora már elmaradt mögöttünk.

A hosszú utazásnak záradékául a magas Tábor hegyre való fellovaglás a délutáni órákban nagyon is csekély élvezet; végre csúszva és csetelve-botolva megérkeztünk a teljesen kifáradt lovakon a kis kolostor külső körfalához; én már alig birtam a bágyadtságtól a szememet nyitva tartani s még mindig erősen szenvedtem a láz következményeitől. A nagyherceg a hosszú lovaglás után rosszul lett s az esti órákban nála is beállt az a betegség, melyet előtte való nap nekem kellett elszenvednem; sőt nála még erősebb mértékben lépett föl.

A Táborra előre felküldtünk egy sátrat; az egész karaván Názáretben maradt, mert a sokat gyötrött öszvérek közől csak igen keveset lehetett volna élve felvinni a hegyre.

E sátorban feküdtünk le, hogy az ebéd idejéig aludjunk.

Mintegy egyszerre hagytuk el a tikkasztó, súlyos jordán-vidéki levegőt, a tenger szine alatt fekvő vidékek légkörét.

A nap forróságát üde hegyi levegő, érezhető hűs este és erős légáramlat váltották fel.

A Tábor hegyének tetejéről pompás messzelátást élvezhetünk.

Délnyugoti irányban a terjedelmes Jordán-síkság terül el a forró lég páráiba burkolva; két felől a véghegyek emelkednek, a nyugotiak szürkés-zöldek, számtalan kúpjaikkal és ormaikkal, a keletiek magasak, komorak, kopárok; ott van a nemes, szabad beduin-törzsek területe; északkeleten a nagy Genezáret-tó tükre csillog, közre zárva a barátságos dombláncolattól; északon a Libanon és Hermon hófedte ormai emelkednek. Egyenesen alattunk, a Tábor lábánál kezdődve, egy dombos vidék huzódik a havasokig, keresztül szelve völgyekkel és szakadékokkal; mindent kövek és tölgyerdők borítanak; nyugoton egy hullámzatos, sajátképen nem szép vidék vonul a Djebel-Mar-Elias vagy Karmel-hegység szabadon álló magas törzshegyéig.

Az esti órákban élveztük ezt a szép képet. A csöndes, erdőben dús völgyek felett néhány király-sas meg héja keringőzött; teljes csend uralkodott, csak a kis kolostor csengő harangjai vitték szét a magányos vidékre az Urangyalának szavát.

Még csak most valék képes lassan körülcsuszkálni a hegy csúcsát, hogy megtekintsem az érdekes építményeket és romokat. Egy görög kolostor áll szemben a latinnal, melynek udvarán sátrunkat felütöttük. E két kolostor közt félig betemetett falak, kőhalmazok és egy régi növényektől buján benőtt várárok maradványai láthatók.

Egy hegyes, még mindig ép állapotban levő kapuiv lebilincselte figyelmemet; mellette mindenféle romot mutogatnak egy az arab középkorból eredő vár maradványai gyanánt.

Az ó-szövetségben a Tábor hegye már határpontként szerepel Iszakhár és Zebulon törzsei közt. Debora itt sereget gyűjtetett; innen indultak ki a héberek és verték meg Sziszerát, Jabinnak, Hazor királyának vezérét.

Nagy Antiochus alatt a hegy tetején Itabyrion nevű város állt. Krisztus születése után 52-ben a zsidó Gambinius alatt itt csatát vívtak. Josephus később a Tábor hegyét megerősítette és Vespasian alatt annak vezére Placidus sok zsidót vert ott agyon.

A keresztyénség legrégibb korától kezdve ezt a hegyet nevezik az Urunk szine változása hegyének. Már Origines és Jeromos egyház atyák igy irják le. A keresztesek építették az első kolostort a hegyre, melyet azonban később a mozlimek leromboltak. 1212-ben Melik-el-Adil Szaladin testvére várat épített rajta, melyet a keresztyének hiába ostromoltak, de később, mikor elveszítette fontosságát, maguk a mozlimek hordták le. A mostani kolostorok nem régi korból valók, csak az első itt álló kolostorok maradványai felett emeltettek.

Az egész vidék gazdag történelmi visszaemlékezésekben s azért kétszeresen érdekes. A Tábor közelében a zöld völgyek közt gömbölyü szikladomb emelkedik, mely alatt 1187. julius 3-án és 4-én Szaladin legnagyobb győzelmét vívta ki. A keresztesek ereje itt örökre megtöretett.

Lusignani Guido királyt sok mással elfogták, a lovagokat rabszolgákként adták el, a templomosokat és hospitalitákat kivégezték.

A templomosok nagymesterét Szaladin sajátkezüleg ütötte agyon.

Ezt a halmot mondják, a hegyen mondott beszéd és az 5000 ember csodálatos megvendégelésének is helyéül.

Az esti órákban a kolostor legnagyobb helyiségében étkeztünk s azután nemsokára aludni mentünk. A nagyherceg igen szenvedett a láztól s mint én, előtte való nap, sok chinint volt kénytelen bevenni.

Aprilis 12-én napkeltekor ébredtünk föl. Utolsó éjet töltöttük a sátorban s szellős lakásomat bizonyos fájdalmas érzéssel hagytam el. A kolostorból gyalog mentünk le a hegyen, minthogy lovagolni alig lehetett volna. A menet csak lassan mozgott előre a betegekkel és lábbadozókkal a kőgörgetegeken és a tölgyerdőkön keresztül. A levegő hűs és kellemes volt s a reggeli nap sugaraitól megaranyozott magaslatok a legszebb színvegyülékben csillogtak.

Fáradságos gyalogolás után végre elértük a völgyet, a hol felültünk lovainkra.

Egy második, kőlapokkal, bokrokkal és tölgyfaerdőkkel borított dombláncolaton lovon kelhettünk át s a túlsó lejtőről először pillanthattuk meg a köves és kietlen völgyben mélyen fekvő Názáretet. Néhány rosszul kövezett szűk utcán keresztül eljutottunk a kis város másik végére.

Lázam miatt az orvos eltiltotta, hogy lemenjek a hűs pinceszerű helyiségekbe, azért nem látogathattam meg a templomokat, a hires fogantatási kápolnát s a többi szent helyeket.

A helység építési módja Betlehemre emlékeztetett, a sok vallásfelekezetből egybesereglett lakosságnak arcjellege azonban egészen más, mint Palestina déli részén.

A bőr színe halaványabb, a férfiak és nők ruhája igen tarka és festői.

Ebédlő-sátrunk egy szabad téren állt s a karaván egy része a gyepen hevert; az öszvérek nagyobb része málhánkkal együtt már elindult előre Haifába. Rövid reggelit ettünk s azután néhány készen álló alacsony kocsira ültünk fel, melyeket apró lovak vontak.

Egy svájci vállalkozó alapított néhány évvel ezelőtt Haifa és Názáret közt kocsiösszeköttetést.

Az utat, ha ugy nevezhetjük, melyen végig kellett mennünk, lehetetlen leirni. Görgetegen sziklafalakon és meredek hegyoldalakon kellett föl s le mennünk, mialatt rettenetesen összerázott bennünket a kocsi.

A kocsi áthaladt néhány dombláncon, melyeket eltörpült tölgyfaerdők és örökzöld bokrok födtek. A közbeeső völgyekben mocsáros rétek terültek el, félnünk kellett, hogy a kocsik megfeneklenek. Az időjárás szerencsére szép volt, de nem igen forró s a vidék barátságosnak látszék, némely erdő meglehetős buja és virágdús.

Hosszú kocsizás után tágas síkságra értünk, mely az öböl hosszában terül, melynek éjszaki fokát az ismert Akka vagy Ptolomais város, déli részét pedig a tengertől meredeken felnyuló Karmel-hegységgel Haifa határolja.

A síkság jól van művelve s a Nahr-el-Mukatta folyócska partjának mentén meglehetős termékeny is.

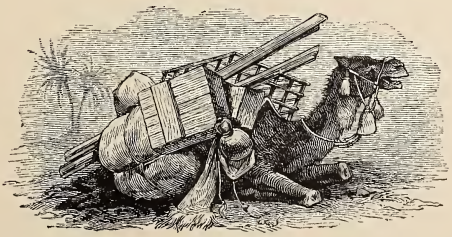
Az utolsó órákban, melyeket még Ázsiában voltunk töltendők, borzasztó, mély bevágású út kínzott bennünket.

Súlyos felhők tornyosultak össze az égen, a nap elsötétedett s a tengerről fujó hűs szellő, Európának,

mely felé nemsokára vándorolnunk kellett, első hideg üdvözleteként jelentkezett.

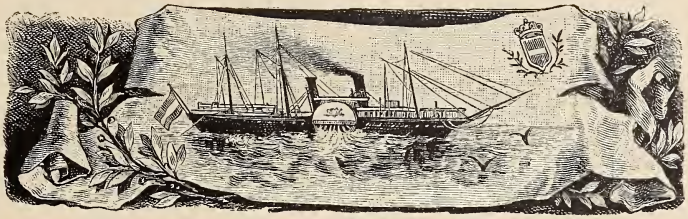
Az utolsó tevecsordákat, a hosszúfülű kecskéket, az arab lovakat; a szép férfialakokat köpönyeikbe öltözve, a tarka köntösöket és nagy turbánokat, a keleti házakat és temetőket, a szép keleti élet, egész, sajátságos, vonzó mozgalmát, mely oly sokáig érdekelt és gyönyörködtetett bennünket, melyhez már hozzá szoktunk, melyet megszerettünk, még egyszer jól megnéztük; mindenki be akarta vésni utolsó tekintetével emlékébe, hogy később a hideg, szürke téli napokban, ha az északi viharok gyötrik és kinozzák a szegény európai embert, ama képek elvonuljanak szeme előtt és az emberiség bölcsőjének helyére képzelje magát, hol a paradicsom állt, a szent aranyos, szindús Keletre.

A kicsiny Haifa városnak, mely lépcsőzetesen van építve a Karmel-hegység meredek lejtőire, egy szűk utcáján át hamar leértünk a part lépcsőihez. Még egy lépés keleti földön, utolsó pillantás a tarka embertömegre s megtörtént a nehéz bucsú a Kelettől, melyet csodálni és szeretni tanultunk. A Miramar egy sajkája elvitte az utazó társaságot a hintázó hullámokon a horgonyzó hajóhoz.

X. RÉSZ.

Hazautazás, Kandia, Zante, az ithakai csatorna és Korfu mentén. Néhány órai tartózkodás Korfuban. Bocche di Cattaro. Raguza, Zára, Trieszt. Utazás Bécsbe. Befejezés.

X. RÉSZ.

Hajónk még az éj beállta előtt megindult. Az alkony ködös körrajzokban homályosítá el az ázsiai partok magas hegységeit.

A hullámok hatalmasan csapkodtak s nyugtalan órák következtek.

Az egész 13-át sík tengeren töltöttük; az időjárás hűs volt, a tenger járása kedvezőtlen. Nehéz felhők csüngtek az égbolton s nyugalom uralkodott a Miramar fedélzetén. Sokan betegesek voltak; az egészségesek a hullámok játékát szemlélték, gondolataikkal a pompás Keleten időzvén. A változatos képekben oly gazdag, oly érdekes élet után bizonyos lankadtság vesz erőt az emberen s még sokáig tépdelődik az ember a szép napok emlékén. Április 14-ik napja mindenben az előbbi naphoz hasonlított.

15-én a tenger csöndesebb lett s a tájszépségekben bővelkedő Kandia szigetét pillantottuk meg.

Közel a parthoz ment hajónk s megbámultuk a pompás hegyeket, a hóval borított Idát.

16-án láttuk a Matapan-fokot, a görög hegyeket és délután Zantet.

A teljes tavaszi pompában ékeskedő sziget és a görög szárazföld között vitt utunk, a komor Kefalonia-hegységek mellett; pompás holdfényben mentünk át a hires ithakai csatornán, Odysseus hazája mellett, láttuk Sapho sziklját és a magas szigetbeli hegyeket, melyeket a görög hitmondák szenteltek meg.

17-én reggel a Miramar Korfu kikötőjébe érkezett. Harangcsengés üdvözölt bennünket; a görögök virágvasárnapja volt s a parton körmenet haladt zászlókkal és gazdag egyházi ruhás pópákkal, követve a sziget festői öltözetü lakosaitól és tarka vidéki népségtől.

Itt ki kellett egészítenünk a szénkészletet; arra használtuk tehát ezt az időt, hogy kirándulást tettünk az ipsai öbölbe. A sajka egy kis falusi háznál állt meg, virágzó kertek és buján zöldelő tölgyberkek közt mentünk fel a magaslatra, a honnan a szép szigetre és a szemben fekvő albán havasokra élveztük a kilátást.

Rövid időzés után visszatértünk a Miramárra és folytattuk utunkat.

A délután nyugodt volt, a levegő meleg, szép parti képek siklottak el előttünk.

18-án Punta d'Ostro előtt ébredtünk fel. Minthogy utitársaim közől még legtöbben nem ismerték a Bocche di Cattarot, a Miramar bement a magas, szürke szikla-

falak közt a szomorú, de nagyszerű, szép fekvésű Cattaroba.

Egy kis utat tettünk a városon keresztül, mialatt szemügyre vettük a vidéki lakosság tarka és festői öltözeteit. Sajátságos bája van ennek a mogorva, sziklás hegyvidéknek, hol vitéz, erős nép lakik.

Körülbelül egy óra mulva folytattuk az utazást.

Délután Lacromához érkeztünk s mindjárt bementünk kicsiny, de gyönyörű szigetemre. Minden zöldelt rajta s mi még utoljára élvezhettük az igazán délszaki levegőt és a valódi tavaszi nap melegítő sugarait.

Sajkán átmentünk Raguzába, a szlávok régi Dubrovnikjába s körülmentünk a palotákban és szép épületekben gazdag városban.

A gravozai öbölben a Miramaron töltöttük az éjszakát.

19-én a tenger nyugtalan volt, borult, komor az ég, eső és metsző hideg szél köszöntött be; a dalmát szigetek közötti, különben szép utazás tehát kevés élvezetet nyujtott. Zárában töltöttük az estét és az éjszakát.

20-án igen korán utaztunk el Dalmácia fővárosából s Triesztbe, eső meg erősen beborult ég mellett érkeztünk meg délután.

Egy ott töltött kellemes nap után 21-én elhagytuk ezt a várost, miután a parancsnoktól, tisztektől és a hű Miramartól megindító módon elbucsúztunk.

A Karstról utolsó üdvözlést intettünk a szép tenger felé, hogy azután jósokára csak a szárazföld lakosai legyünk. Az éj gyorsan mult el, beduinokról és arab ménekről, karcsú minaretekről, magasba meredő he-

gyekről, végtelen sivatagokról, a szent Nilusról, susogó pálma-, fügefa-erdőkről és titokzatos Isis-templomokról álmodtunk. Nemsokára beköszöntött a meztelen való; a Semmeringen fölébredve, könnyű hólepel, jég és zord vihar üdvözölt bennünket.

Bécsben sem volt sokkal jobb; terhes felhők függtek az égen, nyirkos lég borzongatta a déli nap hevéhez szokott vándort.

Az utazásnak vége volt. A társaság szétoszlott s önkénytelenül visszaszárnyalt gondolatunk a távol Keletre!

Légy üdvöz te aranyos, szingazdag, napvilágtól izzó Kelet!

FÜGGELÉK.

FÜGGELÉK.

Azon olvasóimnak, kik a vadászat s a madártani észleletek iránt érdeklődnek »Keleti utazásom« leirásának végén először egy zárjegyzékkel s másodszor madárrajzokkal tartozom.

I. A ZSÁKMÁNYUL EJTETT ÁLLATOK JEGYZÉKE.

Hiéna	3
Farkas	9
Afrikai sakál	7
Nagy ázsiai sakál	1
Kisázsiai sakál	4
Sivatag róka	1
Sivatag hiúz	2
Petymeg	2
Sivatag nyul	2
Sziriai nyul	1
Ugró egér	1
Kis vampir	1
Gazella	1
Vaddisznó (kan)	2
Emse	2
Emlős állat	39

Struc kakuk	1
Szürke halász	25
Gyurgyalag	38
Egerész fecske	3
Törpe fecske	8
Berber sólyom	2
Vörös sólyom	20
Karvály	1
Pusztai sas	1
Törpe sas	3
Folyami sas	2
Turul	5
Fekete kánya	15
Dögkánya	16
Sivatag ölyü	2
Nádi ölyű	20
Kigyó sas	2
Sas ölyv	2
Falko (ott hagytuk)	2
Dögkeselyű	15
Csuklyás keselyü	1
Fakó keselyű	7
Kis kuvik	3
Vörös begy	1
Pacsirta sólyom	3
Gyász hontmadár	2
Hontmadár	3
Pirók hontmadár	1
Sárga hontmadár	1
Apáca hontmadár	7

Sárga hasu bokor rigó	7
Pikkes rigó	7
Kenderike	2
Lombár	1
Réti fülemile	1
Nádi fülemile	1
Tamarika fülemile	3
Káka fülemile	2
Csalogány	1
Barázda billegető	5
Sárga billegető	1
Mezei billegető	5
Réti pipiske	2
Mezei pipiske	2
Borostyán pacsirta	19
Ivorru pacsirta	2
Csonka pacsirta	1
Sivatag pacsirta	1
Homoki pacsirta	1
Kerti sármány	1
Barna sármány	6
Pirók veréb	3
Nádi veréb	7
Sivatag pirók	8
Hegyi seregély	1
Közönséges seregély	3
Nagy holló	2
Hamvas varjú	17
Ázsiai fekete bóbitás szajkó	1
Nympha gébics	11

Rőtfejü gébics	1
Álca gébics	8
Odu fecske	1
Barlangi fecske	1
Szirti fecske	5
Bubos banka	12
Törzsök galamb	60
Vad gerlice	1
Búgó gerlice	10
Pálma galamb	26
Törpe galamb	1
Kőfajd	27
Havasi fajd	40
Frankolin kakas	22
Fürj	88
Triel	5
Mocsár bibic	1
Sarkanytyús bibic	25
Vizi lile	8
Harcos lile	6
Tengeri lile	1
Sivatag futó	1
Krokodil őr	2
Görgető	6
Vizi szalonka	19
Gyepi szalonka	4
Kalidris	2
Tavi libuc	2
Ibisz	2
Alpesi libuc	15

Hegyi libuc	3
Homoki libuc	3
Harcos guvat	1
Vizi guvat	13
Tavi guvat	2
Erdei guvat	7
Pataki guvat	2
Posvány szalonka	5
Limosa	1
Kardcsőrü	1
Gólya	9
Szürkegém	8
Vörösgém	3
Kis kócsag	2
Kócsag	22
Vasfejű gém	1
Éjjeli gém	7
Arany guvat	10
Szárcsa	41
Vadkacsa	2
Felelős ruca	4
Kanálos ruca	2
Fehérszemű ruca	13
Kócsagos ruca	1
Szürke sirály	26
Hering sirály	9
Halász sirály	7
Nevető sirály	10
Sisakos sirály	1
Halászka	2

Kormorán	14
Törpe kormorán	1
Gödény (pelikán)	4
Bubos gödény	2
Varan- (intő) gyík (96 centiméter hosszú)	1
Nagy kigyó	1
Nagy fekete gyík	1
Összesen	1023 drb.

II. MADÁRTANI RAJZOK.

Egyiptom képezi Núbia és Palestina határáig ama területet, melyet beutaztam s a lehetőség szerint átkutattam. Nem alapos leirást, csak jelentést adok olvasóimnak ez országok állatvilágáról.

A feladat, melyet magam elé tüztem, két részből áll.

Az első részben felsorolom s leirom a saját észrevételeimet azon állatokról, melyek általam avagy utitársaim által elejtettek; a második részben megjegyzéseket teszek azon fajokról, a melyeket láttunk, de zsákmányúl nem ejthettük.

Mielőtt hozzáfognék, megjegyzem, hogy utazásom oly időbe esett, a midőn vándormadaraink téli szállásaikat nagyrészt már elhagyták s így a szakemberek közt számos oly faj hiánya, mely télen Egyiptomban bizton feltalálható, meg lészen magyarázva.

Az elejtett madarak felsorolásában Brehm rendszerét követem s csak öt fajt veszek fel, a melyek Brehm állatvilágából hiányoznak.

Az összes elejtett példányokról biztos mérték vétetett, nehogy azonban túlterjedelmes legyek, mellőzöm azt.

1. *Coccystes Glaudarius*, Struc-kakuk.

Csak kétszer észleltetett. Először Nilus mellett, Felső-Egyiptomban Erment falu közepén, magas, terjedelmes fákon, egyiktől a másikhoz repülve, másodszor Sohag-ban, szintén Felső-Egyiptomban, a város végén, egy kert kőfalának a szélén ülve.

2. *Ceryle Rudis*, Szürke halász.

Először Alexandria és Kairó között észleltük. Nagyon sok helyütt repültek itt a csatornák s a vizárkok fölött, a vasút közelében avagy a távirda-sodronyokon üldögéltek. Kairó közvetlen közelében ritkábban jelentkezik. De tovább délfelé mindenütt feltalálható a neki alkalmas helyeken.

Fajum tartományban, Birket-en-Karun tavánál, a nád széleken s a sziklás partokon, Nilus vizén, a csatornák s az állóvizeknél, sőt a felső-egyiptomi városokon belül is látható. Leggyakrabban tiz-tizpáronkint oly helyeken lehetett őket látni, a hol a sekély viz pihenésre alkalmas ülőhelylyel szolgált.

A Suez-csatorna és a Menzaléh-tó környékén, sőt az édesvizeknél is láttam Ceryle Rudis-t, bár nem oly gyakran, mint máshol. Ázsiában csak egyszer találkoztam véle a Jordánvölgyben, egy sürű bokrokkal elfedett mocsár fölött, a mint vadászva rázkódott.

3. *Merops aegyptius*, Gyurgyalag.

Alsó-Egyiptomban s Kairó vidékén sohasem látni e szép madarat.

Az első példányokat, mint mindenütt, egy kis csapatban az abuksár-fajumi vasúti állomás kertjében láttam

Felső-Egyiptomban, a Nilus mentén mindenütt fellelhetők az alkalmas helyeken, ugy látszik azonban, hogy ép ez utóbbira nézve igen válogatósak; egyes pálmákkal biró kertek, sürű bokrok, s oly helyek, a hol a Meropidák módjára elhelyezkedhetnek, mindenek előtt a távirda-sodronyok, szükségleteikhez tartoznak. Az emberek és házak közelségét ép oly kevéssé kerüli e szelid állat, mint a hogy a puska tüze sem űzheti el kedvenc helyéről. Csak egyszer, Kom-el-Emir közelében láttam egy elkülönzött párt, máskor mindig 80 darabból álló csapatok röpkedtek az egyik alkalmas helyről a másikra s a fákat pillangómód rajzottak körül.

4. *Cypselus Pallidus.* Egerész fecske.

Tartózkodási helyének megváltoztatásában igen finyás, sokkal ritkább, mintsem gondolnók; ott azonban, a hol letelepül, nagy tömegben tanyázik. Lakásai, Nilus völgyének szélső meredek hegyeiben vannak, leginkább az ország éjszaki részében; így nagy rajokban láttuk Kairó mellett, a Mokattam-hegység kőbányáinak szikláin ez állatkákat.

5. *Cypselus Parvus.* A törpe fecske.

Felső-Egyiptomnak tulajdonképen ez a fecskéje; mindenütt látható, így például a karnaki romoknál nagy mennyiségben. A reggeli órákban nagyon sokat láttam e madarak körül, a mint a hullámzó buza-kalászok fölött, a szunyogokra fecskemód vadásztak.

6. *Falco Barbarus.* Berber-sólyom.

Birket-en-Karun tónak Besire-Karun szigetén vettem észre e szép nemes sólyomból egy párt, a mint a sziklák legmagasabb csucsait röpkedték egész nap körül. Különben igen ritkán s mindenkor a hegyek közelében lehetett csak ezt a sólymot látni. Palestinában csak egy példányt ejtettünk el Baisánban, a Jordán völgyében.

7. *Falco cenchris.* Vörös sólyom.

Alexandriától föl egész Assuánig nemcsak hogy gyakori, de a legközönségesebb madár. A városokban s a romok között, a szikla-hegyekben s a pálma-erdőkben egyiránt láthatni őt.

Palestinában ritkább, mint Éjszak-Afrikában s csak egyes, neki alkalmas helyeken látható. Igy például a Mar-Saba zárdának egyik sziklaüregében tojásokon ülve, közel a Holttengerhez egy egész nagy telepet láttam.

8. *Astur Nisus.* Karvály.

Csak egyszer láttam. Jordán völgyének pusztájáról szállt felém, egy mély, sürű bokrok által környezett ösvény fölött keringett, a melyben vaddisznókra vadásztunk.

9. *Aquila Nipalensis.* Pusztai sas.

Afrikában nem láttatott, ellenben Palestinában a nagy nemes sasok közt a legközönségesebb.

Jaffa és Jeruzsálem közt egy szűk hegyszorosban nagyon sokat láttam s eleinte császár sasoknak tartottam.

Jeruzsálem és Betlehem, különösen Betlehem és Mar-Saba között nagyon sokszor észleltük. Kisebb-nagyobb társaságban, mintegy 20-an együtt röpkedtek; ugylátszik húztak, avagy helyesebben szólva, olyan helyet kerestek, a hol a nagy fekete gyíkokra s az óriás sáskákra vadászhattak; megfigyelésem szerint Palestinában a nagy rovarok és hüllők képezik a sasok eledelét. Az első pusztai saspárt a Jordán völgyében láttam egy hegyhát fölött huzni. Ugy látszik, párosodás ideje volt, mert rá következő nap, az egyik sas a másikat üldözve oly alacsonyan repült nagy karavánunk fölött, hogy gyönge söréttel leteríthettem.

10. *Aquila Pennata.* A törpe sas.

Afrikában láttam s lőttem egy törpe sast, sötét, majdnem fekete szine kedvéért, Sohag város melletti pálmaerdőben, a hol estelenkint, tömérdek varju, vagy holló, kánya, éji gém, sólyom s galamb szokott néhány fán éjjeli szállásra összeszorulni. Sötét volt, de annyit mégis láttam, hogy nem kánya. A sas egy alacsony tamarikának a legalsóbb ágán mélyen aludt.

Palestinában annyi törpe sast láttam, hogy szemeimnek nem akartam hinni. Mindennap, az ország minden részében 60 darabból álló csapatokban, rendetlenül, de egymásután huztak. Meglepő, hogy az Aquila Minuta-t többször láttam a házi gólyával együtt vándorolni, nem követve, hanem az óriás gólya-rajokkal összevegyülve. Mind a kettő rovarokra és hüllőkre vadász s huzás közben a legjobb helyeket szemelik ki az étke-

zésre. A Jordán völgyben nagyon sok törpe sast láttunk a kigyózó ölyvekkel alacsony fákon és bokrokon állni.

11. *Pandion Haliaetus.* Folyami sas.

E sas mindennapos a Niluson, s Birket-en-Karun tavánál gyakori; Bezireh-Karun szigetét egész nap körül röpködik a halász sasok s a délutáni órákban tizenként együtt pihennek étkezés után a gémekkel, csüllőkkel, gődényekkel a sziklás partokon. Menzaléh tavánál s a Suez csatornánál is többször találkoztunk a Pandionnal. Palestinában csak egyszer, a Jordán völgyben, a Holttenger közvetlen közelében.

12. *Elanus Melanopterus.* Turul.

E szép ragadozómadarat a Nilus mellett Belliane-ben láttuk legelőször s innen a folyam mentén fölfelé egészen a núbiai határokig mindenütt találkoztunk vele. Március elején már párosultak s együtt keresték a zsákmányt. A falvak közelében lévő egyes fák, kis kertek és pálma-erdők, távirda-oszlopok, a hullámzó buzakalászok közötti dombok és falak, töltések, csatornák s a vizek partjain álló egyes fák képezik e madarak kedvenc helyeit. Az emberektől nem félnek; bátran meg lehet őket közelíteni, s néhány lépésről lepuskázni, kíváncsian s ijedtség nélkül röpkednek a vadász körül még akkor is, ha célt tévesztett s közvetlen közelében ülnek le. Repülve, pilleként keringve elvitázhatlanul igen sajátságos ragadozó madár.

13. *Milvus Ater.* Fekete kánya.

A dögkánya mellett egész Egyiptomban el van terjedve ez is, csakhogy nem oly gyakori, mint az első s a városokban nem oly vakmerő magatartású; körül röpködi bár ez is a házakat s különösen a nilusi partok városait, de korántsem közelíti meg annyira az embereket s az ebeket, mint rokona; a dögnél mindig a dögkánya az első s a Milvus Ater csak néhány perc mulva követi őt. Palestinában csak a kánya s itt-ott a Milvus Regalis látható.

Jeruzsálem körül s a Jordán mellett sok kányát láttam, de még sem oly tömegekben, mint Afrikában.

14. *Milvus Migrans.* A dögkánya.

A merész ragadozó állat Egyiptomban valóságos házi állat, a melyet minden városban, különösen Kairóban, a háztetőkön, a tornyokon, kertekben, falakon, egész a bosszantásig túlságos gyakran láthatni. Minduntalan hallható nyihogó kiáltása s mint a légy, oly tolakodó. A dögnél mindig ő az első s a legnagyobb keselyűk által sem engedi magát elzavarni. Midőn március vége felé Afrikát elhagytam, már fészkeikben ültek a városok és kertek közepén.

15. *Circus Pallidus.* Sivatag ölyű.

E szép madarat Felső-Egyiptomban csak nagy ritkán, csak magányosan, Alsó-Egyiptomban azonban, különösen Kairó és a suezi csatorna közelében gyakrabban

láttuk. Március vége felé gyepes s bokros legelőkön pározó párokat láttunk. Néhányszor Palestinában is találkoztunk véle.

16. *Circus aeruginosus*. Nádi ölyű.

Egész Egyiptomban s Palestinában, a buza földeken, legelőkön, nádasokban s a tavak parti bokraiban hihetetlen számban létezik.

17. *Circaetus gallicus*. Kigyós sas.

Afrikában nem láttuk. Palestinában csak a Jordán-völgyre szorítkozik, de itt az alacsony bokrokon s fákon bámulatos tömegben.

18. *Buteo ferox*. Sas ölyv.

E nagy állat egész Egyiptomban látható, de csak magányosan. A mezők közepén agyag és trágya dombokon s falakon szokott álldogálni. A határhegyek sziklafalain két pározó párt találtam. Palestinában a Jordán völgyben és Nazaret-Kaifa közt csak két példányt észleltem.

Az ember iránt e ragadozó madár igen bizalmas.

19. *Neophron perenopterus*. Egyiptomi dögkeselyű.

Többé-kevésbbé egész Egyiptomban otthonos. Kairóban és a város körül nagyon el van terjedve. Felső- és Alsó-Egyiptom városainak közelében. Nilus hosszában a zátonyokon látja az ember őket, a dögre leselkedve ülni. A városokban és azokon kivül felette merész

az emberrel szemben, az arabot azonban, a ki nagyra becsüli, mert a vidéket a dögtől s a piszoktól megtisztogatja, mégis megtudja az európaiaktól különböztetni. Palestinában a dögkeselyű igen gyakori, sőt a lakatlan Jordán völgyébe is be-belátogat minden sátortáborba és sokkal bizalmasabb, mint Egyiptomban. Sátraink között láttuk őket, konyha-hulladékokat keresve, sétálgatni.

20. *Neophron pileatus.* Csuklyás keselyű.

Csak egyszer és csak Felső-Egyiptomban láttuk. A Nilus egy zátonyán dögöt helyeztünk el, hogy nagy keselyűkre vadászhassunk. Először több dögkeselyű s utánuk három Neophron pileatus érkezett. Egész utazásunk alatt egyedül ezeket láttuk.

21. *Vultur fulvus.* Fakó keselyű.

Az első fakó keselyűt Afrikában, Kairó mellett láttam. Majdnem mindennap ott kovályog a nagy ragadozó szárnyas a város fölött. A Mokattam hegységből jöttek rendesen, egyszer hihetetlen tömegben gyűltek össze egy dögnél. Az európaiak szorgalmas vadászata folytán elriasztva, a meredeken eső sziklafalakban se nem éjjeleznek, se nem fészkelnek, hanem pontos megfigyelők szerint, estelenkint, egész az Ataka-hegységig, a Vöröstenger mellékére, Suez városának közelébe repülnek s a déli órákban mindennap megjelennek Kairó fölött. Ez utóbbi a saját észleleteimmel is összhangzik.

A Nilus homokzátonyain gyakran látni fakó keselyűket, különösen a hol a hegységek közel vannak. Bizo-

nyos pontokon, mint például Medinet-Habu-ban, Luxor átellenében, bámulatos tömegben tanyáznak. Ugyanez áll Felső-Egyiptom más vidékeiről is.

Palestinában már Jaffa és Jeruzsálem közt láttam egyes példányokat. Jeruzsálem körül mindennap száz meg száz Vultur fulvus gyülekezik, dögöt keresve, össze. Körmenetként vándorolnak naponként egy és ugyanazon irányból. E vándorlásokat Jeruzsálem felé, Betlehemben, Mar-Saba mellett és a Holttengertől észleltem. Mindnyájan a Jordán és a Holttenger balpartján lévő hegységekből vonultak.

22. *Athene noctua.* Kis kuvik.

A felső-egyiptomi városok kertjeiben és kisebb erdőiben igen gyakori.

23. *Monticolo cyana.* Pacsirta sólyom.

Az egyiptomi hegyek és romok mindennapi jelensége, a városok közelében is látható. Afrikában az emberek iránti nagy bizalma által tünik ki, míg déli Európában a legfélénkebb állatok közé számíttatik.

24. *Saxicola leucura.* Gyász hontmadár.

E szép madárral csak Assuán vidékén, a sivataghegység temetőjében találkoztunk. Két példányt ejtettünk el, rendes szinűt, egyet fehér homlokkal.

25. *Saxicola oenanthe.* Hontmadár.

Egész Egyiptomban láttuk, de ritkán; hasonló helyeket s megélhetési módokat keres, mint Európában.

26. *Saxicola rufescens.* Pirók hontmadár.

Egyiptomban ritka, a Suez csatorna körül gyakori.

27. *Saxicola stapazina.* Sárgás hontmadár.

Egyiptomban ritkán s mindig magányosan található, így Palestinában is az alkalmas helyeken.

28. *Saxicola leucomela.* Apáca hontmadár.

Egyiptomban igen ritka, Palestinában az alkalmas helyeken mindenütt, a pusztahegyekben Betlehem s a Holttenger között közönséges.

29. *Ixos xanthopygos.* Sárgahasú bokor-rigó.

E nevezetes madarat jordán-völgyi vadászataink alkalmával a sürű bokrokkal környezett vizmosásoknál mindennap láttuk. Miután e fajt nem ismertem, Homeyer úrnak küldtem egy példányt, aki azt Ixos xanthopygos-nak jelezte s név hiányában »sárgahasú bokor-rigó«-nak keresztelte. Ugyanezen alakban fordul elő — állítólag néhány görög szigeten is, különösen a körszigeteken.

Én e szárnyasokat bizonyos határolt területen, mindig ugyanazon bokrokon, nádak s magas fű között láttam. A párok már pároztak s nagyon félénkek.

30. *Crateropus squamiceps.* Pikkes rigó.

Jordán völgyének ugyanazon vidékén s ugyanazon életmódok között, mint a bokor-rigó, láttam nagy számban ezt is. Életmódjában s magatartásában van valami

kakukszerű, igen félénk, s az embert messziről kikerüli. Kicsinyei már szárnyaltak s nyolc, tiz példány repült együtt egyik bokortól a másikhoz. Miután ezt se ismertem, szintén Homayernek küldtem meg, a ki »pikkes rigó«-nak keresztelte. Hasonló példányt Spanyolországban Siera Nevádán találtak volna, én azonban saját szemléletből nem ismerem.

31. *Aedon familiaris.* Kenderike.

Egyiptomban ott, a hol lapos vidéken sürű bokrok vannak, néha egyes példányokban látható. Palestinában a Jordánvölgy bokordús hegyein igen gyakori.

32. *Cisticola cursitans.* Réti fülemile.

Alsó- és Felső-Egyiptomnak jól művelt részeiben a zöld mezőkön igen gyakori.

33. *Acrocephalus turdoides.* Nádi fülemile.

Egyiptomban és Palestinában, nedves, sürű nádas helyeken mindenütt gyakori.

34. *Acrocephalus melanopagon.* Tamarika-fülemile.

A Menzaléh-tó szigeteinek alacsony, és a Jordánvölgy sürű bokrai között, máshol azonban ritka.

35. *Acrocephalus aquaticus.* Káka-fülemile.

Kairó és a tenger között lévő cserjével, náddal sürűen benőtt nilusi szigeteken gyakori, különben mindenütt ritka.

36. *Accentor modularis.* Csalogány.

Zante szigetén, a magas Skopohegy tövénél, a Torrantes partján levő déli növények közől kimagasló nagy kaktus levélen láttam egy példányt.

37. *Motocilla alba.* Barázda-billegető.

Ménzaléh- és Birket-en-Karun tavánál, az egész Nilus völgyben s Egyiptomnak minden nedves vidékén roppant nagy számban s jelentékeny csoportokban létezik.

38. *Motocilla flava.* Sárga billegető.

Egyetlen egy példányt láttam Zante szigetén, nem messze a tengerparttól a Skopo hegynek tövénél egy viskó közelében levő mocsárnál.

39. *Motocilla Rayii.* Mezei billegető.

Nilus hosszában, a Menzaléh tavánál, vizekhez közel, bokros helyeken, s a művelt föld mezőin nagy számban láttuk.

40. *Anthus pratensis.* Réti pipiske.

Nilus partjain zöld réteken és mezőkön nagy csapatokban többször láttuk huzni.

41. *Anthus campestris.* Mezei pipiske.

Zante szigetén, a hegylejtők hosszában, különösen a magas Skopon, sziklás és nyilt helyeken rozmarin bokrok között nagy csoportokban láttuk, de csakis itt.

42. *Galerita Theclae.* Borostyán pacsirta.

Egyiptom művelt földrészein a legközönségesebb. A Jaffa és Latrun közötti síkságon szintén gyakori. Jordán völgyében ritkább.

43. *Certhialanda Dupontii.* Ivorrú pacsirta.

Nilus viztorlaszainál a bokros s legelős szigeteken, nagy számban, de máshol sehol.

44. *Calandrites brachydactyla.* Csonka pacsirta.

Nagy csapatokban a nilusi viztorkolatoknál; máshol sehol.

45. *Ammomanes Deserti.* Sivatag pacsirta.

Assuánnál, a sivatag hegyeken igen gyakori, de Egyiptomban mindenütt, a sivatagban, sziklás, puszta helyeken rendesen látható.

46. *Ammomanes cinctura.* Homoki pacsirta.

Felső-Egyiptom néhány sivatagján többször láttatott, de sehol sem gyakori.

47. *Emberiza hortulana.* Kerti sármány.

Jordán völgye jobboldali hegyszéleinek gyepes részein egész csapatokban láttam az egyes bokrokon összegyülekezve. Alkalmasint vándoruton valának.

48. *Emberiza caesia.* Barna sármány.

Palestinában közönséges jelenség, a bokrokkal körül nőtt sziklatuskókkal fedett helyeken igen gyakori.

49. *Passer Italiae.* Pirók veréb.

Egyiptom s Palestina romjai s törmelékei, valamint sürű bokrai között a leggyakoribb veréb.

50. *Passer hispaniolensis.* Nádi veréb.

Felső-Egyiptomban mindenütt gyakori, különösen Philae szigetének romjai között.

51. *Erythrospiza githaginea.* Sivatag pirók.

Felső-Egyiptomban, a sivatagban és sziklás, lombszegény helyeken igen gyakran látható négy-öt példányból álló rajokban. A művelt földeken is észleltetett, de itt csak romokon s falakon.

52. *Amydrus Tristami.* Hegyi seregély.

E csodálatos sötét kék-fekete madár barna szárnyaival csak egy sziklaüregben, Mar-Saba zárda közelében láttatott.

A zárda mellett a sziklafalban fészkel s napközben a háztetőkön, tornyokon s a régi épületek falain nagy számban láttam üldögélni és röpködni. A görög szerzetesek annyira megszelidítették e madarakat, hogy a napnak bizonyos órájában mindig megjelennek egy szerzetesnek a hivására, aki azután kenyérrel eteti őket; csak nagy

nehezen sikerült egy példányt zsákmányul ejteni, mert a szerzetesek sehogy sem akarták megengedni, hogy rájuk vadászszunk. Közelebbi meghatározás végett átküldtem Homeyer urnak.

53. *Sturnus vulgaris.* A közönséges seregély.

Utazásunknak csak első napjaiban, tehát februárius végén láttuk a közönséges seregélyt ismételten Alsó-Egyiptomban.

Birket-en-Karun tava mellett nagy csapatok éjjeleztek a parti bokrokon.

54. *Corvus corax.* Nagy holló.

Egész Egyiptomban, a városok közepén, a sivatag hegyeken, a tulajdonképeni sivatagon, a romokon, nagy tavaknál, a Nilus zátonyain mindenütt, de mindenütt otthon van a mi hollónk. Az edfui templom bensejében, a fedett, csaknem teljesen sötét templomcsarnokba is befészkelődött egy pár. A Vöröstenger vidékén s az arab sivatag ölén is észleltetett a nagy holló. A tenger partján nagyon szeret a kagylók miatt tartózkodni. Egyiptomban nem oly félénk, mint nálunk, de megközelítőleg sem oly bizalmas, mint Ázsiában.

Palestinában mindenütt láttuk; a hegyek között, a pusztákon s a Jordán-völgyben. Jeruzsálem régi falán, sátrainktól nem messze fészkelt egy pár s a konyhahulladékokért be-be lopództak sátraink közé. A görög szigeteken s Dalmáciában mindenütt otthonos. Az afrikai

holló valamivel kisebb, mint az európai, de a tollazat feltünően kékebb és fényesebb; az ázsiai mindenben a mienkhez hasonlít.

55. *Corvus cornix.* A hamvas varju.

Egyiptomban, Alexandriától Assuánig, a müvelt földeken mindenütt otthonos. Március 1-én már idei hamvas varjak szárnyaltak Felső-Egyiptomban. Külsejökre, életmódjukra nézve mindenben a mieinkhez hasonlítanak, csakhogy teljesen hiányzik náluk a félelem s az elővigyázat. A városok közelében csaknem háziállattá lőn. Palestinában csak Jaffa és a hegység között, a szántóföldeken meg Jeruzsálem mellett láttam.

56. *Garrulus melanocephalus.* Ázsiai fekete bobitás szajkó.

A mi szajkónkhoz hasonlít s csak kétszer láttuk, Latrun és Jeruzsálem közötti olajkertekben. Félénkebb és mozgékonyabb cserszajkónknál, tollazata ugyanazonos, hangja és fekete bóbitája azonban elkülönzi őt.

57. *Lanius meridionalis.* Nympha gébics.

Csak Palestinában, Jordán völgyének alacsony fáin és sürű bokrain, de óriás számban található. Aprilis elején az idei gébicsek már szárnyaltak. Minden gébics között ez a legbizalmasabb. Az első felnőtt példányt, gyűjteményünk számára, ugy ütöttem le a vadászkéssel egy lombról, miután a ragadozók miatt nem akartunk szükségtelenül lövöldözni.

58. *Lanius rufus.* A rőtfejü gébics.

Csak Palestinában, a Jordán-völgyben a sürű bokrokon láttuk.

59. *Lanius nubicus.* Álca gébics.

Alsó-Egyiptomban ritka, Felső-Egyiptomban közönséges, tartózkodási helyére nézve épen nem választékos, sövényeken, kertekben, pálmaerdőkben és bokrokon tartózkodik; felette bizalmas. Palestinában csak a Jordán-völgyben s ott is igen ritkán.

60. *Hirundo rufula.* Odu-fecske.

Egész Egyiptomban nagyon gyakori, füstös fecskénk helyét foglalja ott el.

61. *Hirundo rufula.* Barlangi fecske.

A mar-sabai szikla-zárdánál s a Tábor hegyen láttam házi fecskénkhez hasonló nagyságú fecskét, fehér mellel s fehér aloldalakkal, hátán és a nyakán rozsdabarna foltokkal. Miután nem ismertem, Homeyer urnak küldtem meg, aki Hirundo rufula-t ismert fel benne. Az egyiptomi odu-fecskétől, a mely ugyanazon latin névvel bir, teljesen különböző s össze nem téveszthető. Azt hiszem a hiba itt, a kétféle nem hiányos ismeretében rejlik.

62. *Cotyle rupestris.* Szirti fecske.

Egyiptomban és Palestinában mindenütt látható az alkalmas helyeken, t. i. a sziklaoldalakon, sőt a sivatag

hegyek sziklatuskói körül is. Ahol sziklák nincsenek, megelégszik a romokkal s az épületekkel is, mint pl. a gizeh-i piramisoknál.

63. *Upopa epops.* Bubos banka.

Egyiptom művelt részeiben és a városokban egyike a legközönségesebb s legbizalmasabb madaraknak. Palestinában ritkább, miután alkalmas helyekben nagy a hiány.

64. *Columba livia.* Törzsök galamb.

Egyiptomban és Palestinában, a magas, üregekkel ellátott sziklákon gyakori, leggyakoribb azonban Egyiptomban, a tojás és guano kedvéért számukra épített galambház városokban, a hol félig vad állapotban rettentő számban látható együtt. Nagyságra és szinre azonban mindig ugyanaz.

65. *Turtur auritus.* Vad gerlice.

Csak Jordán völgyében, és itt is ritkán.

66. *Turtur orientalis.* Búgó-gerlice.

Kizárólag a Jordán-völgyben, az alacsony fákon és bokros helyeken, de itt nagy mennyiségben. A párok már a párzáson túl voltak. A himek valóságos műröpködést vittek véghez, a minél tökéletesbet sohasem láttam. Egész nap hangzott sajátságos hivásuk. Egészben véve felette félénk s elővigyázó madár.

67. *Turtur senegalensis.* Pálma-galamb.

Egész Egyiptomban, a művelt részekben, minden uton és facsoportnál, de kiváltkép a kertekben, még a városok közepén is otthonos.

68. *Chalcopeleia afra.* Törpe galamb.

Csak egyszer, Kom-el-Emirben, Felső-Egyiptomban láttuk. Nilus partjához közel, a földek között, agyaghalmon ült egy gyönyörű pici pár. Az egyik példány félénken felrepült közeledtemkor, a másik ülve maradt és zsákmányom lőn.

Tulajdonképen Núbia s benső Afrika galambja ez.

69. *Caccabis saxatilis.* Kőfajd.

Az első példányt, egy párt, Jaffa és Latrun közt vettük észre. Latrun és Jeruzsálem közt, a nagy sziklatuskókkal és bokrokkal fedett hegyen már többet láttunk. Jeruzsálem és Betlehem körül, a Holttenger felé vezető uton mindenütt találkozik e szép állattal az ember, de sehol sem gyakran, mert a bennszülöttek nagyban vadászszák.

Jordán völgyében a kőfajd tulajdonképen az oldalhegyekről a síkságon át Jordánhoz vezető, nagy kövekkel és áthatolhatlan bokrokkal fedett vizhasadékokban tartózkodik E kedvező helyen, kis területen nagyon sok fajdra akad az ember s eredménydúsan lehet reá vadászni. Az ázsiai fajd ugyan tökéletesen hasonló, de szebb színű és nagyobb, mint az európai balkánfélszigeti, avagy a görög szigeti fajd.

70. *Caccabis petrosa.* Havasi fajd.

Az első magános példány a Bethlehem és Holttenger közti sivataghegységben észleltetett.

A Jordán-völgyben a kőfajddal együtt, csakhogy nagyobb számban lakik.

71. *Francolinus vulgaris.* Frankolin kakas.

A Középjordán-völgyben, Abd-el Kader állomásnál sürű bokrok között láttuk az első példányokat. Jordán felső részén Tiberiás tavától egy napi járásnyira Baisán falunak nedves, mocsáros, vizgazdag környékén e fajd felette gyakori.

Egyes nád, sürű fű, s lombfedte nedves helyeken párokra is bukkantunk. A frankolin egészen közelébe engedi jönni az embert, csak az utolsó pillanatban röpül fel. A tyúkok már alkalmasint tojásaikon ültek, mert csak egy repült fel. Egész nap, reggel, délelőtt, délután s este is szünetlenül hallani a kakasok egyhangú szerelmi dalát. Csak a déli órák égető heve némítja el őket. Kiáltásuk, mely megközelítésükig folyton hangzik, nagyon megkönnyíti a szép vadra a vadászatot.

72. *Coturnix communis.* Fürj.

Megérkezésünk idejében — február végén — még nem láttuk Alsó-Egyiptomban a fürjeket. Március első napjaiban, közepe tájáig Felső-Egyiptomnak Nilus-völgye telve volt vélök. E madarakra sem időnk sem kedvünk nem vala vadászni. Március második felében, különösen vége felé már Alsó-Egyiptomot is ellepték. April első

napjaiban Palestinának még sziklás hegyei közt is láthatók valának. Jordán völgyének füves és erdős részeiben hihetetlen számban tanyáztak. Itt a szükség arra kényszerített, hogy őket karavánunk szegény konyhája számára lepuskázzuk. Itt már idei fürjeket is láttam szárnyalni.

73. *Oedienemus crepitans.* Triel.

Egyiptomban, alkalmas helyeken, mindenütt előfordul. Legszivesebben vizek közelében levő régi falak között tartózkodik. Kairó régi templomának romjai között nagy számban láttam őket. Kairóban éjjelenkint hallani kiáltását, nemkülönben a legtöbb egyiptomi városban is. A Kairó melletti Subra-palota felső részeiben jelentékeny csapat fészkel. A vizek közelében lévő nagy kövek s puszta sziklák között, mint például Birket-en-Karun tavának szigetén is tanyázik. Nilusnak csak homokos s bokorszegény szigeteit lakja. Palestinában a Holttenger fölött a kopár hegyeken láttunk egy párt s a Jordán közelében levő pusztán tiz darabnál többet egy társaságban. Keresés nélkül ritkán találkozik vele az ember. Az est beálltával azonban majdnem minden éjjel hallottuk a hangját ugy Egyiptomban, mint Palestinában.

74. *Chettusia leucura.* Mocsár bibic.

Birket-en-Karun tavának partjain láttunk e szép madárból néhány példányt.

75. *Hoplopterus spinosus.* Sarkantyús bibic.

Alexandriától Assuánig, a művelt földnek alkalmas helyein, a vizekhez közel, mindenütt otthonos Kiválóan

a Nilus partjain nagy számban láthatni e szép madarat naponként; a mezőkön és réteken, a kertekben és zátonyokon, mocsárok és csatornák közelében egyenként és husznál is több tagból álló társaságban láthatni. Nem félénk; százakat lehetne belőle néhány nap alatt zsákmányolni.

76. *Charadrius fluviatilis.* Vizi lile.

Birket-en-Karun tavánál s a suezi csatorna vizdús vidékén gyakori; egyenként is, de legtöbbnyire társaságban látható.

77. *Charadrius hiaticula.* Harcos lile.

Felső- és Alsó-Egyiptomban, a Nilus mentén, posványos helyeken s tavaknál nagy mennyiségben.

78. *Charadrius cantianus.* Tengeri lile.

Csak a Vöröstengernél, de itt gyakran láttatott.

79. *Cursorius gallicus.* Sivatag futó.

Csak a Vöröstenger melletti sivatagon s itt is csak egy példányt láttunk.

80. *Hyas aegyptia.* Krokodilőr.

Felső-Egyiptomban, a Nilus partjain rendes, de nem gyakori tünemény. Csak párosan láttuk őt a zátonyokon s a folyam szakadékos partjain.

81. *Strepsilas interpres.* Görgető.

Csak Menzaléh tavánál láttam, nagy csapatokban különböző libucokkal. Estelenkint folytonosan kiáltva a szigetek alacsony bokrokkal fedett homokos partjait folytonosan körül rajongják.

82. *Gallinago gallinaria.* Vizi szalonka.

Alsó- és Felső-Egyiptomnak homokos térein, a posványos és nedves partokon látható. A karnaki romokban egy négyszög kövekből épült vizmedence párkányzatán két nemű vizi szalonkát láttam pihenni, a hosszú ut fárasztotta ki őket alkalmasint. Ismailia közelében egy kis mocsárban nagyon sokat láttam közülök. Palestinában egyes példányokat. Jordán völgyében a bokrok és hegyi patakok mellett többeket vettem észre.

83. *Gallinago gallinula.* Gyepi szalonka.

Alsó-Egyiptomban valóságos mocsárokban, de itt is ritkán fordult elő.

84. *Calidris arenaria.* Kalidris.

A tavaknál s Nilusnál rendesen, de gyakran sehol sem látható.

85 *Tringa maritima.* Tavi libuc.

A Vöröstenger partjain nagy csapatokban láttuk.

86. *Tringa subarquata.* Ibisz.

Csak a Vöröstengernél, de itt gyakrabban.

87. *Tringa alpina.* Alpesi libuc.

Felső- és Alsó-Egyiptomban, a tavaknál, csatornáknál, mocsároknál s a Nilus partjain gyakori.

88. *Tringu-Schinzii.* Hegyi libuc.

Menzaléh tavának kisebb szigetein nagy társaságban.

89. *Tringa Temineкii.* Homoki libuc.

Menzaléh tavának kisebb szigetein, Izmailia sós- és vizbő posványainál nagy csapatokban s egyes példányokban is láttatott.

90. *Machetes pugnax.* Harcos guvat.

Menzaléh tavának egyik, libucokban gazdag, szigetén láttunk egynéhány példányt, máshol sehol.

91. *Xenus cinereus.* Vizi guvat.

Birket-en-Karun tavánál s Nilus mentében mindenütt az alkalmas helyeken; Felső-Egyiptomban a posványok körül gyakran egész március közepéig. Később sehol sem láttatott.

92. *Totanus stagnatilis.* Tavi guvat.

Menzaléh tavánál egyenkint, Palestinában, Jordán völgyében vizszakadékoknál láttatott.

93. *Totanus glareola.* Erdei guvat.

Izmailiának vizbő posvány talaján nagy mennyiségben, alkalmasint vándoruton találtuk.

94. *Totanus ochropus.* Pataki guvat.

Birket-en-Karun tavának partjain többször előfordult.

95. *Limosa rufa.* Posvány szalonka.

Birket-en-Karun tavánál, a Niluson, Felső-Egyiptomban, Menzaléh-tó szigetein többször láttuk.

96. *Limosa aegocephala.* Limosa.

Menzaléh tavának egy homokos partú szigetén láttunk néhány példányt.

97. *Recurvirostra avocetta.* Kardcsőrű.

Menzaléh tavának egyik szigetén tiz darabból álló társaságot láttunk; nyugtalanul huzódtak a sziget egyik oldaláról a másikhoz. Különben sehol se láttuk e madarat máshol.

98. *Ciconia alba* Gólya.

Felső-Egyiptomban március elején naponként láttuk mintegy száz darabból álló csapatokban. A Nilust határoló hegyek hosszában huzódtak felfelé. A folyam zátonyain nagy számban üldögéltek. Egymagán azonban sehol sem láttam Egyiptomban. Palestinában, március utolsó napjaiban Jaffa és a hegyek között egészen ellepték, ele-

delt keresve, a réteket. Jeruzsálem, Betlehem körül és a mar-sabai hegyek között naponként láttam száz meg száz példányból álló csapatokat éjszakfelé vándorolni. Jordán völgyében, utazásunk egész ideje alatt, nemcsak a hegyek széleinek füves részeit, hanem a völgy ölét is egészen ellepték a gólyák. Még az egészen puszta helyeken is találkoztunk vélök. Este mindig egy helyen gyültek össze, a fákat s a bokrokat a szó szoros értelmében elboríták. Napnyugtakor elsők s napkeltekor utolsók valának. Nazaret körül is találkoztunk a földeken a gólyával, csakhogy nem oly nagy számban.

99. *Ardea cinera.* Szürke gém.

Birket-en-Karun tavánál s a Nilus hosszában egész Assuánig hihetetlen számban. Minden zátonyon s minden parton láttuk a szürke gémet, egyikét a másik mellett.

100. *Ardea purpurea.* Vörös gém.

Birket-en-Karun tavánál gyakori, különben sehol sincs Egyiptomban. A Jordán-völgyben, a Jordán vizén s a sürü bokrokkal és nagy kövekkel fedett vizszakadásokban, de sehol gyakran.

101. *Ardea garzetta.* Kis kócsag.

Birket-en-Karun és Menzaléh tavánál gyakori, más helyen nem láttuk.

102. *Ardea bubulcus.* Kócsag.

Egész Egyiptomban, Alexandriától messze fel Felső-Egyiptomig a legközönségesebb madár, a mezőkön és a

kertekben Kairóban még a szélső házak mellett is, Nilus s a csatornák partjain mindenütt látható. A szántó felláhkat nagy csapatokban követi alig néhány lépésnyi távolságban. A legelő csordákat körüskörül veszik s csaknem háziállatokká lőnek.

103. *Ardea comata.* Vasfejű gém.

Egyszer láttuk Kairó mellett a Subra kert körében egy nagy kócsag társaság közepén, vizenyős talajú kertben.

104. *Ardea nycticorax.* Éjjeli gém.

Először Felső-Egyiptomban a Keneh melletti pálmaerdőben láttuk, a hová éjjeli szállásra szoktak jönni. Kairo mellett a Subra-kert egy mesterségesen emelt halmán, a melyet fenyőmandolafa csoportok diszítettek, egy egész tekintélyes terepre bukkantunk. Palestinában a Jordán völgyében több példányt láttunk a vizszakadékok sürű bokrai között. Április közepén a fenyőmandola erdőkben s bokrokban, Dalmáciának Lacroma szigetén is láttuk.

105. *Rhynchaea capensis.* Arany guvat.

Az Ismailia melletti nagy mocsár egy kis részében keskeny helyen nagy mennyiségben tanyázik e szép s felette bizalmas állat. Néhány lépésnyire emelkedtek csak fel az ember előtt s viziguvatunknál könnyebben repültek tovább, de nem azért, hogy elrejtőzzenek, hanem hogy a közelgő embert még egyszer bevárják.

106. *Fulica atra.* Szárcsa.

Birket-en-Karun és Menzaléh taván rendkivül nagy számban.

107. *Anas boschas.* Vad kacsa.

Birket-en-Karun és Menzaléh tavánál egyiránt láttunk egyes példányokat, máshol sehol.

108. *Anas querquedula.* Felelős kacsa.

Néhány példányt Birket-en-Karun tavának partjain láttunk, egy párt a nilusi viztorlaszok egyik szigetén is vettünk észre. Máshol sehol.

109. *Spatula clypeata.* Kanálas ruca.

Birket-en-Karun tavánál és a Niluson ritka, Menzaléh taván gyakori.

110. *Fuligula nyroca.* Fehérszemü ruca.

Birket-en-Karun tavának azon helyein, a hol a partokat nád fedte, feltünő nagy számra bukkantunk. Március elején már sem a Niluson, sem Menzaléh taván nem vala látható.

111. *Fuligula cristata.* Kócsagos ruca.

Birket-en-Karun tavánál igen ritkán, máshol sehol.

112. *Larus Michahellesii.* Szürke sirály.

Az adriai és jóniai tengeren a leggyakoribb sirály. Februáriusban mindenütt és a nap minden szakában lát-

hatni őt a Középtengeren, a Suez csatornája és a nagy parti tavakon. A Niluson soha.

113. *Larus fuscus.* Héring sirály.

Az adriai tengeren s a görög szigetek hosszában néha. Korfu kikötőjében többször s Zante kikötőjében igen gyakran látható. Alexandria, Menzaléh tava és Suez körül ritka.

114. *Larus ichtyaëtus.* Halász sirály.

Birket-en-Karun taván gyakori, Nilus és Menzaléh tavánál soha, Suez csatornájánál többször látható.

115. *Larus ridibundus.* Nevető sirály.

Az adriai és jóniai vizeken azon évadban nagyon gyakori. Középtengeren, Alexandria, Port-Said kikötőjében, Sueznél, Menzaléh és Birket-en-Karun tavaknál igen közönséges. A Niluson sohasem láttuk.

116. *Larus melanocephalus.* Sisakos sirály.

Menzaléh tavánál egyes példányokban többször láttuk.

117. *Graculus carbo.* Kormorán.

Birket-en-Karun tavánál nagy tömegekben, Menzaléh körül meglehetős sok. Sueznél, a Keserűtónál s Vöröstengernél igen gyakori. Hasonlóan a Közép-, Jóniai- és Adriai tengerek alkalmas pontjain.

118. *Carbo pygmaea.* Törpe kormorán.

Korfu szigetének édesvizi tengercséin, nem messze a várostól, gyakori. Nagy kormoránokkal, gémekkel, sirályokkal, kacsák és búvárokkal együtt él. Nem igen félénk. Máshol sehol.

119. *Pelecanus onocrotalus.* Gödény.

Birket-en-Karun taván gyakori, a Niluson is. Menzaléh taván hihetetlen tömegekben. Palestinában egy nagy csapat gödényt lattam, a mely a Holttenger felől huzott s a vaddisznó-vadászat kedvéért gyujtott nagy tűz fölött sokáig keringett, míg végre a Jordán völgyében lefelé repült. Ázsiában egyedül ezekkel találkoztunk.

120. *Pelecanus crispus.* Búbos gödény.

Birket-en-Karun taván többször látni egyenként avagy kis csapatokban, máshol sehol.

A zsákmányul ejtett, megmért, s így tüzetesen megvizsgált állatok felsorolását befejeztem, s így csak azon fajokról kell még megemlékeznem, a melyeket el nem ejtettünk. E tekintetben nem ragaszkodom a rendszerhez, hanem előnyben részesítem azokat, a melyekkel tüzetesebben kell foglalkoznom.

A vizimadarakkal kezdem. A mint kezdetben említém, az európai ludak és kacsák már többnyire hazájukba tértek, a midőn afrikai utazásomat megkezdettem; az egyiptomi vadászterületeket továbbá az évenkint oda

tóduló európai, különösen angol vadászok alaposan elrontották. A Niluson és a tavakon ugyan több kacsát láttam, mint a mennyit reméltem, de már csak távolban s mielőtt fajukat meghatározhattam volna, messze tova repültek. Menzaléh taván is láttam többször egy nagy búvárt, de soha sem engedett közel magához.

A szép nilusi ludakból, melyek azelőtt oly gyakoriak valának s most már érezhetően megkevesbedtek, teljes lehetetlen volt csak egy példányt is szerezni. E dísz ludakat csak a Niluson láttam és soha a tavakon. A bibor tyúk is nagyon ritka madár már.

Lángmadarat Menzaléh taván sokat láttam, az ország belsejébe csak igen ritkán tévednek s így a felső Niluson egy példányt láttunk.

E félénk állatokkal már más országokban is szomorú tapasztalatokat szereztem s így éppen nem csalódtam, hogy zsákmányul egy példányt sem ejthettem.

A százakra menő lángmadár csapatok, a gödényrajok után sorakoztak, de nem számszerint.

Mint érdekes tényt fel kell említenem, hogy az orvsirályt *Lestris pomatorhina*, Zante kikötőjében vihar idején láttuk; ez a második eset, hogy az ejszaki sirálylyal a Középtengeren találkozom; először e tenger nyugoti részén találkoztunk, a midőn szerencsésen zsákmányul ejtettem.

A Középtenger vihar-búvárját, *Puffinus Kuhli*, ismételve láttam a görög és dalmát partokon. Utazásom a gázlók tanulmányozására nyujtott legtöbb alkalmat.

Először, az e csoporthoz tartozó fajokban igen gazdag Éjszak-Afrika, és — habár kevésbbé — Nyugot-Ázsia,

s másodszor az éjszaki országok gázlói később vándorolnak, mint az uszók s így nagy részét a téli szállásokon leltük még. Egyiptom parti tavai s a Nilus lapos homokzátonyai pompás helyekkel kedveskednek az e csoporthoz tartozó fajoknak.

Erdei szalonkáinkat még februárius végén is láttam Afrikában. Fajum kerületében egy cukornádasból több példányt kergettek föl vadász-ebeink.

A ragadozó szárnyasokból tekintélyes tömeget zsákmányoltunk, de sajnos, nagyon sokat csak láttunk.

Az *Aquila fulva* csak kétszer jelentkezett Palestina hegyes részeiben; az *Aquila imperialis* igen ritkán; határozottan csak Palestinában a Tábor hegy tölgyfa-erdői fölött ismertem reá.

Az *Aquila clanga*-t többször láttam, de csak Afrikában, a Menzaléh-tó szigetein álldogált, többször a Nilus partjain s Felső-Egyiptom művelt földjein.

Az *Aquila pennata*-ról már az elejtett példányok között szólottam, itt csak azt jegyzem meg, hogy a lelőttek közül két példány majdnem teljesen fekete, míg a harmadik sas, kávé-barna, hosszúkás foltokkal s fehéres helyekkel diszített szinű volt. A számtalan törpe sas között, melyet láttunk, néhány egészen fehér, tulajdonképeni Pennata-mezűt láttunk, melyet azelőtt a minuta szinezésétől elválasztottak.

Midőn egy napon Palestinában, a Mar-Saba zárda alatti sziklaüregben sakálokra lestem, a szikla felső széle hosszában egy sas repült, a melyet nagysága és tollazata után, csak az általam jól ismert *Aquila Bonelli*-nek tarthattam.

Haliaëtus albicilla-t többször láttam a Nilus partjain, nevezetes azonban, hogy csak fiatal példányok kerültek szemeim elé sötét mezben; nem tévedhettem, miután a messzelátóval legfeljebb kétszáz lépésnyi távolságból szemléltem őket.

Vultur cinereus-t Afrikában sohasem láttam; Palestinában kettőt láttam, Táborhegynek tölgyerdőiben, ugy tetszett, hogy a *Vultur fulvus*-ok egy csapatában is repült a Holttenger határhegyei között egynéhány, de jót nem állok, hogy csakugyan azok valának.

A nagy *Vultur auricularis*, a mely néhány év előtt Felső-Egyiptomnak rendes lakója volt, csaknem egészen eltünt. Két példányt láttam egy zátonyon a *Vultur fulvusok* közt, a Nilus által partra mosott bivalydög mellett.

Egyéb keselyűkkel tett összehasonlítások után, a szín- és nagyság különbözőségre lettem figyelmessé, s a messzelátóval egészen közelről vizsgálgattam a ritkább példányokat Sajnos, a hajót hasztalan állítottuk meg, a félénk állatokat nem közelíthettük meg.

A *Gypaëtus barbatust*, a mely állítólag az arábiai hegyekben ép oly kevéssé ritka, mint Palestina bércei között, soha sem láttam. E szép keselyű-sassal csak Fajum tartományban, a lybiai sivatag határát jelző sziklás magaslatok között találkoztam.

Már azelőtt hallottam, hogy a *Gypaëtus* néha, de igen ritkán, Egyiptom határhegyeit is érinti; nagyon megörültem tehát, a midőn Bezire-Karun szigetének sziklái között egy ifju példányt láttam fekete mezében néhányszor keringeni. A *Bubo ascalaphus*-t, a Pharao-baglyot is kétszer volt alkalmam látni. Éjszak-Afrikában a mi *Bubo*

maximus baglyunk helyét pótolja, csakhogy szinezete nagyon különböző s nagysága kisebb.

Először Gizeh piramisainál láttam e szép állatot. A sakálok miatt üzettük ki őket az arabokkal; a hajtás végén a harmadik kis piramisról repült fel egy bagoly s a sivatag felé tartott; sajnos, a nagy távolság miatt lehetetlen volt reá biztosan lőni.

Midőn másodszor találkoztam e szép állattal, könnyen zsákmányul ejthettem volna; Felső-Egyiptomban, Medinet-Habu közelében, a sivatag hegység szélén ültem egy este s a bagoly napnyugtával egészen lassan s nagyon közel hozzám huzott a síkság felé. A vadász legyőzte bennem a madarászt s nem lőttem, nehogy a lövés által elrontsam rendesen jó eredménynyel koronázott éjjeli vadászatomat a nagy ragadozó állatokra.

Merops Apiaster-t az európai gyurgyalagot nem fedeztem fel Egyiptomban.

Egészen Nubia határáig utaztam be ez országot, de Merops Apiastert nem láttam; ebből látható, hogy ez állatnak mily mélyen vannak Afrika bensejében a téli szállásai.

Midőn március végén Egyiptomot elhagytam, a gyurgyalag még nem jelentkezett. Elutazásom után három napra értesített egy kairói barátom, hogy e madarak nagy csapatokban megérkeztek; a legtöbbet a várostól nem messze a Subra-kertben látták. Néhány napra ezután, april első hetében, többször találkoztam vele a Jordán völgyében; a zápor patakok agyagos partjait párosan zsibongták körül, melyekben temérdek fészeküregek valának s azt bizonyíták, hogy itt évenkinti kőtő telepek vannak.

Coracias Garrula, a karics-csal Afrikában nem találkoztam; ellenben Jordán völgyében nagyon sokat láttam; többnyire párosan s a *Merops Apiaster*-rel közös kőtőhelyeken.

Mar-Saba sziklavölgyében a zárda alatt sakálokra lesve, napnyugta után néhány madarat vettem észre, a melyek a sziklafalak hosszában fecskemód röpkedtek, néhányszor a puszta köveken felfelé másztak s azután egyik a másik után éjjeli szállásra, a repedésekben s üregekben tüntek el.

Az Alpesekben gyakran volt alkalmam a *Tichodroma muraria*-t megfigyelni, e madarat jól ismerem.

Ugy külső megjelenése, mint az a jellemző szokása, hogy estelenkint egy bizonyos sziklaoldalon jelentkezik s néhány rövid repülő s futó gyakorlat után éjjeli szállását keresi ugyanott fel, azt következtették velem, hogy falfutóval van dolgom; a sziklafal közel volt állásomhoz, de a sötétség miatt nem lehetett tollazatának a szinét megkülönböztetni. Ez észrevéttel bezárom jelentésemet; a mely csak vázlatos, de némely olvasót talán még is érdekel.

TARTALOM.

Lapsz.

VI. Rész.

Egy nap Kairóban. Damiette. A Menzaleh-tó. Port-Szaid. A Suezi csatornán át Izmailiába, onnan Kairóba. Négy nap Kairóban. Utazás Suezbe. A vörös tenger. Utazás Izmailiába. Tartózkodás ugyanitt. Port-Saidba 3

VII. Rész.

Utazás Jaffába. Megérkezés Jaffába. Lovaglás Latrunig. Folytatása Jeruzsálemig. Két nap Jeruzsálemben 67

VIII. Rész.

Utazás Tanturba. Hiénavadászat. Betlehem. Lovaglás Mar-Sabába. A sziklakolostor. Lovaglás Nebi-Musába. Lovaglás a Holttenger és Ain-es-Sultánba 107

IX. Rész.

Ain-es-Sultán. El-Audje. Abd-el-Kader. Baisán. Táborhegye. Názáret. Utazás Haifába. Hajóra szállás 149

X. Rész

Hazautazás. Candia. Zante. Ithakai csatorna s Korfu hosszában. Néhány órányi tartózkodás Korfuban. Bocche di Cattaro. Ragusa. Zára. Triest. Utazás Bécsbe 193

Vége az utazásnak.

Függelék.

I. A zsákmányul ejtett állatok jegyzéke 201
II. Madártani utirajzok 207

SEP 23 1908

Deacidified using the Bookkeeper process.
Neutralizing agent: Magnesium Oxide
Treatment Date: May 2011

PreservationTechnologies
A WORLD LEADER IN COLLECTIONS PRESERVATION
111 Thomson Park Drive
Cranberry Township, PA 16066
(724) 779-2111

LIBRARY OF CONGRESS
0 021 649 322 9